

Türk Savunma sanayi

Türk tarihinde her şehit kanı,
Türk Savunma Sanayi'nin daha da güçlenmesine
vesile olmuştur.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
İLETİŞİM
BAŞKANLIĞI

Türk Savunma sanayi

Türk tarihinde her şehit kanı,
Türk Savunma Sanayi'nin daha da güçlenmesine
vesile olmuştur.

herşey
vatan için...

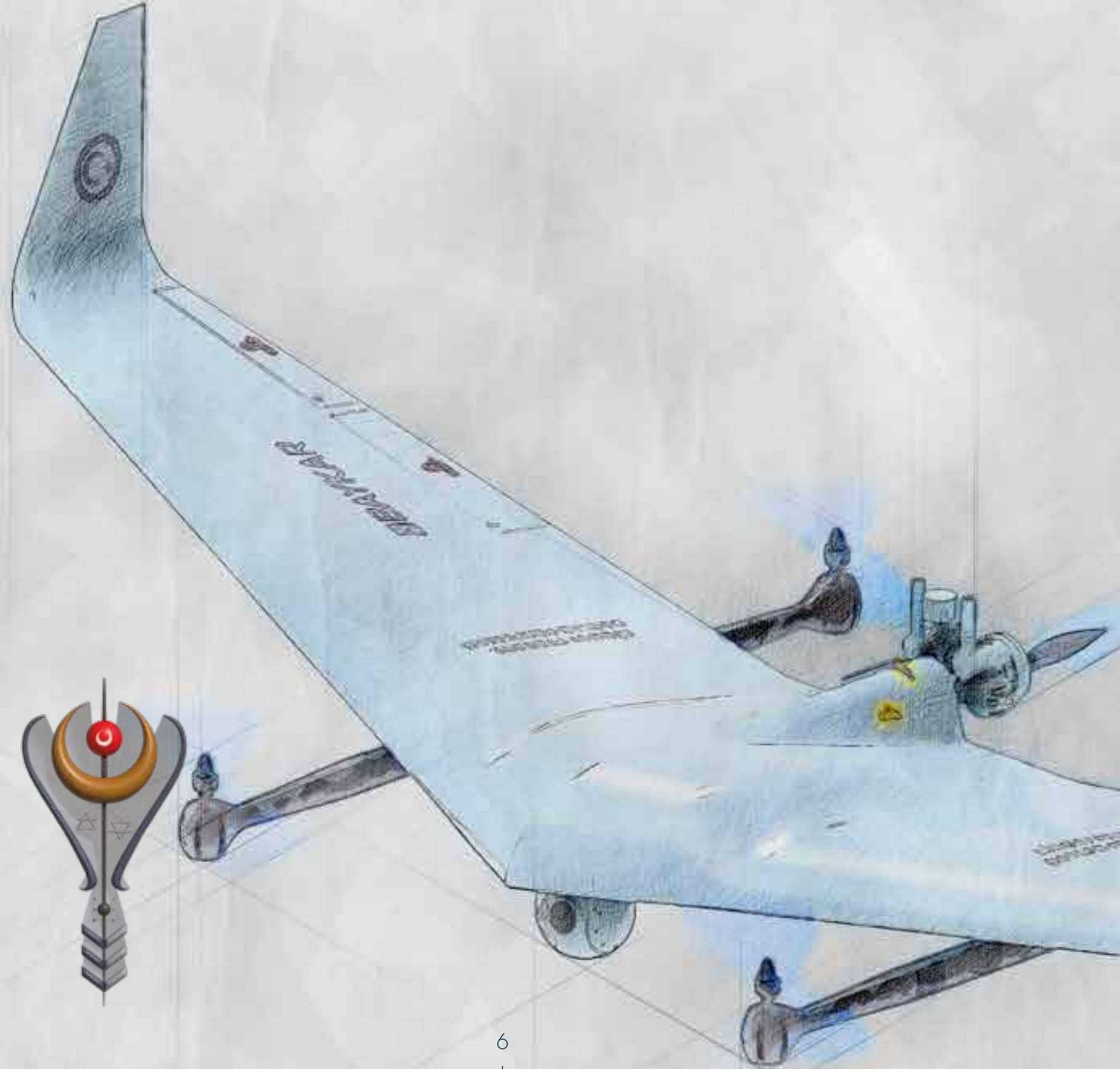

Türk Savunma sanayi

Türk tarihinde her şehit kanı, Türk Savunma Sanayi'nin daha da güçlenmesine vesile olmuştur.

İÇİNDEKİLER

Türkiye'nin Büyük Stratejisi ve Savunma Sanayi.....	7
GİRİŞ	8
İç ve dış dengeleme	10
Büyük strateji ve iç-dış dengeleme dinamiği.....	18
Türkiye'nin büyük stratejisinin evrimi ve iç-dış dengeleme dinamiğine etkileri.....	24
Stratejik otonomi ve savunma sanayinin rolü.....	45
İç dengeleme ve savunma sanayii.....	56
Sonuç: Türkiye'nin büyük stratejisi önündeki engeller	64
Kaynakça.....	67
Türk Savunma Sanayiinin Ekonomi Politikası	73
GİRİŞ	74
Ulusal savunma ve ekonomi politik.....	77
Türkiye'de savunma sanayiinin tarihsel gelişimi.....	82
Türk savunma sanayiinin ekonomi-politisi.....	88
Sonuç ve değerlendirme.....	105
Kaynakça.....	108
Terörle Mücadele ve Savunma Sanayii.....	111
GİRİŞ	112
Askeri teknoloji ve askeri strateji bağlamında uyum ve tamamlayıcılık ilkesi.....	114
Terörle mücadele askeri teknoloji, strateji, taktik ilişkisi: teorik ve kavramsal çerçeve.....	116
PKK Terörüyle mücadele son yıllarda öne çıkan askeri teknoloji enstrümanları.....	127
Sonuç	145
Kaynakça.....	146
Türk Savunma Sanayii ve Deniz Sistemleri.....	149
Modern Deniz Gücü ve Askeri Teknoloji.....	150
Türkiye'nin Deniz Araç, Silah ve Sistemleri.....	154
Deniz Araçları	157

Türkiye'nin Büyük Stratejisi ve Savunma Sanayi

Ali Aslan*

GİRİŞ

Bir devlet güvenliğini sağlamak için iç (internal balancing) ve dış dengelemeye (external balancing) başvurur. İç dengelemeye ağırlık veren devlet, güvenliğini kendi kaynaklarına dayanarak sağlar. Dış dengelemeye ağırlık veren devlet ise güvenliğini diğer devletlerle ittifaklar kurup gücünü artırarak sağlar. Devlet güvenliğini sağlarken her iki dengeleme yoluna da başvurur. Ancak genellikle ağırlık dış dengelemeye verilir. Bu özellikle materyal kapasitesi sınırlı ikincil devletler için çok daha fazla geçerlidir. Çünkü dış dengeleme güvenliğin sağlanmasında görece daha ucuz, etkin ve hızlı bir yoldur. Türkiye'yi ele alacak olursak, geleneksel olarak dış dengelemeye ağırlık vererek güvenliğini sağlayan devletlerden biri olduğunu görürüz. Soğuk Savaş'ın başından itibaren uzunca bir süre güvenliğini Batı ittifakının bir parçası olarak sağlamıştır. Devletin yönetici eliti dış dengelemenin güvenliği sağlamada daha ucuz, etkin ve hızlı bir yol sunması gibi pratik-materyal bir nedenin ya-

nında Batı ittifakı içerisinde yer almanın devletin uluslararası sistem içerisinde kendisini Batılı bir devlet olarak tanımlaması işlevi görmesi ve bu yolla iç siyasi alanda elitin iktidarını meşrulaştırması gibi ideolojik-kültürel bir nedenlerden dolayı böyle bir tercih yapmıştır. Ancak son 20 yılda Türkiye tam tersi bir istikamete yönelerek güvenliğini sağlama noktasında iç dengelemeye peyderpey daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. Devletin güvenliğinin Batı ittifakına dayanarak sağlanmasının güçlü pratik-materyal ve ideolojik-kültürel nedenleri ve bu ittifakın uzunca bir süre sürdürülmesinden dolayı devletin dış politik tercihlerini sınırlandıran yapısal bir nitelik kazandığı göz önüne alınırsa, Türkiye'nin herhangi bir değişim yaşamadan güvenliğini aynı şekilde sağlamaya çalışmasını beklemek gerekirdi. Ancak Türkiye

son dönemde güvenlik politikasında önemli bir değişikliğe giderek iç dengelemeye ve bu bağlamda güçlü bir savunma sanayii altyapısı inşa etmeye ağırlık vermeyi tercih etmiştir. Bu değişiklik, uzunca bir süre takip edilen bir politikanın terk edilmesi nedeniyle beklenmedik ve Batı ittifakının devleti sınırlandıran yapısal bir unsura dönüşmesi nedeniyle de hayata geçirilmesi öyle kolay olmayan bir şey olduğundan açıklanmayı bekleyen bir entelektüel muamma durumundadır. Bu çalışma bu muammaya odaklanarak büyük (grand) strateji, ittifak ve dengeleme (balancing) literatürleri üzerinden Türkiye'nin son dönemde güvenliğini neden daha büyük oranda iç dengeleme yoluyla sağlama tercihinde bulunduğu sorusunu cevaplamaya ve bu bağlamda savunma sanayinin oynadığı rolü ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bir sonraki bölümde iç ve dış dengeleme arasındaki ilişkinin ne şekilde olduğu ve daha spesifik olarak, iç dengelemenin hangi şartlar altında bir devletin güvenlik arayışında ön plana çıktığı sorularına cevap aranmaktadır. Takip eden bölümde ise iç ve dış dengeleme arasındaki dinamik ilişkilerin devletin büyük stratejisiyle ne tür bir bağı olduğu meselesine odaklanmaktadır. Bu iki bölümde elde edilen teorik çıkarımlara dayanarak Osmanlı'dan günümüze Türkiye'nin büyük stratejisindeki değişimler ve bu değişimlere bağlı olarak iç ve dış dengeleme arasındaki dönemseller geçişler ele alınmaktadır. Bir sonraki bölümde ise, Türkiye'nin son dönemde artan iç dengeleme çabaları ve bunda savunma sanayinin oynadığı kritik rol üzerinde durulmaktadır. Son bölümde ise Türkiye'nin materyal kapasite artırımı, çok-tarafılık ve stratejik otonomi odaklı uluslararası siyasetinin önündeki ulusal, bölgesel ve uluslararası meydan okumalar tartışılmaktadır.

* Doç. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

İç ve dış dengeleme

Anarşik doğaya sahip, yani dünyaya devletinin olmadığı ve her devletin güvenliğini kendi başına sağlamak zorunda olduğu uluslararası siyasette güvenlik esas olarak gücün onu caydıracak miktarda bir başka güçle dengelenmesiyle elde edilir.¹

Uluslararası kurumlar, hukuk ve normlar gibi küresel yönetim araçlarının güvenlik sağlama konusundaki rolü oldukça sınırlıdır.² Bunun en önemli gerekçesi bu yönetim araçlarının statükonun hâkim olduğu dönemde uluslararası sistemin en güçlü devletini ya da ittifak bloğunu sınırlandırma garantisi sunamamasıdır.³ Örneğin, ABD gücünün zirvesinde olduğu dönemde bu yönetim araçlarından en güçlüsü olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aksi yöndeki kararlarına ve uluslararası toplumun aleyhteki görüşlerine rağmen 2001'de Afganistan'ı ve 2003'te de Irak'ı tek-tarafli hareket ederek işgal edebilmiştir.

¹ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley Pub., 1979.

² Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism," *International Organization*, Cilt 42, No. 3, 1988, ss. 485-507; John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions," *International Security*, Cilt 19, No. 3, 1994-1995, ss. 5-49.

³ Randall Schweller, "The Problem of Order Revisited," *International Security*, Vol. 26, No. 1, 2001, ss. 161-186.

Bu durumda diğer devletlerin çok-tarafllık esasına dayanan bu kurumsal mekanizmalara bel bağlayarak kendilerini güvende hissetmeleri mümkün değildir. Diğer yandan, bu yönetim araçları kendi başlarına ve tüm devletlere eşit uzaklıkta otonom aktörler değildir. Sistemin güçlü devleti ya da ittifak bloğunun elinde bir araç olmaktan öteye geçemezler. Elbette yine de görece zayıf ve tahakküm edilen devletlerin bu yönetim araçlarından beklentileri bu gerçeğe rağmen sona ermez. Bu devletler düşük materyal kapasitelerinin vermiş olduğu kırılganlıkla bu yönetim araçlarının kendilerini koruyacağını beklerler. Ya da bu kurumların güçlü devletleri de bir ölçüde sınırlandıracağını umarak daha insafli ve dolaylı bir şekilde tahakküm edileceklerini düşünüp bu yönetim araçlarına destek verirler.⁴ Ancak sistemi tahakküm eden devletin çıkarlarının masada olduğu kritik karar anlarında bu yönetim araçlarının ne denli tarafsız olmaktan uzak ve güvenlik sağlamak konusunda aciz olduğu ortaya çıkar. O halde bu yönetim araçları bırakın güvenlik garantisi sunmayı devletlerin güvenliğini tehdit eden unsurlara dahi dönüştürebilir. Bir ihtimal bu araçların tüm ülkelere güvenlik sağlayabilmesi için uluslararası sistemde gücün olabildiğince dağılması gerekir. Bu durumda bu yönetim araçları bir devlet ya da ittifak bloğunun araçları olmaktan çıkabilir ve herkese eşit mesafede olabilir. Şayet bu şartlar altında bu yönetim araçları bir varlık gösterilebilirse, yani herkesi eşit derecede sınırlandırabilirse o zaman otonom aktörler olduklarını

⁴ John G. Ikenberry, *AFTER Victory*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001.

söyleyebiliriz. Ancak arkasında herhangi bir güç olmayan bir kurumsal yapının ayakta kalması ve etkin olması siyasetin doğasına aykırıdır.⁵ Keza uluslararası sistemde çift ya da çok kutupluluğun hâkim olduğu dönemlerde uluslararası yönetim araçları tüm sistemi kapsayacak şekilde varlık gösteremez. Ya bu yönetim araçlarına rastlamayız ya da uluslararası sistem içerisinde kapsamı sınırlı birden fazla ve paralel yönetim araçları mevcuttur.⁶ Örneğin, Soğuk Savaş döneminde bir yanda Sovyetlerin kontrolünde Varşova Pakı diğer tarafta ise ABD liderliğinde NATO ve liberal uluslararası düzen gibi iki yönetim araç seti yer almaktaydı. Uluslararası yönetim araçlarıyla güç merkezileşmesi arasında doğru orantı vardır. Güç tek bir elde toplandıkça küresel yönetim araçları ortaya çıkar ve etkin olur. Güç dağıldıkça yönetim araçları ya ortadan kalkar ya da etkisi sadece belli bir bölge ya da grup devlet için geçerli olur. Uluslararası sistemde bütüncül kurumsallaşmanın en fazla yaygın olduğu dönemler tek kutupluluğun hükümferma olduğu 1830-1875 (İngiltere hegemonyası) ve 1990-2010 (ABD hegemonyası) dönemlerdir. Özetle, son kertede belirleyici olan sert ve yumuşak formlarıyla güçtür. Kurumsal yapılar gücün üstünde ve sınırlandırıcı bir etkiye sahip değildir; tam tersine, güç kurumsal yapıları belirler.⁷

⁵ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

⁶ John J. Mearsheimer, "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order," *International Security*, Vol. 43, No. 4, 2019, pp. 7-50.

⁷ Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations*, New York, NY: Alfred A. Knopf, 1948.

Dolayısıyla, dünya devletinin olmadığı, yani egemenliğin birden fazla aktör arasında bölündüğü durumda ve onu ikame etme iddiası taşıyan küresel yönetim araçlarının da güvenlik garantisi sunmadığı anarşik ve tehditkâr uluslararası

ortamda bir devlet güvenliğini sağlamak için genel hatlarıyla iki yola başvurur. Bunlardan ilkinde devlet uluslararası sistemdeki diğer devletlerle ittifaklar kurarak, gücünü diğer devletlerin güçleriyle birleştirerek güvenliğini sağlamaya çalışır.

Böylece, dış dengeleme yoluyla kendisine yönelecek tehditler için caydırıcı bir güç oluşturmuş olur. Günümüzde (2022) Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı işgal harekâtından sonra Avrupa devletlerinin sergilediği ittifak ilişkilerini sıkılaştırmak –elbette Almanya, Fransa ve Macaristan'ın belli ölçüdeki ayak sürümesi göz ardı edilecek olursa– politikası buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Özellikle, uzun süre NATO üyeliğine mesafeli bir tavır sergileyen ve tarafsızlık (neutrality) siyaseti izleyen İsveç ve Finlandiya gibi Rusya'ya sınır ya da yakın Avrupa ülkelerinin birden üyeliğe başvurmaları dikkate değerdir. Diğer yol ise, devletin kendi kaynaklarıyla ve materyal kapasite artırımına giderek güç dengesini sağlaması ya da daha iyi ihtimalle güç dengesini kendi lehine değiştirmesidir. Böylece, iç dengeleme yoluyla devlet daha caydırıcı bir güç haline gelir. Günümüzde Çin öncelikli olarak –dış dengeleme ikinci plandadır– bu politikayı takip etmektedir. ABD hakimiyetindeki uluslararası düzeni revize etmek isteyen ya da en azından ABD gücünü dengelemek isteyen Çin, uzun bir süredir iç dengelemeyle güvenliğini sağlamaya ve materyal kapasitesini yukarılara çekmeye çalışmaktadır.⁸

⁸ Robert Gilpin, "The Theory of Hegemonic War" R.I. Rotberg ve T.K. Rabb, eds, *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, ss. 15-38.

Dış dengeleme güvenlik sorununa çok daha hızlı ve ucuz bir çözüm sunduğu için daha fazla tercih edilir. İç dengeleme ise uzun vadeye yayılan ve maliyetli bir güvenlik sağlama yoludur. Öte yandan, dış dengeleme ülke güvenliği gibi kritik bir konuda diğer ülkelere bağımlı olmayı –çünkü müttefiklerin çıkarları değişebilir– öngördüğü için kırılabilir ve ittifaklar ilanihaye kurulmadığı için de geçici bir güvenlik sağlama şeklidir. Ancak yine de dış dengeleme, güvenliğini sağlamak için yeterince materyal kapasiteye sahip olsa dahi, devletin uluslararası sistemde ortaya çıkan ittifak ilişkilerini yakından takip ederek kendisini dışlanmaktan korumak ve oyunun içerisinde kalmak için sürekli olarak gözetmesi gereken bir pratiktir. İç dengeleme ise kendi kendine yetmeyi esas aldığı için çok daha sağlam dayanağa sahip bir şekilde güvenliğin üretilmesini mümkün kılar. Devlet kendi kaynaklarına yaslanarak materyal kapasitesini geliştirdikçe caydırıcılığını da artırır. ABD hakimiyeti karşısında Çin ve Rusya gibi devletler yüksek maliyetine rağmen iç dengelemeye ağırlık verirken, Avrupa ülkeleri daha çok pratik ve maliyeti düşük olan dış dengelemeye, yani büyük oranda ABD'nin peşine takılma (bandwagoning) stratejisi gütmektedir.⁹ Çin ve Rusya, ABD gücü karşısın-

⁹ Sebastian Rosato, "Europe's Troubles: Power Politics and the State of the European Project," *International Security*, Vol. 35,

da çok daha otonom ve güvenli bir konumdayken, Avrupalı devletler ABD karşısında güvenlikleri açısından kırılabilir bir durumdadır. Donald Trump'ın ABD başkanlığı döneminde bu kırılabilirliğin yarattığı kaygı ve hayal kırıklığı Avrupalı devletlerin bunu sorgulamaya başlamasına neden olmuştur. Hatırlanacağı üzere Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron bu durum karşısında Avrupa'nın ABD'ye karşı stratejik otonomi kazanması ve kendi güvenliğini sağlaması için bir Avrupa ordusunun kurulması fikirlerini ortaya atmıştı.¹⁰ Almanya'da da son yıllarda tarihi karanlık tecrübelerden kaynaklanan hassasiyetlerden ötürü çok daha ürkek bir şekilde Avrupa'nın kendi güvenliğini ele almasına yönelik bir eğilim baş göstermeye başlamış durumdadır.¹¹ Ukrayna işgaline karşı Rusya'ya nasıl tepki verileceği, düşman ilan edip tüm bağları keserek yıpratma (attrition) stratejisi mi izleneceği yoksa bağları kesmeden yatıştırma (appeasement) stratejisi mi takip edileceği noktasındaki anlaşmazlıkta somutlaştığı üzere ABD ve kıta Avrupası ilişkilerinin önümüzdeki süreçte çok daha derin

No. 4, 2011, pp. 45-86.

¹⁰ Natalie Nougayrede, "France's Gamble: As America Retreats, Macron Steps Up," *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 2, 2017, pp. 2-8.

¹¹ Barbara Lippert et al., "European Strategic Autonomy," SWP Research Paper, Berlin: German Institute for International and Security Affairs, 2019.

ayrışmalar yaşaması muhtemeldir.¹²

Bir devlet güvenlik sorunlarına çözüm ararken hem dış hem de iç dengeleme yoluna başvurur. Devlet sadece dış dengelemeye bel bağlayamaz. Ciddiye alınacak bir materyal kapasiteye sahip olmayan ya da materyal kapasitesi çok düşük bir devlet ittifak ortağı olarak hesaba katılmaz. Kritik bir coğrafi lokasyonda yer almak ya da ittifak havuzunun kalabalık görünmesi için bir aktöre daha duyulan ihtiyaç belki kurtarıcı olabilir. Yine de materyal kapasite düşüklüğü nedeniyle devlet, anarşik uluslararası sistemde tamamıyla korunaksız kalır ve büyük ihtimalle de facto olarak kendisinden çok daha güce sahip bir başka devletin egemenliği altına girer (finlandizasyon).¹³ Şiddet kullanma gücünden mahrum bir devletin devlet olarak görülmesi pek mümkün değildir. Her ne kadar günümüz modern uluslararası sistemi çoğul ve eşit egemenlik ilkesi üzerine bina edilmiş olsa da sistemdeki birçok devlet ABD gibi büyük güçler karşısında bir ittifak ortağı olmaktan ziyade ABD'nin iç ve dış politikasında söz sahibi olduğu bağımlı

¹² "France and Germany mark clear differences with the US over war in Ukraine," *Le Monde*, 10 Mayıs 2022, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/10/france-and-germany-mark-clear-differences-with-us-over-war-in-ukraine_5983016_4.html (ziyaret tarihi: 23 Haziran).

¹³ Randall Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In," *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, pp. 72-107.

devletler durumundadır. Bu devletlerin birçoğunun dış ve hatta iç politika kararları kritik noktalarda kendileri tarafından değil, büyük oranda ABD tarafından alınmaktadır. Dolayısıyla, aralarında büyük kapasite farklılıkları olan devletler arasındaki ittifak ilişkileri eşit bir ilişki türü olmaktan ziyade pratikte hiyerarşik bir ilişki türü özelliği göstermektedir. Teorik olarak farklı ve rakip eğilimlere sahip olsalar da uluslararası ilişkiler literatüründe modern uluslararası sistemde hiyerarşik ilişkilerin sanılanın aksine çok daha yaygın bir durum olduğunu kabul eden birçok yazar bulunmaktadır.¹⁴

Aynı şekilde, dünyada sadece iç dengeleme yoluyla güvenliğini sağlayabilecek devlet hemen hemen yok gibidir. 1990-2010 arası dönemde uluslararası sistemin tek süper gücü olan ABD'nin durumu buna örnek olarak gösterilebilir.

14 Alexander Wendt ve Daniel Friedheim, "Hierarchy under Anarchy: Informal Empire and the East German State," *International Organization*, Cilt 49, No. 4, 1995, ss. 689-721; David A. Lake, "Anarchy, Hierarchy, and the Variety of International Relations," *International Organization*, Cilt 50, No. 1, 1996, ss. 1-33; Tarak Barkawi ve Mark Laffey, "Retrieving the Imperial: Empire and International Relations," *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 31, No. 1, 2002, ss. 109-127; John Ikenberry, "Liberalism and Empire: Logics of Order in the American Unipolar Age," *International Organization*, Cilt 4, No. 2, 2004, ss. 609-630; John M. Hobson ve J. C. Sharman, "The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logics of Hierarchy and Political Change," *European Journal of International Relations*, Cilt 11, No. 1, 2005, ss. 63-98; Jack Donnelly, "Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society," *European Journal of International Relations*, Cilt 12, No. 2, 2006, ss. 139-170; Daniel Nexon ve Thomas Wright, "What's at State in the American Empire Debate," *American Political Science Review*, Cilt 101, No. 2, 2007, ss. 253-271; David A. Lake, "International Hierarchy" in *Hierarchy in International Relations*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2009, ss. 45-62.

Bu dönemde ABD müttefiklere sahipti, ancak bu bir başka gücün dengelenmesi ihtiyacından kaynaklanmıyordu. ABD dışındaki tüm devletlerin gücünün toplamı ABD'yi dengeleyecek hacme ulaşmıyordu.¹⁵ 2010'lu yıllarda Çin'in yükselişi ve etrafında oluşturduğu çekim gücüyle birlikte ABD meydan okunması imkânsız tek süper güç olma konumunu kaybetti. Halen zirvede yer olsa da dış dengelemeye muhtaç hale geldi. Bu dönemde Barack Obama ve Trump gibi ABD başkanlarından duymaya başladığımız transatlantik ilişkilerinin ve müttefiklerle bağların sıklaştırılması ve güvenlik harcamalarının oluşturduğu mali yükün müttefiklerle birlikte karşılanması çağrılarının arka planında bu yeni durum yatmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla, devlet daha çok iç ve dış dengeleme arasında bir denge kurarak güvenliğini sağlama yoluna gider. İç dengelemede geriye gidiş, yani materyal kapasite kaybı dış dengelemeye olan ihtiyacı artırır ve devletin egemenliğini ve otonomisini riske sokarken; kolay dış dengeleme yapabilecek şartların varlığı devletin iç dengelemeyi göz ardı etmesine yol açabilir. Görece zayıf olan devlet doğal olarak dış dengelemeye daha fazla başvurmak zorunda kalır. Bu durumda devletin güvenliği ittifakın büyük ortağının insafına kalır. Büyük ortak ihtiyacı kalmadığında görece zayıf devleti ortada bırakabileceği gibi, bizzat büyük devletin kendisi küçük ortak için bir güvenlik tehdidi haline gelebilir. Elbette literatürde "yetersiz dengeleme" (underbalancing) olarak ifade edilen bu durumun nedeni sadece güç ile kurulan sağlıklı ilişkiden kaynaklanmayabilir. Devlet elitinin ideolojik saplantıları ya da iç politikada yaşanan çalkantılar yetersiz dengelemeye yol açıp ülkeyi dışarıya daha bağımlı

15 William A. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World," *International Security*, Cilt 24, No. 1, 1999, ss. 5-41.

16 Randall L. Schweller ve Xiaoyu Pu, "After Unipolarity: China's Vision of International Order in an Era of U.S. Decline," *International Security*, Cilt 36, No. 1, 2011, ss. 41-72.

hale sokabilir.¹⁷ Ancak yine de birincil faktörün güç ile kurulan sağlıklı ilişki ve bunun yol açtığı düşük materyal kapasite olduğunu ifade etmek gerekir. Burada zikredilen ideolojik saplantılar ya da iç politikadan kaynaklanan sıkıntılar daha çok ikincil nedenlerdir.¹⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa devletinin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD karşısındaki durumu materyal güç kısıtları nedeniyle dışarıya bağımlı olmaya güzel bir örnektir. Devletin gücü arttıkça dış dengelemeye, yani müttefiklere olan ihtiyacı azalır. İttifak ilişkilerine girdiğinde de ya baskın taraf olarak ya da belli bir caydırıcılığa sahip olmakla müttefikleri karşısında kırılabilirliği görece daha sınırlı olur. 18. Yüzyılın son çeyreğinde ABD, bağımsızlığını kazanma sürecinde İngiltere'ye karşı Fransa'nın desteğine muhtaç olan bir devletken, ilerleyen zamanda büyük bir materyal kapasite birikimi yaparak Birinci ve İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın Avrupa kıtasındaki yayılmacılığı karşısında aciz duruma düşen Fransa'nın ve diğer Avrupalı devletlerin yardımına koşmuştur. Avrupa uluslararası sistemine dışarıdan dengeleme (offshore balancing) yapabilen ve bu bölgesel düzeni istediği gibi dizayn edebilen bir devlet konumuna ulaşmıştır. İngiltere'nin uzunca bir süre kıta Avrupası'na yönelik elinde tuttuğu bu bölge-dışı güç (extra-regional power) konumunun yeni sahibi olmuştur. İç dengelemeye verilen ağırlığın neticesinde ABD için bir zamanlar Fransa'nın desteğine olan bağımlılığın yerini uluslararası alanda otonom ve ittifak ilişkilerinde baskın taraf olmak almıştır.¹⁹

17 Randall Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," *International Security*, Vol. 29, No. 2, 2004, pp. 159-201.

18 Mohammed Ayoob, "The Security Problematique of the Third World," *World Politics*, Cilt 43, No. 2, 1991, ss. 257-283.

19 Thomas Paterson et al, *American Foreign Relations: A History Since 1895*, Cilt 2, Boston, MA: Wadsworth, 2020.

yerinden oynadığı, belirsizliğin ve güce başvurunun arttığı ve meşru görüldüğü revizyonist dönemlerde müttefik bulmak ve bulunan müttefiklere güvenmek çok daha zordur.²⁰ Müttefiklerin hızlı bir şekilde taraf değiştirmesi –özellikle çok-kutuplu bir ortamda– ve milli güvenliği tehdit eden unsurlara dönüşmesi an meselesidir. İki dünya savaşı arası dönem (1919-1939) bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Nazi Almanyası, Sovyet Rusya ve ABD arasındaki ittifak ilişkilerindeki hızlı geçişler bu dönemin ruhuyla doğrudan ilişkilidir. Savaşın başından 1941 yılına kadar ABD'ye karşı beraber hareket eden Sovyet Rusya ve Nazi Almanyası bu tarihten itibaren, Sovyetlerin saf değiştirmesiyle azılı iki düşmana dönüşmüştür. Avrupa-merkezli ya da İngiltere hegemonyasındaki bir uluslararası sistemden ABD-Sovyet Rusya çift-kutupluluğuna dayanan ve ABD'nin daha ağır bastığı yeni bir uluslararası sisteme geçişte ittifaklar hızlı bir şekilde değişirken diğer yandan da iç dengelemeye ağırlık verildiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve büyük bir yıkıma uğrayan Almanya'nın çok kısa sürede devasa bir materyal kapasiteye ulaşıp yeniden sistemi revizyona sürüklemesi dikkate şayandır.²¹ Yine aynı şekilde 1929 büyük ekonomik buhranı ile tepetaklak olan ABD'nin 1930'larda hızlı ve kararlı ekonomik toparlanma çabalarını da ayrıca not etmek gerekir. Sovyet Rusya'nın yıkılan Çarlık Rusyası'nın külleri üzerine aynı dönemde ağır sanayi hamlesiyle inşa ettiği yeni "sosyalist" imparatorluğu da anımsamadan geçemeyiz.²² Bu dönemde iç dengelemeyi başaramayan İngiltere ve Fransa gibi devletlerin İkinci Dünya Savaşı'nda maruz kaldığı işgaller ve saldırılar da dikkatlerden kaçmamalıdır.²³

Almanya Şansölyesi Joseph Wirth (soldan ikinci), Sovyet delegasyonu üyeleri Krassin, Georgiy Çiçerin ve Adolf Joffe ile.

İç ve dış dengeleme arasındaki ilişki de statik değil, dinamik ve değişkendir. Devlet-içi faktörler ile uluslararası faktörlerin etkileşimiyle iki dengeleme türü arasında sürekli değişen bir ilişki söz konusudur. Uluslararası sistemde güç dağılımı ve normatif boyutlarıyla bir düzenden başka bir düzene geçiş dönemlerinde yaşanan güç mücadeleleri ve belirsizlik şartlarında iç dengelemenin önemi artar. Taşların

Devlet içinde ise mevcut siyasi elitin yeni ve daha büyük siyasi hedefler ortaya koymasıyla ya da statükocu elitin yerini reformist bir elit grubuna bırakmasıyla, yani elit değişimiyle devletin uluslararası konumunu revize etme noktasına gelmesi iç dengelemeyi daha önemli hale getirebilir.²⁴ İç dengelemeye, yani idari reformlara, ekonomik atılımlara ve askeri gücün geliştirilmesine ağırlık verilmeye başlanır. 1862'de Otto von Bismarck'ın başbakanlık görevine geldiği Prusya (1870'den itibaren Almanya İmparatorluğu) ve 1868 Meiji restorasyonunu takip eden dönemde Japonya İmparatorluğu bunun güzel örnekleridir.²⁵ Her iki devlette de iktidara gelen yeni elitler ülkelelerinin uluslararası konumunu gözden geçirerek askeri, idari ve ekonomik modernleşmeyle büyük ölçekte materyal kapasite artırımına gitti. Bu noktaya kadar uluslararası sistemde pek bir ağırlığa sahip olmayan bu iki devlet, iç dengelemede gerçekleştirdikleri büyük başarılarla yaklaşık üç çeyrek asır sistemin statükocu devletlerine –ABD, İngiltere ve Fransa– kök söktürdü. Bu dönemde bu devletler için dış dengeleme iç dengelemeyi besleyen bir işlev görmekten öteye gitmedi. Uluslararası düzeyi değiştirmek amacıyla bir araya gelen bu iki revizyonist devlet aralarında ittifak kurmuş olsalar da asıl olan devletlerin kendi içlerinde göstermiş oldukları büyük materyal kapasite artırım hamleleriydi.

Öte yandan, uluslararası siyasetin durağan ve istikrarlı olduğu statüko dönemlerinde dış dengeleme daha ağır basar. Müttefiklere gü-

venmek ve bunu sürdürmek statükonun yarattığı belirlilik ve istikrar durumundan dolayı daha kolaydır.²⁶ Örneğin, uluslararası sistemin tüm gerilimlerine rağmen belirlilik düzeyinin yüksek olması nedeniyle Soğuk Savaş döneminde devletler iç dengelemeden ziyade dış dengelemeye ağırlık verdi. Bu dönemde hiç şaşırtıcı olmayacak şekilde büyük bir materyal kapasite artırımını hamlesiyle uluslararası sistemi revizyonizme sürükleyen bir devlet ortaya çıkmadı. Sistemin iki başat aktörü ABD ve Sovyetler Birliği dahi birbirini gözeterek ve daha çok savunmacı reflekslerle materyal kapasitelerini belli bir düzeyde tutmaya çalıştı.²⁷ Bu güç yarışında en fazla yıprananın ilk pes edeceği bir uluslararası mücadele ortamı oluştu. Devlet içinde ise, mevcut siyasi elitin hâkim konumunu koruması ve tanımlanmış geleneksel siyasi hedeflere olan bağlılık dış dengelemenin ağırlığını artırır. Bu statüko durumu devletin kapasite artırımına gitmesi için bir gerekçenin olmadığı anlamına gelir. Dış dengeleme daha ucuz, etkin ve hızlı bir güvenlik sağlama yolu olduğu için siyasi elit dış dengelemeye daha fazla ağırlık verir. Zamanla bu politik tercih ve hareket tarzı bir kimlik halini de alabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktidara gelen Almanya –özellikle ikiye bölündükten sonra Batı Almanya– ve Japonya devletlerinin yeni elitleri günümüze değin dış dengelemeye ağırlık verdiler. Öyle ki ABD ile bu dönemde kurulan ittifak, İkinci Dünya Savaşı öncesinde revizyonizmin başat aktörü olan bu iki devletin uluslararası statükonun başat aktörleri konumuna gelmesiyle sonuçlandı. Almanya ve Japonya'nın ABD yanlısı politik tercihi bu iki devletin adeta kimliği ya da benliği halini aldı. Özetle, içerde ve dışarda revizyonist ortam iç dengelemeyi, statükocu ortam ise dış dengelemeyi ön plana çıkarır.

and Policy in 1914 and 1940" P. Kennedy, ed., *Grand Strategies in War and Peace*, New Haven, CT: Yale University Press, 1991, ss. 125-143; Williamson Murray, "The Collapse of Empire: British Strategy, 1919-1945," W. Murray, M. Knox ve A. Bernstein, eds., *The Making of Strategy: Rulers, States, And War*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, ss. 393-427.

24 Ian S. Lustick, "The Absence of Middle Eastern Great Powers: Political 'Backwardness' in Historical Perspective," *International Organization*, Cilt 51, No. 4, 1997, ss. 653-683.

25 Tsuyoshi Kawasaki, "The Rising Sun Was No Jackal: Grand Strategy, the Tripartite Pact, and Alliance Formation Theory," J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman ve S. E. Lobel, ed., *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, ss. 224-245; Marcus Jones, "Bismarckian Strategic Policy, 1871-1890," W. Murray ve R. H. Sinnreich, ed., *Successful Strategies: Triumphant in War and Peace from Antiquity to the Present*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, ss. 214-240.

26 Hans J. Morgenthau, "The Struggle for Power: Policy of the Status Quo," *Politics among Nations*, New York, NY: Alfred A. Knopf, 1948, ss. 21-25.

27 John L. Gaddis, "Grand Strategies in the Cold War," M. P. Leffler ve O. A. Westad, ed., *The Cambridge History of the Cold War, Cilt 2: Crises and Détente*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, ss. 1-21.

Büyük strateji ve iç-dış dengeleme dinamiği

Bu çalışma bu teorik zemin üzerinde Türkiye'nin son yıllarda neden iç dengelemeye daha fazla ağırlık vermeye başladığı sorusuna cevap aramaktadır. Güvenliğin nasıl sağlanacağı meselesinde dikkate değer bir değişim olduğunu kabul eden bu soru, devletin büyük stratejisinin yeniden tanımlandığına işaret etmektedir. En yalın ifadesiyle, büyük strateji bir devletin güvenliğinin nasıl sağlanacağını ortaya koyan mastır plandır. Bu plan, temelde devletin siyasi amaçları ile materyal ve kültürel unsurlardan oluşan güç kapasitesi arasında gerçekçi ve anlamlı bir ilişki kurmaya çalışır.¹ Dolayısıyla, büyük strate-

¹ Williamson Murray ve Mark Grimsley, "Introduction: On Strategy," W. Murray, M. Knox ve A. Bernstein, ed., *The Making of Strategy: Rulers, States and War*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, ss. 1-23; Beatrice Heuser, "What is Strategy?" B. Heuser, *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to The Present*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, ss. 3-35; Athanassios G. Platias ve Constantinos Koliopou-

jinin bir siyasi hedefler ayağı (ne yapmalı?) bir güç kapasitesi ayağı (ne ile yapmalı?) bir de operasyonel kod ayağı (nasıl yapmalı?) mevcuttur. Siyasi hedefler devletin uluslararası siyasette nasıl bir konumda bulunması gerektiği ya da uluslararası siyasetinde güvenliğini sağlamak için ne yapması gerektiği sorularına ilişkindir. Örneğin, Roma imparatorluğu kendisini uluslararası sistemi içerisinde tüm diğer aktörleri kontrol eden, egemenliği altına almak isteyen bir imparatorluk olarak kurgulamıştı. Aynı Roma kendisini tahakküm edilmek istemeyen ikincil bir devlet olarak da kurgulayabilirdi. Operasyonel kod ayağı ise siyaset ile coğrafyanın kesişim noktası olan jeopolitika ile yakından ilgilidir. Siyasi hedefleri gerçekleştirmek için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği, daha spesifik olarak hangi toprak parçasının ya da bölgenin kontrol edilmesinin önemli olduğu gibi pratik sorularla ilgilenir. Roma İmparatorluğu büyük stratejisinde Tuna Nehri doğal sınır kabul etmiş ve nehrin güneyinde kalan ve imparatorluğun çekirdek alanını oluşturan bölgenin savunması için bu hattı kontrol altında tutmaya büyük önem vermişti. Bunun için Tuna Nehri boyunca barbar kabilelerin saldırılarına karşı garnizonlar oluşturmuştu.² Yine bir başka örnek, 16-17. Yüzyıllarda uluslararası sistemin büyük gücü Habsburg İspanyası açısından İtalya'nın kuzeyi (Lombardiya bölgesi) ve Hollanda'nın güneyinin (günümüz Belçikası) elde tutulması iki önemli rakip olan Tudor İngilteresi ve Bourbon Fransası'nın kontrol edilmesi adına kritik bir öneme sahipti. Bu bölgelerin kontrolü için imparatorluk, bütçesini zorlamak pahasına büyük harcamalar yaparak bu bölgelerde, özellikle Belçika'da yaklaşık 50-60 bin

los, "Grand Strategy: A Framework for Analysis," A. G. Platias and C. Kolopoulos, *Thucydides on Strategy: Grand Strategies in the Peloponnesian War and Their Relevance Today*, New York: Columbia University Press, 2010, ss. 1-20; William C. Martel, "Foundations of Grand Strategy," W. C. Martel, *Grand Strategy in Theory and Practice: The Need for an Effective American Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, ss. 23-56; Nina Silove, "Beyond the Buzzword: The Three Meanings of Grand Strategy," *Security Studies*, Cilt 27, No. 1, 2017, ss. 27-57.

² Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Roman Empire*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1979; James Lacey, "The Grand Strategy of the Roman Empire," W. Murray ve R. H. Sinnreich, ed., *Successful Strategies: Triumphant in War and Peace from Antiquity to the Present*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, ss. 38-64.

kişilik bir ordu bulundurmak zorunda idi ve yıpratıcı savaşlara girmek mecburiyetindeydi.³ Habsburg İspanyası'nın baş düşmanı Fransa Krallığı'nın büyük stratejisi ise Habsburgların kendisini çevreleme siyasetini kırmak ve yıpratıcı savaşlarla Habsburgları zayıflatmanın yanı sıra Kutsal Roma İmparatorluğu toprakları olan Orta Avrupa'nın -genel hatlarıyla Almanya coğrafyası ve bu coğrafyanın yakın doğusu- 300 kûsur devletli parçalı yapısının devam etmesini sağlamak üzerine kuruluydu.⁴ Güç kapasitesi ise siyasi hedeflerin hayata geçirilmesi için düzenlenecek operasyonlarda ya da siyasi amaca giden yolda izlenecek yolda gerekli olan finansal ve insan kaynağı ve diğer askeri araçlardır. Örneğin, Roma İmparatorluğu'nda sınır bölgelerine yerleştirilen lejyonlar ve imparatorluğun çekirdek bölgesinin dışında kontrol altında tutulan bölgelerden alınan ürünler, vergiler ve askerler güç kapasitesini oluşturmaktaydı. Habsburg İmparatorluğu'nda ise diğer finansal ve askeri kaynaklar bir yana, "keşfedilen" Amerika kıtasından gemilerle taşınan gümüş ve altın külçeler güç kapasitesinin en esaslı unsuruydu.

³ Geoffrey Parker, "The Making of Strategy in Habsburg Spain: Philip II's Bid for Mastery 1556-1598," W. Murray, M. Knox ve A. Bernstein, ed., *The Making of Strategy: Rulers, States, And War*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, ss. 115-150.

⁴ John A. Lynn, "A Quest for Glory: The Formation of Strategy under Louis XIV, 1661-1712," W. Murray, M. Knox and A. Bernstein, ed., *The Making of Strategy: Rulers, States, And War*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, ss. 178-204.

1690'larda III. William döneminde küresel hegemonya stratejisi sürdürdü. Ancak kendisi bir Hollandalı olan III. William operasyon ayağında ağırlığı deniz gücünden kara gücüne kaydırды. Bu stratejik tercihte anavatanı Hollanda'nın özellikle Habsburg İspanyası'na karşı yürüttüğü savunmacı ve kara gücü merkezli stratejinin izleri mevcuttu.

İngiltere Kralı III. William (1650-1702)

Siyasi hedefler iç ve dış faktörlerin etkisiyle değişebilir. İçerde elit değişimi gibi ciddi kırılmalar, dışarda ise uluslararası sistemde yaşanan güç dengelerinde köklü değişim ve dönüşümler devletin siyasi hedeflerini yeniden düşünmesine ve ayarlamasına sebep olabilir. Devlet hedeflerini büyütür, küçültür ya da hedeflerinin kalibresini oynatmadan onların içeriğini değiştirebilir. Örneğin, ABD için 1776-1815 arası siyasi hedef İngiliz sömürgesinden çıkmaktı. 1815-1895 arası dönemde ise siyasi hedef topraklarını genişletip egemenliğini konsolide ederek kendi bölgesinde hegemonya kurmaktı.⁵ Bölgesel bir güç olduktan sonra 1890-1945 yılları arasındaki geçiş döneminin akabinde ise 1945'ten günümüze değin siyasi hedef küresel hegemonya (primacy) kurmak şeklinde tezahür etti.⁶ Bu değişimlerde hem içerde başa gelen yönetici elit hem de uluslararası sistemdeki değişimler önemli rol oynadı. ABD yönetici eliti 1945 sonrasında uluslararası sistemde Avrupa'nın, özellikle de İngiltere'nin düşüşünün oluşturduğu güç boşluğunu doldurmak için kolları sıvadı.⁷ Yine, çok daha erken bir dönemde İngiltere, Kraliçe I. Elizabeth (1558-1603)'in 45 yıllık iktidarı altında küresel bir hegemonya stratejisi izledi.⁸ Operasyon ayağında bu stratejiye deniz gücü temel teşkil ediyordu. İngiltere açısından nüfusu az ve kaynakları kısıtlı bir ada devleti olarak bu stratejiyi takip etmesi oldukça anlaşılabilir bir durumdu. İngiltere küresel hegemonya stratejisini kısa dönemli aralıklarla sürdürdü. Bu aralıklarda elit

5 Russell F. Weigley, "American Strategy from Its Beginnings through the First World War," P. Paret, ed., *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1986, ss. 408-443.

6 Josef Joffe, "Bismarck or Britain? Toward an American Grand Strategy after Bipolarity," *International Security*, Cilt 19, No. 4, 1995, ss. 94-117; Barry R. Posen ve Andrew L. Ross, "Competing Visions for US Grand Strategy," *International Security*, Cilt 21, No. 3, 1996, ss. 5-53; Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Culture and Change in American Grand Strategy*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006; Benjamin Miller, "Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq," *Security Studies*, Cilt 19, No. 1, 2010, ss. 26-65; Hal Brands, *American Grand Strategy in the Age of Trump*, Washington, DC: Brookings Institute Press, 2018.

7 Colin Dueck, "Conceiving Containment: Ideas and Alternatives in American Grand Strategy, 1945-1951," C. Dueck, *Reluctant Crusaders: Culture and Change in American Grand Strategy*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006, ss. 82-113.

8 William S. Maltby, "The Origins of a Global Strategy: England from 1558 to 1713," W. Murray, M. Knox and A. Bernstein, ed., *The Making of Strategy: Rulers, States, And War*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, ss. 151-177.

değişiminin rolü büyüktü. Örneğin, 17. Yüzyılın ortalarına doğru I. Charles bu stratejiyi terk ederek İngiltere için daha sınırlı bir uluslararası konum belirledi. Ancak hemen peşine gelen yönetim, Oliver Cromwell liderliğinde küresel hegemonya stratejisine geri döndü. 1690'larda III. William döneminde küresel hegemonya stratejisi sürdürdü. Ancak kendisi bir Hollandalı olan III. William operasyon ayağında ağırlığı deniz gücünden kara gücüne kaydırды. Bu stratejik tercihte anavatanı Hollanda'nın özellikle Habsburg İspanyası'na karşı yürüttüğü savunmacı ve kara gücü merkezli stratejinin izleri mevcuttu. Dönemin diğer küresel gücü XIV. Louis Fransa Krallığı'na karşı Avrupa ana kıtasında yürütülen hegemonya savaşı da bu tercihte kritik rol oynuyordu. Kısaca, elit değişimleri İngiltere'nin stratejisini hem kapsam hem de içerik açısından değiştirmiş oldu.⁹

Güç kapasitesi de devletin siyasi hedeflerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Siyasi hedeflerdeki değişimlere bağlı olarak askeri güç kapasitesinde artışa gidilebileceği gibi kısıtlamaya (retrenchment) da gidilebilir. Örneğin, ABD siyasi hedeflerindeki büyümeye paralel olarak 19. Yüzyılın başından itibaren artan şekilde iç dengelemeye ağırlık vererek büyük bir materyal kapasite artırımına gitti. 1945 sonrasında ikiye bölünen Almanya ise siyasi hedeflerindeki çap daralması nedeniyle özellikle askeri materyal kapasitesini düşük tutma politikası güttü.¹⁰

Devletin siyasi hedefleri ile güç kapasitesi arasında gerçekçi bir ilişkinin ortaya çıkması otomatik olarak gerçekleşmez. İki değişken arasında gerçekçi ve anlamlı bir ilişkinin kurulabilmesi için siyasi iradeye, yani ince siyasi dokunuşlara ihtiyaç vardır. Yukarıda da değinildiği gibi bu iki değişkeni buluşturan büyük stratejinin bir başka değişkeni olan operasyonel kod ayağıdır. Büyük stratejiyi anlamlı bir

9 Henry Kissinger, "The Concert of Europe: Great Britain, Austria and Russia," H. Kissinger, *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster, 1994, ss.78-102.

10 Dennis E. Showalter, "German Grand Strategy: A Contradiction in Terms?" *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 2, 1990, ss. 65-102.

değişken yapan şey siyasi hedefler ile güç kapasitesi arasındaki ilişkinin otomatik olarak kurulamaması ve dolayısıyla siyasi iradenin müdahalesine ihtiyaç duyulmasıdır. Dolayısıyla, "nasıl yapmalı" sorusunun içeriği çok farklı şekillerde doldurulabilir. Devletin elinde kullanıma hazır birden fazla operasyonel kod bulunur. Örneğin, Antik Yunan şehir devletlerinin oluşturduğu bölgesel uluslararası sistemde MS 460 sonrası dönemde yükselişe geçen ve hegemon adayı haline gelen Atina'nın önünde operasyonel kod açısından iki seçenek vardı: Sistemin mevcut hegemonu olan Sparta'yı ya doğrudan karşısına alıp bir yok etme savaşına (war of annihilation) tutuşmak ya da Sparta ile doğrudan karşı karşıya gelmeden yıpratma savaşıyla (war of exhaustion) zamana oynayarak hegemon konumuna gelmek. Atina MS 411'e kadar ikinci stratejiyi takip etti ve bu stratejisiyle başarılı oldu. Ancak daha sonra ikinci stratejinin mimarı olan siyasetçi ve asker Alcibiades'in ölümünün ardından yaşanan liderlik değişimiyle birlikte operasyon kodunda değişime gidildi. İlk stratejiye dönüldü ve Atina büyük bir yenilgi aldı. Böylece, uzun süre doğru bir strateji izleyen Atina şehir devleti operasyonel kod ayağını yanlış kurgulayarak nihai hedefi olan tüm Yunanistan'ı egemenliği altına alıp imparatorluk kurma noktasına ulaşamadı.¹¹

11 Athanassios G. Platias ve Constantinos Koliopoulos, "Athens

ABD'nin 20. Yüzyılın ilk yarısında Başkan Theodore Roosevelt (1901-1908)'in tüm ikna çabalarına rağmen içe kapanma (isolationism) stratejisi izlemesi uluslararası sistemde bir güç boşluğuna neden olmuştur.

ABD'nin 26. Başkanı Theodore Roosevelt (1901-1908)

Günümüzde Atina ile benzer bir karşı-hegemonya gücü konumuna sahip Çin'de de bu iki strateji ya da operasyon seçeneği arasında bir tartışmanın olduğunu söylemek mümkündür. Milliyetçi şahin kanat ABD'yi doğrudan karşılamayı ve çatışmayı tercih ederken, daha baskın olan pragmatist güvercin kanat "barışçıl yükseliş" (peaceful rise) stratejisiyle ABD'yle doğrudan çatışmadan işi zamana bırakarak Çin'i uluslararası sistemin yeni hegemonu yapmanın peşindedir.¹²

Başarısız büyük strateji siyasi hedefler ile materyal kapasite arasındaki ilişkinin sağlıklı

and Sparta: Power Structures, Early Conflict and the Causes of War," A. G. Platias ve C. Kolopoulos, *Thucydides on Strategy: Grand Strategies in the Peloponnesian War and Their Relevance Today*, New York: Columbia University Press, 2010, ss. 23-35.

12 Edward N. Luttwak, "The Rise and Fall of Peaceful Rise," E. N. Luttwak, *The Rise of China vs. the Logic of Strategy*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012, ss. 273-276.

bir şekilde kurulamaması şeklinde de tezahür edebilir. Devlet bazen kendisine güç kapasitesinin üstünde siyasi hedefler koyar. Bazen de kendisine güç kapasitesinin altında siyasi hedefler belirler. İlkinde aşırı yayılma (overstretch) sorunu baş gösterir, ikinci durumda ise güç boşluğu (power vacuum) sorunu ortaya çıkar. İlk kaynakların hedeflere yetmemesinden, ikincisi ise eldeki kaynakların etkin bir şekilde kullanılmamasından kaynaklanan istikrarsızlığa ve güvenlik sorunlarına sebep olur. Birçok imparatorluk, imparatorluk devlet formunun doğası gereği sınırsız hedefler ve yayılmacı bir özellik göstermesinin de etkisiyle, aşırı yayılma sonucu yıkılmıştır.¹³ Gerçekçi olmayan siyasi hedefler için kaynakların çarçur edilmesi içerde düzenin bozulmasına sebep olur. Bu durumun doğurduğu finansal ve demografik baskılar iç kargaşaya ve ayaklanmalara yol açar. İç kargaşalara uzun süre çare bulunamaması dışardan saldırıları kolaylaştırır. Ve nihayet hem içerden hem de dışardan sıkıştırılan devletin merkezi zayıflayarak çökme noktasına gelir.¹⁴ Bu olay örgüsü Roma, Pers, Habsburg ve Osmanlı gibi devasa ve birbirinden farklı imparatorlukların neredeyse tamamında çok benzer şekilde cereyan etmiştir. Örneğin, sınır bölgelerinde ve ötesinde yaşayan barbar kabilelerin birleşerek daha örgütlü siyasi yapılar kurması Roma'nın sınırlarına baskıların artmasına ve daha fazla garnizon oluşturmaya ve lejyoner göndermeye zorlamıştır. Büyük stratejinin temelini oluşturan imparatorluğun çekirdek bölgesinin korunması daha masraflı hale gelmiştir. Bu durumun yarattığı finansal baskılar imparatorluğun dengesini bozmuş ve uzun süreçte yıkıma yol açmıştır.¹⁵

Güç boşluğu ise diğer bir büyük strateji sorunudur. ABD'nin 20. Yüzyılın ilk yarısında Başkan Theodore Roosevelt (1901-1908)'in tüm ikna çabalarına rağmen içe kapanma (isolationism) stratejisi izlemesi uluslararası sistemde

13 Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York: Vintage Books, 1987.

14 Daniel H. Nexon, *The Struggle for Power in Early Modern Europe*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009.

15 Luttwak, 1979.

bir güç boşluğuna neden olmuştur. Bu güç boşluğu ortamının Avrupalı rakipleri arasındaki çatışmayı ve birbirini tüketmeyi körükleyerek ABD'nin işine geldiği söylenebilir. Ancak siyasi hedefin genel itibarıyla materyal kapasite ve kaynakların altında tutulması ABD'nin tarihinde ilk defa kendi topraklarında saldırıya uğramasına (Pearl Harbor olayı) yol açmıştır.¹⁶ 20. Yüzyılın ikinci yarısında ise Sovyet Rusya'ya karşı yüzyılın ilk yarısında tükenen Avrupalı müttefiklerinin zayıf kalmasına ve Avrupa'nın neredeyse yarısına yakınının Sovyetlerin işgaline uğramasına yol açmıştır. ABD günümüzde de benzer bir sorunla karşı karşıyadır. Çin'in meydan okumasına karşı yeterli cevap verilememesi bir güç boşluğuna yol açıp uluslararası sistemin liderliğinin bir süre sonra Çin'e kaptırılmasına neden olabilir. Aynı şekilde, ABD'nin Çin'i ve Rusya başta olmak üzere Pekin yönetiminin müttefiklerini tek başına durdurmaya çalışması aşırı yayılmasına sebep olabilir. ABD yönetiminin bu yüzden son dönemde Çin karşıtlığı üzerinden bir ittifak bloğu inşasına girişmiş olduğunu görmekteyiz.¹⁷

Özetleyecek olursak, i) uluslararası siyasette devlet esas olarak güvenliğini küresel yönetim araçlarına, yani uluslararası kurumlara bel bağlayarak değil, diğer devletlerin gücünü dengeleyerek sağlar; ii) devlet gücü güçle durdurma siyasetinde iki dengeleme yoluna başvurur, kendi kaynaklarını kullanmak ve materyal kapasitesini artırmak (iç dengeleme) ve diğer devletlerle güçlerini birleştirmek (dış dengeleme); iii) devlet güvenliğini sağlarken çoğunlukla hem iç hem de dış dengelemeye başvurur; iv) iç ve dış dengeleme arasındaki ilişki dinamik ve değişkendir, devletin içerisinde ve uluslararası sistemde yaşanan değişimlere göre bu iki dengeleme arasında ağırlık bir taraftan diğerine kayar; v) devletin güvenliğini sağlama noktasında sergilediği bu değişkenlik büyük stratejisini yeniden düzenlediğine delalet

16 Paterson et al., 2020.

17 John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, "The Case for Offshore Balancing," *Foreign Affairs*, July/August 2016; Michael Mandelbaum, "The New Containment," *Foreign Affairs*, March/April 2019.

eder; vi) büyük strateji bir devletin güvenliğini nasıl sağlayacağına dair mastır planıdır; vii) büyük stratejinin üç boyutu vardır: bir tarafta siyasi hedefler (ne yapmalı?) diğer tarafta bu hedefleri gerçekleştirmek için gerekli olan kaynaklar ve araçlardan müteşekkil güç kapasitesi (ne ile yapmalı?) ve bu ikisini birleştirecek olan operasyonel kod (nasıl yapmalı?); viii) devletin büyük stratejisinde kilit öneme sahip siyasi hedef devlet içerisindeki ve uluslararası sistemdeki değişimlere göre yeniden şekillenebilir, devlet siyasi hedeflerini küçültebilir, büyütülebilir ya da çapını değiştirmeden içeriğini değiştirebilir; ix) güç kapasitesinde de siyasi hedefteki değişimlere bağlı olarak devlet küçülmeye ya da büyümeye gidebilir, siyasi hedefin çapı büyüdükçe devlet güç kapasitesini artırmaya çalışır ve aynı şekilde siyasi hedefini daralttıkça güç kapasitesinde, özellikle askeri güç açısından kısıtlama gerçekleştirebilir; x) devlet aynı şekilde iç ve dış değişimlere bağlı olarak operasyonel kodunu da değiştirebilir; xi) siyasi hedef ile güç kapasitesi arasındaki denge otomatik olarak kurulamaz, bu noktada devlete hakim olan siyasi irade devreye girmek zorundadır, büyük stratejiyi ilginç ve bir araştırma konusu kılan husus da bu belirsizlik ortamında siyasi iradeye düşen kritik önemdeki bu görevdir, bu nokta operasyonel kod tercihinde somutlaşır; xii) devleti yöneten irade bazen siyasi hedef ile materyal kapasitesi arasındaki dengeyi iyi bir şekilde ayarlayarak başarılı bir büyük strateji takip eder, bazen de bu dengeyi sağlayamayarak başarısız bir büyük strateji performansı sergiler; xiii) bu noktada başarısız büyük strateji iki şekilde tezahür eder, ilki siyasi hedefin güç kapasitesinin boyunu aştığı aşırı yayılma durumudur, diğeri ise siyasi hedefin güç kapasitesinin altında kalması durumunda ortaya çıkan güç boşluğudur; xiv) siyasi hedef-materyal kapasite dengesinin yanlış kurulmasının yanı sıra bundan bağımsız olarak yanlış operasyonel kod seçimi de -mesela yıpratma savaşı yerine yok etme savaşını seçmek gibi- büyük stratejide başarısız yaşanmasına yol açabilir.

Türkiye'nin büyük stratejisinin evrimi ve iç-dış dengeleme dinamiğine etkileri

Türk dış politikasında, özellikle imparatorluktan ulus-devlete geçilmesinin ardından, iç dengelemeye verilen ağırlık son dönemde hiç olmadığı kadar arttı. Resmi dış politika ideolojisi statükoculuğa dayanan bir devlet için bu oldukça ilginç bir durumdur ve bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır.¹⁸ Bu durum ancak Türk devletinin imparatorluktan günümüze büyük stratejisindeki gelişmeler bir bütün halinde değerlendirilerek ve tarihi bir perspektifle göz önüne alınarak anlaşılabilir.

18 Robert W. Olson et al., "Turkish Foreign Policy From 1923-1960: Kemalism and Its Legacy, A Review and A Critique," *Oriente Moderno*, Cilt 57, No. 5/6, 1977, ss. 227-241.

Osmanlı İmparatorluğu 17. Yüzyılın son çeyreğinde en geniş sınırlarına ulaştı. Kuzeybatıda sınırlar Viyana kapılarına varırken, güneybatıda sınırlar Cezayir'i de içine alacak şekilde Akdeniz sahili boyunca uzanıyordu. Doğu Akdeniz adeta bir Türk gölü haline gelmişti.¹⁹ Güneydoğuda sınırlar Basra'ya kadar ulaşır ve Basra Körfezi'ne temas ederken, güneyde ise Kızıldeniz boyunca uzanarak Mekke ve Medine'yi içine alacak şekilde genişlemişti. Kuzeyde ise tüm Karadeniz sahilini bir "Türk gölüne" dönüştürecek sınırlara ulaşılmıştı. Bu uç noktalar arasında kalan günümüz Balkanları, Doğu Avrupa'nın çok büyük bölümü, Ortadoğu'nun İran dışındaki tümü ve bölgenin batı ucundaki Fas hariç tüm Kuzey Afrika Osmanlı toprakları haline gelmişti. Böylece, imparatorluk sınırları Batı'da Tuna Nehri hattı, Suriye'nin içlerine uzanan Doğu'da Fırat Nehri, Kuzey'de Kırım ve Güney'de Mısır'ı kuşatan çekirdek alanın dışına taşmış oluyordu.²⁰

19 David Abulafia, *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 414.

20 Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, Londra: Phoenix, 1994, s. 68.

Bu yayılma bir imparatorluk olan Osmanlı devleti açısından -materyal kapasitesi yettiği sürece - gayet doğaldı. Çünkü bir devlet formu olarak imparatorluk doğası gereği evrensel egemenlik iddiasına sahiptir. Modern devletin ve bu devlet formunun oluşturduğu devletler sisteminin dayanağı olan eşit egemenlik ilkesini, yani egemenliğin farklı siyasi birimler arasında bölünmesini benimsemeyiz. Bu açıdan imparatorluk devlet formu ve bu forma dayalı hiyerarşik uluslararası düzen 17. Yüzyıldan başlayıp günümüze gelen -başta sadece Avrupa'da geçerli olan ve daha sonra 20. Yüzyılda Avrupa dışını da içine alarak tüm küreye yayılan- eşit egemenlik ilkesine yaslanan egemen devletlerden müteşekkil anarşik modern uluslararası ilişkilerden kategorik olarak farklıdır.²¹ Modern devletler sisteminde egemenliğin par-

21 Martin Wight, *Systems of States*, Leicester: Leicester University Press, 1977; Michael Cox et al., "Empires, systems and States: Great Transformation in International Politics," *Review of International Studies*, Cilt 27, Special Issue: Empires, Systems and States: Great Transformation in International Politics, 2001, ss. 1-15; Yongjin Zhang, "System, Empire and State in Chinese International Relations," *Review of International Studies*, Cilt 27, Special Issue: Empires, Systems and States: Great Transformation in International Politics, 2001, ss. 43-63.

çalanmış yapısının ve bunun ortaya çıkardığı anarşinin muhafaza edilmesi esastır.²² İmparatorluk ise ulaşabildiği tüm dünyaya hükmetme, yani egemenliği tek elde toplayıp hiyerarşi inşa ederek dünya devleti olma mücadelesi verir.²³ Siyasi teoloji açısından değerlendirecek olursak, nasıl ki sadece tek bir Tanrı varsa, imparatorluk ideolojisine göre de yeryüzünde tek bir egemen devlet olmalıdır.

Osmanlı devleti evrensel egemenlik iddiası taşıyan ve bunu da Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya hâkim olarak hayata geçirmeye çalışan bir imparatorluktu.²⁴ Yukarıda anlatılan imparatorluk ideolojisinin tamamını bünyesinde taşıyordu. Dolayısıyla, 17. Yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı'nın büyük stratejisinin siyasi hedef boyutunu genel hatlarıyla Ortadoğu, Karadeniz ve Avrupa coğrafyasını fethetmek oluşturuyordu. Bu dönemde Osmanlı karşısında Avrupa'da bir başka imparatorluğu buldu. Başta İspanya ve Avusturya olmak üzere İtalya'nın kuzeyi, Hollanda'nın güney kısmı (günümüzde Belçika) ve Almanya'nın tamamını kuşatan bir toprak parçasını kontrol eden Habsburg hanedanlığı 16. ve 17. Yüzyıllarda bir yandan Avrupa'yı kendi egemenliği altında birleştirmeye çalışırken, diğer yandan da benzer bir siyasi hedefi kovalayan Osmanlı devletini engellemeye çalışmaktaydı.²⁵ İmparatorluk için modern ulus-devlete has "dışarı," yani "uluslararası alan" diye bir şey olmadığından iç dengeleme her zaman birinci plandadır. İmparatorluk devlet formu için yeryüzü şimdi "içerisi olan"

ve gelecekte "içerisi olması hedeflenen" topraklar şeklinde iki kategoriye ayrılır. İmparatorluğun sınırları olmaz, imparatorluğun ulaştığı ve ötesine geçmeye çalıştığı limitleri vardır. Ancak yine de imparatorluğun dış dengeleme yapmadığı söylenemez. Habsburg devletinin Avrupa üzerindeki imparatorluk hayallerini engellemek isteyen Fransa krallığı ve Almanya'daki Protestan prenslikler Osmanlı devletinin doğal müttefikiydi.²⁶ Osmanlı devletini Ortadoğu'da durdurmak isteyen Safevi hanedanlığının hakimiyetindeki İran ve Avrupa'da ise Venedik, Papalık, Polonya ve Rusya gibi belli başlı devletler de Habsburg devletinin doğal müttefikleriydi.²⁷ Lakin bu müttefiklik ilişkileri eşit egemenlik ilkesi üzerine inşa edilmekten uzaktı. Hiyerarşi norm olduğundan müttefiklik ilişkileri imparatorluğun diğer siyasi aktörlere -bu dönemde krallık, prenslik, şehir-devleti ve şehirler birliği gibi farklı devlet formları da bulunmaktaydı- destekleri karşılığında ekonomik ve diplomatik imtiyazlar vermesi şeklinde gerçekleşmekteydi. Osmanlı devletinin bu dönemde kendisiyle ittifak ilişkisine giren İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı devletlere ekonomik imtiyazlar sunan kapitülasyonlar vermesi ya da Hristiyan Balkan asilzadelerinin kontrolündeki prenslikleri ve Kuzey Afrikalı beylikleri egemenliği ve koruması altına alması imparatorluk tarzı müttefiklik ilişkilerine örnek olarak verilebilir. Özellikle yakın çevredeki ülkelerle girilen ilişkiler imparatorluğa has bir ittifak türü olan bağımlı-devletler sistemi (the client-states system) olarak tanımlanabilir.²⁸

26 Inalcık, 1994, s. 100.

27 Paula S. Fichtner, *Terror and Toleration: The Habsburg Empire Confronts Islam, 1526-1850*, Londra: Reaktion Boosk, 2008.

28 Gabor Agoston, "Ottoman Warfare in Europe, 1453-1826," J. Black, ed. *European Warfare, 1453-1815*, New York: Palgrave Macmillan, 1999, ss. 118-144.

Lakin 17. Yüzyılın sonuna gelindiğinde hem Habsburg devleti hem de Osmanlı devleti Avrupa'yı fethetmeyi başaramadı. Habsburg devleti 1648'de Westphalia Anlaşmasıyla sona eren 30 Yıl Savaşları ile imparatorluk iddiasını sona erdirmek zorunda kaldı. Habsburg devleti için bundan sonraki dönem eldeki krallıkların ve toprakların tutulması siyasi hedefi tarafından belirlendi.²⁹ Ancak İspanya tahtını Fransa Krallığı'na kaybettiği 1714 Utrecht Anlaşmasıyla büyük yara aldı. Takip eden dönemde batıda Almanya coğrafyasında Prusya'nın hâkim güç olarak ortaya çıkışı ve doğuda Rusya'nın yükselişi Avusturya Habsburg devletini zamanla otonomisini korumaya çalışan ikincil bir devlet konumuna getirdi. 1683 yılında Osmanlı'nın Avusturya kapılarına dayanması da Habsburg devleti açısından imparatorluğa karşı verilen bir savunma savaşıydı. Bu dönemde hanedanlık aynı zamanda XIV. Louis liderliğinde yayılcı bir krallık haline gelen Fransa'ya karşı da Batı'da savunma mücadelesi vermekteydi.

Osmanlı devletinin imparatorluk mücadelesi Habsburg devletinin biraz daha uzun sürdü. Osmanlı devleti 1683-1699 yılları arasında Habsburg hanedanlığı etrafında şekillenen Kutsal İttifak'a karşı emperyal bir savaş verdi. Habsburg hanedanlığının kontrolündeki Avusturya ile Macaristan, Bosna ve Sırbistan'da; Polonya ile Ukrayna'da; Venedik ile Dalmaç-

29 John H. Elliott, "Managing Decline: Olivares and the Grand Strategy of Imperial Spain," P. Kennedy, ed., *Grand Strategies in War and Peace*, New Haven, CT: Yale University Press, 1991, ss. 87-104.

ya, Arnavutluk ve Mora Yarımadası'nda; ve Rusya ile Kırım, Eflak ve Boğdan (günümüzde Romanya ve Moldavya)'da bir nevi dünya savaşına tutuştu. Kutsal İttifak'la 15 yıllık gerginlikle geçen ve neticede başarısız bir mücadelenin sonunda imzalanan 1699 Karlofça Anlaşmasıyla Osmanlı devleti imparatorluk iddialarından büyük oranda vazgeçmek zorunda kaldı.³⁰ Anlaşma gereğince Osmanlı devleti Tuna Nehri hattının batısında elinde sadece Temeşvar'ı tutabildi. Bunun dışında Macaristan ve Transilvanya gibi kritik önemdeki toprakları Avusturya'ya bıraktı. Böylece, Avusturya'ya yönelik savunma hattını Macaristan'ın kuzeyinden Tuna Nehri hattına geri çekmiş oldu. Polonya'nın Podolya ve güney Ukrayna üzerindeki kontrolü kabul edildi. Osmanlı devleti böylece Karadeniz'in kuzeybatısındaki kısa süreli de olsa elde ettiği kazanımlarını kaybetti. Polonya'nın Kırım'ı ve Eflak ve Boğdan'ı tehdit etmesinin önü açıldı. Venedik'in Dalmaçya, Mora Yarımadası ve bazı önemli Ege adaları üzerindeki kontrolü kabul edildi. Venedik tekrardan boğazları ve İstanbul'u tehdit edecek konuma geldi. Diğer devletlerden farklı olarak Rusya ile görüşmeler 1700'de imzalanan İstanbul Anlaşmasıyla neticeye kavuşturuldu. Rusya'nın Azov Denizi boyunca ve Dinyester Nehri'nin kuzeyinde işgal ettiği topraklar üzerindeki hakimiyeti kabul edildi.³¹

30 Rifaat A. Abou-El-Hajj, "The Formal Closure of the Ottoman Frontier in Europe, 1699-1703," *Journal of the American Oriental Society*, Cilt 89, No. 3, 1969, ss. 467-475; Gabor Agoston, *The Last Muslim Conquest: The Ottoman Empire and Its Wars in Europe*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2021.

31 Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

22 Henry Kissinger, "From Universality to Equilibrium: Richelieu, William of Orange and Pitt," H. Kissinger, *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster, 1994, ss. 56-77.

23 Friedrich Kratochwil, "Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System," *World Politics*, Cilt 39, No. 1, 1986, ss. 27-52; John G. Ruggie, "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Politics," *International Organization*, Cilt 47, No. 1, 1993, ss. 139-174.

24 Adel Allouche, *The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict, 1500-1555*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1983; Virginia H. Aksan, *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*, İstanbul: The ISIS Press, 2004, ss. 141-172.

25 Fernand Braudel, *The Mediterranean World in the Age of Philip II*, Vol. 2, Berkeley, CA: University of California Press, 1996, ss. 661-680; John Elliott, "Ottoman-Habsburg Rivalry: The European Perspective," H. Inalcık ve C. Kafadar, *Süleyman the Second and His Time*, İstanbul: The ISIS Press, 1993, ss. 153-162; Paolo Preto, "Relations Between the Papacy, Venice and the Ottoman Empire in the Age of the Süleyman the Magnificent," H. Inalcık ve C. Kafadar, *Süleyman the Second and His Time*, İstanbul: The ISIS Press, 1993, ss. 195-202.

Bu başarısız fetih girişimiyle birlikte imparatorluklar çağının Osmanlı açısından da sona erdiği söylenebilir. Hem Habsburg hem de Osmanlı imparatorluğu 18. Yüzyılın başından itibaren anarşi, eşit egemenlik ve devlet aklı/çıkarı (reason d'etat) gibi seküler ilkeler temelinde yükselen modern uluslararası siyasete ayak uydurmak zorunda kaldı.³² Bu yeni siyasi düzeni anlamak, buna uygun davranabilmek ve askeri-idari atılımları yakından takip edebilmek için yüzyılın hemen başında Avrupa'ya sefirler gönderildi. Bu iki devletin kâğıt üzerinde isimleri imparatorluk olarak devam etmiş olsa da pratikte bağlı oldukları devlet formu imparatorluktan modern devlet formuna kaydı. Habsburg hanedanlığı İspanya tahtını 18. Yüzyılın başında Fransa monarşisine kaptırdı ve sadece Avusturya devleti ile yoluna devam edebildi. Avusturya devleti bu dönemle birlikte büyük stratejisinde siyasi amacını savunma odaklı olarak, yani elindekini korumaya ağırlık vermek şeklinde değiştirdi. Savunma ağırlıklı bu büyük stratejide operasyonel kod en büyük rakip olan Prusya karşısında henüz bir coğrafi bölge olan Almanya'nın lider ve en güçlü devleti olmak ve Rusya'nın batıya doğru yayılmasının üzerinde yarattığı baskıyı kırmak şeklinde belirlendi. Aynı zamanda, Avrupa'nın 18. Yüzyıldaki en güçlü devleti olan Fransa Krallığı'nın kıtayı fethetmesinin engellenmesi de Avusturya devletinin büyük stratejisinin bir parçasıydı.³³ Osmanlı devleti ise 18. Yüzyılda büyük stratejisinde siyasi hedefini Avrupa'yı fethetmekten Ortadoğu ve Doğu Avrupa'nın lider devleti olma şeklinde değiştirdi. Yayılmadan eldeki toprakları tutma ve özellikle Avrupa'nın doğusunda büyük bir gücün bölgeyi egemenliği altına almasını engelleme operasyonel kodu oldu. Bu dönemde düşman doğuda İran ve Rusya iken, batıda ise yine Rusya ve Avusturya devletiydi. 18. Yüzyıl boyunca Osmanlı devleti Tuna Nehri hattını Rusya ve Avusturya devletine karşı koruma mücadelesi

verdi. Bu üç devlet Doğu Avrupa, Balkanlar ve Karadeniz'in batı ve kuzeyinde çetin bir nüfuz mücadelesine tutuştu.³⁴

Osmanlı devleti 18. Yüzyıl boyunca ağırlıklı olarak iç dengeleme siyasetiyle düşmanlarıyla baş etmeye çalıştı. İç dengeleme siyaseti gereğince materyal kapasite artırımı gerçekleştirilmeye çalışan devlet, bu dönemde köklü askeri ve idari reformlara girişti. Rusya karşısında bir süredir ağır yenilgiler alan ve tutunamayan ordu yeniden dizayn ve disipline edilmeye çalışıldı. Bir zamanlar düşmanların korkulu rüyası olan Yeniçeriler eski etkinliğinde değildi. Yeniçerilerin ıslah edilmesi, yeni silahlar ve savaş teknikleriyle donatılması için büyük uğraşlar verildi. Savaşların en önemli belirleyeni olan modern topçu birliği oluşturulmaya çalışıldı. Yeni ve daha büyük toplarla donatılan savaş gemileriyle caydırıcı bir deniz gücünün ihdas edilmeye çalışılmasını kapsayan silah teknolojisinin modernleştirilmesi önemli bir reform kalemiydi. Bunun için Avrupalı mühendisler ve askeri yetkililer ülkeye davet edildi. Uzun süren ve zaferle sonuçlanmadığı için ekonomik açıdan yıpratıcı olan savaşların finanse edilmesi için kaynak yaratmak adına daha etkin vergi toplanmasına yönelik reformlar yapıldı. Bu reformlar kısmen başarılı oldu ve Doğu Avrupa'da gelgitlerle dolu bir süreç yaşandı.³⁵

34 Daniel Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

35 Shaw, 1976.

Karlofça Anlaşması'nın hemen sonrasında başlayan reform çalışmaları Rusya'ya karşı 1711'de elde edilen Prut zaferiyle etkisini gösterdi. Avrasya anakarasını egemenliği altına almak büyük stratejisini takip eden, yeni bir emperyal güç olarak tarih sahnesine çıkan Rusya devleti için bu mağlubiyet büyük bir hayal kırıklığıydı.³⁶ Ancak bu utanç verici mağlubiyet henüz daha yayılma sürecinin başında olan Rusya devleti için sadece geçici bir durumdu. Pasarofça Anlaşması (1718)'nin imzalanmasıyla sonlanan 1715-1718 Osmanlı-Avusturya-Venedik savaşında ise Osmanlı devleti ağır bir yenilgi aldı. Anlaşmaya göre Osmanlı devleti Sırbistan'ın büyük kısmını Avusturya'ya bırakmak zorunda kaldı. Böylece, Osmanlı devletinin batıdaki sınırları Tuna Nehri'nin güney-doğusuna geri çekilerek imparatorluğun çekirdek alanından kayıplar yaşanmış oldu. Lakin 1736-39 arasında Avusturya ve Rusya ile gerçekleşen savaşların ardından imzalanan Belgrad Anlaşması (1739)'na göre Avusturya Pasarofça'da kazandığı toprakların hepsini, özellikle Sırbistan'ın büyük kısmını, Osmanlı devletine bırakmak zorunda kaldı. Tuna ve Sava Nehirleri tekrar iki devlet arasındaki sınır haline geldi. Rusya ise Azov'u Osmanlı devletine bıraktı. Azov Denizi ve Karadeniz'deki ticari ve askeri gemilerini geri çekmeye razı geldi. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşlarını bitiren Küçük Kaynarca Anlaşması (1774)'yla başlayıp Aynalı Kavak Anlaşması (1783)'yla devam eden ve 1792'de Yaş Anlaşması'yla sonlanan Kırım'ın, yani bir bakıma Karadeniz'in Rusya'ya kaybedilmesi Osmanlı devleti açısından çok ağır bir mağlubiyetti.³⁷ Böylece, Osmanlı devleti Rusya'ya karşı verilen mücadelede uzun bir süre kilit rol oynayan Kırım Hanlığı'nın desteğinden mahrum kalmış oldu. İki yüz yılda Moskova merkezli küçük bir prenslikten Avrasya anakarasını ele geçirme mücadelesi veren bir imparatorluğa dönüşen Rusya devletinin önünden Polonya ve İsveç'ten sonra bir engel daha kalkmış olu-

yordu. Ayrıca, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı ve Karadeniz'i kontrol edecek noktaya gelmesini kabul etmek zorunda kaldı. Osmanlı devleti Rusya ile olan sınırını Dinyester Nehri'ne kadar geri çekti. İyi haber ise 1787-1792 Osmanlı-Avusturya savaşlarının Avusturya'nın işgal ettiği Bosna, Sırbistan ve Eflak ve Boğdan'dan çekilmeyi kabul etmesiyle neticelenmesiydi.³⁸

Bu dönemde dış baskıların ve merkezin yetersizliğinin bir sonucu olarak imparatorluğun iç düzeni sarsılmaya başladı. Önce Anadolu'da, daha sonra ise Balkanlar'da Ayan adı verilen nüfuzlu yerel unsurlar güç kazanarak merkeze karşı otonomilerini ilan etmeye başladı. Çevrede yer alan bu yerel güçler kendi ordularını oluşturup otonom yönetim yapıları inşa etmeye koyuldular. Hatta 1808'de İstanbul'u işgal edip Osmanlı sultanını (II. Mahmut) otonomilerini tanıması ve aynı zamanda bozulan siyasi düzeni yeniden "birlikte" tesis etmek için zorlayacak bir sözleşmeyi (Sened-i İttifak) imzalatıracak noktaya geldiler.³⁹ Arap coğrafyasında ise süreç yerel kabilelerin merkeze isyanları şeklinde gerçekleşti. Neticede devlet ne istediği kadar vergi toplayabildi ne de askeri personel desteği alabilirdi. Merkezde reformlara direnen geleneksel, özellikle ulema ve Yeniçeriler gibi aktörlerin çıkardığı ayaklanmalarla birlikte çevredeki bu iç karışıklıklar ve zayıflıklar iç dengeleme siyasetini sabote etti. Bu durum karşısında imparatorluk çok sık olmasa da dış dengeleme siyasetini devreye soktu. Devlet imparatorluktan modern devlete geçmeyi pek gönüllü olmayarak ve zorunlu olarak benimsemiş olsa da gerçekleştirilmek istenen siyasi hedefler öyle hafife alınacak hedefler değildi. Yükselişe geçen yeni devletler, savaş teknolojindeki köklü değişimler ve radikal toplumsal dönüşümler Ortadoğu'nun ve Doğu Avrupa'nın lider devleti olma siyasi hedefini ve dolayısıyla diğer bölgesel güçlerin

38 Virginia Aksan, *Ottoman Wars, 1700-1870: An Empire Besieged*, Londra ve New York: Routledge, 2007.

39 Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration," Thomas Naff ve Roger Owen, ed., *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 1977, ss. 27-52.

36 John P. Le Donne, *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831*, Oxford: Oxford University Press, 2004.

37 William Hale, *Turkish Foreign Policy Since 1774*, Londra ve New York: Routledge, 2000.

32 Hedley Bull ve Adam Watson, ed., *The Expansion of International Society*, Oxford: Clarendon Press, 1984.

33 Mitchell, A. Wess, *The Grand Strategy of the Habsburg Empire*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018.

nüfuzunu artırmasının engellenmesini sadece kendi kaynaklarına dayanarak gerçekleştirme-yi zorlaştırıyordu. Bu durumda tehdit algılarının ve çıkarların örtüştüğü diğer devletlerle ittifaklar kurulmaya başlandı. Bu daha önceki yüzyıllarda da başvurulmuş bir uygulamaydı. Osmanlı devleti gücünün zirvesinde olduğu 16. Yüzyılda Habsburg hanedanlığına karşı Fransa Krallığı ve Alman Protestan prenslikleriyle ittifak ilişkileri kurmuştu. Ancak bu ittifak ilişkileri, yukarıda da belirtildiği gibi, eşit iki devletin güçlerini birleştirilmesi şeklinde değildi. Bu açıdan modern dünyanın ittifak ilişkilerinden ayrılmaktaydı. 18. Yüzyılda da Osmanlı devleti benzer şekilde Rusya'nın yayılmacı siyasetine karşı Fransa ve İngiltere krallıklarının ve zaman zaman da Avusturya'nın desteğini almak için ittifak ilişkilerine girdi. Habsburg hanedanının kontrolündeki Avusturya'ya karşı ise imparatorluğa en büyük destek Fransa Krallığı'ndan geldi. Ancak bu ittifak ilişkileri resmîyet kazanmaktan, uzun süreli olmaktan ve eşit egemenlik ilkesine yaslanmaktan uzaktı. Osmanlı devleti dış destekler karşılığında tek taraflı olarak bu ülkelere kapitülasyonlar veriyordu. Sağlanan ekonomik kolaylıklar ve imtiyazlara karşı askeri ve diplomatik destek alınması söz konusuydu.⁴⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı devleti henüz Avrupa'da yürürlükte olan güçler dengesi sistemini tam olarak benimseyememişti ve bu yeni sistemin asli bir unsuru haline gelmemişti. Diğer taraftan, Avrupalı devletler de kendi emperyal hedefleri gereğince Osmanlı devletini ortaya çıkan modern uluslararası toplumun bir parçası olarak kabul etmekten uzaktı. 18. Yüzyıl aynı zamanda uluslararası sistemin Avrupa ve Avrupa-dışı şeklinde kategorik olarak iki siyasi alana bölündüğü ve bu iki ayrı uluslararası sistemde farklı normların geçerli olduğunu unutmamak gerekir. Avrupa-içi uluslararası düzende modern devletler sistemine has eşit egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı önemli ölçüde kabul görmüşken -bu arada her ne kadar anarşi norm olsa da, feodal yapıların tam olarak

tasfiye olmamış olmasının bir sonucu olarak, küçük devletlerin halen büyük devletler ve hanedanlıklar tarafından bir şekilde yutulması ya da aralarında pay edilmeleri söz konusuydu. Avrupa-dışı alanda hiyerarşi ve emperyalizm bir norm ve davranış kalıbı olarak takip edilmekteydi.⁴¹ İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Belçika ve Hollanda gibi belli başlı Avrupa devletleri Avrupa'da modern devlet formuna, Avrupa-dışında ise imparatorluk devlet formuna göre hareket ediyordu. Osmanlı'nın resmi ittifak ilişkilerine girmemesi durumu 18. Yüzyılın sonuna kadar devam etti. Osmanlı devleti ilk resmi ittifak ilişkisine Napolyon liderliğindeki Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesinin ardından İngiltere ve Rusya'nın oluşturduğu devrimci Fransa Cumhuriyeti-karşıtı ittifaka katılarak imza attı. 18. Yüzyıl Osmanlı devleti açısından imparatorluk çağından modern devlet dönemine uzun bir geçiş niteliğindedir. Başka bir deyişle, bir süper güç olmaktan ikincil bir güce düşüşün kabul edilmesi ve buna uygun olarak tüm boyutlarıyla büyük stratejinin yeniden belirlenmesi süreciydi. Yüzyılın sonunda imparatorluk siyasetinden denge siyasetine geçilmesi ve siyasi hedef küçültülmesi ve aynı zamanda iç dengelemeden ağırlığın dış dengelemeye, yani ittifak ilişkilerine kaydırılması bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Yukarıda tartışıldığı üzere Osmanlı devletin 18. Yüzyıl büyük stratejisi çekirdek alanın ötesine geçmenin mümkün olmadığı noktada (1699), askeri ve idari reformlar yoluyla materyal kapasite artırımına giderek çekirdek alanın ötesinin, yani Avusturya ve Rusya ile arada kalan alanların bu devletlerin kontrolü altına girmesinin engellenmesi siyasi hedefince belirlenmişti. Ancak Avusturya ve özellikle Rusya'nın ilerleyişi Doğu Avrupa, Balkanlar ve Karadeniz'de durdurulamadı. Bu noktadan sonra uzun 19. Yüzyılda (1800-1923) daha da büyük kayıplar verildi ve çekirdek alanın önemli bir kısmı elden çıktı. Gücünün zirvesindeyken kurulan bağımlı-devletler sistemi dağılmaya baş-

41 Edward Keene, *Beyond the Anarchical Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

40 Inalcık, 1994, s. 102.

ladı. Devletin zayıflaması ve geleneksel adalet dağıtma mekanizmalarının aksamaması, 1789 Fransız Devrimi sonrası milliyetçilik ideolojisinin yayılması ve emperyal ilişkileri sarsması ve özellikle Balkanlar'da Avrupa ile artan ekonomik ve kültürel ilişkiler sonucunda gerçekleşen toplumsal kırılmalar gibi çeşitli faktörler arada kalan küçük devletlerin yüzlerini Osmanlı devletinden Rusya ve Avrupalı devletlere çevirmesine yol açtı.⁴² Emperyal merkezin zayıflığı ve yenilmezlik kültürünün aşınmasıyla bağımlı devletler otonomi aramaya ve İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya gibi görece daha güçlü devletlerin nüfuzu altına girmeye başladı. Aynı zamanda, yüksek gümrük vergileriyle korunan ekonomik sınırlar gevşedi ve devlet peyderpey ekonomik egemenliğini kaybederek dışarıya bağımlı hale geldi.⁴³ Oysa gücünün zirvesindeyken imparatorluk güçlü ekonomik yapısıyla düşmana korku salan ve imparatorluğun bütünlüğünü muhafaza eden bir orduyu besleyebiliyordu.

42 Kemal Karpat, "The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 3, No. 3, 1972, ss. 243-281.

43 Huri İslamoğlu ve Çağlar Keyder, "Agenda for Ottoman History", *Review*, Cilt 1, No. 1, 1977, ss. 31-55.

Bu dönemde iç dengeleme halen merkezde olmak kaydıyla dış dengelemeye giderek daha fazla ağırlık vererek çekirdek alan elde tutulmaya çalışıldı. 1831-1833 ve 1839-1841 Osmanlı-Mısır savaşlarında İngiltere ve Rusya ile Mısır'a karşı ittifak yapıldı. İngiltere ve Rusya bölgede statükoyu korumak ve revizyonizme geçit vermemek adına zayıflayan merkezden kopmak ve mümkünse merkezi ele geçirmek isteyen Mısır ayanı Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın emperyal merkeze yönelik mücadelesinde Osmanlı hanedanlığına destek çıktı. İngiltere ve Rusya ayakta kalmayı başarmış ancak etki gücü zayıf ve gerektiğinde parçalanarak pay edilebilecek bir Osmanlı devleti istiyordu.⁴⁴ Osmanlı devleti ise II. Mahmut (1808-1839) dönemindeki köklü askeri ve idari reformlara rağmen Mısır'ın modern ordusu karşısında tutunamayınca zorunlu olarak ezeli düşmanı Rusya'ya önemli tavizler vererek ittifak kurma yoluna gitti.⁴⁵ İttifak neticesinde Osmanlı devleti Mısır'ın revizyonist tehdidini savuşturmayı başardı. 1853-1856 yıllarında patlak veren Kırım Savaşı'nda ise Osmanlı devleti Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Piyemonte-Sardinya ile ittifak kurdu. İngiltere ve Fransa Avrupa kıtasında ve Doğu Akdeniz'de güç dengesinin Rusya'nın lehine değişmesini engellemek için Osmanlı devleti ile ittifaka girdi.⁴⁶ Osmanlı devleti açısından Rusya'ya iç dengelemeye giderek tek başına direnmek uzunca bir süredir mümkün değildi. Bu sebeple dış dengeleme bir zorunluluktur. Bu ittifak sayesinde Osmanlı devleti Rusya'yı durdurabilirdi. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı devletin dış dengeleme girişimleri, yani Avrupa'da müttefik bulma çabaları akamete uğrayınca Rusya karşısında hem Balkan hem de Kafkas cephesinde ağır yenilgiler aldı. Tanzimat döneminde (1840-1876) girişilen merkezileşme çabalarıyla bir yandan

44 Ian S. Lustick, "The Absence of Middle Eastern Great Powers: Political "Backwardness" in Historical Perspective," *International Organization*, Cilt 52, No. 4, 1997, ss. 653-683.

45 Bernard Lewis, "The Ottoman Reform," B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford: Oxford University Press, 1968, ss. 75-105.

46 Eric J. Zürcher, "The Era of the Tanzimat, 1839-71," *Turkey: A Modern History*, London and New York: I. B. Tauris, 2004, ss. 50-70.

kapasite artırımı diğer yandan da hayata geçirilen Islahat Fermanı (1856)'yla Avrupalı devletlerin desteğini alabilmek için içerde siyasi ve hukuki batılılaşma hedefi ne yazık ki istenen sonucu getirmedi.⁴⁷ 93 Harbi olarak bilinen bu savaş Osmanlı devletinin uzun süredir takip ettiği ittifak ilişkilerinde derin bir kırılmaya sebep oldu. Rusya'nın Osmanlı devleti aleyhine ilerleyişinden büyük rahatsızlık duyan İngiltere Osmanlı devletinin 19. Yüzyılın başından itibaren uzun süre doğal müttefiki olmuştu. Ancak İngiltere yüzyılın sonuna doğru Rusya'yı durdurmak adına Osmanlı devletine destek verme siyasetinden vazgeçti. 1869'ta Süveyş kanalının açılması ve 1882'de Mısır'ı işgal edip bölgede doğrudan kendi varlığını tesis etmesiyle Rusya'yı sınırlandırmak için Osmanlı devletinin ayakta kalmasına ihtiyacı kalmadı. 93 Harbi'nden sonra bir süre müttefiksiz kalan Osmanlı devleti nihayet 1890'larda birliğini sağlamış ve uluslararası statüko karşısında çıkarları örtüşen Almanya İmparatorluğu ile yakınlaştı.⁴⁸ İngiltere hegemonyasındaki uluslararası sistemi revize etmek isteyen ve birliğini sağlamış (1870) Almanya, Osmanlı devletiyle askeri ve ekonomik işbirliğini kapsayan yakın ilişkiler kurmaya başladı. Osmanlı devleti açısından revizyonist Almanya'nın peşine takılma (bandwagoning) stratejisi izlemek bir zorunluluktur. Çünkü İngiltere liderliğindeki statüko güçleri Osmanlı devletini hasta adam olarak görüyordu ve toprak-

⁴⁷ Niyazi Berkes, "Tanzimat: The Economic and Political Impact of the West," N. Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, London: Hurst & Co., 1998, ss. 137-154.

⁴⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: İletişim, 1998.

larının Avrupa'da güç dengesini bozmayacak şekilde aralarında paylaşılmasına çoktan karar vermişlerdi. 18. Yüzyılda imparatorluktan ikincil güçte ve statüde bir devlete geçiş süreci, 19. Yüzyılda ikincil bir devletten toprakları pay edilen bir devlet durumuna düşmeye kadar varmıştı. Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı devleti büyük ölçüde Avrupa uluslararası toplumunun dışında tutuluyordu. Bu dönemde imparatorluk için "Avrupa'nın hasta adamı" ve "Doğu sorunu" ifadeleri kullanılmaya başlanmıştı. İmparatorluğun toprakları sistemin büyük güçleri tarafından güç dengesini bozmayacak şekilde aralarında pay edilerek nüfuz alanlarına bölünmeye başlandı. Osmanlı devleti elindeki toprakları muhafaza etmek ve mümkünse kaybedilen toprakları geri kazanmak adına 1890'lardan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, 1909'daki iktidar ve elit değişimine rağmen, Almanya ile müttefiklik ilişkisini sürdürdü.⁴⁹

Gerçekten de Osmanlı devletinin toprak kaybı 19. Yüzyılda devletin varlığını tehdit edecek ölçüde ağır oldu. Uzun 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Karadeniz'in kuzeyinde Besarabya (1812) ve doğusunda Abhazya (1829), Poti (1829) ve Ahıska (1829) Rusya'nın eline geçti. Rusya'nın Karadeniz'de Osmanlı devleti aleyhine ilerleyişi ve çekirdek alana yaklaşma hamleleri devam etti. Bu dönemde en çarpıcı gelişme bağımlı-devletler sistemini oluşturan devletlerin birer birer emperyal merkezden kopmasıydı. 1821-1829 Yunan ayaklanması hem İngiltere hem de

⁴⁹ Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016.

Rusya'nın desteğiyle bağımsızlıkla sonuçlandı. 1832'de İstanbul Anlaşmasıyla Osmanlı devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Böylece çekirdek alan içerisinde Balkanlar'da ikinci ciddi kayıp verilmiş oldu. Çekirdek alandan kopmalar Sırbistan'ın 1830'da otonomi kazanmasıyla başlamış durumdaydı. 19. Yüzyılın ikinci çeyreğinde çekirdek alandan kopmalar hız kazandı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda 1830'da otonomi kazanan Sırbistan 1878'de bağımsızlığını ilan etti. Eflak ve Boğdan ile Karadağ aynı yıl bağımsızlığını elde etti. 1878'de Bulgaristan otonom hale geldi. Kars ve Ardahan Rusya tarafından ilhak edildi. Rusya'nın çekirdek alanın içlerine doğru ilerleyişine Avusturya da eşlik etti. Bosna ve Hersek 1878'de Avusturya'nın kontrolüne geçti. Böylece, Tuna'nın güneyinde birçok kritik toprak kaybedilmiş oldu. Bağımsızlığını kazanan ismi geçen ülkeler arasında Rusya ve Avusturya'nın nüfuz alanı içerisine girmiş oldu. 19. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde Girit 1898'de otonom hale geldi ve 1913'de Yunanistan'a katıldı. 1878'de otonomisini kazanan Bulgaristan 1908'de bağımsızlığını ilan etti. Balkan Savaşları sonunda (1912-1913) son olarak Arnavutluk, Makedonya ve On İki Ada kaybedildi. Böylece, Osmanlı devletinin sınırları günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları olan Trakya'nın doğusuna kadar geri çekilmiş oldu. Güneyde de çekirdek alanın daralması söz konusuydu. 1878'de İngiltere tarafından fiilen işgal edilen Kıbrıs 1914 yılında İngiliz egemenliği altına girdi. Aynı şekilde, 1882'de işgal edilen

Mısır, 1914'de İngiltere'nin kontrolüne geçti. Libya da 1912 yılında İtalya'nın hakimiyeti altına girdi. Son olarak, 1916-1923 yılları arasında ise güneyde çekirdek alandan kayıplar büyük bir hızla devam etti. Birinci Dünya Savaşı sonunda günümüzde Suriye, Irak, Lübnan, Filistin ve Ürdün toprakları olan bölgeler İngiltere ve Fransa gibi emperyal güçler tarafından işgal edilerek kaybedildi.⁵⁰ Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van'ı kapsayan alan Rusya tarafından işgal edildi. İmparatorluğun elinde kalan son toprak parçaları İstanbul, Trakya ve Anadolu'nun nerdeyse tamamına İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan orduları tarafından el konuldu. Ancak 1919'da başlayan Kurtuluş Savaşıyla önce 1921'de Fransa ve İtalya ve daha sonra da İngiltere işgal ettiği bölgelerden çekilerek yeni -eskisi Ağustos 1920 tarihli Sevr Anlaşması'yla- bir anlaşma yapmaya razı oldular. Yunanistan ise Ağustos 1922'deki Büyük Taarruz'da aldıkları ağır mağlubiyetin ardından Anadolu'yu terk etti ve Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'yle imzalanan Sevr'in yerine yeni bir anlaşma yapmak için masaya oturmayı kabul etti. Bu sürecin sonunda imzalanan Lozan Anlaşması (1923)'yla imparatorluğun sonu ilan edildi ve Türkiye Cumhuriyeti bir ulus-devlet olarak tarih sahnesindeki yerini aldı.⁵¹

⁵⁰ Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

⁵¹ Eric J. Zürcher, "The Struggle for Independence," *Turkey: A Modern History*, London and New York: I. B. Tauris, 2004, ss. 133-165.

İkinci Dünya Savaşı sonucunda Almanya'nın çökmesi bölgede büyük bir güç boşluğu doğurdu.

1923'te Cumhuriyet'in ilanı aynı zamanda büyük stratejide bir revizyona gidilmesini kapsıyordu. Türk ulus-devletinin yeni bir büyük stratejisi benimsemesiyle başka bir çekirdek alan tanımlaması yapıldı. 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli sınırları bu çekirdek alanı tarif etmekteydi. Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşmasıyla bu çekirdek alan biraz daha daraltılarak revize edildi. Bu noktadan sonra bu çekirdek alanın elde tutulması ve her türlü yayılcılığın, büyük oranda savunmacı bir refleksle, reddedilmesi siyasi hedefi takip edildi.⁵² Buna göre, operasyonel kod olarak Avrupa'da revizyonizm reddedildi ve uluslararası çatışmalarda tarafsızlık siyaseti benimsendi. Türkiye devleti tam anlamıyla bir statüko gücüne dönüştü. İki

⁵² Ferenc A. Vali, *Bridge Across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, Baltimore, MD: The John Hopkins University, 1971.

savaş arası dönemde (1919-1945) Türkiye büyük ölçüde kurulan yeni rejimi konsolide etmek adına iç işlerine odaklanan, yakın bölgesiyle imparatorluk döneminden kalan meseleleri çözmenin dışında ilgilenmeyen ve Avrupa-içi çatışmalara mesafe ile yaklaşan bir dış politika izledi. İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)'nda hem Almanya hem de ABD-İngiltere-Sovyet bloğunun baskılarına rağmen gizlenme stratejisini (hiding) takip ederek savaşa dahil olmamak için büyük çaba gösterdi.⁵³ Bu gizlenme ve bir tarafı desteklememe siyaseti zaman zaman zorluklarla karşılaşsa da önemli ölçüde başarıyla sürdürüldü. Batı'nın faşist ve liberal blok şeklinde ikiye bölünmüş olması ve devletlerin kendi aralarında çatışmaya odaklanması bu stratejinin başarılı bir şekilde tatbik edilmesinde önemli rol oynadı. Özellikle Almanya ile Sovyetlerin doğuda birbirini dengelemesi Türkiye üzerindeki olası baskıyı gündemden uzak tutuyordu. Doğrudan büyük bir gücün tehdidi olması durumunda Türkiye'nin dış dengelemeye başvurmadan kendi kaynaklarıyla güvenliğini sağlaması mümkün değildi.

İkinci Dünya Savaşı sonucunda Almanya'nın çökmesi bölgede büyük bir güç boşluğu doğurdu. Bu durum Sovyetlerin bölgede tek güç haline gelmesine ve tekrardan yayılcı bir siyaset izlemeye başlamasına yol açtı.⁵⁴ Böylece, Türkiye'nin saklanma stratejisini daha fazla sürdürmesi imkânsız hale geldi. Sovyetler Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda takip ettiği tarafsızlık siyasetini bahane ederek 1921'de imzalanan dostluk anlaşmasını yenilemeyeceğini duyurdu. Daha da ötesi, doğuda 1878'deki sınırlara dönülmesini gündeme getirip İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinde de hak iddia etmesiyle birlikte Türkiye'ye büyük bir tehdit oluşturmaya başladı. Ortaya çıkan yeni uluslararası şartlar nedeniyle Türkiye savaşın

⁵³ Edward Weisband, *Turkish Foreign Policy, 1943-1945*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1973; William Hale, "Turkey and the Second World War, 1939-45," *Turkish Foreign Policy Since 1774*, Londra ve New York: Routledge, 2013, ss. 56-77.

⁵⁴ Vladimir O. Pechatnov, "The Soviet Union and the World, 1944-1953," M. P. Leffler ve O. A. Westad, *The Cambridge History of the Cold War, Vol. 1: Origins*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, ss. 90-111.

sonunda ABD liderliğindeki Sovyet-karşıtı ittifaka dahil olmak zorunda kaldı.⁵⁵ Dış politikada atılan bu kritik adım Cumhuriyet'in başında belirlenen büyük stratejiden operasyonel kod anlamında bir sapma yaşanması anlamına geliyordu. Yeni çekirdek alanın muhafaza edilmesi siyasi hedefi değişmemekle birlikte bu hedefin gerçekleştirilmesi için gerekli olan operasyonel kod, yani "göreceli tarafsızlık" siyaseti terkedildi.⁵⁶ Uluslararası şartların değişiminin getirdiği baskılar ve büyük stratejideki kısmi değişiminin yol açtığı bu kırılmayla birlikte dış dengeleme ülke tarihinde hiç olmadığı kadar baskın hale geldi. Dolayısıyla, başta zorunluluktan doğan ülkenin güvenliğinin dışarıya bağımlı hale gelmesi zamanla kalıplaşmış bir siyasete, hatta bir ideolojiye ya da kimliğe dönüştü.⁵⁷ Batıcı tek-tarafılık siyaseti dış politikada hâkim eğilim haline geldi. Yukarıda da belirtildiği üzere ülkeler zorunda kalmadıkça, az masraflı ve daha pratik olduğu için dış dengelemeyi tercih eder. Ancak dışa bağımlılığı doğuran bu durum uzun süre sürdürüldüğünde değiştirilmesi zor bir zihniyet, adeta bir kimlik haline alabilir. Bu ideolojik saplantı ülkenin milli güvenliğinin nasıl korunacağını sağlıklı bir şekilde değerlendirememesine ve tehdit altında olmasına yol açabilir.

Savaşın sona ermesinden hemen kısa bir süre sonra ABD-Sovyetler karşıtlığına yaslanan iki kutuplu Soğuk Savaş şartlarının ortaya çıkışı Türkiye'nin imdadına yetişti. ABD'nin Türkiye'yi Batı ittifakı içerisinde tutmak istemesiyle Türkiye'nin askeri güvenliği garanti altına alındı. Türkiye Cumhuriyet'in ilanından itibaren izlediği tarafsızlık siyasetini terk ederek Batıcı tek-tarafılık siyasetini izlemeye başladı. Batıcı tek-tarafılık siyaseti Türkiye'nin büyük stratejisinde yeni operasyonel kodu haline geldi. Bu bağlamda Avrupa'nın yeniden imarı için ABD'nin hazırladığı Marshall yardımlarından

⁵⁵ William Hale, "Turkey and the Cold War, 1945-63: The Engagement Phase," *Turkish Foreign Policy Since 1774*, Londra ve New York: Routledge, 2013, ss. 78-103.

⁵⁶ Baskın Oran, *Turkish Foreign Policy, 1919-2006*, Salt Lake City, UT: The University of Utah Press, 2010.

⁵⁷ Yücel Bozdağlıoğlu, "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy," *Insight Turkey*, Cilt 10, No. 1, 2008, ss. 55-75.

ve daha sonraki askeri ve ekonomik yardım paketlerinden Türkiye payını aldı.⁵⁸ 1949'dan itibaren de NATO üyeliği için ülkedeki nerdeyse tüm siyasi partilerin desteğiyle başvuru girişimlerine başlandı. Neticede bazı Kuzey Avrupalı ülkelerin itirazına rağmen Türkiye 1952'de ABD'nin de ağırlığını koymasıyla NATO'nun bir parçası haline geldi.⁵⁹ Bu noktadan sonra Türkiye ağırlıklı olarak dış dengeleme stratejisi izleyerek güvenliğini sağlama yoluna gitti. 1990'lara kadar Türkiye Batı ittifakı içerisinde kalmak ve daha spesifik olarak ise NATO'nun güneydoğu kanadını korumak hedefine göre hareket etti. 1950'lerin ortalarından itibaren Kıbrıs sorunu nedeniyle Batı dünyası ile ciddi sürtüşmeler yaşanmış olsa da Türkiye ittifak içerisinde kalmaya devam etti.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'nin büyük stratejisini bir kez daha derinden etkiledi. 1990'da Sovyet tehdidinin ortadan kalkması Türkiye'nin Batı ittifakı içerisinde kalmayı hedefleyen büyük stratejisini zorlamaya başladı.⁶⁰ NATO'nun bir parçası olan Türkiye'nin bu güvenlik kurumu çatısı altında olmasının temel sebebi Türkiye toprakları üzerinde hak iddia eden ve yayılcı-evrensel bir ideolojiye sahip Sovyetler Birliği'nin varlığıydı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidi Türkiye'yi tarafsızlık ve izolasyonist dış politikasından vazgeçirmişti. Bu ortak tehdit ortadan kalktığı için NATO'nun hem Türkiye hem de Batı dünyası için ne anlam ifade ettiği konusunda bir belirsizlik yaşandı.⁶¹ NATO ABD'nin Avrupa üzerindeki hegemonyasını sağlayan, "Almanya sorunu"na ve bölgede çatışmaları "pasifize eden güç" rolünü oynamada kritik öneme sahip bir kurum olduğu için ortadan kalkmadı.⁶²

⁵⁸ Melvyn P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952," *The Journal of American History*, Cilt 71, No. 4, 1985, ss. 807-825.

⁵⁹ Eric J. Zürcher, "The Rule of the Democratic Party, 1950-1960," *Turkey: A Modern History*, Londra ve New York: I. B. Tauris, 2004, ss. 221-240.

⁶⁰ Ian O. Lesser, "Bridge or Barrier? Turkey and the West after The Cold War," *RAND*, 1992, ss-1-47.

⁶¹ Serhat Güvenç ve Soli Özel, "NATO and Turkey in the Post-Cold War World: Between Abandonment and Entrapment," *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 12, No. 4, 2012, ss. 533-553.

⁶² Rosato, 2011.

Türkiye'nin NATO içerisindeki varlığı ortak tehditten ziyade ABD'nin Avrupa üzerindeki hegemonyasını sürdürme iradesinin bir sonucu olarak devam etti.

Yine, kısa bir aranın ardından 2000'li yılların başından itibaren Rusya tekrar Batı dünyasının ortak tehdit unsuru olmaya başladı.⁶³ Bu da NATO'ya somut bir varlık sebebi sunuyordu. Ancak günümüz Rusyası –her ne kadar Türkiye'nin Balkanlar, Ortadoğu, Karadeniz ve Kafkasya'da bölgesel rakibi olsa da– Sovyetlerin yönelttiği ölçüde bir işgal tehdidini Türkiye'ye yöneltmemektedir. Bir süredir giderek daha yayılcı bir dış politika çizgisi benimsemesine rağmen Rusya halen Türkiye tarafından Batı ittifakının algıladığı gibi büyük bir tehdit unsuru olarak görülmemektedir.⁶⁴ Türkiye'nin NATO içerisindeki varlığı ortak tehditten ziyade ABD'nin Avrupa üzerindeki hegemonyasını sürdürme iradesinin bir sonucu olarak devam etti. Neticede Türkiye resmi olarak Avrupa Birliği'nin bir üyesi olmasa da Avrupa bölgesel uluslararası sisteminin önemli aktörlerinden birisi olmaya devam etmektedir. Aynı zamanda, Türk ordusunun kurumsal olarak NATO ile geliştirmiş olduğu yakın bağlar ve ülkenin güvenlik sistemlerinin NATO'ya entegre olmuş olması da Türkiye'nin NATO üyeliğini sürdürmesinde önemli bir etkendi. Yine, ideolojik olarak NATO içerisinde yer almak Türkiye'yi –özellikle Batıcı elitin iç siyasette belirleyici olduğu dönemler göz önüne alındığında– Batılı bir devlet olarak yeniden inşa eden bir rol oynuyordu. Bu askeri ittifak ilişkisinin bir kimlik halini alması, en başta kendisini var eden ve varlığını sürdürmesine neden olan materyal yapıların değişmesine –Sovyet tehdidi ve çift kutupluluk – rağmen devam etmesini açıklayan en önemli değişkendir.⁶⁵

⁶³ Andrew Monaghan, "Putin's Russia: Shaping a Grand Strategy," *International Affairs*, Cilt 89, No. 5, 2013, ss. 1221-1236.

⁶⁴ Andrei P. Tysgankov, "Preserving Influence in a Changing World: Russia's Grand Strategy," *Problems of Post-Communism*, Cilt 58, No. 2, 2011, ss. 28-44.

⁶⁵ Oral Sander, "Turkish Foreign Policy: Forces of Continuity and Change," Ahmet Evin, ed. *Modern Turkey: Continuity and Change*, Opladen: Leske Verlag + Budrich GmbH, 1984, ss. 115-130.

Ancak yine de bu ittifak ilişkisi önemli sorunlarla karşılaştı. 1990'larda ortaya çıkan yeni tek-kutuplu uluslararası düzende ABD'nin liderlik etmedeki gönülsüzlüğü birçok devleti boşluğa düşürdü. Bu sarsılma bölgesel düzeyin küresel düzeye oranla daha fazla ön plana çıkmasına sebep oldu. Daha spesifik olarak, devletlerin dış politikasında bölgesel tehditler ve işbirlikleri çok daha önemli rol oynamaya başladı.⁶⁶ Bu bağlamda, ABD'nin bölgede bir Kürt devleti kurulmasına yönelik girişimlere sessiz kalması Türkiye'nin Batıcı tek-tarafılık siyasetini derinden sarstı. Büyük stratejinin siyasi hedefi olan ulus-devlet çekirdek alanının korunması açık bir meydan okumayla karşı karşıya kaldı. Sistemin süper gücü olan ABD ile Türkiye'nin tehdit algılamaları birbirinden ayırmaya ve hafta çelişmeye başladı. Dolayısıyla, Batıcı tek-tarafılık siyaseti yerini dış politikada çok-tarafılık ve stratejik otonomi siyasetini benimseyen alternatif arayışlara bıraktı. Türkiye'nin yaklaşık yarım asırdır sürdürdüğü operasyonel kod sarsılmaktaydı. Böylece, Türk dış politikasında bölgesel düzen vizyonu küresel siyasi endişelerin önüne geçmeye başladı. Bu bağlamda yeni ittifak arayışları ve dış politik yönelimler ortaya çıktı.⁶⁷ Ülke içerisinde farklı siyasi elit grupları alternatif büyük stratejiler öne sürdü. Türkiye'nin büyük stratejisi hem siyasi amaç hem de operasyonel kod boyutları açısından önemli bir değişim geçirdi. Büyük strateji Cumhuriyet döneminin başında tanımlanan ulus-devlet çekirdek alanının muhafaza edilmesinden başka yönlere evrilmeye başladı. Liberaller dönemin başat bölgesel düzen projesi olan Avrupa Birliği yönelimli dış politikayı teklif etmekteydi. İçerde Kürt sorunu başta olmak üzere azınlık haklarının demokratik çözümü, yükselen İslamcı siyasetin meydan okumasının karşılanması ve en önemlisi otoriter Kemalist bürokratik yapının çözülmesi için Avrupa Birliği üyeliği öneriliyordu. Dışarıda ise Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olması ülkenin

⁶⁶ Amitav Acharya, "The Emerging Regional Architecture of World Politics," *World Politics*, Cilt 59, No. 4, 2007, ss. 629-652.

⁶⁷ Sabri Sayarı, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism," *Journal of International Affairs*, Cilt 54, No. 1, 2000, ss. 169-182.

"postmodern" egemenliğe geçişinin ve güvenliğinin garanti altına alınması bu siyasetin nihai hedefiydi. Liberal büyük strateji Türkiye'nin milli egemenliğinin Avrupa Birliği içerisinde eritilmesini öngörüyordu.⁶⁸ Muhafazakârlar ise Sovyetlerin çöküşüyle Balkanlar ve Ortadoğu'da oluşan güç boşluğunu Türkiye'nin doldurması gerektiğini öne süren, Osmanlı ortak geçmişini referans alan yeni bir bölgesel düzen vizyonunu büyük strateji olarak gündeme getirdi. Bu bölgesel vizyonun iç siyasi boyutunda resmi milliyetçi-laik ideolojiden kaynaklanan devlet ile millet arasındaki yabancılaşmanın bu yeni ve çok daha kuşatıcı kimlikle giderilmesi amaçlanıyordu. Dışarıda ise Türkiye'nin bölgesinde diğer toplumlara liderlik yaparak post-Westphalian bir bölgesel düzen kurması arzulanıyordu. Buna göre, çekirdek alan tanımı değişiyor ve genişliyordu.⁶⁹ Milliyetçiler ise Kafkasya ve Orta Asya'da oluşan güç boşluğunu Türk dünyasıyla yakınlaşıp bu dünyaya liderlik ederek Türkiye'nin doldurmasını salık veren "Türk birliği"ni yeni büyük strateji olarak desteklemekteydi. Türk birliği ortak Türk etnik kimliği üzerine bina edilmiş yeni bir bölgesel düzen öngörüyordu. Bu da yeni ve çok daha geniş bir çekirdek alan tanımını içermekteydi. Bu aynı

⁶⁸ İsmail Cem, "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium," *Turkish Policy Quarterly*, 2002; Mustafa Aydın, "The Determinants of Turkish Foreign Policy, and Turkey's European Vocation," *The Review of International Affairs*, Cilt 3, No. 2, 2003, ss. 306-331.

⁶⁹ Berdal Aral, "Dispensing With Tradition? Turkish Politics and International Society During the Özal Decade, 1983-93," *Middle Eastern Studies*, Cilt 37, No. 1, ss. 72-88.

zamanda içerde ciddi bir kriz yaşayan resmi Kemalist milliyetçi kimliğe ve bu kimliğe yaslanan devlet düzenine alternatif bir milliyetçi kimlik ve yönelim sunmaktaydı.⁷⁰ ABD liderliğinde “özgür dünya”nın parçası olma stratejisi de farklı elit gruplar tarafından desteklendi. Bu milliyetçi-seküler büyük strateji de bölgesel düzen boyutuna sahipti. Türkiye-İsrail arasında iç politikada yükselen İslamcı siyaseti dengelemek ve bölgenin iki “batıcı” devletinin ortaklaşa liderliğinde bir bölgesel düzen kurulması amacıyla yakın ilişkiler geliştirilmesini öneriyordu. Bu milliyetçi-seküler strateji İslam tehdidini öne çıkarıp ABD'nin Kürt ayrılıkçılığına verdiği desteğini gölgeleyerek Türkiye'de yönetici elitler arasında ABD'ye karşı artan şüpheleri ve karşıtlığı dizginlemeyi hedefliyordu. Bu eski ile en fazla devamlılık öngören büyük stratejidi.⁷¹

70 Süleyman Demirel, “Newly Emerging Centre,” *Turkish Review*, Cilt 6, No. 30, 1992; Philip Robins, “Between Sentiment and Self-Interest: Turkey's Policy Toward Azerbaijan and the Central Asian States,” *Middle East Journal*, Cilt 47, No. 4, 1993, ss. 593-610.

71 Meliha Altunışık, “The Turkish-Israeli Rapprochement in the Post-Cold War Era,” *Middle Eastern Studies*, Cilt 36, No. 2, 2000, ss. 172-191.

Neticede 2000'li yılların ilk on yılında ülke içerisinde bürokratik ve siyasileri kapsayan yönetici elit arasındaki iktidar kapışmalarının, ortaya çıkan dengelerin ve uluslararası alandaki devasa ABD gücünün de etkisiyle Batı ittifakı içerisinde kalma odaklı bir dış politika takip edildi. ABD ve özellikle Avrupa Birliği ile yakın ancak geçmiş döneme oranla daha temkinli ve dengeli ilişkiler bu döneme damgasını vurdu.⁷² Çünkü Batı tek-tarafıllığına dayalı bir operasyonel kodla ne Kemalist elitin siyasi hedefi olan ulus-devlet çekirdek alanının korunması mümkündür ne de yükselen yeni muhafazakâr-demokrat elitin büyük stratejisindeki daha geniş bir çekirdek alan tahayyülüne dayalı siyasi hedefin hayata geçirilmesi imkân dahilindeydi. Dolayısıyla, zamanla dış politikada çok-tarafıllık yaklaşımı çok daha belirgin hale gelmeye başladı. Hem dış hem de iç politikada girilen reformlar yoluyla Avrupa perspektifi hâkim olmasına rağmen bir yandan da “medeniyetler ittifakı” gibi Türkiye'nin yerel kültürel özerkliğini ve siyasi otonomisini vurgulayan projelerle Batı-dışı bir dış politika vizyonu desteklendi. Aynı zamanda, ideolojik gerekçelerle özellikle Ortadoğu bölgesine yönelik takip edilen izolasyonist dış politika da peyderpey gevşetildi. İçerde elit arası güç dengeleri yeni muhafazakâr-demokrat siyasi elit lehine değiştiği bu yerellik ve otonomi vurguları ağırlık kazandı.⁷³ 2008'de İsrail'in Gazze'ye düzenlediği saldırılara Türkiye'nin sert tepki vermesi ve bir yıl sonra Davos'ta İsrail ile yaşanan “one minute” restleşmesi Batı ile ilişkilerin gerilmesine yol açtı. Türkiye iç politikada demokratik açılımlarla Avrupa Birliği perspektifini sürdürdü ancak dış politikada “eksen kayması” eleştirilerine maruz kalmaktan kurtulamadı.⁷⁴ Türkiye'nin hem bölgede hem de küresel ölçekte statükoyu hedef alan “dünya beşten büyüktür” gibi söylem ve politikaları bu eleştirilerin koyulaşmasına ve artmasına yol açtı. Bu noktadan

72 Tarık Oğuzlu, “Turkey and Europeanization of Foreign Policy?” *Political Science Quarterly*, Cilt 125, No. 4, 2010, ss. 657-683.

73 Mesut Özcan, “Turkish Foreign Policy Under the AK Party,” *Insight Turkey*, Cilt 19, No. 2, 2017, ss. 9-20.

74 Soner Çağaptay, “Is Turkey Leaving the West,” *Foreign Affairs*, Ekim 2009.

sonra Türkiye dış politikada daha çok ortak tarihi geçmişini öne çıkaran “medeniyetçi” bir bölgeselleşme siyaseti izlemeye başladı. Bu durum büyük stratejide siyasi hedef değişikliğine işaret ediyordu. Bu medeniyetçi eğilim ve büyük strateji çok önceden “komşularla sıfır sorun” politikasıyla ağırlığını hissettirmeye başlamıştı. Liberal araçlarla bölgesel liderlik olarak tanımlanabilecek bu operasyonel kod belli bir süre Türk dış politikasına yön verdi. Bölgesine yönelik uzun yıllar yürüttüğü izolasyonist dış politikayı sonlandırıp çok daha aktif bir şekilde bölge devlet ve toplumlarıyla entegre olarak küresel bir güç olmayı hedefleyen bir büyük strateji gündeme geliyordu.⁷⁵ Yürürlüğe konulan bu medeniyetçi bölgesel düzen vizyonu dış politika alanında somut olarak tatbik edilmeye başlandı. Bölge ülkelerle ortak bakanlar kurulu toplantıları yapıldı. Ulusal sınırlar sınırları aşan ortalıklara vurgu yapılarak toplumları birbirinden ayıran duvarlar olarak görülmeğe çıkarılıp toplumları bir araya getiren köprüler olarak kurgulanmaya çalışıldı. Lakin bu bölgesel siyaset 2010'nun sonunda patlak veren Arap Baharı süreciyle zora girdi. Bölgesel entegrasyonla birlikte bölge devletlerinin içerisinde demokratik bir dönüşüm gerçekleştirerek devlet-toplum yabancılaşmasını sonlanmasına katkı sunmak isteyen Türkiye bölgedeki rejimlerle onlara isyan eden toplumsal gruplar arasında tercih yapmak zorunda kaldı. Bölgedeki otoriter rejimlerin siyasi düzenlerini demokratikleştirme konusundaki uzlaşmaya yanaşmayan tavrı Türkiye'nin reform isteyen toplumsal gruplara destek vermesine yol açtı. Batı dünyasının bu süreçte kendi siyasi prensipleriyle çelişerek reelpolitik sâiklerle otoriter rejimlere destek vermesi sonucunda güç dengesi rejimlerin lehine ağır bastı. Toplumsal demokrasi ve siyasi reform talepleri bastırılmış oldu. Ve böylece Türkiye'nin başlattığı ve liderlik ettiği demokratikleşme, bölgesel normalleşme ve entegrasyon süreci akamete uğradı.⁷⁶

75 Murat Yeşiltaş, “The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy,” *Turkish Studies*, Cilt 14, No. 4, 2013, ss. 661-687.

76 Şener Aktürk, “Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict,” *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 15, No. 4, 2017, ss. 87-96.

2000'li yılların ikinci on yılında ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerde ciddi gerilimleri besleyen bir başka husus ise müttefiklerin ülkenin milli güvenliğini tehdit eden terör örgütlerine artık açıktan destek vermesiydi. FETÖ'nün yargı ve ordu gibi bürokratik kurumlar üzerinden geliştirdiği bir dizi darbe girişimiyle ülkenin demokratik düzenine karşı tehdidi karşısında devletin ve toplumun hassasiyetleri Batılı müttefiklerce göz ardı edildi. PKK yürürlükte olan çözüm sürecini Arap Baharı sürecinde bölgede ve 7 Haziran (2015) seçimleri sonrası ülke içerisinde potansiyel siyasi istikrarsızlığı fırsat bilip sonlandırarak Türkiye'ye karşı bir ayaklanma başlattı. PKK'nın Cumhuriyetin başında tanımlanan çekirdek alana yönelik tehditleri ve ülkenin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini hedef alması Batılı müttefiklerce sessizce izlendi, bazen dolaylı yollarla bazen de doğrudan ve açıktan desteklendi. Aynı zamanda, Batı dünyasının Arap Baharı sürecinde otoriter rejimlerden yana tavır takınması ve Arap Baharı sürecinde birden ortaya çıkan DEAŞ terör örgütünün Türkiye'deki terör faaliyetlerine rağmen Batılı medya organlarında Türkiye ile DEAŞ'ıyan yana gösteren karalama kampanyalarına destek vermesi Türkiye'nin müttefikleriyle arasında güven bunalımı yaşanmasına yol açtı.⁷⁷ Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin büyük

77 Erhan İçener, “Turkey-EU Relations After the Failed July 15 Coup Attempt,” *Bilgi*, No. 79, 2016, ss. 69-87; Talha Köse ve A. Enes Tüzgen, “ABD'nin Arap İsyanlarına Dair Stratejisi: Pragmatizm mi Yoksa Kafa Karışıklığı mı?” R. Yıldırım ve M. Alrantisi, ed. *Arap Devrimleri: Değişim ve Süreklilik*, İstanbul: SETA, 2021.

stratejisinde başlayan değişikliğin daha da konsolide olmasını getirdi. Daha da önemlisi bir NATO üyesi olarak Türkiye, Batı dünyası ile de yakın ilişkilerin sürdürülmesini kapsayan çok-tarafllık siyasetini takip etmekte kararlı olmasına rağmen bu siyaset Türkiye'nin bölgesel güç olma siyasi hedefiyle çelişmeye başladı. Aynı zamanda, Batı'nın etnik ve dini azınlıklara verdiği destek neticesinde Türkiye için bir tehdit unsuruna dönüşmesi söz konusuydu. Bölgesel güç olma siyasi hedefi küresel düzlemde Rusya ve Çin'e karşı koşulsuz bir şekilde Batı'nın yanında yer almamayı, bölgesel düzlemde Türkiye'nin yakın çevresindeki gelişmelere Batı'nın çıkarlarıyla uyum olmayan pozisyon almasını ve ulusal düzlemde Türkiye'nin gerektiğinde Batı'nın desteklemediği siyasi-toplumsal gruplara yakın durmasını gerektiriyordu. Neticede Batıcı tek-tarafllık siyasetinin takip edildiği dö-

nemin beklentilerini sürdüren Batı dünyasında Türkiye'nin kendisini merkeze alan çok-tarafllık siyasetinin uygulamaları büyük hayal kırıklıklarına ve Türkiye'nin NATO'dan atılmasını dile getiren tepkisel söylemlere neden oldu. Türkiye'nin kendisini merkeze alan çok-tarafllık siyasetinin bir parçası olarak stratejik otonomi arayışı Batı dünyası ve bölgedeki Batı müttefiki statüko güçleri tarafından kuşatma (containment) stratejisi takip edilerek boğulmaya çalışıldı.⁷⁸ Bu kapsamda Türkiye'yi hedef alan FETÖ, PKK ve DEAŞ terör örgütlerine destek verildi. İsrail, Yunanistan, Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Ermenistan gibi bölge ülkeleri Türkiye karşıtı bir ittifak zinciri inşa ettiler. İran'ın Irak ve Suriye'de önünün açılması ve Libya'da General Halife Hafter gibi karanlık aktörlerin desteklenmesi de Türkiye'ye yönelik kuşatma stratejisi içerisinde değerlendirilebilir.

Türkiye'nin bu kuşatma stratejisine cevabı kuşatmayı kırmak ve nüfuz alanını genişletmek şeklinde oldu. Türkiye askeri stratejisini "önde basma" (forward-posing) ve engelleyici (preventive) saldırılara girişme şeklinde revize etti. Kuşatmayı kırmak adına PKK ve DEAŞ hedeflerine yönelik olarak Suriye'nin kuzeyine bir dizi operasyon düzenlendi. Ağustos 2016-Mart 2017 döneminde DEAŞ'ı sınırlardan uzaklaştırmak ve PKK'nın Suriye kolu PYD/YPG'nin Afrin ve Menbiç kantonları arasındaki koridoru kesmek amacıyla Fırat Kalkanı Harekâtı düzenlendi. Başarıyla gerçekleştirilen harekât sonucunda Cerablus ve El-Bab ele geçirildi. DEAŞ Halep'in kuzeyinden çıkarıldı ve Afrin-Menbiç koridoru kesilmiş oldu. Ocak 2018-Mart 2018 arasında ise Zeytin Dalı Harekâtı uygulamaya konuldu. Harekât kapsamında Hatay, Kilis ve Gaziantep sınırlarını tehdit eden YPG Afrin'den çıkarıldı. Ekim 2019'da da Barış Pınarı Harekâtı gerçekleştirildi. YPG'yi sınırdan uzaklaştırmak için düzenlenen harekât sonucunda Resulayn ve Tel Abyad ele geçirildi. Şubat 2020'de tan-

siyonun yükseldiği İdlib'te ateşkesi sağlamak, bölgeden Türkiye'ye doğru olası göçü önlemek ve sınır güvenliğini sağlamak için Bahar Kalkanı Harekâtı düzenlendi.⁷⁹ Bu hareketler sayesinde DEAŞ ve YPG terör örgütleri bölgede etkisiz hale getirilirken, Suriye rejimi ile Türkiye arasında Suriyeli sığınmacılar için tampon bir bölge oluşturulmuş oldu. Mevcut durumda bu alanın ülkedeki 1 milyon sığınmacıya ev sahipliği yapacak şekilde daha da genişletilmesi ve güvenli hale getirilmesi için operasyonlar devam etmektedir. Ayrıca, Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına yönelik saldırılar da bir süredir sürdürülmektedir.

Kuşatmaya cevap verilen bir başka cephe ise Libya oldu. 2010 yılının sonlarına doğru Doğu Akdeniz'de büyük miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerinin bulunmasından sonra bu kaynakların nasıl paylaşılacağı sorunu ortaya çıktı. Yunanistan Arap Baharı sürecinde iç karışıklıklar nedeniyle zayıflayan Libya'ya ait 39 bin kilometrekarelik denizi sınırını işgal etti. Buna ek olarak Yunanistan, Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRK) ile yakınlaşarak Doğu Akdeniz'deki payını Türkiye ve Libya aleyhine genişletme stratejisi izledi. Bunun üzerine Türkiye Libya'da kendisiyle Yunanistan'a karşı birlikte hareket etmeye sıcak bakan Trablus'taki Milli Mutabakat Hükümeti'ni askeri ve diplomatik olarak destekleme kararı aldı. 2019'da Türkiye ve Trablus Hükümeti münhasır ekonomik bölge anlaşması imzalayarak Yunanistan ile Mısır ve GKRK arasına adeta bir duvar ördü. Buna cevaben Yunanistan başta olmak üzere Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Rusya ve Fransa gibi Türkiye'nin bölgesel rakipleri Libya'da general Hafter kontrolündeki Tobruk Hükümeti'ne destekleyerek Türkiye ile birlikte hareket eden Trablus Hükümetini ortadan kaldırmaya çalıştı. Türkiye'nin sağladığı askeri destekle neticede Trablus Hükümeti ayakta kalmayı başardı.⁸⁰ Dolayısıyla, Türkiye'ye yönelik bir başka çevreleme hamlesi suya düşmüş oldu.

⁷⁹ Murat Yeşiltaş, "Deciphering Turkey's Assertive Military and Defense Strategy," *Insight Turkey*, Cilt 22, No. 3, 2020, ss. 89-114.

⁸⁰ Emrah Kekilli ve Bilgehan Öztürk, "Turkey's Position in the Libyan Crisis," *Insight Turkey*, Cilt 22, No. 2, 2020, ss. 53-62.

Türkiye'nin İkinci Karabağ Savaşı'nda (2020) Azerbaycan'ın Ermeni güçleri karşısındaki zafetine yaptığı katkılar ve Kıbrıs'ta 1974'ten beri kapalı olan Maraş'ı açma kararı bölgedeki otonom konumunun pekişmesini sağladı. Türkiye'yi hedef alan kuşatmanın başarısız olmasından sonra Türkiye-karşıtı güçlerin önemli bir kısmı Türkiye ile diplomatik normalleşme adımları atmaya başladı. Bölgede en başından itibaren normalleşme arayışı içerisinde olan ve çok-tarafllık siyaseti güden Türkiye bu adımları olumlu bir şekilde karşıladı. Türkiye BAE, İsrail ve Suudi Arabistan'la ikili görüşmelere başladı ve normalleşmenin ilk adımları atıldı. Mayıs 2022 itibarıyla Mısır ve Ermenistan ile bu normalleşme adımlarının devam etmesi beklenmektedir.⁸¹ Ancak diğer yandan Türkiye'ye yönelik bölgesel tecridin gevşemesi karşısında hayal kırıklığına uğrayan Yunanistan, Türkiye ile gergin ilişkilerin sürdürülmesi ve çatışmanın dozajının artırılmasına yönelik bir tutum sergilemeye başladı. ABD ile Ekim 2021'de imzalanan Karşılıklı Savunma İşbirliği Anlaşmasıyla ABD'nin Yunanistan'daki askeri varlığını yeni üsler kurarak -Yunanistan'da yeni eklenenlerle birlikte 9 adet ABD üssü bulunmaktadır- artırmasının bu çatışmacı tutumda önemli rolü olduğunu belirtmek gerekir.

⁸¹ Nur Özkan Erbay, "Turkey's Normalization with the Gulf, Israel Comes with Conditions," *Daily Sabah*, 10 Şubat 2022, <https://www.dailysabah.com/politics/news-analysis/turkeys-normalization-with-the-gulf-israel-comes-with-conditions> (son ziyaret: 23 Haziran).

Libya'da General Halife Hafter gibi karanlık aktörlerin desteklenmesi de Türkiye'ye yönelik kuşatma stratejisi içerisinde değerlendirilebilir

General Halife Hafter

Siyasi hedefin yeni büyük strateji kapsamında yeniden tanımlanması ve yeni bir operasyonel kod belirlenmesi iç-dış dengeleme arasında da yeni bir rejime doğru gidilmeye yol açtı. Müttefiklerin kaybedilmesi ve hatta uzun süredir müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunan devletlerin tehdit haline gelmesi iç dengelemeye ağırlık verilmesine yol açtı. İç dengelemeye ağırlık verilmesine paralel olarak aynı zamanda son dönemde küresel ittifak arayışları yerine bölgesel düzeyde yeni ittifak arayışlarına ağırlık verilmeye başlandı. Küresel düzeyde Çin'in yükselişi ve Rusya'nın saldırgan tutumları nedeniyle istikrarsızlığın, revizyonizmin ve küresel güç mücadelesinin geri geldiği uluslararası sistemde Türk dış politikasında bölgesel normalleşme ve istikrar arayışı ön plana çıktı. Arap Baharı sürecinde ve daha sonra ortaya çıkan Doğu Akdeniz'de enerji paylaşımı mücadelesi nedeniyle ilişkilerin gerildiği BAE, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır gibi ülkelerle ilişkilerin normalleşmesine ağırlık verilmeye başlandı. Bunda aynı zamanda Barack Obama başkanlığı döneminde ortaya çıkan ve Donald Trump başkanlığı döneminde daha da ileri boyuta ulaşan ABD'nin Ortadoğu'dan çekilme stratejisinin bölge ülkelerinin yeni güvenlik arayışlarına girişmesinin de etkisi büyüktür.⁸² Bu yeni uluslararası ve bölgesel şartlar altında iç dengeleme hiç olmadığı kadar önemli olmaya başladı.

Son 300 küsur yılda Türkiye'nin büyük stratejisi materyal kapasite yetersizliğinden ve bu soruna defalarca girilen reformlarla bir türlü

⁸² Meliha Benli Altunışık, "The New Wave of Normalization in Turkey's Middle East Foreign Policy," *Middle East Institute*, 27 Şubat 2021, <https://www.mei.edu/publications/new-wave-normalization-turkeys-middle-east-foreign-policy> (son ziyaret: 23 Haziran).

çare bulunamamasından dolayı siyasi hedefin peyderpey küçültülmesine şahitlik etti. Günümüzde ise bu tarihi akışın tersine çevrilmesine, yani siyasi hedefin büyütülmesine ve buna mukabil materyal kapasite artırımına gidilmesine şahitlik ediyoruz. Büyük strateji meselesini Türkiye bağlamında ilginç kılan husus bu tarihi akışın tersine çevrilmeye çalışılmasıdır. Özetleyecek olursak:

i) Bir imparatorluk olarak Osmanlı devletinin büyük stratejisi 18. Yüzyıl öncesinde Avrupa, Karadeniz ve Ortadoğu'yu fethetme siyasi hedefince belirlendi. Bu siyasi hedefi gerçekleştirmek için izlenen operasyonel kod Avrupa'da Habsburg hanedanlığının kontrolündeki İspanya ve Avusturya'nın ve Ortadoğu'da Safevi İran gibi diğer imparatorluk adaylarının mağlup edilmesi idi. Bunun için Osmanlı devleti ağırlıklı olarak kendi kaynaklarına dayanarak hareket etti, yani iç dengeleme yaptı. Bunun yanı sıra sınırlı da olsa Fransa ve Almanya Protestan prenslikleri gibi diğer devletlerle gücünü birleştirme siyaseti, yani dış dengeleme de yaptı; ii) Kutsal İttifak'a karşı alınan yenilgi sonrasında imzalanan 1699 Karlofça anlaşması Osmanlı devletinin gücünün sınırlarını gösterdi ve imparatorluk siyasi hedefinin sonunu ilan etti; iii) Bu noktadan sonra 18. Yüzyıl boyunca Osmanlı devleti yeni bir büyük strateji belirledi. Yeni büyük stratejide siyasi hedef Doğu Avrupa ve Ortadoğu'nun bölgesel gücü olmaktı. Bu amaç için takip edilen operasyonel kod Doğu Avrupa'da Rusya ve Avusturya'nın, Ortadoğu'da ise İran'ın arada kalan topraklar üzerinde kontrol sağlamasının engellenmesi idi. Bu dönemde de Osmanlı iç dengeleme ağırlıklı bir siyaset güttü. Materyal kapasitede karşılaşılan sınırlamalar köklü aske-

ri ve idari reformlar yoluyla aşılmaya çalışıldı. Dış dengelemeye yine çok nadir bir şekilde başvuruldu; iv) Materyal kapasite yetersizliği başta olmak üzere birçok değişkenin etkisiyle bu büyük stratejinin daha fazla devam ettirilemeyeceği 19. Yüzyılın başında belli oldu; v) Bu noktadan itibaren yeni bir büyük strateji tanımına gidildi. Buna göre yeni siyasi hedef imparatorluğun geniş çekirdek alanının muhafaza edilmesi olarak belirlendi. Bu siyasi hedefi hayata geçirmek için izlenen operasyonel kod Rusya'nın yayılmacılığının durdurulmasıydı. Bu bağlamda hem iç hem de dış dengelemeye nerdeyse eşit ölçüde ağırlık verilmeye başlandı. İç dengeleme kapsamında askeri ve idari reformlarla merkezileşme ve kapasite artırım adımları yoğunlaşırken, diğer yandan da imparatorluk çekirdek alanında yer alan gayri-Müslim toplulukları imparatorluk çatısı altında tutabilmek adına siyasi haklar verilmeye başlandı. Dış dengelemede ise önce İngiltere ve Fransa gibi devletlerle, yüzyılın sonuna doğru ise Almanya ile uzun soluklu stratejik ortaklıklar ve ittifaklar kuruldu; vi) Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde iç ve dış dengelemede atılan adımların yetersiz kalması nedeniyle imparatorluk çekirdek alanının tamamı elden çıktı. Böylece, imparatorluğun son büyük stratejisi çökmüş oldu; vi) Kurtuluş savaşının başında yeni bir büyük strateji belirlendi. Buna göre, Misak-ı Milli belgesinde yeni bir çekirdek alan belirlendi. Bu çekirdek alan Türk ve Müslüman unsurlardan oluşan halkların yaşadığı ulus-devlet sınırlarıydı. Bu noktadan sonra siyasi hedef bu ulus-devlet çekirdek alanının elde tutulması ve yeni kurulmuş olan Türk ulus-devletinin ve Cumhuriyet rejiminin konsolide edilmesi idi. Bu siyasi hedefi gerçekleştirmek için başvuru operasyonel kod ise tarafsızlık siyaseti oldu. Türkiye hem bölgesel hem de küresel çatışmalara taraf olmama, yani gizlenme siyaseti izlemeye başladı. Bunun gerçekleştirilmesi için büyük bir materyal kapasiteye ihtiyaç duyulmadığından dış dengelemeden uzak duruldu. İç dengelemede de ağırlık savaşın yaralarının sarılmasına verildi

ve materyal kapasite açısından olabildiğince mütevazı bir çizgi tutturuldu; vii) İki savaş arası dönemde bu büyük strateji uluslararası şartların elverişliliği nedeniyle başarıyla hayata geçirildi. Ancak savaşın sonunda ortaya çıkan yeni uluslararası şartlar, daha spesifik olarak Almanya'nın çöküşüyle doğuda gücü denetlenmeyen ve sosyalist ideolojisiyle olabildiğince yayılcı bir siyaset takip eden yeni bir Rusya'nın ortaya çıkışı büyük stratejide önemli bir revizyon gerektirdi; viii) Büyük stratejinin siyasi hedefi olan ulus-devlet çekirdek alanının muhafaza edilmesi hedefi olduğu gibi korundu. Lakin bu siyasi hedefin gerçekleştirilebilmesi için gizlenme stratejisinin pek bir geçerliliği kalmamıştı, Rusya'nın durdurulması gerekiyordu. Dolayısıyla, operasyonel koda önemli bir değişikliğe gidilerek tarafsızlık siyasetinden Batıcı tek-tarafılık siyasetine geçiş yapıldı. Bu bağlamda dış dengeleme çok önemli bir konuma yükseldi ve ülke tarihinde hiç olmadığı kadar iç dengeleme karşısında ağırlığını koydu. Tehdidin büyüklüğü, maddi yetersizlikler ve dış dengeleme yapmanın kolay ve ekonomik olması bunda önemli rol oynadı; ix) Soğuk Savaş'ın sona ermesi, yani Sovyet Rusya tehdidinin geçmiş olması büyük stratejide bazı önemli değişikliklerin yapılmasını da beraberinde getirdi; x) Yeni büyük stratejide Cumhuriyet'in başında ilan edilen siyasi hedef olan ulus-devlet çekirdek alanının muhafaza edilmesi sabit tutuldu. Küreselleşmenin ulus-devleti tehdit etmesi, sistemin tek süper gücü olan ABD'nin kararsızlığı ve Kürt ayrılıkçılığının verdiği destek, iç politik alanda iktidar ilişkilerindeki değişimler ve imparatorluğun son döneminde vuku bulan uzun süreli yenilgilerin ve işgallerin yarattığı psikolojik ezikliğin artık hafiflemesiyle özgüven kazanılması yeni çekirdek alan tanımlamalarının -Pan-Avrupacı, Osmanlı ve Pan-Türkçü- ortaya çıkmasına yol açtı. Ancak bunlar ülkenin kuruluşunda belirlenen büyük stratejinin siyasi hedef boyutunda kalıcı bir değişiklik yaratamadı. Bu dönemde takip edilen operasyonel kod 28 Şubat rejiminin de etkisiyle büyük oranda Batıcı tek-taraf-

Stratejik otonomi ve savunma sanayinin rolü

lılık siyasetinin devam ettirilmesi ve bunun ülke siyasetinde dönüştürücü bir etki yaratan Avrupa Birliği odaklı bir dış politikayla desteklenmesi şeklinde oldu. Dolayısıyla, dış dengelemenin iç dengelemeye öncelenmesi 2000'lerin ilk on yılının ortalarına kadar devam etti; xi) 2000'li yılların ilk on yılının sonuna doğru büyük stratejide büyük bir değişim yaşandı. Dışarıda ABD başta olmak üzere Batı dünyasıyla yaşanan ayrışmaların artması Batı tek-tarafılığına dayanan operasyonel kodun daha yoğun bir şekilde sorgulanmasını getirdi. İçeride ise yaşanan demokratikleşme ve elit değişimi büyük stratejinin tüm boyutlarıyla yeniden tanımlanmasına yol açtı.⁸³ Uzunca bir süre ulus-devlet çekirdek alanının muhafaza edilmesi siyasi hedefi yerini bölgesel liderlik ve bölgesel dönüşüm ve entegrasyonu merkeze alan bir siyasi hedefe bıraktı. Buna göre, Türkiye kendisini aktif bir şekilde Ortadoğu, Balkanlar, Karadeniz ve Kafkaslar'a entegre edip bölgenin normalleşmesine liderlik ederek tüm bu coğrafyanın birleşik bir siyasi alana dönüşmesini arzuluyordu. Bu, "ortak medeniyet coğrafyamız" başlığı altında yeni bir çekirdek alanının tanımlanması anlamına geliyordu. Bu siyasi amacın hayata geçirilmesi için ortaya konulan operasyonel kod "komşularla sıfır sorun" politikası tarafından belirlendi. Bu politika gereğince, Türkiye'nin bölgeden izolasyonuna neden olan ulusal sınırlar ayrışmayı değil, sınır-ötesi etkileşimi ve birlikteliği hayata geçiren unsurlar olarak yeniden yorumlandı. Bölgesel düzlemi ön plana çıkaran bu adımla dış politikada yarım asırdan fazla bir süredir takip edilen Batıcı tek-tarafılı siyaset de yerini Batı'yı dışlamayan çok-tarafılığa bırakıyordu. Bu noktada bir yandan dış dengelemede ağırlık küreselden bölgesel düzleme çekilerek bölge ülkeleriyle ittifaklara kaydırılmakta, diğer yandan da Batı'ya bağımlılığı azaltmanın ve kendini merkeze koymanın bir sonucu olarak iç dengelemeye daha fazla ağırlık verilmeye başlanmaktaydı;

xii) Büyük stratejide bu büyük kırılma Batı dünyasında ve bölgede Yunanistan ve İsrail başta olmak üzere bazı ülkeler tarafından tepkiyle karşılandı. Bu noktadan sonra Türkiye'ye karşı küresel ve bölgesel aktörler bir kuşatma siyaseti izlemeye başladı; xiii) Türkiye bu kuşatma siyaseti karşısında büyük stratejisinde siyasi hedefi değiştirmede. Post-Westphalian medeniyetçi bölgesel düzen vizyonu korundu. İçe kapanmaya zorlanan Türkiye buna boyun eğmedi. Çok-tarafılıktan vazgeçmeye ve tekrar Batıcı tek-tarafılığa zorlandı ancak geri adım atmadı. Yine de operasyonel kod bölgedeki ve iç politikadaki bazı önemli gelişmeler neticesinde kısmen değişmek zorunda kaldı. Bölgesel dönüşüm siyasi hedefinin sürdürülmesi için bu noktada öncelikle ülkeye karşı geliştirilen kuşatmanın kırılması gerekiyordu. Bunun için Türkiye çok-boyutlu bir bölgesel entegrasyon hedefi güden liberal bir siyasetten kendisine yöneltilen çevrelemeyi kırmaya odaklanan askeri güç kullanmaya açık ve önleyici müdahaleler yapan bir askeri stratejiye ve realist bir siyasete kayd. Bu bağlamda kuşatmayı kırmak adına Suriye'nin kuzeyine askeri operasyonlar düzenledi ve Doğu Akdeniz'de Libya ile askeri ilişkiler geliştirdi. Neticede kuşatma gevşedi ve son dönemde bölge ülkeleriyle normalleşme adımları atılmaya başlandı. Dış politikada bölgesine istikrar ve düzen sunma perspektifi devreye sokuldu.⁸⁴ Son on yılı kapsayan bu yeni uluslararası durum, spesifik olarak Batılı müttefiklerin tehdit unsuru haline gelmeleri, uzun bir süreden sonra iç dengelemenin dış dengelemenin önüne geçmesine sahne oldu. Uzun süredir müttefiklik ilişkisi sürdürdüğü devletlerle derin bir güven bunalımı yaşayan ve siyasi hedefini büyüten Türkiye uluslararası siyasette otonomisini artırmak ve bu yeni siyasi hedefi karşılamak için savunma sanayisini geliştirmek ve ekonomisini büyütmek yoluyla materyal kapasite artırımına gitmeye başladı.

İç dengelemenin önem kazanması devletin güvenliğinin yeterli materyal kapasite üretimiyle müttefiklere, özellikle de daha güçlü olan devletlere daha az bağımlı bir şekilde ya da tamamıyla bağımsız bir şekilde sağlanması şeklinde anlaşılabilir. Bunun ana nedeni her ilişkide olduğu gibi müttefiklik ilişkisinde de zamanla bir hiyerarşinin ortaya çıkması, yani bir tarafın diğer tarafa daha baskın hale gelmesi ya da en başından ittifakın hiyerarşik bir zeminde hayata geçirilmesidir.⁸⁵ Elbette iki bağımsız aktör tarafından oluşturulan ittifakın tam bir eşitlik içerisinde ortaya çıkması ve devam etmesi durumu teorik olarak olasılık dışı değildir. Ancak uluslararası siyasette ittifak pratiklerine baktığımızda daha yaygın olan durum güçlü bir devletin etrafında ikincil bir devletler grubunun toplanmasıdır. Çünkü uluslararası sistemde güç genelde eşitsiz bir şekilde dağılır, güç doğası gereği belli merkezlerde birikme eğilimi gösterir. Bu durum yalnızca gücün gö-

83 A. Enes Tüzgen, "Seeing the Invisible: Change of State Identity and Economic Interest in Turkish-Arab Relations, 2002-2012," *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, Cilt 7, No. 1, 2022, ss. 27-53.

84 Fahrettin Altun, *Türkiye as a Stabilizing Power in an Age of Turmoil*, Washington, DC: Academica Press, 2021.

85 Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987.

Lider devlet açısından bir diğer gerekçe ise müttefikleriyle beraber bir başka devletler bloğuna karşı kendisini korumak, tahakküm edilmekten kaçınmaktır.

rece daha eşitsiz dağıldığı tek kutuplu ve çift kutuplu uluslararası düzenlerde ortaya çıkmaz, gücün daha fazla aktöre dağıldığı çok kutuplu düzenlerde de görülür. Çok-kutuplu düzenlerde de lider bir devletin -bu genellikle bölgesel bir güçtür- etrafında ikincil devletlerin ittifak ilişkisi içerisinde toplanması durumu yaşanır.

Uluslararası ilişkilerde hiyerarşiyi doğuran bu yapısal sebepler yanında hem lider hem de bağlı devletin kendilerine göre belli başlı gerekçeleri bulunmaktadır. Lider devlet açısından öncelikli gerekçe reelpolitığın hâkim olduğu uluslararası siyasette "ya tahakküm edersin ya da tahakküm edilirsin" kuralının geçerli olmasıdır.⁸⁶ Lider devlet kurduğu ittifak ilişkileriyle müttefiklerini etrafında toplayarak ve onları belli derecelerde tahakküm ederek bu devletlerden biri tarafından tahakküm edilmekten kendisini korur. Örnek vermek gerekirse, Batı ittifakı içerisinde ABD'nin liderlik rolü Avrupa devletleri üzerinde tahakküm kurmasıyla mümkündür. Oysa iki asır önce tam tersi bir durumun varlığı söz konusuydu. Avrupa, özellikle de İngiltere, ABD'yi tahakküm ediyordu. Güç ilişkilerinin değişken ve dinamik yapısı göz önüne alındığında ABD'nin zayıflaması ya da liderlik rolünü hakkıyla yapmaması durumunda ilişkilerin yeniden terse dönmesi ihtimal dışı değildir.

⁸⁶ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, NY: W. W. Norton & Company, 2001.

Lider devlet açısından bir diğer gerekçe ise müttefikleriyle beraber bir başka devletler bloğuna karşı kendisini korumak, tahakküm edilmekten kaçınmaktır.⁸⁷ Soğuk Savaş'ta NATO çatısı altında ABD'nin kurmuş olduğu ittifakın bir amacı Batı dünyası içerisinde gücünü tahkim etmek olduğu kadar, Sovyetlerin etrafında kurduğu devletler bloğu tarafından tahakküm edilmekten kendisini korumaktır. ABD coğrafi avantajı ve devasa materyal kapasitesiyle buna tek başına direnebilirdi ancak bu durumda Avrupa'da bir güç boşluğu ortaya çıkabilir ve Sovyetler Avrupa'nın geri kalanını kolayca yutabilirdi. Böylece, Sovyetler güç dengesini kendi lehine çok daha ileri bir noktaya taşır ve ABD için çok daha ciddi bir tehdide dönüşebilirdi.

Lider devlet açısından diğer devletleri bir ittifak çatısı altında toplamanın ve hiyerarşi kurmanın bir başka gerekçesi ise iç siyasette yönetici elitin ittifak ilişkilerini ve çatışmayı iktidarını konsolide etmekte bir araç olarak kullanmasıdır.⁸⁸ Dış politikadaki başarıların getireceği maddi ve prestij kazanımları iç siyasette yönetici elitin rüştünü ispat etmesine ve koltuğunu sağlamlaştırmasına yol açar. Yine ABD'den örnek verecek olursak, birçok ABD başkanının ideolojik ve siyasi parti farklılıklarına rağmen ABD'nin "özgür dünyanın lideri" rolünü kucaklamaktaki ısrarının sebebi tam olarak budur. ABD gibi emperyal bir güç için dünyaya liderlik etmek ve bunun dünya devletleri tarafından kabul görmesi yönetici elitin iktidarını sürdürmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.

Bağlı ya da bir başka ifadeyle ikincil devletler açısından hiyerarşinin kabul edilmesinin de belli gerekçeleri mevcuttur. Bağlı devlet güvenlik, ekonomik yardım ve statü kazanmak için egemenliğinin bir kısmından vazgeçmeyi kabul

⁸⁷ Kenneth N. Waltz, "International Structure, National Force, and the Balance of World Power," *Journal of International Affairs*, Cilt 21, No. 2, 1967, ss. 215-231.

⁸⁸ Jack S. Levy, "Domestic Politics and War," R.I. Rotberg ve T.K. Rabb, ed, *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, ss. 79-100.

eder.⁸⁹ Anarşik uluslararası sistemde tek başına hayatta kalamayan ya da ekonomik olarak başka devletlerin yardımları olmaksızın ayakta durmayan, yani egemenliğinin tamamını kaybetme tehdidi altındaki bir devletin makul bir hiyerarşi arayışına girerek, yani egemenliğinin bir kısmından vazgeçmesi anlaşılabilir bir politik tercihtir. Lider bir devletin oluşturduğu ittifak çatısı altında hiçbir şekilde tek başına elde edemeyeceği caydırıcılığa sahip olmak, maddi yardıma hak kazanmak ve statü elde etmek bağlı devletler için çok ciddi bir motivasyon kaynağıdır. ABD'nin liderlik ettiği NATO ittifakı içerisindeki birçok bağlı devlet için bu durum geçerlidir. NATO üyeliğiyle egemenliğinin bir kısmından vazgeçerek bu devletler önemli bir caydırıcılığa, zenginliğe ve statüye sahip olmaktadır.

Yine, bağlı devletler açısından anarşik uluslararası siyasette seçenekler tam bağımsızlık ile egemenliğin bir kısmının bırakıldığı hiyerarşik bir ilişki değildir. Seçenekler çoğu zaman egemenliğin bir kısmının bırakıldığı hiyerarşik bir ilişki ile egemenliğin daha fazla kısmının bırakıldığı daha hiyerarşik bir ilişkidir.⁹⁰ Soğuk Savaş zamanında birçok Doğu Avrupa ve Baltık devleti için seçenekler bu şekildedeydi. Bu devletler daha yumuşak bir hiyerarşik ilişki sunan NATO ittifakında yer almak ile daha katı bir hiyerarşi öngören Sovyet/Rus ittifakı arasında karar verdiler. Bu şartlar göz önüne alındığında bağlı devletlerin neden egemenliklerini sınırlayan hiyerarşik bir ilişkiyi kolayca kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Bağlı devletler hiyerarşik ilişkiyi kabul ederler çünkü iç siyasette yönetici elit kurulan hiyerarşik ilişkiyle meşruiyet (yönetme hakkı) kazanır.⁹¹ Elbette bu durumda devletin ne ölçüde

⁸⁹ David A. Lake, "International Hierarchy," *Hierarchy in International Relations*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2009, ss. 45-62.

⁹⁰ David A. Lake, "Anarchy, Hierarchy, and the Variety of International Relations," *International Organization*, Cilt 50, No. 1, 1996, ss. 1-33.

⁹¹ Ji Young-Lee, "Hegemonic Authority and Domestic Legitimation: Japan and Korea under Chinese Hegemonic Order in Early Modern East Asia," *Security Studies*, Cilt 25, 2016, ss. 320-352; Ali Balci, "Algeria in Declining Ottoman Hierarchy: Why Algiers Remained Loyal to the Falling Patron," *Cambridge Review of International Affairs*, 2020, ss. 1-19.

demokrat olduğu göz önüne alınmalıdır. Devlet demokratikse siyasi meşruiyet toplumdan gelir. Bu durumda yönetici elitin meşruiyet kazanması için söz konusu toplumun hiyerarşisi kabul edilen devletin değerlerine kendisini yakın hissetmesi gerekir. Örneğin, Doğu Avrupa devletlerinin önemli kısmında yönetici elitin meşruiyeti ve iktidarını sürdürmesi bu devletlerin Batı ittifakı içerisinde kalmasına bağlıdır. Şayet demokratik bir rejimin varlığı söz konusu değilse, bu durumda meşruiyet devletten, yani askeri ve sivil bürokrasiden gelir. Bürokrasinin değerleri hiyerarşisi kabul edilen devletin değerlerine yakınsa yönetici siyasi elit meşruiyetini artırır. Birçok otoriter devlette siyasi elitlerin iktidarının devamı bu dengeyi iyi bir şekilde tutturmalarına bağlıdır. 2013'te Mısır'da Mursi yönetiminin ordu tarafından devrilmesinde bu değişkenin ciddi bir oynadığı söylenebilir. Mısır devletinin ABD'ye bağımlı tek-tarafli ittifak ilişkilerini çok-tarafli bir ittifak ilişkisiyle değiştirmek istemesi Mursi yönetiminin bir askeri darbeye maruz kalarak sonunu getirmiştir.

Uluslararası siyasetin bu gerçekleri göz önüne alındığında dış dengelemenin birçok devlet için iç dengelemeye oranla çok daha tercih edilir olduğu -daha ucuz ve çabuk elde edilmesi nedeniyle- ve bunun da bir hiyerarşi öngördüğü dikkatlerden kaçmaz. Ancak dış dengelemenin bu avantajlarına rağmen devletler ağırlığı dış dengelemeden iç dengelemeye kaydırabilir. İç dengelemenin ağırlığının artması, özellikle hiyerarşik bir ittifak ilişkisi içerisindeki ikincil güç özelliği gösteren bir devlette, mevcut ittifak ilişkilerinin yarattığı hiyerarşiye karşı bir rahatsızlığın oluştuğu ve bunun da bir siyaset değişikliğine yol açtığına işaret eder. Peki bu siyaset değişikliğine neden olan gerekçeler nelerdir? Uluslararası alanda ortak tehdit algısının sarsılması bu şartlardan birisidir.⁹² Buna göre, bağlı devleti lider devletin hiyerarşisini kabul etmeye zorlayan tehdidin ortadan kalkması ya da tehdit derecesinin azalması hiyerarşinin sorgulanma-

⁹² Stephen M. Walt, "Why Alliances Endure or Collapse," *Survival*, Cilt 39, No. 1, 1997, ss. 156-179.

sına yol açabilir. Yukarıda da değinildiği üzere bağlı bir devletin egemenliğinin bir kısmından vazgeçerek hiyerarşik bir ilişkiyi kabul etmesi daha katı bir hiyerarşik ilişki seçeneği ile karşı karşıya kalması sonucudur. Şayet bu seçeneklerden daha katı olanı geçerliliğini yitirirse daha yumuşak olan hiyerarşik ittifak ilişkisi de sorgulamaya açılabilir ve zamanında gözden çıkarılan egemenliğin bir kısmı ya da tamamı geri kazanılmaya çalışılabilir. Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok devletin Sovyet tehdidi yok olduktan sonra ABD'nin liderliğini çok daha sesli bir şekilde sorgulamaya başlaması bu duruma güzel bir örnektir.

Daha da vahim olan, hiyerarşisi kabul edilen lider devletin yaşanan uluslararası yapısal değişimlerin ardından –mesela 1990'larda şahit olduğumuz gibi çift kutuplu bir düzenden tek kutuplu düzene geçilirken– güvenliğini yeniden kurgularken tek başına (unilateral) hareket ederek bağlı devletin egemenliğini ve güvenliğini tehdit eder duruma gelmesi ya da daha fazla oranda egemenliğinden vazgeçmesini talep etmesidir.⁹³ Bu durumda bağlı devlet ittifak ilişkilerini yeniden düşünmek ve yeni bir güvenlik kurgulaması yapmak zorunda kalır. ABD'nin 1990'lı yıllardan itibaren terörle mücadele konsepti kapsamında Soğuk Savaş döneminde kendisiyle hiyerarşik ilişki içerisinde bazı devletlerden daha fazla egemenliklerinden vazgeçmeyi ya da lider devletin milli çıkarları için kendi milli güvenliklerini göz ardı etmesini talep etmesi bu devletlerin ABD ile kurdukları ittifak ilişkisini sorgulamasına yol açmıştır. Bu durumda bazı devletler yeni ve daha makul müttefikler ararken bazıları ise daha otonom hareket edebilecekleri, yani iç dengelemeyi daha fazla önceleyecekleri bir güvenlik stratejisi geliştirmenin peşine düşmüştür.⁹⁴

Yine, hiyerarşik ilişki kurulan devlet daha

önce sunduğu askeri ve ekonomik yardımları ortak tehdit noktasında bağlı devletle çıkan ihtilaflar nedeniyle ya da çizdiği kırmızı çizgileri aşması nedeniyle kesebilir, yani ambargo uygulayabilir. Bu durumda, ilk başta kabul edilen hiyerarşik ilişkinin varlık sebebi ortadan kalkmış olur.⁹⁵ Hatırlanacağı üzere bağlı devletin egemenliğinin bir kısmından vazgeçerek hiyerarşik bir ilişkiyi kabul etmesinin en temel sebebi askeri ve ekonomik yardımlara ulaşmaktır. Lider ülkeden askeri ve ekonomik yardımlar gelmiyorsa ya da bunun için yeni ve daha fazla ödün isteyen şartlar öne sürülmüşse hiyerarşik ittifak ilişkisinin sorgulanmasıyla karşılaşabiliriz.

Son olarak, küresel güç rekabetinin yeniden canlanması bağlı devletin lider devletle kurduğu hiyerarşik ilişkiyi sorgulamasına sebep olabilir. Nasıl ki en başta daha katı hiyerarşik bir ittifak seçeneğinin varlığı bağlı devletin daha yumuşak bir hiyerarşi öngören ittifaka yönelmesine sebep olduysa, statükonun bozulması durumunda da ortaya çıkan yeni şartlar altında mevcut hiyerarşik ittifak ilişkisinden daha yumuşak bir hiyerarşik ittifak ilişkisinin ortaya çıkışı onun tercih edilmesine ya da şayet şartlar uygunsu hiyerarşik ittifak ilişkisinin tamamen ret edilmesine yol açabilir.⁹⁶ Daha yumuşak bir hiyerarşik ittifak ilişkisi de hiç şüphesiz iç-dış dengeleme arasındaki dengeyi iç dengeleme lehine güçlendirir. Devlet dışarıdan daha az yardım ve destek alıp egemenliğinden daha az ödün vereceği bir ittifak ilişkisine geçiş yapar, yani iç dengelemeye daha fazla ağırlık verir. Günümüzde ABD eski müttefiklerinin bir kısmıyla küresel güç rekabetinin geri gelmesinin neden olduğu ittifak ilişkilerinin sorgulanması sorunuyla karşı karşıyadır. Çin alternatifinin ortaya çıkışı ve bunun doğurduğu küresel güç rekabeti bazı ülkelerin ABD'yle yeniden pazarlığa oturmasına ya da tamamıyla ABD'den vazgeçmesine sebep olmaktadır.

Hiyerarşinin sorgulanmasına ve iç dengelemeye daha fazla önem verilmesine bazı iç siyasi gelişmeler de yol açabilir.⁹⁷ Bu jenerik olarak iki şekilde gerçekleşir. Büyük güçlerle hiyerarşik ittifak ilişkisini benimsemeye daha yatkın olan kozmopolitan elitin yerini milliyetçi-yerlici bir elite bırakmasıyla bağlı devletin egemenliğinden ödün vererek oluşturduğu hiyerarşik ittifak ilişkisi sorgulanmaya başlanabilir. Elit değişiminin neden olduğu ideolojik değişim devletin güvenliğinin ve milli çıkarlarının egemenlikten daha az ödün verecek ya da hiç vermeyecek şekilde tanımlanmasına yol açabilir. Gerçekten de devletin yönetici eliti ideolojik olarak ne denli milliyetçi-yerliciyse devletin egemenliği konusunda o denli hassas ve hiyerarşik ittifak ilişkilerine de o denli mesafelidir. Yine, elit değişimi gerçekleşmeden de bağlı devletin lider devletle kurduğu hiyerarşik ittifak ilişkisi sorgulamaya açılabilir. Yukarıda da değinildiği gibi yönetici elitin lider devletle hiyerarşik ittifak ilişkisine girmesinin temel sebebi ülke içindeki meşruiyetini artırma ve içerideki rakip elit gruplara karşı el üstünlüğü sağlamaktır. Şayet lider devletle kurulan hiyerarşik ittifak ilişkisi yönetici elite bu kazanımları sağlamıyorsa yönetici elit bu ittifak ilişkisini

sorgulama başlayabilir. Lider devletle kurulan hiyerarşik ittifak, yönetici elitin ülke içerisinde altını oyuyorsa başka ittifak ortakları aramak ya da iç dengelemeye gitmek bu elit grup tarafından devreye sokulur. Bu genellikle lider devletin bağlı devlet içerisinde bir başka elit grubu desteklemesi ya da bu devletin güvenliğini tehdit edecek politikalar takip etmeye zorlaması durumunda ortaya çıkar.

Hiyerarşinin değişik nedenlerle sorgulanması alternatif ve daha makul bir ittifak ilişkisi arayışına yol açabilir. Burada ikincil güçte bir devlet ya daha yumuşak bir hiyerarşik ilişki öneren, yani egemenliğini daha az ihlal etme vaadi veren bir başka lider devlete yaklaşır ya da diğer ikincil devletlerle eşitlikçi bir ittifak ilişkisine girerek uluslararası sistemde büyük güçleri dengelemek başta olmak üzere caydırıcı bir güç bloğu oluşturmaya çalışır. Soğuk Savaş'ta üçüncü bir blok olarak kurulan "bağlantısızlar hareketi" bu ikinci duruma güzel bir örnektir.⁹⁸ Üçüncü bir seçenek ise iç dengelemeye daha fazla ağırlık verip bağımlılığı minimize ederek hiyerarşik ittifak ilişkilerine mahkûm olmaktan kurtulmak ya da lider devletle daha yüksek pazarlık payına sahip olmaktır.

⁹³ David Skidmore, "Understanding the Unilateralist Turn in U.S. Foreign Policy," *Foreign Policy Analysis*, No. 2, 2005, ss. 207-228.

⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı, *Defense White Paper 2000*, https://www.files.ethz.ch/isn/154907/Turkey_2000eng.pdf (ziyaret tarihi: 23 Haziran)

⁹⁵ Walt, 1987.

⁹⁶ Jolyon Howorth, "Strategic Autonomy and EU-NATO Cooperation: Threat or Opportunity for Transatlantic Defence Relations?" *Journal of European Integration*, Cilt 40, No. 5, 2018, ss. 523-537.

⁹⁷ Brett A. Leeds ve Burcu Savun, "Terminating Alliances: Why Do States Abrogate Agreements?" *The Journal of Politics*, Cilt 69, No. 4, 2007, ss. 1118-1132.

⁹⁸ Lorenz M. Lüthi, "The Non-Aligned Movement and the Cold War, 1961-1973," *Journal of Cold War Studies*, Cilt 18, No. 4, 2016, ss. 98-147.

2000'lerin başında 827 bin olan askeri personel sayısı 2019 yılı itibariyle 512 bine kadar inmiştir.

İç dengeleme devletin güvenliğini sağlarken gerekli olan materyal kapasiteyi kendi imkanlarıyla elde etmesi anlamına gelir. Bu durum iç dengelemenin mutlaka ciddi bir materyal kapasite artırımı getireceği anlamına gelmez. Devlet daha önce dış dengeleme ile elde ettiği materyal kapasite düzeyini iç dengelemeye sağlayabilir. Yani devlet materyal kapasite düzeyinde hiçbir değişim yaşamadan ağırlığı dış dengelemeden iç dengelemeye verebilir. Kısaca, iç dengeleme ve materyal kapasite artırımı devletin stratejik otonomisini belirleyen birbiriyle yakından ilişkili ancak birbirine indirgenemez iki bağımsız değişkendir. O halde, son yıllarda Türkiye'nin materyal kapasite düzeyindeki gelişmelere ve iç dengelemeye, yani savunma sanayiinde yaşanan yerleşmeyi ve gelişimi ayrı ayrı ele almak gerekir. Ancak yine de şu soruları sormadan geçmemeliyiz: İç dengelemeye ağırlık vermeye başlayan bir devletin materyal kapasite düzeyi ne şekilde etkilenir? Bu mutlaka materyal kapasitesinin artacağı anlamına mı gelir? İç dengelemeye ağırlık veren devletin materyal kapasite artırımı yaşaması daha olasıdır, çünkü güvenliğini kendi kaynaklarıyla sağlamak zorunda olan devlet işi daha sıkı tutmak zorundadır; bunun da devletin materyal kapasitesini daha yukarı çekmesiyle sonuçlanması daha muhtemeldir.

Materyal kapasite düzeyindeki gelişmeleri sağlıklı bir şekilde ele almak için bir tarafta asker sayısı, askeri harcamalar, GDP ve askeri harcamaların GDP'deki oranı gibi çeşitli değişkenlere bakılması, diğer tarafta ise bu alanlardaki rakamların uluslararası sistemdeki belli

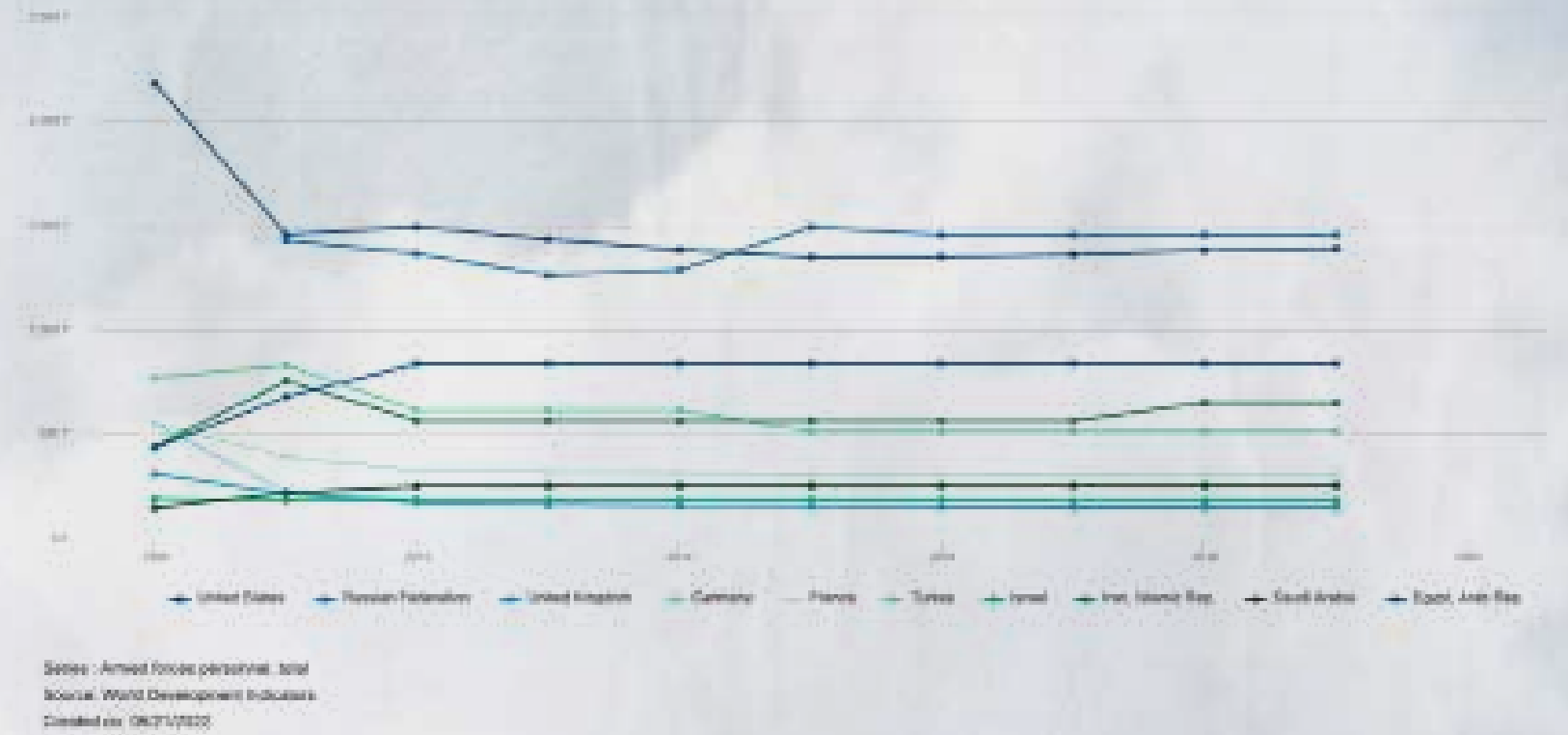
başlı aktörlerle karşılaştırılması gerekir. Karşılaştırma gereklidir çünkü güç görecelidir (relative power), bir devletin gücünün ne olduğu diğer devletlerle karşılaştırmalı olarak hesaplanabilir.⁹⁹ Bu dört değişkende de artış yaşanması devletin materyal kapasitesinin mutlaka yükseldiğini gösteremeyebilir. Şayet diğer devletlerde artış hızı daha fazla ise söz konusu devletin bu dört değişkende de artış yaşaması güçlendiğine değil, zayıfladığına işaret eder. Dolayısıyla, bu durum ülkenin güvenliğini sağlama konusunda bir zaaf içerisinde olduğunu gösterir. Öte yandan, tüm diğer devletlerin materyal kapasitesi düşerken söz konusu devletin yerinde sayıyorsa ya da daha az düşüşteyse devletin askeri gücü artıyor sonucuna varılabilir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) askeri personel sayısında 2000'li yılların başından itibaren bir düşüş yaşanmaktadır. 2000'lerin başında 827 bin olan askeri personel sayısı 2019 yılı itibariyle 512 bine kadar inmiştir.¹⁰⁰ Askeri personel miktarında devletin kendi tarihi gelişimi içerisinde bir materyal kapasite düşüşü -karşılaştırmalı olarak ele alınmadan- bariz bir şekilde gözlemlenmektedir. Burada bilinçli bir politik tercih olduğu, savunma teknolojilerinin gelişiminin askeri personele olan ihtiyacı azalttığı, hatta askeri personel sayısının azaltılmasının devletin askeri gücünü artırmasına katkı sunduğu -buradaki masrafları kısarak elde edilecek gelirin askeri güç üzerinde daha fazla etki yaratacak alanlara seferber edilmesiyle- ileri sürülebilir. Yukarıda da değinildiği gibi daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için, uluslararası ilişkilerde gücün karşılaştırılması olarak tespit edilebileceği gerçeğinden hareketle Türkiye'nin ittifak ilişkileriyle bağlı olduğu uluslararası sistemin lider devleti ABD, başat Avrupa devletleri ve Türkiye'nin çevresindeki bölgesel güçler ile karşılaştırılmasında fayda vardır.

⁹⁹ Robert Powell, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory," *The American Political Science Review*, Cilt 85, No. 4, 1991, ss. 1303-1320.

¹⁰⁰ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=TR&start=1985&view=chart>

Tablo 1

Öncelikle şunu belirtmek gerekir, SIPRI verilerine göre aynı tarih diliminde tüm dünyada askeri personel sayısında bir düşüş gözlemlenmektedir. 2000 yılında tüm dünyadaki askeri personel sayısı 29,3 milyonken bu rakam 2019 yılında 27,6'ya gerilemiştir.¹⁰¹ Uluslararası sistemin en savaşçı -dolayısıyla askeri personel ihtiyacı çok canlı olan- devleti ABD'de dâhi asker sayısı bu dönemde 70 bin azalmıştır. 2000 yılında askeri personel sayısı 1,45 milyonken bu rakam 2019 yılında 1,38 milyona düşmüştür.¹⁰² Almanya'da ise askeri personel sayısı 2000 yılında 221 binken 2019 yılında 184 bin düzeyine inmiştir.¹⁰³ Fransa'da da benzer bir tablo söz konusudur. Fransa'nın askeri personel sayısı 2000 yılında 389 binken 2019'da 304 bine gerilemiştir.¹⁰⁴ Son olarak, İngiltere'nin askeri personel sayısı da 2000 yılında 212 binken bu sayı 2019 yılında 149 bine düşmüştür.¹⁰⁵ Türkiye'nin güvenliğini doğrudan ilgilendiren Batı-dışı dünyaya bakacak olursak, Rusya'nın askeri personel sayısı 1,42 milyonken bu rakam

2019 yılında 1,45 milyona çıkmıştır.¹⁰⁶ ABD'den sonra uluslararası sistemin en savaşçı devleti olan Rusya'da bu durumun yaşanması gayet doğaldır. Keza Rusya 2008, 2014 ve 2022 yıllarında sıcak çatışmalara girmiştir. Bir milli güvenlik devleti olan İsrail'in askeri personel miktarı ise 2000 yılında 180,5 binken, bu sayının 2019 yılında 178 bine gerilemesi şaşırtıcıdır.¹⁰⁷ Bir başka bölgesel güç olan ve bölgesinde yayılmacı bir dış politika izleyen İran'ın askeri personel sayısının 2000 yılında 753 binken, 2019 yılında 650 bine düşmesi de dikkat çekicidir.¹⁰⁸ Suudi Arabistan'ın askeri personel sayısı da 2000 yılında 217 binken, bu rakam 2019 yılında 252 bine çekilmiştir.¹⁰⁹ Mısır da askeri personel sayısı artan ülkeler arasında yer almaktadır. Ordu-devlet bütünleşmesinin en ileri düzeyde olduğu Mısır'ın askeri personel sayısı 2000 yılında 678,5 binken, bu rakam 2019 yılında 836 bine yükselmiştir.¹¹⁰ Bu rakamlara bakılarak ve

¹⁰⁶ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=RU&start=1985&view=chart>

¹⁰⁷ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=IL&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 25 Haziran).

¹⁰⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=IR&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 25 Haziran).

¹⁰⁹ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=SA&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 25 Haziran).

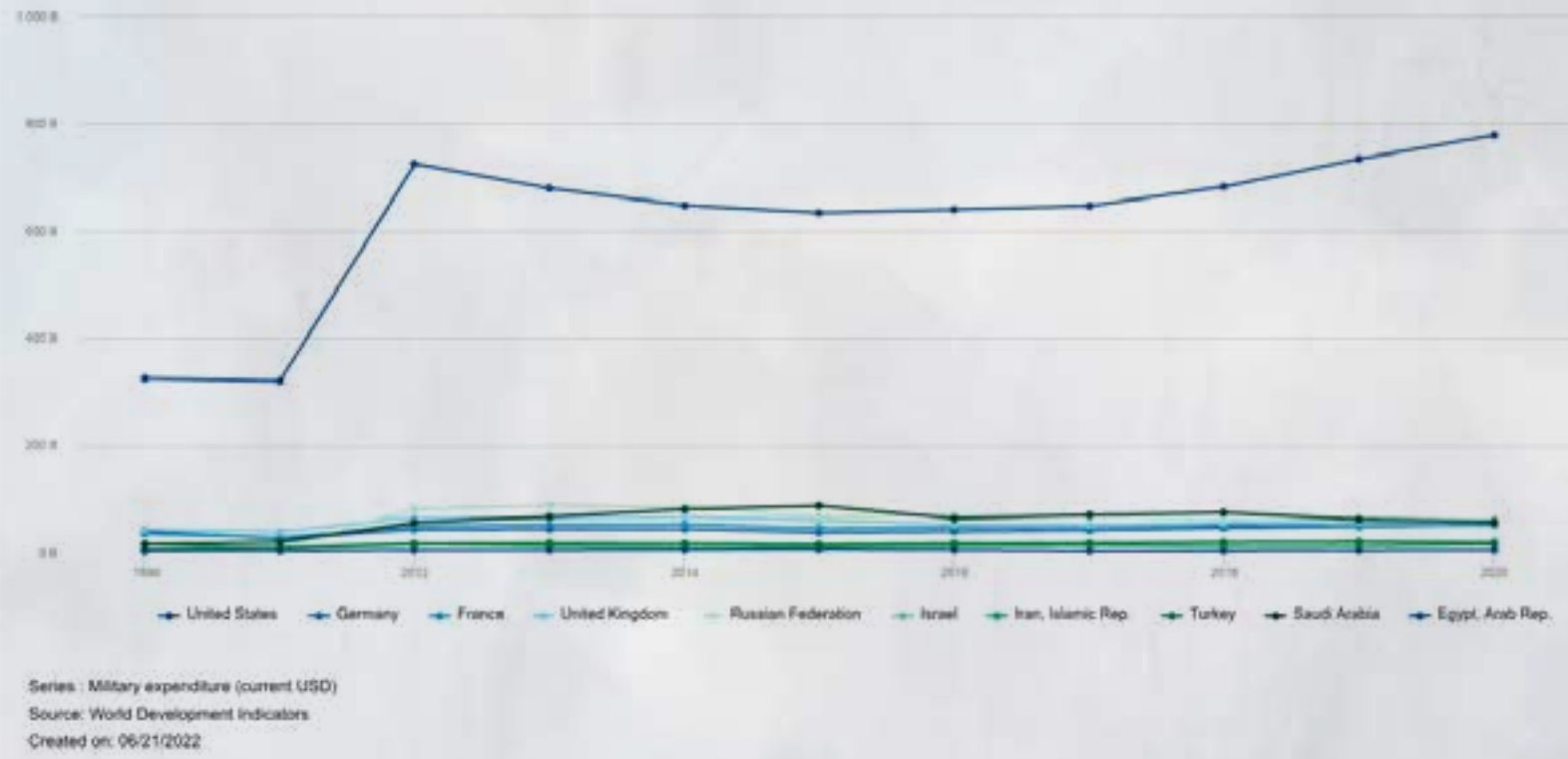
¹¹⁰ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=EG&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 25 Haziran).

karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda Türkiye'nin askeri personel düşüşünün bir istisna olmadığı, bazı bölgesel rakiplerindeki artışların da abartılacak düzeye ulaşmadığı ve dolayısıyla materyal kapasite düşüşüne işaret etmediğini söyleyebiliriz. Türkiye bu alanda materyal ka-

pasitesini büyük oranda korumuştur.

Askeri personel sayısı düşerken Türkiye'nin askeri harcamaları iki katına çıkmıştır. 2000 yılında Türkiye'nin net askeri harcamaları 10 milyar dolarken bu rakam 2019 yılında 20,6 milyar dolara yükselmiştir.¹¹¹

Tablo 2

Tüm dünyada askeri harcamalarda Türkiye'dekine benzer aynı oranda bir artış yaşanmakta.

Bu artış, tek başına ele alınırsa Türkiye'nin mutlak askeri gücünün arttığına işaret etmektedir. Ancak bunun Türkiye'nin göreceli askeri gücünü artırdığını söylemek için acele etmek gerekir. Keza tüm dünyada askeri harcamalarda Türkiye'dekine benzer bir süreç yaşanmakta, aynı oranda bir artış gözlemlenmektedir. 2000 yılında tüm dünyanın askeri harcamaları 742,4 milyar dolarken, bu rakam 2019'da 1,86 trilyon dolara yükselmiştir.¹¹² Daha spesifik olarak, ABD'nin askeri harcamaları bu tarih aralığında 320 milyar dolardan 778 milyar dolar düzeyine gelmiştir.¹¹³ Aynı şekilde, Almanya'nın askeri harcamaları 26,5 milyar dolardan 52,7 milyar dolara,¹¹⁴ Fransa'nınki 28,4 milyar dolardan 52,7 milyar dolara,¹¹⁵ İngiltere'ninki ise

¹¹¹ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=TR&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 25 Haziran).

¹¹² <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=W&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 25 Haziran).

¹¹³ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=US> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹¹⁴ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=DE> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹¹⁵ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=FR> (son ziyaret: 26 Haziran).

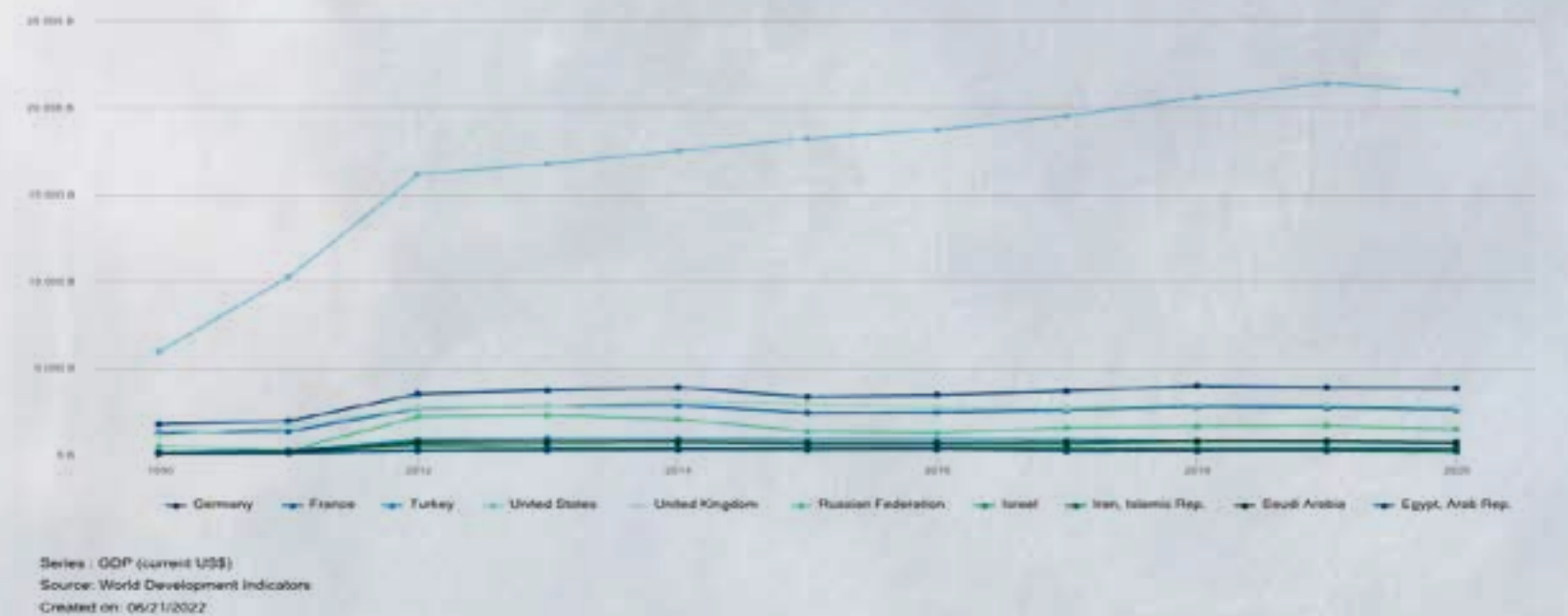
39,3 milyar dolardan 59,2 milyar dolara ulaşmıştır.¹¹⁶ Rusya'nın askeri harcamaları ise 2000 yılında 9,23 milyar dolarken, bu rakam büyük bir artışla 65,2 milyar dolar düzeyine yükselmiştir.¹¹⁷ Türkiye'nin bölgedeki bir başka rakibi İsrail'de de askeri harcamalar 2000 yılında 8,3 milyar dolarken bu rakam 2019 yılında 20,5 milyar dolar seviyesine gelmiştir.¹¹⁸ İran'da ise askeri harcama rakamı 19 yılda 8,3 milyar dolardan 12,5 milyar dolara tırmanmıştır.¹¹⁹ Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları üç kat artış göstermiş, 2000 yılında 19,9 milyar dolar olan rakam, 2019 yılında 61,9 milyar dolara ulaşmıştır.¹²⁰ Askeri gücünü önemli oranda dış yardımlar üzerinden sağlayan Mısır'da ise 2000 yılında askeri harcamalar 2,6 milyar iken, 2019 yılında 3,7 milyar dolara yükselmiştir.¹²¹

Materyal kapasite artırımını gösteren bir başka gösterge de gayri safi yurt içi hasıla (GDP) rakamlarıdır. Askeri gücün ana belirleyici unsuru hiç şüphesiz ekonomik güçtür.

Ekonomi ne kadar güçlüyse bunun askeri güç oluşturma ve uluslararası alanda şiddet üretme kapasitesi de o denli yüksektir. Türkiye'nin GDP'si dünyayla uyumlu bir trend yakalayarak 2000 yılında 274,3 milyar dolardan 2020 yılında 719,9 milyar dolara yükselmiştir.¹²²

Tüm dünyanın GDP'si 2000 yılında 33,8 trilyon dolarken, bu rakam 2020 yılında 84,7 trilyon dolara düzeyine ulaşmıştır.¹²³ Uluslararası sistemin süper gücü ABD'nin GDP'si iki kat artarak 10,2 trilyon dolardan 20,9 trilyon dolara yükselirken¹²⁴ Avrupa'nın merkezi devletleri olan Almanya'nın GDP'si 1,9 trilyon dolardan 3,8 trilyon dolara,¹²⁵ Fransa'nın GDP'si ise 1,3 trilyon dolardan 2,6 trilyon dolara çıkmıştır.¹²⁶ İngiltere'nin GDP'si de 1,6 trilyon dolardan 2,7 trilyon dolara yükselmiş durumdadır.¹²⁷ Yeniden süper güç statüsü elde etmek isteyen Rusya'nın GDP'si ise 2000 yılında 259,7 milyar dolarken, 2019 yılında bu rakam büyük bir artış göstererek 1,48 trilyon dolara tırmanmıştır.¹²⁸ Bir

Tablo 3

¹¹⁶ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=GB> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹¹⁷ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=RU&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹¹⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=IL&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹¹⁹ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=IR&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹²⁰ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹²¹ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=EG&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 26 Haziran).

¹²² <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR> (son ziyaret: 27 Haziran).

¹²³ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (son ziyaret: 27 Haziran).

¹²⁴ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US> (son ziyaret: 27 Haziran).

¹²⁵ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=DE> (son ziyaret: 27 Haziran).

¹²⁶ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=FR> (son ziyaret: 27 Haziran).

¹²⁷ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GB> (son ziyaret: 27 Haziran).

¹²⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU> (son ziyaret: 27 Haziran).

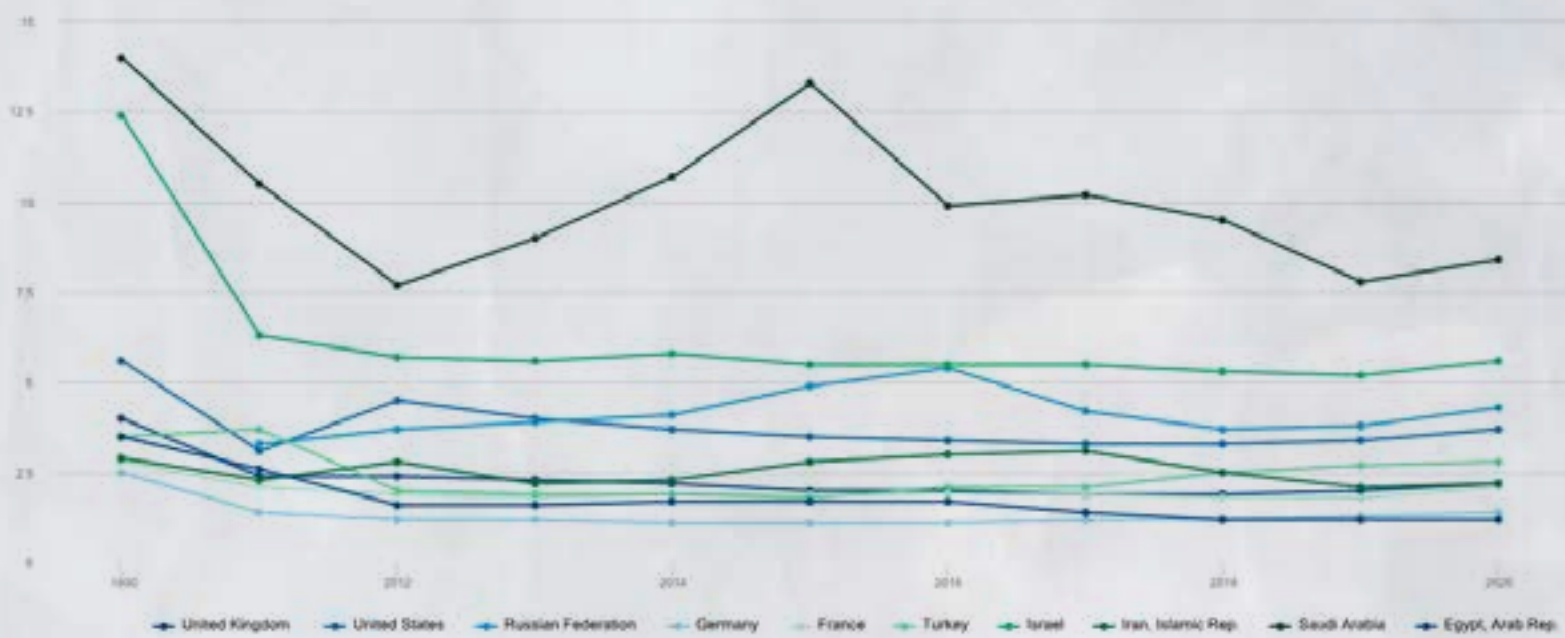
bölgesel güç olan İsrail'in GDP'si 2000 yılında 132,4 milyar dolarken, 2019 yılında 397,9 milyar dolara ulaşmıştır.¹²⁹ İran'ın GDP'si de 2000 yılında 109,6 milyar dolarken 2019 yılında bu rakam 258,2 milyar dolar düzeyine gelmiştir.¹³⁰ Suudi Arabistan'ın GDP'si 2000 yılında 189,5 milyar dolarken 2019 yılında bu rakam büyük bir artışla 793,9 milyar dolara yükselmiştir.¹³¹ Mısır'ın GDP'si de 2000 yılında 99,8 milyar dolar iken, 2019'da 303 milyar dolara tırmanmıştır.¹³² Bu rakamlar Türkiye'nin etrafındaki dünyayla uyumlu bir şekilde materyal kapasite düzeyini koruduğunu ve belli ölçüde de ortalamanın üzerine çıkarak artırdığını göstermektedir.

Askeri harcamaların GDP'deki payı devletlerin materyal kapasiteleri ölçülürken önemli göstergelerden birisidir. Ekonomik gücün toplamının kaçta kaçının askeri güç oluşturmaya ayrılacağı materyal kapasite ölçümünde en dikkat çekici göstergelerdendir. Türkiye'nin askeri harcamalarının GDP içerisindeki payının 2000'li yıllardan itibaren ciddi bir şekilde

düştüğü görülmektedir. Türkiye 2000 yılında GDP'sinin %3,7'sini askeri harcamalara ayırırken bu oran 2019 yılında %2,7'ye gerilemiştir.¹³³ Ancak GDP'de gerçekleşen iki kat artışla beraber değerlendirildiğinde Türkiye'nin askeri harcamalarının azalmadığını, aksine genişleyen GDP içerisinde payı azalsa bile net miktarının arttığı söylenebilir. Yukarıda da ortaya konduğu üzere Türkiye'nin dolar bazında askeri harcamaları 2000'li yıllarla birlikte iki katına çıkmış durumdadır. Ayrıca, dışarıdan satın almalarının azalması ve bunların yerli üretimle ikame edilmesinin de askeri harcamaların GDP içerisindeki oranını ciddi ölçüde düşürmüştüğü gerçeğini de göz önüne tutmak gerekir.

Aynı şekilde, bu oran genel olarak dünyada sabit kalırken, ABD ve Rusya'da yükselmiş, Türkiye'nin rakipleri olarak görülebilecek bölgesel güçlerde ise Türkiye'ye benzer şekilde düşüş göstermiştir. Dünya genelinde askeri harcamaların GDP içerisindeki oranı 2000'den 2019 yılına değişmeden, %2,2 düzeyinde kalmıştır.¹³⁴

Tablo 4

Series: Military expenditure (% of GDP)
Source: World Development Indicators
Created on: 06/21/2022

129 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IL> (son ziyaret: 27 Haziran).

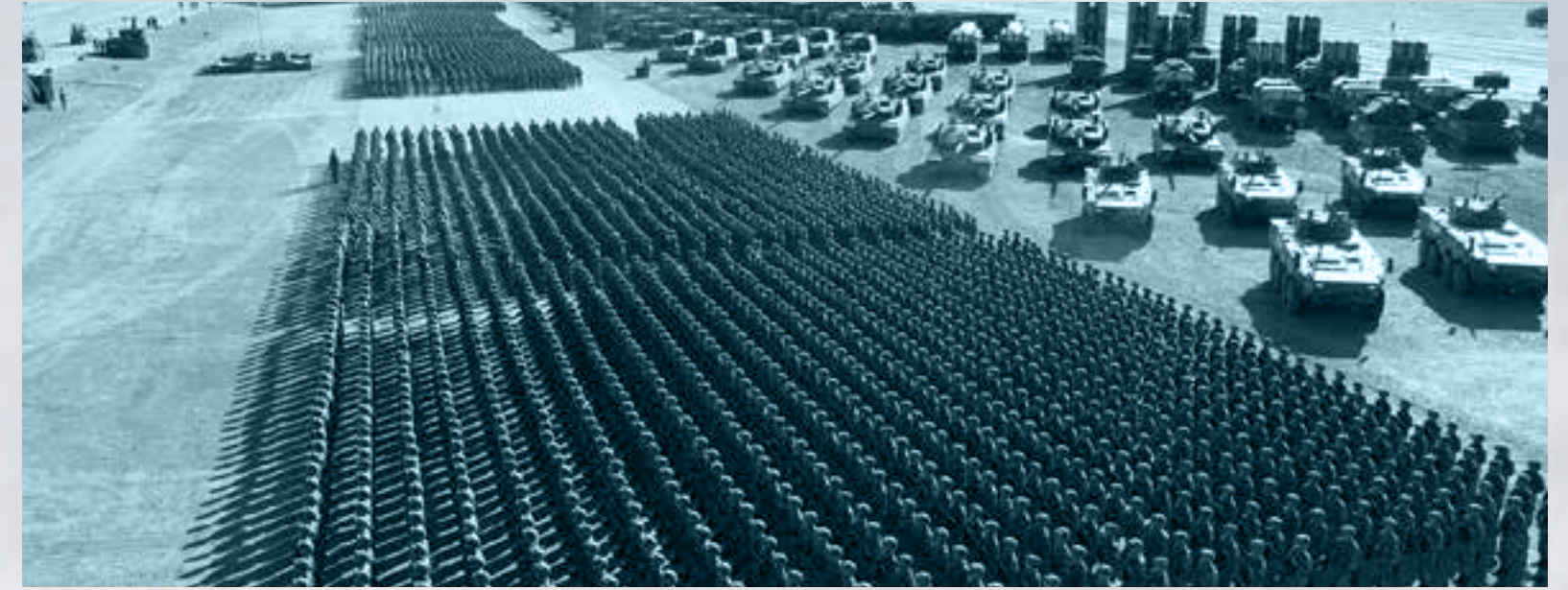
130 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IR> (son ziyaret: 27 Haziran).

131 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SA> (son ziyaret: 27 Haziran).

132 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EG> (son ziyaret: 27 Haziran).

133 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=TR&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

134 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=IW&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

ABD'de ise askeri harcamaların GDP içerisindeki oranı 2000 yılında %3,1 iken, bu oran 2019 yılında %3,4'e artış göstermiştir. Hem GDP'deki yükseliş hem de askeri harcamaların GDP'deki artışı ABD'nin bu dönemde ciddi bir militarizasyon süreci içerisine girdiğini göstermektedir. İngiltere'de aynı tarih diliminde bu oran %2,4'ten %2'ye,¹³⁵ Fransa'da %2,1'den %1,8'e,¹³⁶ Almanya'da %1,4'ten %1,3'e gerilemiştir.¹³⁷ Rusya'da ise bu oran %3,3'ten %3,8'e yükselmiştir.¹³⁸ Rusya'nın da ABD gibi hem GDP genişlemesi hem de askeri harcamalarının GDP içerisindeki oranındaki artış göz önüne alındığında önemli bir militarizasyon süreci içerisinde olduğu söylenebilir. 2014-2022 arası dönemde ABD-Rusya geriliminin tırmanışının bunda payı olduğu şüphesizdir. İsrail'de bu oran %6,3'ten %5,2'ye,¹³⁹ İran'da %2,3'ten %2,1'e,¹⁴⁰ Suudi Arabistan'da %10,5'ten %7,8'e¹⁴¹ ve Mısır'da %2,6'dan %1,2'ye gerilemiştir.¹⁴² Bu veriler ışığında Türkiye'nin yine

135 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=GB&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

136 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=FR&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

137 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=DE&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

138 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=RU&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

139 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=IL&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

140 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=IR&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

141 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=SA&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

142 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=EG&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

etrafındaki dünyayla benzer eğilimler sergilediği ve materyal kapasitesini koruduğu söylenebilir.

Karşılaştırmalı materyal kapasitelere bakıldığında Türkiye askeri personel sayısı ve askeri harcamalar noktasında dünya ve uluslararası sistemin Batılı büyük güçleriyle benzer bir trend takip etmektedir. Askeri harcamaların GDP içerisindeki oranında ise, ABD ve Rusya gibi büyük güçler hariç -Çin'de de bu oran aynı zaman diliminde %1,8'den %1,7'ye gerilemiştir¹⁴³- dünyadaki trende uyarak düşüş yaşamıştır. Ancak yukarıda değinildiği gibi artan GDP hacmi askeri harcamaların düşmediğini, aksine artış gösterdiğini göstermektedir. Bunun da materyal kapasite artışı üzerinde yukarı yönlü bir etkisi vardır. Ekonomik büyüme noktasında ise her ne kadar halen Türkiye Batılı devletlere ve diğer büyük güçlere oranla ekonomik büyüklük açısından geride olsa da çok daha hızlı bir büyüme oranı yakalamış durumdadır. Bölgesel güçlerle karşılaştırıldığında ise rekabet edecek verilere sahiptir. Dolayısıyla, Türkiye materyal kapasite artışı açısından dünya ve Batılı devletlerin ortalamasının üstünde seyrederek arayı kapatma süreci içerisinde. Bu trend Türkiye'ye uluslararası sistemde görece bir otonomi sağlaması açısından ilerleyen yıllarda gerekli fırsatlar sunabilir.

143 <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=CN&start=1985&view=chart> (son ziyaret: 28 Haziran).

İç dengeleme ve savunma sanayii

İç dengeleme ise savunma sanayiinin gelişimine ve üretim düzeyine bakılarak ölçülebilir. Daha fazla silah üretip bunu hem devletin güvenlik güçlerinin kullanması hem de dışarıya satması ithalata ve dış yardımlara bağımlılığın azalması açısından önemli bir göstergedir. Bu unsurlar iç dengelemeye ağırlık verildiğine işaret eder. Yukarıda da tartışıldığı üzere bir devletin hiyerarşik bir ittifak ilişkisini kabul etmek zorunda kalmasının temel sebebi askeri yardıma duyduğu ihtiyaçtır. Savunma sanayiini geliştirip stratejik silah kapasitesini artıran ve kendi kendisini savunacak noktaya gelen bir devlet hiyerarşik ittifak ilişkilerine mahkûm olup egemenliğinden ödün vermek zorunda kalmaz.¹⁴⁴ Egemenliği korumanın yegâne yolu askeri bağımlılığın azaltılması ve bu şartların ileriye taşınarak muhafaza edilmesidir.

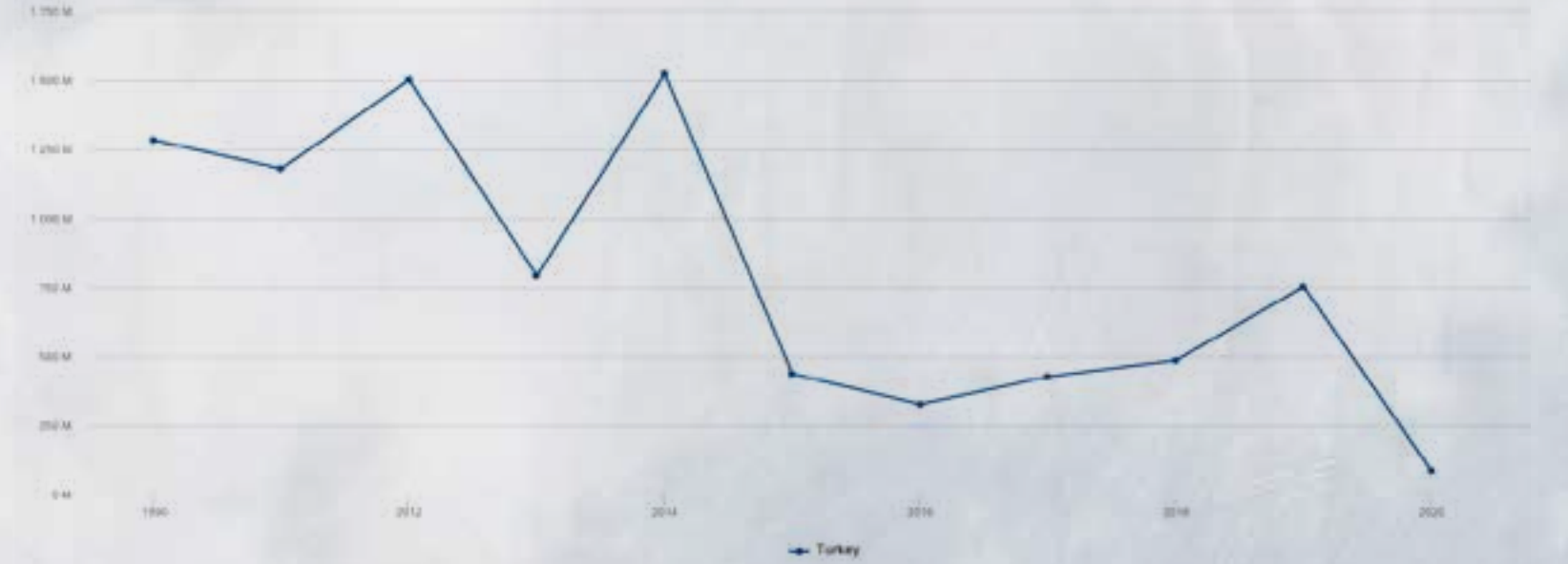
Gerçekten de Türkiye'yi stratejik otonomi açısından daha net bir şekilde ayırtan husus materyal kapasite düzeyi meselesinden ziyade bu materyal kapasiteyi oluştururken giderek çok daha fazla bir şekilde kendi kaynaklarını kullanmaya başlamış olması ve bu durumun ortaya çıkaracağı stratejik otonomidir. Devletin askeri anlamda kendi kendine yetecek düzeye yaklaşması ve hatta dışarıya bunu ihraç ederek stratejik etki alanını genişletmesidir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Türkiye'nin 2000 yılında 1,18 milyar dolar

¹⁴⁴ Abdullah Erboğa, ed. *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, İstanbul: SETA, 2019.

düzeyinde bir askeri ithalatı varken, bu rakam 2020 yılında 86 milyon dolara gerilemiştir.¹⁴⁵ Bu iç dengeleme açısından ciddi bir ilerlemedir. Türkiye'nin askeri harcamalarının 2000 yılında 10 milyar dolardan 2020 yılında 20,6 milyar dolara çıktığı da hesaba katıldığında, artan askeri harcamalar karşısında düşen askeri ithalat rakamları Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarının

çok büyük bir kısmını kendisinin karşılamaya başladığını ve harcamaların daha çok içeride araştırma, geliştirme ve üretim süreçlerinde yapıldığını göstermektedir. Elbette bu rakamlarda Türkiye'ye yönelik Batılı ülkeler tarafından uygulanmaya konulan silah ambargolarının da etkileri önemli ölçüdedir.

Tablo 5

Series: Arms imports (SIPRI trend indicator values)
Source: World Development Indicators
Created on: 06/12/2022

Savunma Sanayii Başkanlığı'nın verilerine göre ise Türkiye'nin savunma ve havacılık ihracatı 2002-2021 döneminde istikrarlı bir şekilde yükselerek tam tamına 13 kat artmıştır. 2002'de Türkiye bu alanda 248 milyon dolarlık bir ihracat hacmine sahipken bu rakam 2021 yılına gelindiğinde 3,2 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁴⁶ İhracat rakamlarındaki bu devasa artış Türkiye'nin dünya silah pazarında önemli bir oyuncu olmaya başladığını işaret etmektedir. Son verilere göre Türkiye'den yedi silah şirketi dünyanın en büyük 100 silah şirketi listesine girmeyi başarmıştır.¹⁴⁷ Aynı zamanda, Türkiye'de faaliyet gösteren savunma sanayi şirketi sayısı 2002'de sadece 56 iken, 2021'de şirket sayısı 1500'e ulaşmıştır. Bu genişlemeye paralel olarak savunma sanayii sektöründe çalışan kişi sayısı da yaklaşık olarak 75 bin civarına çıkmıştır.¹⁴⁸

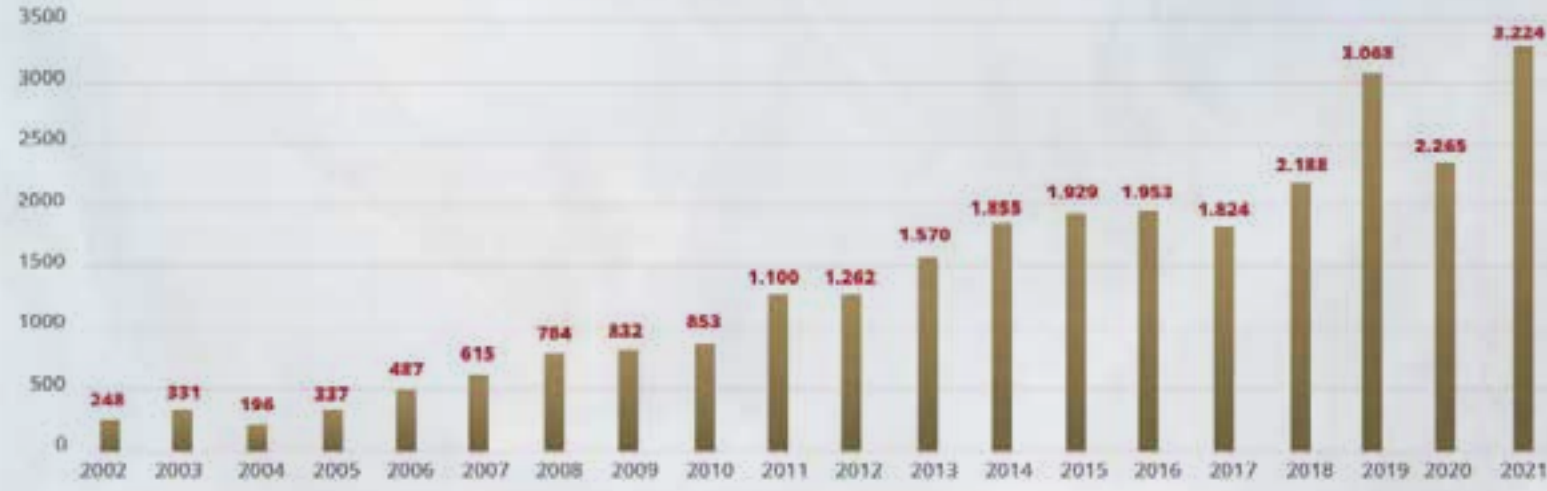
¹⁴⁶ <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1> (son ziyaret: 29 Haziran).

¹⁴⁷ 'Savunmanın devleri' listesine 7 Türk şirketi girdi, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/savunmanin-devleri-listesine-7-turk-sirketi-girdi/1944067> (ziyaret tarihi: 14 Haziran)

¹⁴⁸ İsmail Demir, "Transformation of the Turkish Defense Industry: The Story and Rationale of Great Rise," *Insight Turkey*, Cilt 22, No. 3, 2020, ss. 17-40.

Tablo 6

Savunma ve Havacılık İhracatı (Milyon \$)

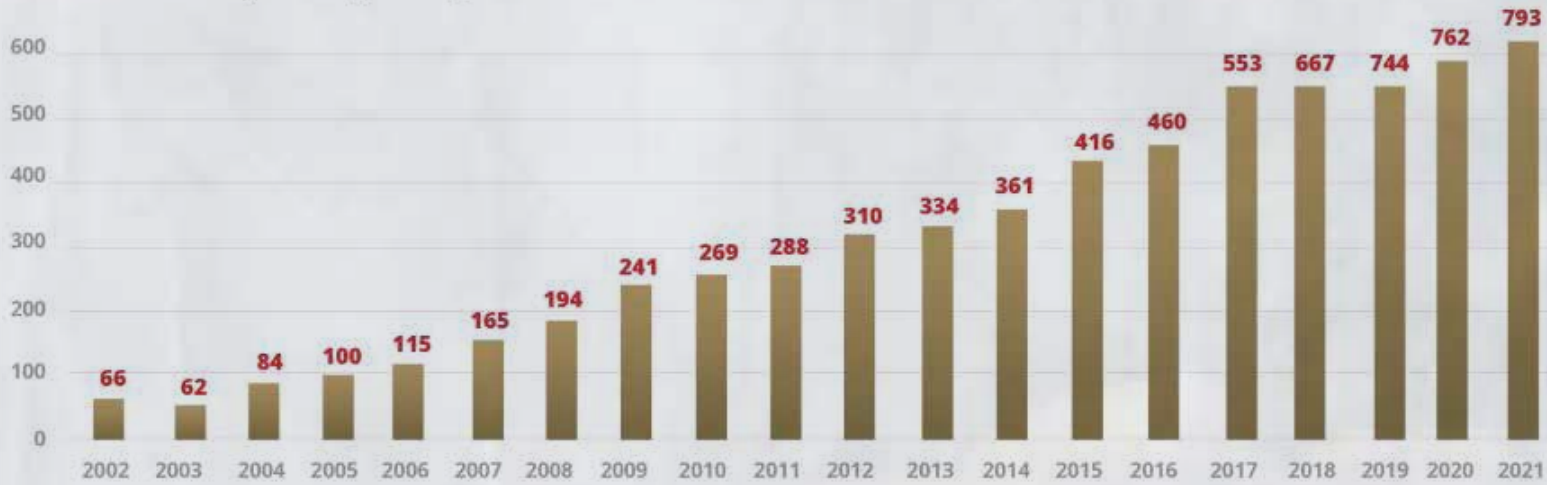

Ayrıca, savunma sanayiindeki hacim artışı savunma projelerinde de kendisini göstermektedir. 2002'de Türkiye'nin savunma alanında 66 projesi varken, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere proje sayısı istikrarlı bir şekilde artarak 2021 yılında 793'e ulaşmıştır.¹⁴⁹ Bu pro-

jelere ayrılan bütçe de 2000'li yılların başında 5,5 milyar dolardan 2021 yılı itibarıyla tam 11 kat artarak 60 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Yine, aynı dönemde araştırma ve geliştirmeye ayrılan harcamalar 50 milyon dolardan 1,5 milyar dolara yükselmiştir.¹⁵⁰

Tablo 7

Savunma Projeleri Toplam Sayısı

Türkiye'nin iç dengelemede gösterdiği bu gelişimde Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB)'nin önemli katkısı vardır. Türkiye'de SSB'nin münferit bir kurum olarak faaliyete geçmesi ancak 1980'li yıllarda mümkün olabildiği. Bunun öncesinde yerli savunma sanayiini geliştirmek için ayrıca bir kurumun varlığı söz konusu değildir. Bunun önemli ulusal ve uluslararası gerekçeleri mevcuttur. Yukarıda da kısaca de-

ğinildiği üzere savunma sanayiinin gelişmesini, yani iç dengelemeyi belirleyen iki değişken bulunmaktadır. Bunlardan biri uluslararası yapısal şartlar, diğeri ise yönetici elitin siyasi iradesidir. Biraz daha açacak olursak, uluslararası yapısal şartlar ikincil güçteki devletlere hareket serbestisi sağlayacağı gibi onların alanını da daraltabilir. İç dengeleme hareket serbestisinin daha fazla olduğu dönemlerde ağırlık kazanır.¹⁵¹ Elit faktöründe ise dikkate alınması gereken husus ikincil güçteki devletin yönetici elitinin ne ölçüde milliyetçi-yerli olduğudur. Yönetici elit milliyetçi-ideolojik -bu ideolojik doğrunun diğere ucunda liberal-kozmpolitan ideoloji yer alır- eğilimlere sahip oldukça iç dengeleme daha fazla ağırlık kazanır.¹⁵² Bu iki değişken arasındaki ilişki iç-dış dengeleme arasındaki dengeyi belirler.

Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından Soğuk Savaş'ın başına kadar olan sürede uluslararası yapısal şartlardan kaynaklanan görece daha fazla hareket serbestisine sahipti. Batı dünyası kendi içinde liberal-faşist bloklara bölünmüştü

ve iki yüz yıldır büyük bir baskı unsuru olagelmış Rus tehdidi kendi iç sorunları nedeniyle azalmıştı. Aynı zamanda, bu dönemde devlet idaresinden mesul yönetici elitin de görece daha milli-yerli olduğunu belirtmek gerekir. İmparatorluğun yıkılış aşamasına şahitlik etmiş bu elit grup değerler boyutunda Batı dünyasıyla entegrasyonu savunsa da paradoksal olarak milli güvenlik açısından Batı'ya ya da genel ifadeyle dışarıya bel bağlamayı doğru bulmuyordu.¹⁵³ Elbette bu ikircikli bir durum yaratmıştı ancak bu dönemde daha sonra takip eden Soğuk Savaş dönemine göre çok daha fazla iç dengelemeye ağırlık verilmişti. Bu bağlamda devletin kendi materyal kapasitesine geliştirmesi için gerekli olan sanayii altyapıyı desteklemek adına 1921 yılında Askeri Fabrikalar Genel Direktörlüğü kuruldu. 1924 yılında Ankara'da askeri mühimmat üretimi yapması planlanan fabrikalar kuruldu. Aynı yıl Gölcük Tersanesi inşa edildi. 1925 yılında devletin teşvikiyle Haliç'te Şakir Zümre tarafından Türkiye'nin ilk ve en büyük özel teşebbüs askeri güvenlik şirketi kuruldu. Yine, 1926 yılında Türk havacılık sektörünün ilk girişimi olan Tayyare ve Motor A.Ş. (TamTAŞ) faaliyete geçti. 1930'lar-

¹⁵¹ James Sperling, "Neo-Classical Realism and Alliance Politics," M. Webber ve A. Hyde-Price, ed., *Theorising NATO*, Londra: Routledge, 2016, ss. 61-92.

¹⁵² Richard A. Bitzinger ve Mikyoung Kim, "Why Do Small States Produce Arms? The Case of South Korea," *The Korean Journal of Defense Analysis*, Cilt 17, No. 2, 2005, ss. 183-205.

¹⁵³ Ayşe Kadioğlu, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity," *Middle Eastern Studies*, Cilt 32, No. 2, 1996, ss. 177-193.

¹⁴⁹ <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1> (son ziyaret: 29 Haziran).

¹⁵⁰ Demir, 2020, s. 37-8.

da ise Nuri Killigil'in öncülüğünde İstanbul'da tabanca, havan topu ve mühimmat üreten bir başka fabrika kuruldu. 1936'da Nuri Demirağ uçak fabrikası kurma girişiminde bulundu ve bu girişim sonucunda 24 NUD-36 eğitim uçağı ve 6 NUD-38 yolcu uçağı üretmeyi başardı. Türk Hava Kurumu 1941 yılında Ankara'da Türk havacılık sektörünün ilk ciddi girişimi sayılabilecek bir fabrika kurdu. Bu fabrika eğitim uçakları, kargo uçakları ve planör üretmeyi başardı. 1945 yılında ise ilk uçak motoru fabrikası açıldı.¹⁵⁴

1945 sonrasında uluslararası şartlar değişti. Rus tehdidi geri döndü, Batı içerisindeki bölünmüşlük faşist bloğun savaşı kaybetmesi ve ortadan kalkmasıyla son buldu. Bu gelişmeler Türkiye'nin uluslararası alandaki hareket serbestisini önemli ölçüde daralttı. Yönetici elit de bu gelişmelere ayak uydurarak güvenlik alanında daha liberal-kozmopolit bir eğilim içerisine girdi. Dışarıya bağımlılık zaten henüz 1941-44 yılları arasında imzalanan bir anlaşmayla ABD'den alınan 95 milyon dolarlık askeri teçhizatla başlamıştı. Bu süreç hemen Soğuk Savaş'ın başında 1947 yılında Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall yardımlarından payına düşen askeri ve ekonomik destekleri almasıyla derinlik ve devamlılık kazandı.¹⁵⁵ Dış dengeleme ağırlık kazandıkça askeri teçhizatlar ülkede üretilmek yerine dışarıdan yardım

olarak ya da parayla alınmaya başlandı. Öyle ki, savaş öncesinde kurulan askeri fabrikalar işlevsiz hale geldi ve nihayet 1968 yılında bir devlet işletmesi olan Makine ve Kimya Endüstrisi'ne bağlandı. Bu dönemde TSK'nın ihtiyaçlarının yerli üretimle karşılanmasına yönelik bazı girişimler olduysa da -Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde 1954 yılında araştırma ve geliştirme birimi ve 1970'de Teknik Servis Birimi kurulması gibi- bunlar savunma sanayii güçlendirmek noktasında ileri götürülemedi ve tam işlerlik kazanamadı. İkinci (1968-72) ve Üçüncü (1972-77) Beş Yıllık Kalkınma Planlarında savunma sanayiinin güçlendirilmesine vurgu yapıldıysa da devleti dış dengelemeye iten ulusal ve uluslararası şartlar bunların uygulamaya konulmasına müsaade etmedi.¹⁵⁶

1974'te Türkiye ile Batılı müttefiklerini karşı karşıya getiren Kıbrıs Harekâtı dış dengelemeye dayalı savunma politikalarının zaafalarını açık bir şekilde ortaya koydu.¹⁵⁷ Müttefikler Türkiye'ye silah ambargosu uyguladıkları gibi kendi silahlarının harekât esnasında kullanılmasına da izin vermediler. Bu açıkça Türkiye'nin kritik bir milli güvenlik sorununda kendi başına karar verirken zorluklarla karşılaştığı ve hareketlerinin büyük oranda kısıtlandığı sonucunu ortaya çıkardı.¹⁵⁸ Elbette Türkiye tüm bu engellemelere rağmen harekâtı başarıyla

gerçekleştirdi ancak bu acı dersle dış dengelemenin handikapları açıkça anlaşılmalı oldu. Dış dengelemeyle güvenlik çok daha ucuz ve hızlı elde edilse de devletin stratejik otonomisi için ölümcül etkilere sahiptir. Bu zaafı gidermek adına bazı somut adımlar atıldı. Bunlar arasında en dikkat çekici olan devletin hava, deniz ve kara gücünü arttırmak adına devlet fonlarıyla ASELSAN (1975), ASPILSAN (1981) ve HAVELSAN (1982) -bu listeye harekât öncesi kurulan TUSAŞ (1973) da eklenebilir- gibi savunma sanayii girişimlerinin kurulmasıydı.¹⁵⁹ Bunların yanı sıra 1983 yılında TSK'nın ekipman ihtiyacını karşılamak için Savunma Teçhizatları İşletmeleri Genel Direktörlüğü ihdas edildi. Ancak bu adımlar Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-89)'nda da belirtildiği üzere TSK'nın ihtiyaçlarının iç kaynaklarla karşılanması noktasında istenen sonuçları doğurmaktan uzaktı.

İç dengelemeye ve özerk bir dış politika izlemeye yönelik esaslı adımlar ancak Soğuk Savaş'ın sonuna doğru atılmaya başlandı.¹⁶⁰ 1985 yılında 3238 sayılı kanunla Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kuruldu. Yukarıda da belirtildiği üzere uzunca bir süre savunma sanayii altyapısının tesisine ilişkin politikaların tesisi ve bu politikaların idare ve uygulanmasını sağlayacak mekanizmaların oluşturulması konusunda ciddi bir zafiyet söz konusuydu. SAGEB bu boşluğu doldurmak için kuruldu. 1989 yılında ise statüsü artırılarak Savunma Sanayii Müsteşarlığı olarak yeniden yapılandırıldı.¹⁶¹ Bu bağlamda zırhlı muhabere araçları, küçük kargo uçakları, eğitim uçakları üretimi ve Cougar helikopter projesine katılım gibi bazı önemli gelişmeler yaşandı. Ancak bunlar iç dengelemeye ağırlık kazandırmaktan halen çok uzaktı. ABD'nin Irak'ı işgali sonrası bölgede Kürt ayrılıkçılığı-

¹⁵⁹ Şehitoğlu ve Kurt, 2021.

¹⁶⁰ Ali L. Karaosmanoğlu ve Mustafa Kibaroglu, "Defense Reform in Turkey," I. Gyarmati ve T. Winkler, ed., *Post-Cold War Defense Reform*, Dulles, VA: Potomac Books, 2002, ss. 135-164; Veynel Kurt, "Özaf'ın Dış Politikası: Uluslararası Siyaset, Değişim ve Süreklilik," *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Cilt 15, No. 55, 2018, ss. 157-171.

¹⁶¹ <https://www.ssb.gov.tr/Website/ContentList.aspx?PageID=39> (son ziyaret: 30 Haziran).

1974'te Türkiye ile Batılı müttefiklerini karşı karşıya getiren Kıbrıs Harekâtı dış dengelemeye dayalı savunma politikalarının zaafalarını açık bir şekilde ortaya koydu. Müttefikler Türkiye'ye silah ambargosu uyguladıkları gibi kendi silahlarının harekât esnasında kullanılmasına da izin vermediler.

na destek sunmaya başlaması Türkiye'yi daha da alarma geçiren bir durumdu. Ancak diğer taraftan ABD liderliğinde tek kutuplu bir uluslararası sistemin varlığı Türkiye'nin hareket alanını kısıtlarken dönemin yönetici elitinin toplumsal meşruiyet krizi ve toplumsal destekten mahrum olması da somut ve büyük adımların atılmasına engel teşkil ediyordu.

Nitekim 2004 yılında zamanın başbakanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında gerçekleştirilen Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSİK) toplantısında uzun süredir sonuçlandırılmayan modern tank, taarruz taktik keşif helikopteri ve insansız hava araçları projelerinin ihaleleri iptal edildi. Bunun yerine bu projeler için "milli imkanların azami kullanılması," "yurtiçi üretimi ve özgün tasarımı esas alan yeni tedarik modellerinin oluşturulması," "TSK'nın ihtiyaçlarının bu modeller çerçevesinde karşılanması" ve "bu çalışmalarda yerli-yabancı ortak girişimleri, yurtiçi firmaların daha etkin olabilmelerini sağlayacak imkanların hazırlanması" gibi çok önemli kararlar alınmıştır.¹⁶² İlerleyen dönemde bu kararların etkisi yerli savaş gemisi programı (MİLGEM), milli saldırı helikopteri projesi (ATAK) ve milli tank projesinde

¹⁶² "Tank ve helikopter ihaleleri iptal edildi," *Hürriyet*, 14 Mayıs, 2004, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tank-ve-helikopter-ihaleleri-iptal-edildi-225670> (ziyaret tarihi: 13 Ağustos)

¹⁵⁴ Yasin Şehitoğlu ve Enes Kurt, *Türk Savunma Sanayi Tarihi, 1834-2020*, İstanbul: Ötügen, 2021.

¹⁵⁵ George S. Harris, "Turkey and the United States," Kemal H. Karpat et al., *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, Leiden: E. J. Brill, 1975.

¹⁵⁶ Demir, 2020.

¹⁵⁷ Hüseyin Bağcı ve Çağlar Kurç, "Turkey's Strategic Choice: Buy or Make Weapons?" *Defence Studies*, Cilt 17, No. 1, 2017, ss. 38-62.

¹⁵⁸ Edward J. Erickson, "Turkey as Regional Hegemon-2014: Strategic Implications for the United States," *Turkish Studies*, Cilt 5, No. 3, 2004, ss. 25-45.

(ALTAY) somutlaştı. Yönetici elit değişiminin bu ciddi iç dengeleme hamlesine etkisi bariz bir şekilde görüldü. 2002 yılında savunma sanayii alanında proje sayısı 62'ydi, bu rakam hızlı bir şekilde tırmanışa geçti ve 2021 itibariyle 750 üzerinde bir rakama ulaştı.¹⁶³

Türkiye'nin dış politikada otonomlaşma vizyonu zamanın başbakanı -2014'den sonra Parlamento sisteminin, 2018'den sonra Cumhurbaşkanlığı sisteminin Cumhurbaşkanı- Erdoğan'ın siyasi liderliğinde istikrarlı bir şekilde sürdürüldü. Otonomlaşma için iç dengelemeye, iç dengelemenin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için de savunma sanayiinin gelişim göstermesi gerekiyordu. İç siyasi alandaki dalgalanmalara rağmen savunma sanayii alanında 2000'li yılların başında yakalanan momentum korundu. İstikrarsızlık üreten sivil kalkışmalar, terör saldırıları ve askeri darbe girişimleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ortaya koyduğu güçlü siyasi irade sayesinde etkisiz kılındı. Bu geçiş dönemi 2017'de gerçekleşen hükümet sistemi değişikliğine kadar sürdü. Hükümet sistemi değişikliğiyle savunma sanayii alanında çok kritik bir dönemeç dönülmüş oldu. Savunma Sanayii Müsteşarlığı 2017 yılında gerçekleşen hükümet sistemi değişikliğiyle doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlandı ve Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılandırıldı. Mevcut savunma sanayii projelerine yenileri eklendi. Milli Muharip Uçak (MMU), Muharip İnsansız Uçak Sistemi (MİUS), T929 Ağır Sınıf Taarruz Helikopteri (ATAK2), Bayraktar TB3 SİHA, ANKA Aksungur, Akıncı Taarruzi İHA, Siper Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi gibi birçok önemli projeye bu dönemde başlandı ve bir kısmı da tamamlandı.¹⁶⁴ 2022 itibariyle savunma sanayii proje sayısı ise 793'e ulaşmıştır.¹⁶⁵ Bu bize iç dengelemenin materyal kapasite üretiminin ötesinde bir kapsama sahip olduğunu gösterir. İç

dengeleme aynı zamanda bürokratik yeniden dizayn atılımını da kapsamaktadır.

Bu rakamlar ve göstergeler ışığında Türkiye'nin son yıllarda iç dengelemeye verdiği ağırlıkta göze çarpan hususların başında dış politik alanda Batı'ya olan askeri bağımlılığın azaltılmasını görmekteyiz. Öncelikle Türkiye ağırlıklı olarak kurduğu ittifak ilişkileriyle Batılı devletlerden silah ithal eden ya da bu silahları hibe olarak alan bir devletten kendi silahını kendi üreten ve askeri anlamda kendi kendine yetebilen bir devlet olmaya doğru yol almaktadır. İkinci olarak, Türkiye silah ithal eden bir ülkeden silah ihraç eden bir ülke olma yolunda hızla ilerlemektedir.¹⁶⁶ Bu da savunma sanayiinin sadece kendi askeri ihtiyaçlarını karşılamak için seferber edilmesinin ötesine geçerek dış politikada müttefik kazanmak ve diğer devletlerin politikaları üzerinde etki gücünü artırmak için devreye sokulması sonucunu doğurmuştur. Savunma sanayiindeki modernleşme ve atılımlar sayesinde Azerbaycan, Katar ve Libya başta olmak üzere Türkiye'den silah ithal eden birçok ülke ile güçlü müttefiklik ilişkileri kurulabilmiştir. Üçüncü olarak, askeri açıdan kendi kendine yetmek ve silah ihraç eder duruma gelmek Türkiye'nin operasyonel kod açısından çok-taraflılık esasına dayalı büyük stratejisini hayata geçirmesine olanak vermektedir. Bu sayede Türkiye hem Batılı hem de Batı-dışı devletlerle belli derecede bağımsız bir şekilde ve egemenliğinden ödün vermeden ittifak ilişkileri gerçekleştirebilmektedir.

Özetleyecek olursak: i) uluslararası siyasette ittifak ilişkilerinin hiyerarşik bir zeminde ortaya çıkması ya da zamanla bu hali alması oldukça yaygındır; ii) lider devlet hiyerarşik bir ilişkiyi kendisiyle ittifak ilişkisine giren ikincil devletler tarafından tahakküm edilmemek, müttefikleriyle kolektif bir yapı oluşturarak diğer devletlere karşı kendisini korumak ve iç siyasette yönetici elitin iktidarını sürdürmek için ister; iii) bağlı devlet ise hiyerarşik bir ilişkiyi askeri ve ekono-

mik yardım almak ve statü elde etmek, daha katı bir hiyerarşik ilişkiden kaçmak ve yönetici elitin içerde meşruiyet kazanması ve iktidarını sürdürmesi için kabul eder; iv) her ne kadar genellikle hiyerarşik bir zeminde hayat bulan dış dengeleme devletler tarafından daha ucuz ve hızlı elde edildiği için daha fazla tercih edilse de devletler belli şartlar altında iç dengelemeye yönelirler; v) bu şartlar arasında devletin egemenliğinden ödün vererek hiyerarşik ittifak ilişkisini kabul etmesine yol açan tehdidin ortadan kalkması, lider devletin bağlı devletten egemenliğinden daha fazla ve kabul edilemez ek ödümler talep etmesi, lider devletin bağlı devlete sunduğu askeri ve ekonomik yardımları azaltması ya da tamamıyla kesmesi, uluslararası sistemdeki yapısal değişiklikler sonucu bağlı devletin mevcut ittifak ilişkisinden daha yumuşak bir hiyerarşik ilişki sunan başka bir ittifak ilişkisini tercih ederek iç-dış dengeleme dengesini ilkinin lehine revize etmesi ve son olarak içerde yerli-millî bir yönetici elitin iktidarı ele geçirmesi ya da millî-yerli eğilimlerin mevcut yönetici elit arasında daha baskın hale gelmesi yer alır; vi) materyal kapasite artırımı ve iç dengeleme devletin stratejik otonomisini belirleyen birbiriyle yakından ilişkili ancak birbirine indirgenemez iki bağımsız değişkendir; vii) iç dengelemenin ön plana çıkması devletin mutlaka materyal kapasite artırımı gerçekleştireceği anlamına gelmez, ancak ağırlığı dış dengelemeden iç dengelemeye kaydıran devlet kendi başına kalmış olmanın endişesiyle materyal kapasite artırımı için ekstra çaba sarf eder; viii) bir devletin materyal kapasitesine hesaplamak için bir tarafta asker sayısı, askeri harcamalar, GDP ve askeri harcamaların GDP'deki oranı gibi çeşitli değişkenlere bakılması, diğer tarafta ise bu alanlardaki rakamların uluslararası sistemdeki belli başlı aktörlerle karşılaştırılması gerekir; ix) bu perspektiften ele alındığında Türkiye'nin son 20 yılda materyal kapasite düzeyinin korunduğu ve belli ölçüde de arttığı görülmektedir; x) iç dengeleme bir devletin güvenliğini kendi kaynaklarıyla ne ölçüde sağlayıp sağlayamadığı meselesidir;

iç dengelemenin ağırlık kazanıp kazanmadığı devletin kendisi için stratejik öneme sahip silahların ne kadarını kendisinin ürettiğine bakılarak anlaşılabilir; xi) eldeki yerli ve yabancı verilere bakıldığında Türkiye son 20 yılda savunma sanayisinde yaptığı atılımlarla kendi silahını kendisi üreten ve ayrıca ürettiği silahları dışarı satan bir ülke konumuna gelmiştir; xii) devletin savunma sanayisine yönelik politikaları uluslararası ve ulusal şartların etkileşimi sonucu belirlenir; uluslararası şartlar devlete daha fazla hareket serbestisi sunar ve yönetici elit de daha yerli-millî bir ideolojik çizgide olursa savunma sanayii gelişim gösterir, aksi durumda ise savunma sanayii atıl kalır; xiii) bir ulus-devlet olarak kurulduktan sonra Türkiye iki savaş arasında (1919-1945) uluslararası şartların sağladığı hareket serbestisi ve yönetici elitin görece daha yerli-millî olması nedeniyle sınırlı kaynaklarla bir atılım içerisinde olmuştur; ancak Soğuk Savaş döneminde (1945-1990) uluslararası şartların, özellikle Rus tehdidinin yeniden canlanmasıyla, devletin hareket alanını kısıtlaması ve yönetici elitin dış politikada liberal-kozmopolit ideolojik çizgiye evrilmesi savunma sanayinin atıl kalmasına yol açmıştır; Soğuk Savaş sonrası dönemde ise uluslararası alanda bir yandan Rus tehdidinin ortadan kalkmasıyla tekrar kazanılan hareket serbestisi ve diğer yandan Batılı müttefiklerin Türkiye'nin güvenlik endişelerini dikkate almayan ve hatta tehdit eden politikalar takip etmesi Türkiye'yi savunma sanayine ağırlık vermeye yöneltmiştir; 2000'lerin başında bu uluslararası yapısal şartları iç politikada daha iyi değerlendirecek yerli-millî bir yönetici elitin ortaya çıkması ve güç kazanmasıyla savunma sanayindeki atılım son 20 yılda zirve noktasına ulaşmıştır; xiii) Türkiye'nin gerçekleştirdiği bu savunma sanayii atılımının savunma sanayisinin organize edilmesinden sorumlu bürokratik organı olan Savunma Sanayi Başkanlığı'nın ülkenin demokratikleşme ve yerli-millîleşme sürecine girmesiyle peyderpey önem kazanmasının ve bürokratik yapı içerisinde otonomlaşmasının bir sonucudur.

¹⁶³ "Savunma sanayisinde 750 dev proje," *Sabah*, 7 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2021/11/07/savunma-sanayisinde-750-dev-proje-ismail-demir-hedefi-acikladi> (ziyaret tarihi: 13 Ağustos)

¹⁶⁴ <https://www.millisansunma.com> (ziyaret tarihi: 23 Haziran)

¹⁶⁵ <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1> (son ziyaret: 23 Haziran)

¹⁶⁶ Arda Mevlütoğlu, "Commentary on Assessing the Turkish Defense Industry: Structural Issues and Major Challenges," *Defence Studies*, Cilt. 17, No. 3, 2017, ss. 282-294.

Sonuç: Türkiye'nin büyük stratejisi önündeki engeller

Türkiye pratik-materyal ve ideolojik-kültürel sebeplerle dış dengelemeyi öncelemesi beklenen bir devletken, son 20 yılda hem iç hem de dış politik gelişmeler sonucunda iç dengelemeye daha fazla ağırlık veren bir konuma geldi. Spesifik olarak, Türkiye'nin bu tercihi ABD'nin ve Batı dünyasının hegemonyasının düşüşünü kapsayan yapısal bir değişim içerisindeki yeni uluslararası ortama ayak uydurma çabasının bir ürünüdür. Son 50 yılda Batılı müttefiklere karşı biriken bir güvensizliğin iç dengeleme yoluyla stratejik otonomi arayışına yol açtığı aşikardır, ancak daha belirleyici etken Batılı müttefiklerin yaşadığı görece zayıflamadır. Türkiye çok-terafli bir strateji takip ederek şekillenmeye başlayan yeni uluslararası düzene adapte olmaya çalışmaktadır.

Bu durum Türkiye'nin büyük strateji tarihi göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Türkiye'nin büyük stratejisi son üç yüz yılda birçok önemli kırılma yaşamıştır. Devlet 17. Yüzyılın sonuna kadar Avrupa ve Yakın Doğu'nun süper gücü olmak için mücadele ederken, 18. Yüzyılda büyük strateji bu iki bölgenin başka bir gücün kontrolü altına girmesini engellemeye evrilerek savunmacı bir karakter kazanmıştır. 19. Yüzyılda ise savunma hattı daha da geri çekilerek imparatorluğun çekirdek alanının muhafaza edilmesi büyük stratejisi takip edilmiştir. Yüzyılı aşkın bir zamana yayılan kopmalar neticesinde 20. Yüzyılın başında yıkılan imparatorluğun yerine ulus-devletin ihdas edilmiştir. Bu noktadan sonra büyük strateji Misak-ı Milli belgesi ile tanımlanan ve Lozan Anlaşmasıyla revize edilen yeni (ulus-devlet) çekirdek alanının elde tutulması olmuştur. 21. Yüzyılın başından itibaren devletin büyük strateji ise 1920'lerde tanımlanan ulus-devlet çekirdek alanının ötesine geçmek ve milli güvenliğe daha kapsamlı bölgesel bir bakış açısıyla yaklaşarak stratejik otonomi elde etme siyasi amacı tarafından belirlenmeye başlanmıştır.

Küresel bir perspektiften bakıldığında Türkiye 21. Yüzyılın başından itibaren ABD, Rusya, Çin, Hindistan ve Avrupa Birliği gibi "süper" ya da "bölgesel ölçek" devletlerinden oluşan uluslararası sistemde bir ulus-devlet olarak varlığını sürdürme mücadelesi vermektedir. Bu uluslararası stratejik ortamda Türkiye'nin önünde kabaca iki tercih yer almaktadır. Bunlardan biri, dış dengelemeye ağırlık vererek söz konusu süper devletlerden birisinin parçası olmaktır. Daha spesifik olarak, egemenliğinden ciddi ödünler vererek Avrupa Birliği'ne katılmak, ABD'nin peşine takılmak ya da Çin-Rusya bloğunun ikincil bir üyesi olmayı kabullenmektir. İkinci seçenek ise, Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın 19. Yüzyılın ikinci yarısında takip ettiği topla-dağıt (hub-and-spoke) stratejisine benzer şekilde, iç dengelemeye ağırlık verip materyal kapasitesini artırarak kendisini Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu ve Afrika bölgele-

rinin merkezine yerleştiren bir ittifak sistemi ve bölgelerarası bir düzen inşa etmektir.

Türkiye'nin bir süredir ikinci seçeneğe ağırlık verdiği gözlemlenmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için son yıllarda savunma sanayinde yaptığı atılımlarla materyal kapasitesini yukarı çekmeye çalışmaktadır. Ancak Türkiye'nin bu stratejik hedeflerinin önünde ciddi meydan okumaların varlığı söz konusudur. Bunlar üç düzlemde ele alınabilir. Uluslararası siyasette iç dengelemeye, çok-terafllılığa ve stratejik otonomlaşmaya yönelik politikalara bağlılık ancak devlet yönetimini elinde tutan yönetici elitin yerli-millî ideolojik eğilimlere sahip olmasıyla mümkündür. Yerli-millî elit egemenlik konusunda ödün vermektan kaçınır, millî güvenlik gibi kritik bir konuda dışarıya bağımlı olmaya soğuk bakar, devletin merkezi bir uluslararası konumda olmasını ister ve materyal kapasite artırımına önem verir. Herhangi bir nedenle yaşanacak elit değişimi, yani liberal-kozmopolit elitin iktidarı eline alması devletin uluslararası politikasını 180 derece değiştirebilir. Liberal-kozmopolit elit genellikle millî güvenliğin sağlanmasında ağırlığı uluslararası kurumlara ve küresel ittifaklara verme eğilimindedir. Aynı şekilde, elit değişimi dışında ülkede kısa süre ayakta kalan ve zayıf koalisyon hükümetlerinin ya da siyasi iktidar ile bürokrasi arasındaki anlaşmazlık ve çatışmaların yol açacağı nedenlerle oluşacak bir siyasi istikrarsızlık iç dengeleme, çok-terafllilik ve stratejik otonomi için gerekli olan güçlü ve kararlı siyasi iradenin oluşmasını engelleme potansiyeline sahiptir. Öte yandan, iç dengelemenin sürdürülebilir olabilmesi için devletin uluslararası anarşik ortamda yeterince caydırıcı güç oluşturacak materyal kapasite üretimini kendi imkanlarıyla hayata geçirmesi gerekir. Savunma sanayiye ayakta tutan teknolojik altyapı, güvenlik sanayii şirketleri, eğitilmiş insan gücü ve projeler için gerekli bütçe konusunda yaşanacak olumsuz gelişmeler devletin materyal kapasitesinde bir düşüşe sebep olabilir ve bu da dış dengelemeye ağırlık verilmesine yol açabilir. Türkiye'nin uzunca bir süre dış

Kaynakça

dengelemeye ağırlık veren bir güvenlik siyaseti gütmesinin arkasında siyasi sebepler olduğu kadar bu sayılan gayri-siyasi sebeplerin de olduğunu kabul etmek gerekir.

İç siyasi alanda materyal kapasite artırımı, çok-tarafılık ve stratejik otonomlaşıma için atılan adımların bölgesel düzleme yansıması, bölgesel liderlik siyaseti güden devletin ikincil güçteki bölge devletleri tarafından takip edilmesidir (bandwagoning).¹⁶⁷ Uluslararası sistemde birçok devlet için güvenliğini sağlamanın en gerçekçi ve pratik yolu genellikle hiyerarşik bir ilişki öngören dış dengelemedir. Bölgesel lider konumundaki devlet de küresel güçler gibi etrafındaki devletlere güvenlik garantisi sunabildiğinde bu devletler tarafından takip edilen bir devlet haline gelebilir. Bunun için elinde tuttuğu materyal güç cezbedici oranda olmalı ve ittifakına dahil olan devletlere ve onların yönetici elitlerine hem iç hem de dış siyasette meşruiyet ve prestij sunabilmelidir. Türkiye'nin bu iki alanda son yıllarda ilerleme kaydettiği aşikardır. Ancak henüz istenilen düzeyde olmadığını ve kısa vadede bunu sağlamanın kolay olmadığını belirtmek gerekir.

Bölgesel düzlemde bir diğer husus ise rakip bir bölgesel lider devletin ortaya çıkması ya da ikincil güçteki bölge devletlerinin bölgesel liderlik iddiası taşıyan devleti tehdit olarak görüp onu dengelemek için bir karşı blok oluşturmalarıdır. O halde bölgesel lider devletin rakip lider devlet ya da devletlerin ortaya çıkmasını engellemesi ya da böyle bir devlet mevcut ise nüfuz alanını daraltması ve bölge devletlerinin güvenliğini tehdit etmeden ve egemenliklerinden fazla ödün istemeden onları etrafında toplayacak akılcı politikalar geliştirmesi gerekir. Türkiye'nin yakın bölgesinde birden fazla rakip devletin varlığı söz konusudur. Aynı zaman-

da, yakın zamanda normalleşme adımlarıyla Türkiye'ye yönelik kuşatma stratejisi izleyen dengeleyici güç bloğunun etkisi kırılmış olsa da yeniden canlanmayacağına bir garantisi bulunmamaktadır.

Küresel düzlemde ise bölge-dışı büyük güçlerin bölge siyasetine ne şekilde etki ettiklerine bakmak gerekir. Bölge-dışı büyük güçler genellikle taşeron bir bölge devleti ya da devletler topluluğuyla bölgede kendi güvenliğine tehdit oluşturmayacak bir düzen inşası ya da şayet bölgede otonom davranan ve kendisine tehdit oluşturması muhtemel bir lider devlet varsa onu dışarıdan dengeleme (offshore balancing) stratejisi takip eder.¹⁶⁸ Bölge-dışı büyük güçler bölgesel entegrasyon için çaba gösterdikleri gibi bölgesel entegrasyonu engelleyen ve bölgesel bölünmüşlüğü körükleyen politikalar da takip edebilirler. Uluslararası sistemin süper gücü ABD, Avrupa'da bölgesel entegrasyonu desteklerken Ortadoğu da dahil diğer birçok bölgede entegrasyonu engellemeye çalışan bir siyaset takip etmektedir. Bölgesel entegrasyonun engellenmesi için izlenen dışarıdan dengeleme stratejisi iki şekilde tezahür edebilir: ya lider devletin karşısına rakip bir lider devlet çıkararak ve önünü açarak ya da ikincil güçteki devletlerden statükocu bir karşı-blok tesis ederek bölgesel entegrasyon engellenir. ABD-Türkiye ilişkilerinin belli bir süredir gergin olmasının ana nedeni bölge-dışı bir güç olan ABD'nin Türkiye'nin bölgesel liderlik ve entegrasyon politikalarını hem başka bir lider devlet çıkararak ya da önünü açarak hem de karşı-blok oluşumuna destek vererek baltalamasıdır. Türkiye'nin bu dış politika vizyonunun en önemli dayanak noktası hiç şüphesiz savunma sanayiinde son yirmi yılda hayata geçirilen ve halen artarak devam eden projeler ve bu projelerin yürütülmesinde kritik rol oynayan Savunma Sanayii Başkanlığı ve bağlı olduğu Cumhurbaşkanlığı makamıdır.

¹⁶⁸ Henry Kissinger, "The Concert of Europe: Great Britain, Austria and Russia," H. Kissinger, *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster, 1994, ss.78-102; John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, "The Case for Offshore Balancing," *Foreign Affairs*, July/August 2016.

¹⁶⁷ Daniel Flemes, "Conceptualizing Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case," *GIGA Working Paper*, Hamburg: GIGA, 2007; Sandra Destradi, "Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership," *Review of International Studies*, Cilt 36, No. 4, 2010, ss. 903-930; Detlef Nolte, "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics," *Review of International Studies*, Cilt 36, No. 4, 2010, ss. 881-901; Miriam Prys, "Hegemony, Domination, Detachment: Differences in Regional Powerhood," *International Studies Review*, Cilt 12, No. 4, 2010, ss. 479-504.

"Savunmanın devleri" listesine 7 Türk şirketi girdi," *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/savunmanin-devleri-listesine-7-turk-sirketi-girdi/1944067>.

"France and Germany mark clear differences with the US over war in Ukraine," *Le Monde*, 10 Mayıs 2022, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/10/france-and-germany-mark-clear-differences-with-us-over-war-in-ukraine_5983016_4.html.

"Savunma sanayisinde 750 dev proje," *Sabah*, 7 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2021/11/07/savunma-sanayisinde-750-dev-proje-ismail-demir-hedefi-acikladi>.

"Tank ve helikopter ihaleleri iptal edildi," *Hürriyet*, 14 Mayıs, 2004, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tank-ve-helikopter-ihaleleri-iptal-edildi-225670>.

Abou-El-Hajj, R. A. (1969), "The Formal Closure of the Ottoman Frontier in Europe, 1699-1703," *Journal of the American Oriental Society*, Cilt 89, No. 3, ss. 467-475.

Abulafia, D. (2011), *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Oxford: Oxford University Press, s. 414.

Acharya, A. (2007), "The Emerging Regional Architecture of World Politics," *World Politics*, Cilt 59, No. 4, ss. 629-652.

Agoston, G. (1999), "Ottoman Warfare in Europe, 1453-1826," J. Black, ed. *European Warfare, 1453-1815*, New York: Palgrave Macmillan, ss. 118-144.

Agoston, G. (2021), *The Last Muslim Conquest: The Ottoman Empire and Its Wars in Europe*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Aksan, V. H. (2004), *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*, İstanbul: The ISIS Press, ss. 141-172.

Aksan, V. H. (2007), *Ottoman Wars, 1700-1870: An Empire Besieged*, Londra ve New York: Routledge.

Aktürk, Ş. (2017), "Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict," *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 15, No. 4, ss. 87-96.

Allouche, A. (1983), *The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict, 1500-1555*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

Altun, F. (2021), *Türkiye as a Stabilizing Power in an Age of Turmoil*, Washington, DC: Academica Press.

Altunışık, M. (2000), "The Turkish-Israeli Rapprochement in the Post-Cold War Era," *Middle Eastern Studies*, Cilt 36, No. 2, ss. 172-191.

Altunışık, M. B. (2021), "The New Wave of Normalization in Turkey's Middle East Foreign Policy," *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/new-wave-normalization-turkeys-middle-east-foreign-policy>.

Aral, B. (2001), "Dispensing With Tradition? Turkish Politics and International Society During the Özal Decade, 1983-93," *Middle Eastern Studies*, Cilt 37, No. 1, ss. 72-88.

Aydın, M. (2003), "The Determinants of Turkish Foreign Policy, and Turkey's European Vocation," *The Review of International Affairs*, Cilt 3, No. 2, ss. 306-331.

Ayoob, M. (1991), "The Security Problematique of the Third World," *World Politics*, Cilt 43, No. 2, 1991, ss. 257-283.

Bağcı, H. ve Kurç, Ç. (2017), "Turkey's Strategic Choice: Buy or Make Weapons?" *Defence Studies*, Cilt 17, No. 1, ss. 38-62.

Balci, A. (2020), "Algeria in Declining Ottoman Hierarchy: Why Algiers Remained Loyal to the Falling Patron," *Cambridge Review of International Affairs*, ss. 1-19.

Barkawi, T. ve Laffey, M. (2002), "Retrieving the Imperial: Empire and International Relations," *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 31, No. 1, ss. 109-127.

Berkes, N. (1998), *The Development of Secularism in Turkey*, London: Hurst & Co.

Bitzinger, R. A. ve Kim, M. (2005), "Why Do Small States Produce Arms? The Case of South Korea," *The Korean Journal of Defense Analysis*, Cilt 17, No. 2, ss. 183-205.

Bozdağlıoğlu, Y. (2008), "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy," *Insight Turkey*, Cilt 10, No. 1, ss. 55-75.

Brands, H. (2018), *American Grand Strategy in the Age of Trump*, Washington, DC: Brookings Institute Press.

Braudel, F. (1996), *The Mediterranean World in the Age of Philip II, Vol. 2*, Berkeley, CA: University of California Press, ss. 661-680.

Bull, H. ve Watson, A. (1984), *The Expansion of International Society*, Oxford: Clarendon Press.

Cem, İ. (2002) "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium," *Turkish Policy Quarterly*.

Cox, M. et al. (2001), "Empires, systems and States: Great Transformation in International Politics," *Review of International Studies*, Cilt 27, Special Issue: Empires, Systems and States: Great Transformation in International Politics, ss. 1-15.

Çağapay, S. (2009), "Is Turkey Leaving the West," *Foreign Affairs*.

Deist, W. (1994), "The Road to Ideological War, 1918-1945," W. Murray, M. Knox ve A. Bernstein, eds., *The Making of Strategy: Rulers, States, and War*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 352-392.

Demir, İ. (2020), "Transformation of the Turkish Defense Industry: The Story and Rationale of Great Rise," *Insight Turkey*, Cilt 22, No. 3, ss. 17-40.

Demirel, S. (1992), "Newly Emerging Centre," *Turkish Review*, Cilt 6, No. 30.

Destradi, S. (2010), "Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership," *Review of International Studies*, Cilt 36, No. 4, ss. 903-930.

Donnelly, J. (2006), "Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society," *European Journal of International Relations*, Cilt 12, No. 2, ss. 139-170.

Dueck, C. (2006), *Reluctant Crusaders: Culture and Change in American Grand Strategy*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Elliott, J. H. (1991), "Managing Decline: Olivares and the Grand Strategy of Imperial Spain," P. Kennedy, ed., *Grand Strategies in War and Peace*, New Haven, CT: Yale University Press, ss. 87-104.

Elliott, J. H. (1993), "Ottoman-Habsburg Rivalry: The European Perspective," H. Inalcık ve C. Kafadar, *Süleyman the Second and His Time*, İstanbul: The ISIS Press, ss. 153-162;

Erbay, N. Ö. (2022), "Turkey's Normalization with the Gulf, Israel Comes with Conditions," *Daily Sabah*, (son ziyaret: 23 Haziran).

Erboğa, A. (2019), *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, İstanbul: SETA.

Erickson, E. J. (2004), "Turkey as Regional Hegemon-2014: Strategic Implications for the United States," *Turkish Studies*, Cilt 5, No. 3, ss. 25-45.

Fichtner, P. S. (2008), *Terror and Toleration: The Habsburg Empire Confronts Islam, 1526-1850*, Londra: Reaktion Boosk.

Flemes, D. (2007), "Conceptualizing Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case," *GIGA Working Paper*. Hamburg: GIGA.

Gaddis, J. L. (2010), "Grand Strategies in the Cold War," M. P. Leffler ve O. A. Westad, ed., *The Cambridge History of the Cold War, Cilt 2: Crises and Détente*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 1-21.

Gilpin, R. (1981), *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gilpin, R. (1988), "The Theory of Hegemonic War" R.I. Rotberg ve T.K. Rabb, eds., *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 15-38.

Grieco, J. M. (1988), "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism," *International Organization*, Cilt 42, No. 3, ss. 485-507.

Güvenç, S. ve Özel, S. (2012), "NATO and Turkey in the Post-Cold War World: Between Abandonment and Entrapment," *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 12, No. 4, ss. 533-553.

Haas, Mark L. (2012) "Soviet Grand Strategy in the Interwar Years: Ideology as Realpolitik," J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman ve S. E. Label, ed., *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 279-307.

Hale, W. (2000), *Turkish Foreign Policy Since 1774*, Londra ve New York: Routledge.

Harris, G. S. (1975), "Turkey and the United States," Kemal H. Karpat et al., *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, Leiden: E. J. Brill.

Heuser, B. (2010), "What is Strategy?" B. Heuser, *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to The Present*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 3-35.

Hobson, J. M. ve Sharman, J. C. (2005), "The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logics of Hierarchy and Political Change," *European Journal of International Relations*, Cilt 11, No. 1, ss. 63-98.

Howorth, J. (2018), "Strategic Autonomy and EU-NATO Cooperation: Threat or Opportunity for Transatlantic Defence Relations?" *Journal of European Integration*, Cilt 40, No. 5, ss. 523-537.

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.MPRT.KD?end=2020&locati>

<ons=TR&start=1960&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=TR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=US&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=DE&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=FR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=GB&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=RU&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=IL&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=IR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=SA&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&locations=EG&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?end=2019&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=TR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=W&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=RU&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=IL&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=IR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=EG&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=DE>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=FR>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=GB>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=US>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=TR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=W&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=GB&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=FR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=DE&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=RU&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=IL&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=IR&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=SA&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=EG&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=CN&start=1985&view=chart>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=DE>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EG>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=FR>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GB>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IL>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IR>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SA>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US>

<https://www.millissavunma.com>

<https://www.ssb.gov.tr/Website/ContentList.aspx?PageID=39>

<https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1>

<https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1>

<https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1>

Ikenberry, J. G. (2001), *After Victory*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ikenberry, J. G. (2004), "Liberalism and Empire: Logics of Order in the American Unipolar Age," *International Organization*, Cilt 4, No. 2, ss. 609-630.

Inalcık, H. (1977), "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration," Thomas Naff ve Roger Owen, ed., *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, ss. 27-52.

Inalcık, H. (1994), *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, Londra: Phoenix.

Islamoğlu, H. ve Keyder, Ç. (1977), "Agenda for Ottoman History", *Review*, Cilt 1, No. 1, ss. 31-55.

İçener, E. (2016), "Turkey-EU Relations After the Failed July 15 Coup Attempt," *Billig*, No. 79, ss. 69-87.

Joffe, J. (1995), "Bismarck or Britain? Toward an American Grand Strategy after Bipolarity," *International Security*, Cilt 19, No. 4, ss. 94-117.

Jones, M. (2014), "Bismarckian Strategic Policy, 1871-1890," W. Murray ve R. H. Sinnreich, ed., *Successful Strategies: Triumphant in War and Peace from Antiquity to the Present*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 214-240.

Kadioğlu, A. (1996), "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity," *Middle Eastern Studies*, Cilt 32, No. 2, ss. 177-193.

Karaoşmanoğlu, A. L. ve Kibaroğlu, M. (2002), "Defense Reform in Turkey," I. Gyarmati ve T. Winkler, ed., *Post-Cold War Defense Reform*, Dulles, VA: Potomac Books, ss. 135-164.

Karpat, K. (1972), "The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 3, No. 3, ss. 243-281.

Kawasaki, T. (2012), "The Rising Sun Was No Jackal: Grand Strategy, the Tripartite Pact, and Alliance Formation Theory," J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman ve S. E. Label, ed., *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 224-245.

Keene, E. (2002), *Beyond the Anarchical Society*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kekilli, E. ve Öztürk, B. (2020), "Turkey's Position in the Libyan Crisis," *Insight Turkey*, Cilt 22, No. 2, ss. 53-62.

Kennedy, P. (1987), *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York: Vintage Books.

Kissinger, H. (1994), *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster, ss. 56-77.

Köse, T. ve Tüzgen, A. E. (2021), "ABD'nin Arap İsyanlarına Dair Stratejisi: Pragmatizm mi Yoksa Kafa Karışıklığı mı?" R. Yıldırım ve M. Alrantsi, ed. *Arap Devrimleri: Değişim ve Süreklilik*, İstanbul: SETA.

Kratochwil, F. (1986), "Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System," *World Politics*, Cilt 39, No. 1, ss. 27-52.

Lacey, J. (2014), "The Grand Strategy of the Roman Empire," W. Murray ve R. H. Sinnreich, ed., *Successful Strategies: Triumphant in War and Peace from Antiquity to the Present*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 38-64.

Lake, D. A. (1996), "Anarchy, Hierarchy, and the Variety of International Relations," *International Organization*, Cilt 50, No. 1, ss. 1-33.

Lake, D. A. (2009), *Hierarchy in International Relations*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Le Donne, J. P. (2004), *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831*, Oxford: Oxford University Press.

Leeds, B. A. ve Savun, B. (2007), "Terminating Alliances: Why Do States Abrogate Agreements?" *The Journal of Politics*, Cilt 69, No. 4, ss. 1118-1132.

Leffler, M. P. (1985), "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952," *The Journal of American History*, Cilt 71, No. 4, ss. 807-825.

Lesser, I. O. (1992), "Bridge or Barrier? Turkey and the West after The Cold War," *RAND*, ss-1-47.

Levy, J. S. (1988), "Domestic Politics and War," R.I. Rotberg ve T.K. Rabb, ed, *The*

Origin and Prevention of Major Wars, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 79-100.

Lewis, B. (1968), *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford: Oxford University Press.

Lippert, B. et al. (2019), "European Strategic Autonomy," SWP Research Paper, Berlin: German Institute for International and Security Affairs.

Lustick, I. S. (1997), "The Absence of Middle Eastern Great Powers: Political 'Backwardness' in Historical Perspective," *International Organization*, Cilt 51, No. 4, ss. 653-683.

Lutwak, E. N. (1979), *The Grand Strategy of the Roman Empire*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Lutwak, E. N. (2012), *The Rise of China vs. the Logic of Strategy*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lüthi, L. M. (2016), "The Non-Aligned Movement and the Cold War, 1961-1973," *Journal of Cold War Studies*, Cilt 18, No. 4, ss. 98-147.

Lynn, J. A. (1994), "A Quest for Glory: The Formation of Strategy under Louis XIV, 1661-1712," W. Murray, M. Knox and A. Bernstein, ed., *The Making of Strategy: Rulers, States, And War*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 178-204.

Mallby, W. S. (1994), "The Origins of a Global Strategy: England from 1558 to 1713," W. Murray, M. Knox and A. Bernstein, ed., *The Making of Strategy: Rulers, States, And War*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 151-177.

Mandelbaum, M. (2019), "The New Containment," *Foreign Affairs*.

Martel, W. C. (2015), "Foundations of Grand Strategy," W. C. Martel, *Grand Strategy in Theory and Practice: The Need for an Effective American Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 23-56.

Mearsheimer, J. J. (1994-1995), "The False Promise of International Institutions," *International Security*, Cilt 19, No. 3, ss. 5-49.

Mearsheimer, J. J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, NY: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, J. J. ve Walt, S. M. (2016), "The Case for Offshore Balancing," *Foreign Affairs*.

Mearsheimer, J. J. (2019), "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order," *International Security*, Vol. 43, No. 4, pp. 7-50.

Mevlitoğlu, A. (2017), "Commentary on Assessing the Turkish Defense Industry: Structural Issues and Major Challenges," *Defence Studies*, Cilt 17, No. 3, ss. 282-294.

Miller, B. (2010), "Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq," *Security Studies*, Cilt 19, No. 1, ss. 26-65.

Monaghan, A. (2013), "Putin's Russia: Shaping a Grand Strategy," *International Affairs*, Cilt 89, No. 5, ss. 1221-1236.

Morgenthau, H. J. (1948), *Politics among Nations*, New York, NY: Alfred A. Knopf.

Paterson, T. et al. (2020), *American Foreign Relations: A History Since 1895*, Cilt 2, Boston, MA: Wadsworth.

Pechatnov, V. O. (2010), "The Soviet Union and the World, 1944-1953," M. P. Leffler ve O. A. Westad, *The Cambridge History of the Cold War, Vol. 1: Origins*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 90-111.

Platias, A. G. ve Koliopoulos, C. (2010), *Thucydides on Strategy: Grand Strategies in the Peloponnesian War and Their Relevance Today*, New York: Columbia University Press.

Porch, D. (1991), "Arms and Alliances: French Grand Strategy and Policy in 1914 and 1940," P. Kennedy, ed., *Grand Strategies in War and Peace*, New Haven, CT: Yale University Press, ss. 125-143.

Posen, B. P. ve Ross, A. L. (1996), "Competing Visions for US Grand Strategy," *International Security*, Cilt 21, No. 3, ss. 5-53.

Powell, R. (1991), "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory," *The American Political Science Review*, Cilt 85, No. 4, ss. 1303-1320.

Preto, P. (1993), "Relations Between the Papacy, Venice and the Ottoman Empire in the Age of the Süleyman the Magnificent," H. Inalcık ve C. Kafadar, *Süleyman the Second and His Time*, İstanbul: The ISIS Press, ss. 195-202.

Prys, M. (2010), "Hegemony, Domination, Detachment: Differences in Regional Powerhood," *International Studies Review*, Cilt 12, No. 4, ss. 479-504.

Quataert, D. (2005), *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge: Cambridge University Press.

Robins, P. (1993), "Between Sentiment and Self-Interest: Turkey's Policy Toward Azerbaijan and the Central Asian States," *Middle East Journal*, Cilt 47, No. 4, ss. 593-610.

Rosato, S. (2011), "Europe's Troubles: Power Politics and the State of the European Project," *International Security*, Vol. 35, No. 4, pp. 45-86.

Ruggie, J. G. (1993), "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Politics," *International Organization*, Cilt 47, No. 1, ss. 139-174.

Sander, O. (1984), "Turkish Foreign Policy: Forces of Continuity and Change," Ahmet Evin, ed. *Modern Turkey: Continuity and Change*, Opladen: Leske Verlag + Budrich GmbH, ss. 115-130.

Sayarı, S. (2000), "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism," *Journal of International Affairs*, Cilt 54, No. 1, ss. 169-182.

Schweller, R. L. (1994), "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In," *International Security*, Vol. 19, No. 1, pp. 72-107.

Schweller, R. L. (2001), "The Problem of Order Revisited," *International Security*, Vol. 26, No. 1, ss. 161-186.

Schweller, R. L. (2004), "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," *International Security*, Vol. 29, No. 2, pp. 159-201.

Schweller, R. L. ve Pu, X. (2011), "After Unipolarity: China's Vision of International Order in an Era of U.S. Decline," *International Security*, Cilt 36, No. 1, ss. 41-72.

Shaw, S. (1976), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol. 1*, Cambridge: Cambridge University Press.

Shaw, S. J. (1977), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol. 2*, Cambridge: Cambridge University Press.

Showalter, D. E. (1990), "German Grand Strategy: A Contradiction in Terms?" *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 2, ss. 65-102.

Silove, N. (2017), "Beyond the Buzzword: The Three Meanings of Grand Strategy," *Security Studies*, Cilt 27, No. 1, ss. 27-57.

Skidmore, D. (2005), "Understanding the Unilateralist Turn in U.S. Foreign Policy," *Foreign Policy Analysis*, No. 2, ss. 207-228.

Sperling, J. (2016), "Neo-Classical Realism and Alliance Politics," M. Webber ve A. Hyde-Price, ed., *Theorising NATO*, Londra: Routledge, ss. 61-92.

Şehitoğlu, Y. ve Kurt, E. (2021), *Türk Savunma Sanayi Tarihi, 1834-2020*, İstanbul: Ötüken.

Trumpener, U. (2016), *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı, *Defense White Paper 2000*, https://www.files.ethz.ch/isn/154907/Turkey_2000eng.pdf.

Tüzgen, A. E. (2022), "Seeing the Invisible: Change of State Identity and Economic Interest in Turkish-Arab Relations, 2002-2012," *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, Cilt 7, No. 1, ss. 27-53.

Tysgankov, A. P. (2011), "Preserving Influence in a Changing World: Russia's Grand Strategy," *Problems of Post-Communism*, Cilt 58, No. 2, ss. 28-44.

Vali, F. A. (1971), *Bridge Across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, Baltimore, MD: The John Hopkins University.

Walt, S. M. (1987), *The Origins of Alliances*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Walt, S. M. (1997), "Why Alliances Endure or Collapse," *Survival*, Cilt 39, No. 1,

ss. 156-179.

Waltz, K. (1979), *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley Pub.

Waltz, K. N. (1967), "International Structure, National Force, and the Balance of World Power," *Journal of International Affairs*, Cilt 21, No. 2, ss. 215-231.

Weigley, R. F. (1986), "American Strategy from Its Beginnings through the First World War," P. Paret, ed., *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton, NJ: Princeton University Press, ss. 408-443.

Weisband, E. (1973), *Turkish Foreign Policy, 1943-1945*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Wendt, A. ve Friedheim, D. (1995), "Hierarchy under Anarchy: Informal Empire and the East German State," *International Organization*, Cilt 49, No. 4, ss. 689-721.

Wess, M. A. (2018), *The Grand Strategy of the Habsburg Empire*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Wight, M. (1977), *Systems of States*, Leicester: Leicester University Press.

Wohlforth, W. A. (1999), "The Stability of a Unipolar World," *International Security*, Cilt 24, No. 1, ss. 5-41.

Yeşiltaş, M. (2013), "The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy," *Turkish Studies*, Cilt 14, No. 4, ss. 661-687.

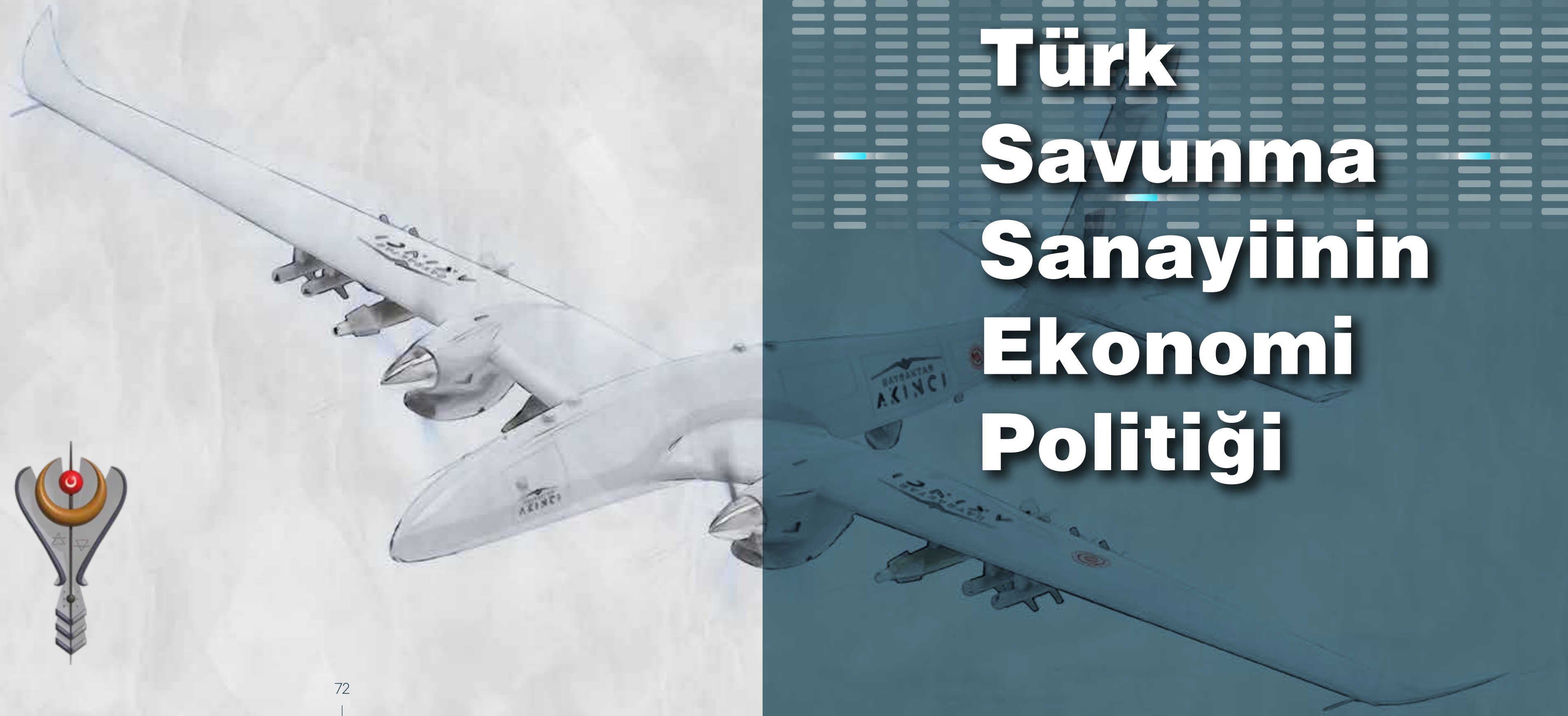
Yeşiltaş, M. (2020), "Deciphering Turkey's Assertive Military and Defense Strategy," *Insight Turkey*, Cilt 22, No. 3, ss. 89-114.

Young-Lee, J. (2016), "Hegemonic Authority and Domestic Legitimation: Japan and Korea under Chinese Hegemonic Order in Early Modern East Asia," *Security Studies*, Cilt 25, ss. 320-352.

Zhang, Y. (2001), "System, Empire and State in Chinese International Relations," *Review of International Studies*, Cilt 27, Special Issue: Empires, Systems and States: Great Transformation in International Politics, ss. 43-63.

Zürcher, E. J. (2004), *Turkey: A Modern History*, London and New York: I. B. Tauris.

Türk Savunma Sanayiinin Ekonomi Politiği

Doç. Dr. Veysel Kurt*

GİRİŞ

Türk savunma sanayiinin tarihi, kapasitesi, stratejik dönüşümü, terörle mücadeleye katkısı, sınır dışı operasyonlar ile uluslararası çatışmalardaki rolü konusunda gerek akademik gerekse popüler yazında çok sayıda üretim yapılmaktadır. Bu çalışma Türk savunma sanayiinin ihmal edilen ekonomi-politik boyutuna odaklanmaktadır. Türk Savunma Sanayii son yirmi yılda hem rakiplerine hem de önceki dönemlere kıyasla kayda değer gelişmeler göstermiştir. Türkiye'nin yüz yüze kaldığı tehditlerle mücadele ederken müttefiklerinin taahhüt ettikleri işbirliğine yanaşmamaları bu alanda kendi kendine yeten bir noktaya gelme motivasyonuna neden olmuştur. Türkiye'nin ekonomik ve siyasi istikrar kazandıkça dış politikada özerklik arayışına girmesi de savunma sanayii alanındaki gelişmelerle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Karar alıcıların, özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın son yıllarda sıklıkla dile getirdiği küresel güç olma iddiası da bu arayışın söylemsel bir yansıması ve aynı zamanda hedefi olarak yorumlanabilir.

Siyasi irade kararlılığı ile doğru yatırım ve stratejik planlama sonucunda yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi askeri alandan ekonomiye, güvenlikten sosyal özgüvene kadar çok geniş bir yelpazede iddialı bir konuma getirmiştir. Uluslararası çatışmaların seyrini değiştirecek kapasiteye ulaşması nedeniyle İnsansız Hava Araçları (İHA/SİHA) teknolojisinin gündemi domine etmesi doğal olsa da, aslında Türk Savunma Sanayii bir bütün olarak ciddi ilerlemeler kaydetmektedir. Hava, deniz, kara ve uzay alanlarında yapılan yatırım ve inovasyonların birbirleri ile entegrasyonu, askeri/güvenlik alanında ortaya çıkardıkları etki, Türkiye'nin küresel ve bölgesel düzeyde merkezi bir konum elde etmesi ile Türk ekonomisine sağladığı katkılar düşünüldüğünde Türk savunma

sanayiinin stratejik ilerlemeler kaydettiğini ifade etmek mümkündür. Terörle mücadele, Türkiye'nin sınır dışı operasyonlarında elde ettiği başarı ve Irak'tan Libya'ya, Ukrayna'dan Suriye'ye kadar uzanan coğrafyadaki uluslararası çatışma bölgelerinde yakalanan başarı somut göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye'nin gittikçe artan askeri kapasitesi ve etkinliği siyasi kararlılık ve stratejik yönetim ile istikrarlı bir yükseliş yakalayan savunma sanayi ile doğrudan ilgilidir.

Savunma sanayiinin temel hedefi güvenlik ve askeri alanda stratejik hedeflere ulaşmak olsa da ekonomik getirisi de buna paralel olarak bir çıktı olabilmektedir. Bugün dünyada gelişmiş ülkelerin savunma sanayiilerine

bakıldığında bu iki hedefi birlikte gerçekleştirdiği görülmektedir. ABD başta olmak üzere İngiltere, Çin, Rusya ve İsrail'in askeri/güvenlik kapasiteleri ile askeri üretim ve ihracatları birbirlerine paralel seyretmektedir. Dahası ABD, Çin, İngiltere ve Rusya aynı zamanda en fazla askeri harcama yapan ülkelerin başında gelmektedir.

Türkiye'nin savunma sanayiinin gelişimi ve askeri harcamaların seyrine bakıldığında gittikçe pozitif bir korelasyonun yakalandığı görülmektedir. Özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren başlayan stratejik planlamanın birkaç yıl içinde sonuç vermeye başladığını

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi

ifade etmek mümkündür. Askeri harcamalar tedrici olarak artmaya devam ederken 2010 yılından sonra savunma sanayiindeki üretim, ciro, ihracatın da gittikçe artması dikkat çekicidir. Daha önemlisi ise bağımlılık oranı da hızla düşmeye başlamıştır.

Bu noktada ortaya çıkan sorular şunlardır: Türkiye'nin son on yılda savunma sanayiinde ivme kazanmasının arkasında yatan temel faktörler nelerdir? Neden daha önce böyle bir gelişim söz konusu olmamıştır? Birinci temel faktör, Türkiye'deki karar alıcıların tehdit algısı ve sistemik değişimi yorumlama biçimidir. Soğuk Savaş boyunca Türkiye, bir NATO üyesi ve ABD müttefiki olmayı güvenliğini sağlamanın temeli olarak değerlendirmiştir. SSCB tehdidine karşı NATO'nun caydırıcılığı, askeri ihtiyaçların karşılanması noktasında da ABD temel tedarikçi olarak devrede olmuştur. Ancak tam da soğuk savaş şartları devam ederken patlak veren Kıbrıs krizi bu anlayışın sınırlarını göstermiştir. Dolayısıyla aslında Türkiye için NATO üyeliği ve ABD ile ittifakın sınırları ortaya çıkmış oldu. Tehdit algısındaki değişim savunma sanayiinin önemini gündeme getirmiş ve kısmi ilerlemeler sağlanmıştır. Günümüzde savunma sanayiinin bel kemiği olan bir çok kurum ve kuruluşun ortaya çıkması da bu ilerlemenin somut göstergesi olmuştur. Ancak Türkiye'nin kapasite geliştirme konusunda ivme yakalaması on yıllar sonra gerçekleşecektir.

Bu durum aslında başka değişkenlerin devreye girdiğini göstermektedir. Siyasi ve askeri liderliğin kararlılığı da bir başka önemli bir faktör olmuştur. Kıbrıs meselesi özelinde yaşanan kriz ile 1990 ve 2000'li yıllar boyunca terörle mücadelede yaşanan kayıplar savunma sanayii sektörünün öneminin farkına varılmasına neden olsa da, bu gelişmelerin yaşandığı dönemdeki cari uluslararası sistemin sınırlarını göstermiştir. Daha açık ifadelerle Soğuk Savaş şartlarında da, uluslararası düzeyde güvenlikçi yaklaşımın yumuşadığı ve ABD'nin hegemonik güç olarak varsayıldığı 1990-2010 yılları arasındaki dönemde de Türkiye önemli tehditler-

le karşılaşmıştır. Bu tehditlerle baş etmek için gerekli askeri kapasitenin inşası ise geriden gelmiştir. Bu kapasitenin inşası ancak siyasi ve askeri liderliğin kararlı tutumu ve stratejik planlaması ile bir ivme yakalayabilmiştir.

Bu kararlılığın somut pozitif sonuçlarını iki alanda gözlemek mümkündür: Birincisi Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki askeri operasyonları sırasında ve S-400 edinim sürecinde ABD, Kanada ile İsveç, Fransa, Almanya gibi bir çok Avrupa ülkesinin uyguladığı ambargolara rağmen operasyonların hız kesmeden devam etmiş olmasıdır. İkincisi de bu çalışmanın konusu olan savunma sanayiinin aynı zamanda ekonomik çıktılar üretmesidir. Türkiye'nin artan materyal kapasitesi yalnızca askeri müdahale kapasitesinin artması ile sınırlı kalmamış, Türkiye'nin uluslararası arenada ve özellikle müdahil olduğu bölgelerde "istikrarlaştırıcı bir güç"¹ olarak tebarüz etmesine imkan sağlamıştır.

Savunma sanayiinin ekonomi-politik gelişimini etkileyen temel faktörler siyasi / askeri liderlik, stratejik planlama/doğru yatırım, kamu-özel sektör işbirliğidir. Bu faktörler savunma sanayiine bütüncül yaklaşımın ana unsurları olmuş ve bütün halinde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde gelişim döneminde bu unsurlar kısaca açıklanacak ve katkıları açıklanacaktır. Çalışmada öncelikle savunma sanayiinin ekonomi politik incelemesi için gerekli olan unsurlar açıklanacaktır. Sonrasında ise 1980'lerden günümüze Türk savunma sanayiinin tarihsel gelişimi özetlenecek ve ekonomi politik incelemesi yapılacaktır. Son olarak küresel eğilimler çerçevesinde bir analiz yapılacak ve elde edilen bulgular sonuç kısmında özetlenecektir.

¹ Fahrettin Altun, Türkiye as a Stabilizing Power in an Age of Turmoil, Washington DC: Academica Press, 2022.

Ulusal savunma ve ekonomi politik

Savunmanın ekonomi-politiğinin birçok tanımı yapılabilir. Ancak en sade ve genel tanımı, devlet ve toplumun savunulması konusunda hükümetin sahip olduğu yetki ve kontrol anlamına gelir.

Ülkenin savunulması doğrudan devletin sorumluluk alanı içinde olduğundan, savunmanın ekonomi-politiğinin merkezinde de hükümet yer almaktadır.² Bu yaklaşım politik-stratejik olduğu kadar ekonomik bir sektör olan savunma sanayiinden özel sektörün dışlanması anlamına gelmez ve buna gerek yoktur. Nitekim küresel ve ulusal ekonomideki değişim, devletlerin savunma sanayii politikalarını da etkileyerek özel sektörün de katkısına zemin hazırlamıştır.³ Ancak ulusal güvenlik stratejisinin belirlenmesi ve buna yönelik politikaların oluşturulması devletin yetkisinde ve kontrolü altındadır, özel sektör de üretici ve kapasite geliştirici fonksiyonu ile bu politikaların bir parçasıdır.

² Ron Matthews, "The Political Economy of Defence", The Political Economy of Defence, Ed. Ron Matthews, Cambridge: Cambridge University Press 2019, s.3.

³ Marc R. DeVore, "Defying Convergence: Globalisation and Varieties of Defence-Industrial Capitalism", New Political Economy, Volume 20, Issue 4, (2015), s. 571-572. 569-593.

Ulusal güvenlik, devletlerin temel hedefi olmaya devam etmektedir. Ulusal güvenliği belirleyen uluslararası faktörler ve dönüm noktaları şu şekilde ifade edilebilir: Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasındaki -hem kapasite artırımı hem de teknolojik ilerleme anlamındaki- silahlanma yarışı, SSCB'nin yıkılışı, Körfez Savaşı, 11 Eylül saldırıları/Afganistan ve Irak'ın işgali, ABD'nin dünya politikasında anjajman seviyesini düşürmeye dönük söylemleri, Arap İsyanları ve nihayet Ukrayna'nın işgali. Günümüzde ABD'nin askeri gücünü korurken kredibilitesini düşürmesi, Çin'in tedrici olarak yükselişi ve Rusya'nın agresifleşmesi uluslararası güvenlik anlamında belirsizliğe yol açmış ve devletlerin güvenlik hesaplamalarını zorlaştırmaktadır. Böylesi bir ortamda kapasite geliştirme ve kendi kendine yetme olgusu önem kazanmaktadır. Bununla birlikte güvenliği sağlamanın yöntemi ve maliyeti önemli bir meseledir. Uluslararası düzenin yapısı ve güvenlik atmosferinin yanında teknolojik ilerlemeler, tehdit algısının derecesi, hükümetlerin stratejik karar ve planlamaları yöntem ve maliyeti belirleyen en önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulusal savunmanın en önemli boyutlarından birisi askeri güç kapasitesidir. Özellikle çatışma alanlarının giderek artması ve derinleşmesi, uluslararası kurumların işlevsizleşmesi karşısında devletlerin savunma politikaları gittikçe önem kazanmaktadır. Bu durum savunma ve güvenlik politikasının temel bileşenlerinden biri olan savunma tedariki başka bir deyişle silahlanma için daha da geçerlidir. Ülkeler silahlanma ya da savunma politikalarında çeşitli yöntemleri benimserler. Satın alma, teknoloji transferi, ortak üretim ve yerli üretim bu yöntemlerin başında gelmektedir.⁴ Satın alma hızlı tedarik sağlayabilir ancak maliyeti yüksektir ve bağımlılık oranı her zaman düzeyini korur. Teknoloji transferinde ise devletler her zaman cimri davranmıştır. Ortak üretim ise sürdürülebilirlik riski taşımaktadır. Yerli üretim ve kendi kendine yeterlilik zor, uzun vade, stratejik planlama ve siyasi kararlılık gerektirmektedir. Dahası bazı araştırmacılar gelişmekte olan ülkelerde savunma tedariki ve silahlanma konusunda kendi kendine yeterlilik iddiasının çeşitli açmazlara yol açtığını ve verimsiz bir yöntem olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla küresel pazara entegre olmayı ve niş alanlara yönelmeyi tercih edilmesi gerekliliğini öne sürerler. Bununla birlikte Türkiye ise son yıllarda daha geniş bir otonomi hedefi ile hareket etmektedir.⁵

Bu tabloda 'daha kolay ve kestirme yollar varken bazı ülkeler neden yerli üretime yönelmektedir' sorusu anlamlıdır. Bu sorunun cevabı uluslararası koşullar ve ülkelerin bu koşulları algılama biçimleri ile doğrudan ilgilidir. Uluslararası ilişkilerde ittifak ilişkilerinin gevşediği dönemlerde güvenlik politikasının özerkliği stratejik bir önemi haizdir. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs harekati dolayısıyla uğradığı ambargolar sonrasında, savunma sanayiini geliştirmeye yönelmesi tesadüf değildir. Benzer şekilde son yıllarda eş zamanlı olarak Türkiye'nin çevresin-

4 Hasan Basri Yalçın, Stratejik Silah Kapasitesi, Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi, Ed. Abdullah Erboğa, SETA Kitapları, 2020, 55-61.

5 Çağlar Kurç, "Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization", Defence Studies, 17-3, (2017), s.262.

de ortaya çıkan tehditlere karşın ABD başta olmak üzere müttefiklerinden yeterli desteği görmemesi nedeniyle, Türkiye savunma sanayi alanında dışardan beslenmeye devam ederken eş zamanlı olarak bağımlılığını azaltmaya yönelmiştir.

Teknoloji transferi ya da silah, mühimmat ve yedek parça tedarikinde bağımlılık, bir ülkenin materyal gücünün en önemli unsurlarından birisidir⁶ ve bağımlılık oranı azaldıkça stratejik otonomi artar ülkenin tehditlere karşı koyma direnci yükselir. Kendi kendine yeten ülkelerin dış politika yapımı, tehdit tanımlaması ve tehditlerle mücadele konusundaki başarısı, yalnızca sayısal olarak sahip oldukları askeri mühimmat ile ilgili değil aynı zamanda diğer aktörlere karşı sahip oldukları özerklik ile ilgilidir. Benzer şekilde bağımlılık oranı aynı zamanda savunma harcamalarının azalması ve savunma sanayiinin ekonomik getirisi üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir. Düşük bağımlılık seviyesi teknoloji, insan kaynağı, bütçe ve üretim konusundaki sürdürülebilirliği sağlayarak askeri ve ekonomi-politik başarısının seviyesini ve dolayısıyla ülkenin uluslararası sistem içindeki statüsünü⁷ etkilemektedir.

Savunma sanayii, ulusal güvenliğin bir parçasıdır ve ulusal güvenliği oluşturan diğer etmenlerle birlikte değerlendirilmelidir. Bununla birlikte savunma sanayiinin ekonomi-politik analizi için uluslararası sistemin yapısı ve belirleyiciliği ile ülkenin uluslararası düzen içindeki konumu, siyasi/askeri liderlik, savunma bütçesi ve harcamaları, savunma-gelişmişlik seyri, ithalat-ihracat dengesi ve savunma sanayiinde bağımlılık oranı göz önünde bulundurulmalıdır.

Uluslararası Sistemin Yapısı ve Belirleyiciliği, doğrudan etkisi çoğu zaman ihmal edilse de aslında savunma sanayiinde önemli bir etmendur. Özellikle sistemin kutuplaştırıcı özelliği-

6 Ali Aslan, "Türk Dış Politikasını Anlamak İçin Kavramsal Bir Çerçeve: Otonomi Arayışı", Ak Parti'nin 15 Yılı, Dış Politika, İstanbul: SETA Kitapları, 2017, s.26.

7 Abdullah Erboğa, "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi ve Silahlanma Stratejisi", Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi, Ed. Abdullah Erboğa, SETA Kitapları, 2020, s.71.

nin ön plana çıktığı durumlarda büyük güçlerin politikası, görece zayıf ülkelerin siyasi ve askeri tercihlerini etkilerken, savunma sanayii de bu durumdan payını almaktadır. Yakın dönemde yaşanan Soğuk Savaş tecrübesi bu durumun önemli bir göstergesidir. ABD ve SSCB'nin domine ettiği uluslararası siyaset arenasında ülkeler bu iki gücün öncülüğünü üstlendiği Batı ve Doğu Bloğunda bulunmalarına göre siyasi ve askeri bir konumda bulunmuşlardır. İster Batı ister Doğu blokunda yer alsın, ülkeler ABD ile SSCB'den bağımsız bir askeri ya da savunma stratejisi izlediklerini ifade etmek zordur. Güçlü liderlerin ortaya çıktığı dönemlerde bile sistemin etkisi belirleyici olmaya devam etmişlerdir.

Siyasi/askeri liderlik savunma sanayii ve ekonomi-politiğinin belirlenmesinde iki açıdan önemlidir. Birincisi başta tehdit algısı olmak üzere yukarıda zikredilen uluslararası koşulların değerlendirilmesi ile ülkenin bu tehditlere yönelik nasıl bir güvenlik konsepti ve savunma sanayii politikasına karar veren mekanizma siyasi/askeri liderliktir. İkincisi ise siyasi liderliğin savunma sanayiini etkileyen eğitim, sağlık, refah gibi ülkenin ekonomik gelişmesini bağlamında diğer sektörlerle birlikte değerlendirmesidir. Siyasi karar alıcılar ile askeri yetkililer arasında tehdit değerlendirmesi, savunma politikası gibi konulardaki görüş birliği savunma sanayiinin stratejik ve siyasi başarısı için çarpan etkisine sahip olurken, görüş farklılıklarının süreci tıkayacak noktaya varması ve siyasi istikrarsızlıkla birleşmesi durumunda ise başarısızlığa zemin hazırlar. İki yapı arasındaki iş bölümü ve profesyonellik seviyesini belirleyen sivil-asker ilişkilerinin düzenleniş biçimi ile kurumsallaşma bu anlamda önemlidir. Silahlı kuvvetlerin ülkenin dış tehditlere karşı korunması görevini ifa eden bir kurum olarak siyasallaştırılmaması ve buna karşın siyasi tartışmalarda taraf olmaması ile görev ifası ve teknik düzeyde profesyonellik seviyesinin azamileştirilmesi de, güvenlik ve savunmanın ekonomi-politik değeri açısından önem taşıyan bir diğer konudur.

Savunma harcamaları, ithalat-ihracat dengesi ile ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi birbirleri ile bağlantılı olgulardır. Savunma harcamaları ile ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen farklı perspektifler söz konusudur. Keynezyen yaklaşım, savunma sanayiini bir üretim sektörü olarak değerlendirdiğinden ekonomiye katkı yapacağını savunur. Klasik yaklaşım ise savunma sanayiini kamusal yarar bağlamında değerlendirir ve satın alma ile üretim bağlamındaki tartışmayı fazla önemsemez. Marksist yaklaşım ise bağımlılık ilişkisi dolayısıyla kapitalist sınıfların yararına çalışan bir sektör olarak değerlendirir. Kurumsal yaklaşım ise savunma sanayiini ülke bağlamında değil de sektörel bazda (bireyler, kurumlar, şirketler vs) düzeyinde değerlendirir.⁸ Savaş ve barış zamanlarına göre değişkenlik gösteren savunma harcamaları ise kamuoyuna doğrudan yansıyan eğitim, sağlık gibi sektörlerle ayrılan miktarlarla birlikte ulusal bütçenin bir parçasıdır. Bu anlamda özellikle demokratik ülkelerde hükümetler ülke savunması ile diğer alanlar arasında bir fırsat/maliyet hesabı yaparak dengeyi sağlamak durumundadır. Fakat aynı zamanda belirsiz uluslararası koşullarda, savunmaya ayrılan kısıtlı bütçe ile tehditleri

bertaraf etmekle mükelleftir.⁹ Tehdit seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde güvenlik ihtiyacı, maliyet hesabının önüne geçebilmektedir. Ancak savunma harcamalarının yüksek oluşu güvenliği sağlamanın garantisi değildir. Dolayısıyla stratejik hedeflerin finansal planlaması olarak tanımlanan savunma bütçesi, ulusal güvenlik stratejisinin bir parçası olarak daha geniş bir bağlamda değerlendirilmelidir.

Savunma harcamalarının ülke ekonomileri üzerindeki etkisi bir tartışma konusudur. Savunma bütçesinin ana kaynağı hazine dir ve bu yönüyle ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu kabul edilir.¹⁰ Savunma harcamalarının miktarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır: Uluslararası koşullardan kaynaklanan tehdit algısı, savunma politikası ve kurumsal yapısı, rejim tipi, silahlanma yöntemi, savunma sanayiine yapılan yatırım ve sektördeki yerlilik/millilik oranı. Savaş dönemi ve savaşta alınan yenilgi savunma harcamalarını maksimize eden önemli bir faktördür. Japonya'nın II. Dünya savaşı öncesinde %2 civarında olan savunma bütçesinin GSYH oranı savaştan sonra %8 düzeyinde olması tesadüf

8 İrfan Ansari, "Efficient and Effective Financial Management of Defence Resources", The Political Economy of Defence, Ed. Ron Matthews, Cambridge: Cambridge University Press, (2019), s.47.

10 J. P. Dunne and N. Tian, Military Expenditure and Economic Growth, 1960-2014, The Economics of Peace and Security Journal, (2016), 11(2): 50-56.

değildir. Halka hesap vermek durumunda olmayan otoriter rejimlerin savunma bütçesinin demokratik rejimlere göre yüksek olduğu da yaygın bir kanaattir.¹¹

Silahlanma yöntemi olarak satın almayı tercih eden ülkelerin de savunma bütçesinin yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür. Bütün bu unsurlar, gelişmişlik ile savunma bütçesi arasındaki ilişkiye dair tartışmayı beraberinde getirmiştir. Gelişmiş ülkelere odaklanan araştırmalar bu ilişkinin pozitif bir korelasyona sahip olduğunu dile getirirken, savunma harcaması yüksek ve gelişmekte olan ülkelerin ise savunma harcamalarının bütçe üzerinde bir yük oluşturduğu kabul edilir.¹² Bu dikotomiye bakıldığında savunma bütçesinin yüksekliği kadar nereye harcadığı da önem kazanmaktadır. Aynı savunma bütçesine sahip iki ülkeden birisi yatırım, AR-GE, teknoloji üretimine yönelirken diğeri ise gerekli olmayan bir silahlanmaya harcamaya yapabilir. Dolayısıyla savunma harcamaları ile gelişmişlik arasındaki korelasyon anlamlı olsa da, aslında dikkat edilmesi gereken nokta verimliliklerdir. Bir başka deyişle kısıtlı bütçe ile tehditlerle baş edebilmektir.

Savunma harcamaları bütçe üzerinde yük oluşturan en önemli kalemlerden birisi olma potansiyeli taşımaktadır. Savunma maliyetlerini düşürecek ve ürün ihracatını artıracak doğru yatırım ve stratejik kararlar sonucunda ise savunma sanayi sektörünün bütçeye katkı yapabilecek bir noktaya gelmesi mümkündür.¹³ So-

ğuk Savaş dönemi ve sonrasında silah üreticisi ülkeler olan ABD, SSCB ve Fransa'nın yatırım maliyeti ve silah ihracatı ile bu ülkelere bağımlı ülkelerin ithalat rakamlarına bakıldığında bu tablo net bir şekilde görülecektir.¹⁴ Buna mukabil Suudi Arabistan, Hindistan ve bir çok Afrika ülkesinin ithalatçı konumunda olması da dikkat çekicidir. Bu anlamda -tek gösterge olmamakla birlikte- savunma politikası ile gelişmişlik arasında pozitif korelasyon olması ülkenin savunma sanayiinin ekonomi-politikasının doğru bir şekilde yönetildiğini göstermektedir.

Bağımlılık oranı ise savunma ve güvenlik politikasının stratejik boyutu kadar ekonomi-politikası açısından da önemlidir. Teknoloji transferi ya da silah, mühimmat ve yedek parça tedarikinde bağımlılık azaldıkça stratejik otonomi artar ve ülkenin tehditlere karşı koyma direnci yükselir. Kendi kendine yeten ülkelerin dış politika yapımı, tehdit tanımlaması ve tehditlerle mücadele konusundaki başarısı, yalnızca sayısal olarak sahip oldukları askeri mühimmat ile ilgili değil aynı zamanda diğer aktörlere karşı sahip oldukları otonomi ile ilgilidir. Benzer şekilde bağımlılık oranı aynı zamanda savunma harcamalarının azalması ve savunma sanayiinin ekonomik getirisi üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir. Düşük bağımlılık seviyesi teknoloji, insan kaynağı, bütçe ve üretim konusundaki sürdürülebilirliği sağlayarak askeri ve ekonomi-politik başarısının seviyesini doğrudan etkilemektedir.

11 Ron Smith, "Military Expenditure and Growth", The Political Economy of Defence, Ed. Ron Matthews, Cambridge: Cambridge University Press, (2019), s.73-76.

12 Jurgen brauer, J. paul dunne and Nan Tian, Towards Demilitarisation? The Military Expenditure-Development Nexus Revisited, The Political Economy of Defence, Ed. Ron Matthews, Cambridge: Cambridge University Press, (2019), s.90-91.

13 Özkan Zülfüoğlu, "Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30/2, (2021), s. 141.

14 Keith Hartley and Jean Belin, "The global defence industry: An Overview", The Economics of the Global Defence Industry, Ed. Keith Hartley and Jean Belin, London&New York:Routledge, 2020, 1-7.

8 Aşşe İrem Özer, The Rise of Turkish Defense Industry, İstanbul: SETA Kitapları, 2019, s. 28-30.

Türkiye’de savunma sanayiinin tarihsel gelişimi

1920-1974

Türkiye’de savunma sanayiinin kökeni, Osmanlı imparatorluğunun yükseliş dönemi olarak nitelendirilen parlak yıllarına kadar geritmektedir. Bu dönemde özellikle top döküm teknolojisinde kendi kendine yetecek düzeyde olan sektörün üretim ve kurumsal idaresi “Tophanei Humayun” tarafından sağlanmıştır. İstanbul dahil önemli fetihlerin gerçekleştiği bu dönemin ardından 18. yy’dan itibaren ise Avrupalı rakiplerine nazaran yavaş gelişen savunma sanayii, I. Dünya savaşı ile etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

İstiklal savaşının devam ettiği süreçte, 1921’de kurulan Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü oldukça erken bir tarihte ortaya çıkan ilk kurumsal yapıdır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise hem devlet hem de özel teşebbüsler ile deniz, kara ve havacılık alanında önemli atılımlar gerçekleşmiştir. Nuri Killigil, Nuri Demirağ ve Şakir Zümre ise özel sektörde hafif ve

orta düzeydeki silah üretimine yönelik isimler olarak ön plana çıkmışlardır. 1924’te Gölcük Tersanesi’nin kuruluşundan sonra, 1925’te ilk ve en büyük özel sektör savunma sanayii fabrikasının temelleri Şakir Zümre tarafından atılmıştır. Türk havacılık sanayii faaliyetleri 1926 yılında Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TAMTAŞ)’ın kuruluşu ile başlamıştır. 1930’lu yıllarda İstanbul’da Nuri Killigil’in Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesisleri de yine dönemin savunma sanayii alanında ilk özel firmaları arasındaki yerini almıştır. 1940 yılında Nuri Demirağ’ın kurduğu uçak fabrikası NUD-36 eğitim uçağından 24 adet üretmiş, 1944 yılında ise NUD-38 altı kişilik yolcu uçağı üretilmiştir. Türk Hava Kurumu tarafından 1941 yılında Ankara’da kurulan uçak fabrikası ise havacılık alanında ilk büyük girişim olarak kabul edilmektedir. 1944 yılında üretime başlayan fabrikada çok sayıda eğitim uçağı, nakliye uçağı ve planör üretimi gerçekleştirilmiştir. 1945 yılında da yine Ankara’da ilk uçak motoru fabrikası kurulmuştur. Bu örnekler, bütün ekonomik zorluklara rağmen savunma sanayi sektörüne özel bir önem verildiği ve dönemin şartlarına göre önemli mesafeler kaydedildiğine işaret etmektedir.

Ancak II. Dünya savaşının ardından oluşan yeni uluslararası sistemde, Türkiye’nin Batı ittifakı içinde yer alması ve NATO’ya üyeliği,

güvenlik politikasını ve dolayısıyla savunma sanayii alanındaki girişimlerini de etkilemiştir. Marshall yardımları başta olmak üzere Türkiye’nin ABD’den sağladığı askeri yardım ve aldığı hibeler, savunma tedarikinin ana taşıyıcısı olmuştur. Özellikle 1952’de gerçekleşen NATO üyeliği SSCB tehdidine karşı caydırıcılık ve koruma sağlarken Türkiye’nin güvenlik sektöründe ABD’ye bağımlı olmasına neden olmuştur.¹⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) tedarik planlaması, her yıl ABD’ye iletilen ihtiyaç listelerine indirgenmiş yardım ve hibe şeklinde gelen araç gereç ve teçhizatın bakımı da yine ABD’nin teknik desteği ile sağlanmıştır. Dolayısıyla sadece araç ve platform ihtiyaç planlaması ve tedariki değil bunların bakım, onarım ve yenileme süreçleri de tamamen ABD ve NATO denetiminde gerçekleştirilmiştir.¹⁶ Türkiye’nin stratejik ve operasyonel seviyede bağımsız bir politika ve üretim kabiliyet ve kapasitesinin azaldığı bu süreç askeri fabrikaların MKEK bünyesine alınmasına ve 1960’ların sonunda ise birçoğunun tekstil fabrikasına çevrilmesine yol açmıştır. En önemli özel sektör girişimi olan Nuri Killigil’in silah fabrikası ise 2 Mart 1949’da hala şaibeli olarak değerlendirilen bir patlama ile¹⁷ yok olmuştur.

¹⁵ Çağlar Kurç, “Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization”, *Defence Studies*, 17-3, (2017), s.262-263.

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Mücahit Türeken, “Yerli ve milli silah sanayisinin temellerini atan isim: Nuri Killi-

Türkiye'nin yeniden savunma sanayii alanını öncesinde ise Kıbrıs geriliminde ABD'nin takındığı tutum etkili olmuştur. 1964 yılında Kıbrıs'ta Türk toplumuna yönelik terör eylemlerine karşı Türkiye'nin hareket kararı alınmasına ABD sert bir tepki göstermiştir. Johnson Mektubu olarak bilinen ve diplomatik teamül ve anlayışa sığmayan bir dille kaleme alınan mektup bunun en önemli göstergesidir. ABD Başkanı Johnson'un ağzından Başbakan İsmet İnönü'ye yazılan mektupta, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine açıkça karşı çıkmış ve olası bir Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin yalnız kalabileceği ifade edilmiştir. NATO ve ABD'nin en önemli müttefiklerinden olan Türkiye'ye yönelik bu tavır, hükümet, bürokrasi ve kamuoyunda şok etkisi yaratmıştır. ABD'nin Kıbrıs Barış Harekati sırasında kendisinden tedarik edilen silahların kullanımına 1947 tarihli "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"yı gerekçe göstererek karşı çıkması ve gerilimin Türkiye'ye yönelik ambargoya dönüşmesi¹⁸ bu durumun temel sebebidir.

1974-2006

Bu dönem savunma sanayii sektörünün önemi stratejik düzeyde daha fazla hissedilmiş ve bu sebeple bu alandaki yatırım ve planlama 1973-78 Üçüncü Kalkınma Planına açıkça yansımıştır. Bu farkındalık ve planlama ABD'nin Kıbrıs konusundaki tavrına tepki olarak Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla savunma sanayiinin öncelenmesi politikasını benimsemesine yol açmıştır.¹⁹ 1973 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Türk Uçak Sanayi Anonim Ortaklığı (TUSAŞ) ve sonrasında ASELSAN (1975), İŞBİR (1978), ASPİLSAN (1981), HAVELSAN (1982) gibi şirketlerin kurulması ile savunma sanayiinde gerçekleşen yatırımlar bu amaca matuftur.²⁰ Ayrıca ABD'den

sağlanan tedariklere ek olarak İtalya'ya F-104S tipi savaş uçakları siparişi verilmiş, Alman lisansı ile hücum bot ve sahil güvenlik botları inşa edilmeye başlanmıştır.²¹ Böylece kapasite artırımı ile birlikte sınırlı da olsa yeni tedarikçilerle ilişki kurulmuştur.

1983 yılında TSK'nın her türlü donatım, tedarik ve onarım ihtiyacını karşılamak üzere Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, 1984 yılında ise TUSAŞ Havaçılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TAI) kurulmuştur. 1985 yılında 3238 sayılı kanun ile savunma sanayinin geliştirilmesi ve TSK'nın modernizasyonu amacıyla kurulan Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB), 1989'da Savunma Sanayii Müsteşarlığı ismini almıştır. Bu kanun ile Savunma Sanayii aynı zamanda kurumsallaşma aşamasına girmiştir. Uluslararası teknoloji ve sermaye ile işbirliği, özel sektörün teşvik edilmesi de bu tarihten itibaren benimsenmiştir. 1965'te kurulan Türk Donanma Cemiyeti, 1970'te kurulan Hava Kuvvetleri Güçlendirme ve 1974'te kurulan Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları, 1987 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) çatısı altında birleştirilmiştir.²² Bu arayışlar ve kurumsallaşma çabalarına rağmen gerekli atılımların yapılması ve kapasite artırımının gerçekleşmesi ancak 2000'li yıllardan sonra mümkün olmuştur. Bunun temel sebebi, Soğuk Savaş koşullarının devam etmesi ve 1990'lı yıllarda Türkiye'nin içine sürüklendiği krizler yumağıdır.

Bu adımlara rağmen savunma sanayiinin geliştirilmesi bağlamında entegre bir strateji ve planlı bir politikadan söz etmek mümkün değildir. Soğuk Savaş sona erdiğinde de bu tablo devam etmiş ve Türkiye'nin yeni koşullara uygun bir strateji benimsemesi söz konusu olmamıştır. 1990'lı yıllarda uluslararası düzeyde NATO üyeliği ve ABD ile ilişkiler belirleyici pozisyonda kalmaya devam ederken, ulusal

gil Paşa", Anadolu Ajansı, 27.03.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yerli-ve-milli-silah-sanayisinin-femellerini-atan-isim-nuri-kiligil-pasa/1100413>

18 STM Teknoloji Düşünce Merkezi, Türk Savunma Sanayiinin Yükselişi ve Ambar-golar, STM Yayını, 2021, s.11.

19 Bülent E. Beyoğlu ve Abdurrahman Kılıç, "Türk Savunma Sanayiinin Kısa Tarihi", Savunma Sanayii Gündemi, Sayı: 13, (2010/3), s. 20.

20 "Tarihçe", Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, 04.06.2022, <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce>

21 Arda Mevlütoğlu, Türkiye'nin Savunma Reformu, Seta Analiz, Sayı:164, 2016, s.12.

22 "Tarihçe", Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, 04.06.2022, <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce>

düzeyde ise PKK terör örgütü ile mücadele, güvenlik politikası ile savunma sanayii sektöründe önemli bir unsur olmuştur. Terörle mücadele asimetrik bir karaktere sahip olmasına rağmen, oyun değiştirici araçların devreye sokulma ihtiyacını doğurmaktadır. Bu anlamda İnsansız Hava Araçları (İHA), gece görüşlü dürbünler, gözetleme araçları teknolojisinin kullanımı kaçınılmaz olmuştur. Yerli üretim ve teknolojinin hızla ilerlemesi gereken bu yıllarda söz konusu ihtiyaçların karşılanması için ABD ve İsrail'den yapılan araç ve teçhizat transferleri ise yetersiz kalmış ve Türkiye'nin bu aktörlere bağımlılığına neden olmuştur.

1998 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla "Türk Savunma Sanayi Politikası ve Strateji Esasları" başlığıyla açıklanan politika bir strateji oluşturma gereğinin fark edildiğine işaret etmektedir. Yeni politikanın temel hedeflerini ise şöyle sıralamak mümkündür:²³

- Yerli ve yabancı yatırımcılara daha açık olmak
- Dinamik yapıyı korumak ve geliştirmek
- Uluslararası rakiplerle rekabet etmek ve

23 "Savunma Sanayimiz", T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1> Savunma Sanayii Başkanlığının ri ile uyumlaştırılması inovasyonlar AR-GE çalışmalarının birer sonucudur. benzer n arkasındaki tSavunma Sanayii Başkanlığının ri ile uyumlaştırılması inovasyonlar AR-GE çalışmalarının birer sonucudur. benzer n arkasındaki t

ihracat potansiyeline sahip olmak

- İleri teknolojileri üretmede öncü ve adaptasyon gücü yüksek olmak
- Dost ülkelerle dengeli savunma işbirliğini mümkün kılmak
- Sivil amaçlı üretim yapabilmek ve diğer sektörlerde teknoloji transferini sağlayabilmek
- Ülkenin güvenlik ihtiyaçlarına daha fazla cevap verebilmek ve ulusal ekonomiye uyumluluk

2006-2021

Savunma sanayiinde ciddi bir atılımın başlaması ancak 2006 yılından itibaren söz konusu olmuştur. 1970'li yıllardan 2006'ya kadar Savunma Sanayiinin geliştirilmesi için ciddi çabalar sarf edilmiş ve belirli düzeyde bir kurumsallaşma sağlanmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş şartlarında Türkiye'nin NATO ve ABD ile sahip olduğu ilişkiler, bu anlamda önemli bir mesafe alınmasına engel teşkil eden faktörlerden birisi olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında ise uluslararası siyasette güvenlik atmosferinin yumuşamasına rağmen siyasi irade eksikliği ve istikrarsızlık, kurumsal yetersizlik, mali kaynak yetersizliği bu çabaların stratejik bir dönüşüm sürecine evrilmesine engel olmuştur.

2006 tarihli 9. Kalkınma Planında (2007-2013) savunma sanayiinde millileşme konusunun öncelenmesi oldukça önemlidir.

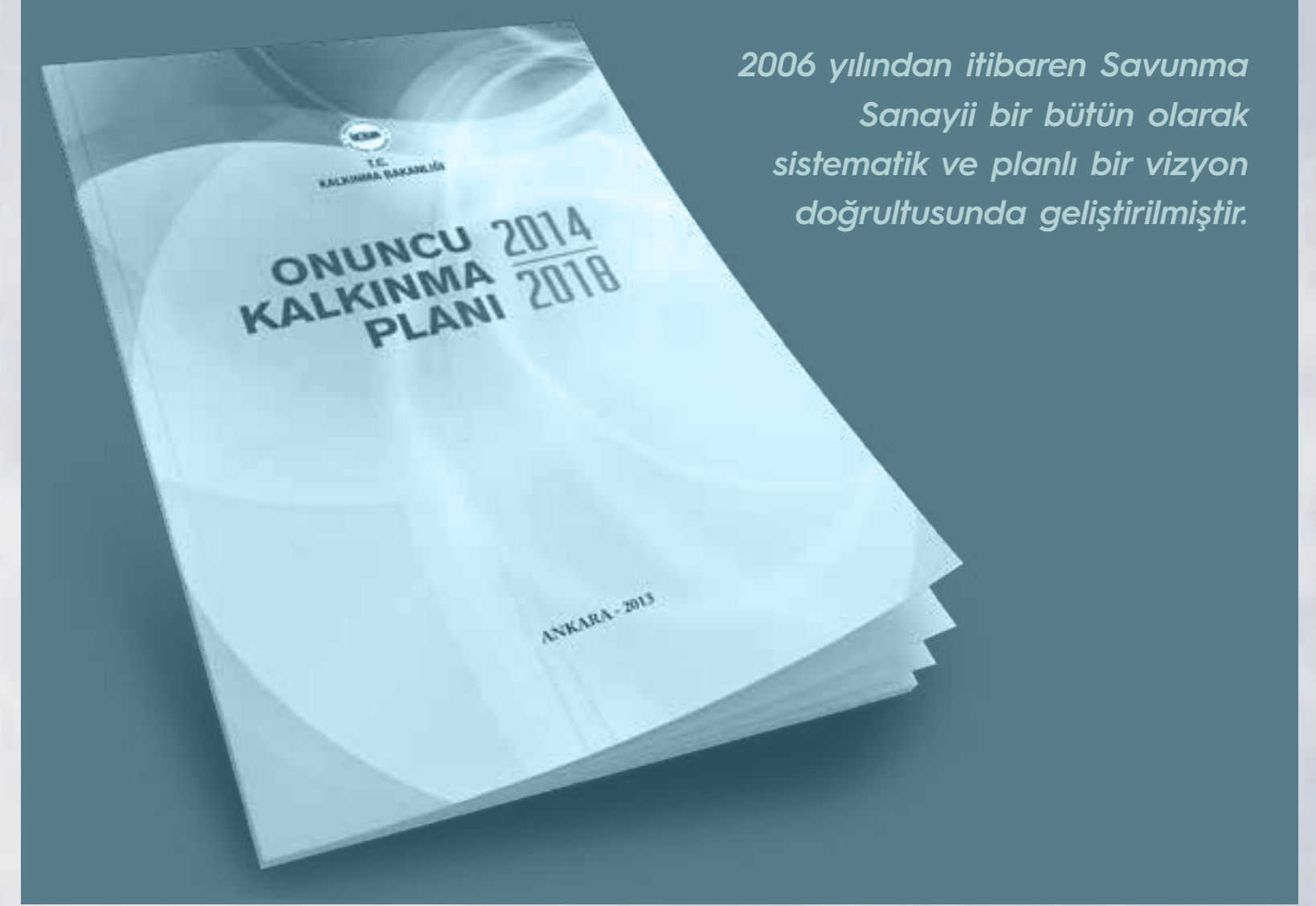

2006 yılından itibaren stratejik planlar ve belirli hedefler doğrultusunda bir sürecin başladığını ifade etmek mümkündür. 2006 tarihli 9. Kalkınma Planında (2007-2013) savunma sanayiinde millileşme konusunun öncelenmesi oldukça önemlidir. 2006'da ilk defa yayınlanan ve 2007-2011 yıllarını kapsayan Stratejik Plan ile SSM'de Türkiye'nin savunma ve güvenliğine yönelik olarak TSK ve kamu kurumlarının sistem ihtiyaçlarını karşılamak ve savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik strateji ve yöntemlerin belirlenmesine yönelik planlama yapılmıştır. Bu doğrultuda, 2010'lu yıllardan itibaren kritik teknolojilerin yurtiçinden karşılanmasına ağırlık verilmiştir. SSM'nin 2012-2016 Stratejik Planı'nda savunma ve güvenlik teknolojilerinde Türkiye'yi üstün kılmak hedefi belirlenmiş ve ülkenin savunma ve güvenlik yeteneklerinin gelişimini sürrekli kılmak için sanayileşme, teknoloji ve tedarik programlarını yönetmek misyonu üstlenilmiştir. Bu vizyon doğrultusunda geliştirilen MİLGEM

Korveti, Altay Tankı, Atak Taarruz Helikopteri, Anka, Bayraktar ve Akıncı İnsansız Hava Araçları, Hürkuş Eğitim Uçağı, Göktürk-1 Gözetleme uydusu, Yeni Tip Karakol Botları, Süratli Müdahale Botları, Milli Piyade Tüfeğı, Mayına Karşı Korunmalı Araçlar, Hava Savunma ve Füze Sistemleri başta olmak üzere birçok sistem, alt sistem ve silah sistemi savunma sanayiinde bağımlılığı azaltan projelerin en önemli çıktılarında olmuştur.

10. Kalkınma Planı (2014-2018) savunma sanayiinin ülke sanayiiyle bütünlük ve sürdürülebilir bir şekilde karşılanması hedeflenmiştir. Plan ile uyumlu olarak 2017-2021 Stratejik Planı'nda SSM "özgün tasarım ve ileri teknoloji yetenekleriyle savunma ve güvenlik alanında Türkiye'yi küresel bir oyuncu haline getirmek" üzere "ülkemizin savunma ve güvenlik alanlarındaki gücünü artıracak yeteneklerini geliştirerek savunma sanayiinin sürdürülebilirliğini sağlayacak programları bütünsel bir yaklaşımla yönetmek" üzere amaç ve hedefler belirlenmiştir. Görüldüğü üzere 2006 yılından itibaren Savunma Sanayii bir bütün olarak sistematik ve planlı bir vizyon doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu durum aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere ihracat rakamlarına da yansımıştır.

15 Temmuz darbe girişiminden sonra Savunma Sanayii yönetim modelinde çeşitli değişimler söz konusu olmuştur. 24 Aralık 2017 tarihli, 696 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında KHK" ile yapılan değişiklikle, Mevzuatta Savunma Sanayii Müsteşarlığı ile ilgili olarak Milli Savunma Bakanına yapılan atıflar Cumhurbaşkanına yapılmış sayılmıştır. Müsteşarlık, 9 Temmuz 2018 tarihli, 703 sayılı "Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. 15 Temmuz 2018 tarihli ve 7 numaralı "Savunma Sanayii Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir.

2006 yılından itibaren Savunma Sanayii bir bütün olarak sistematik ve planlı bir vizyon doğrultusunda geliştirilmiştir.

Bu tarihsel sürecin bütünü kavramsal çerçevedeki unsurlar çerçevesinde değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: I. Dünya savaşının sona ermesinin ardından İstiklal Savaşının zorlu şartlarında savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik adımlar başlanmıştır. Ancak 1920 ve 30'lardaki altyapı ve ekonomik kaynak eksikliği bu adımların yapısal bir dönüşüme uğramasının önünde engel teşkil etmiştir.

İkinci dünya savaşının ardından uluslararası siyasetin iki kutuplu bir sisteme evrilmesi ve Türkiye'nin Batı Blokunda yerini almasının sonucu olarak siyasi ve askeri yapılanmasını NATO ve ABD'ye endekslemiştir. 1990'ların sonuna kadar devam eden Soğuk Savaş şartlarında Türkiye'de siyasi ve askeri liderlik düzeyinde değişimler yaşanırken sistemik unsur belirleyici olmuştur. 1950'lerin sonunda başlayan ve 1974'te Türkiye'nin Barış Harekatı yapması ile neticelenen Kıbrıs meselesi çerçevesinde yaşanan gelişmeler ise bu anlamda istisna teşkil etmiştir. ABD ile yaşanan krizler ve Türkiye'nin maruz kaldığı ambargolar, Türkiye'yi yeni arayışlara itmiştir. Yukarıda zikredildiği üzere bir-

çok kurum, kuruluş ve şirket ortaya çıkmış ve ABD ile birlikte çeşitli Batı ülkelerinden tedarik ve ortak üretim için girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu adımlar stratejik düzeyde bir ilerleme kaydetmemiş ve Türkiye'nin ABD/NATO'ya bağımlılığı devam etmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte ABD'nin rakipsiz kaldığı ve SSCB tehdidinin ortadan kalktığına yönelik yaygın bir kanaat oluşmuştur. Türkiye'nin güvenlik stratejisi ve savunma sanayii politikasında da önemli bir değişim gözlemlenmemiştir. 1990'lı yıllarda başlıca tehdit unsuru haline gelen PKK terör örgütü ile mücadele, güvenlik politikasının temelini oluşturmuştur. Terör tehdidinin bertaraf edilmesi asimetrik savaş koşullarına adaptasyon gerektirmekte ve teknolojik hamleler gerektirmektedir. Ancak ciddi terör tehdidine rağmen Türkiye bu yıllarda ihtiyaç duyduğu kapasite geliştirme noktasında yetersiz kalmıştır. 1990'lı yıllarda ciddi bir ihtiyaç haline gelen insansız hava araçları ise ABD ve İsrail'den tedarik edilmiştir. Ancak tedarik sisteminde yaşanan aksaklıklar ve yarattığı bağımlılık terörle mücadelede beklenen etkiyi yaratmamıştır.

Türk savunma sanayiinin ekonomi-politiği

Savunma sanayiinin ekonomi-politik analizi için başta savunma harcamaları olmak üzere ihracat, ithalat, ciro, AR-GE, istihdam rakamları, proje sayısı ve yerlilik oranının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu göstergelerin rakamsal verileri kadar verimliliği de önemlidir. Örneğin AR-GE harcamalarının yükselişi ürün çıktısını pozitif yönde etkiliyorsa ekonomik katkısı da pozitif olmaktadır. Aynı zamanda bu alanlardaki göstergelerin trendi ve küresel pazar içindeki yeri de önemlidir.

Savunma Harcamaları

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de savunma sanayiinin gelişimi savunma harcamalarına doğrudan yansımaktadır. Savunma harcamalarının hesaplanmasında çeşitli metotlar kullanılmaktadır. Öncelikle kavramın içeriği üzerinde üç farklı temel yaklaşıma dikkat çekilmektedir: Birincisi, silahlı kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu silah, teçhizat, modernizasyon, personel giderleri gibi, bütçeden karşılanan giderleri kapsamaktadır. Şenesen’e göre

savunma harcamaları “Milli Savunma Bakanlığı (ve bağlı Kuvvet Komutanlıkları), Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının gereksinimlerini karşılamak için yapılan personel, silah, diğer askeri teçhizat ve mühimmat harcamaları ile yakıt, yiyecek, giyecek vb. yatırım ve transfer harcamalarını kapsar”.²⁴ Bu tanımda tartışmalı olan husus Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığının İçişleri Bakanlığına bağlanmış olmasıdır.

İkincisi ve daha geniş tanımı ise bütçenin yanında, - Savunma Sanayii Müsteşarlığı, TS-KGV gibi kurum ve vakıflardan- yani bütçe dışından karşılanan harcamaları da kapsamaktadır. Ayrıca AR-GE, gizli operasyonlar, diğer ülkelere yapılan askeri bağışlar ve hatta örtülü ödenekten yapılan harcamaların da hesaba katılması gerekmektedir. Savunma harcamalarının ayrıntılı bir şekilde her yıl derlendiği SIPRI’nin benimsediği yaklaşım da budur.²⁵ NATO’nun yayınladığı savunma harcamalarında ise personel, teçhizat (AR-GE dahil), altyapı ve diğer (operasyonlar, bakım/onarım) kategoriler yer almaktadır.²⁶ Özellikle “diğer” ka-

tegorisindeki unsurların hesaplanması zordur ve belirsizlik barındırmaktadır. Ancak savunma harcamalarının gizlilik boyutu dikkate alındığında bu farklılaşma kabul edilebilir bir durumdur. Savunma harcamalarına dair rakamları yayınlayan bir başka kurum olan Dünya Bankasındaki rakamlar da SIPRI ve NATO’dan farklılaşabilmektedir.

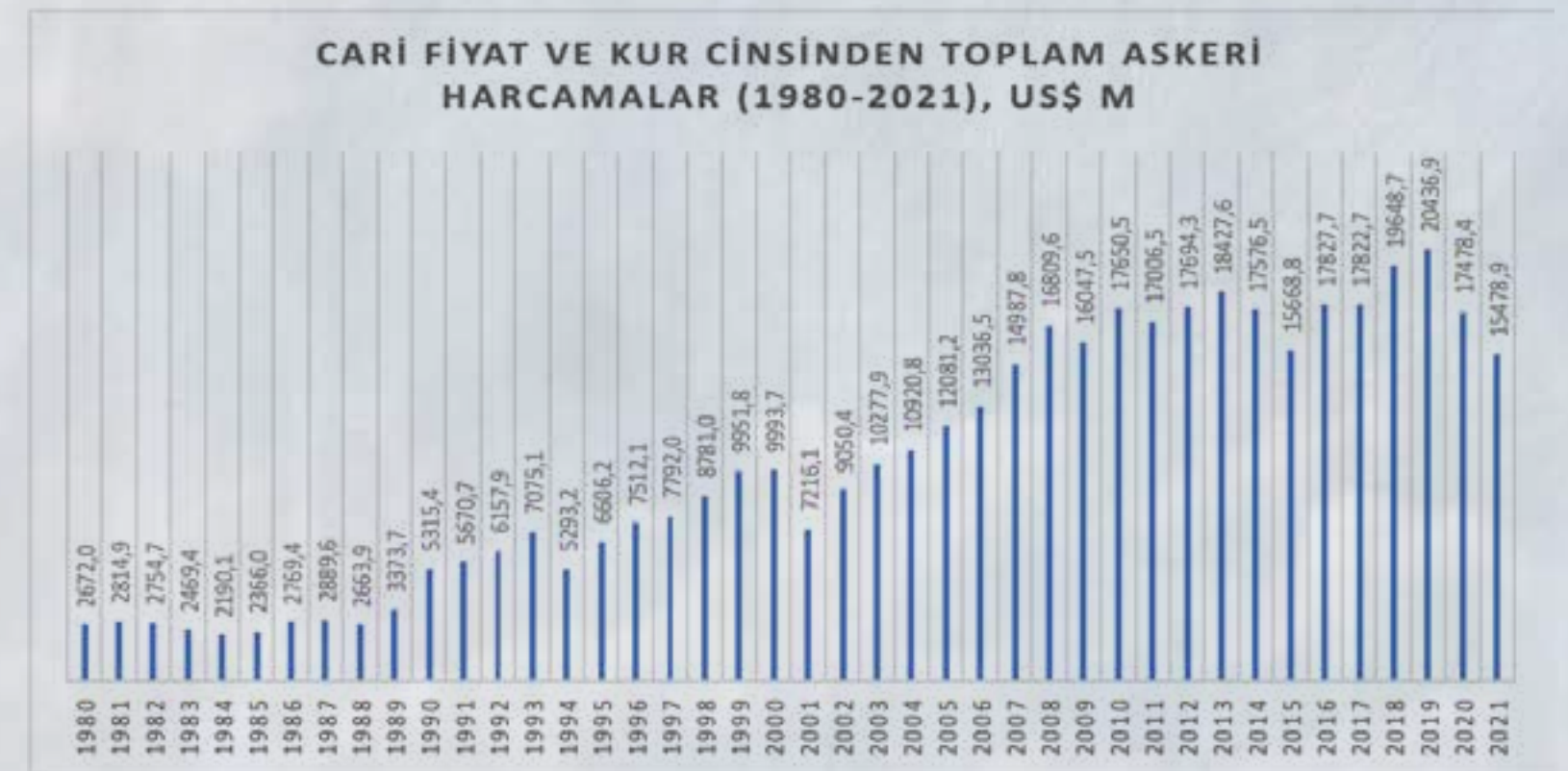
İçerik farklılaşması rakamlara da yansımaktadır. Daha açık ifade ile SIPRI ile NATO’nun ülkelere dair yayınladığı savunma harcamalarına dair rakamlar arasında çeşitli farklılıklar söz konusudur ve genelde SIPRI’nin yayınladığı rakamlar daha yüksek olabilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Türkiye’nin savunma harcamaları analiz edilirken SIPRI ve NATO’nun yayınladığı veriler dikkate alınacaktır. Ancak geçmiş yıllara ait veriler konusunda Hesaplamalarda tutarlı olunması adına dikkate alınan bir başka unsur ise yerel para cinsi ya da dolar cinsinden yapılan hesaplamalardır. Özellikle Türkiye gibi kur farkının değişken olduğu ülkelerde yerel para birimi ya da dolardan birisinin tercih edilmesi gerekir. Bazı yılların yerel para birimi bazı dönemler ya da harcama kalemlerinin ise dolar bazında analiz edilmesi yanlış sonuçların üretilmesine neden olacaktır.

24 Gülay Günlük Şenesen, 1980-2001: Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, İstanbul: Tesev Yayınları, 2002, s. 8.

25 İsmet Akça, Barış Alp Özden, Türkiye Savunma Sanayiinin Ekonomi-Politik Haritası, Yurttaşlık Derneği Raporu, 2021, s.17.

26 “Defence Expenditures of NATO Countries (2013-2020)”, NATO, 16 Mart 2021, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_182242.htm

Tablo 8

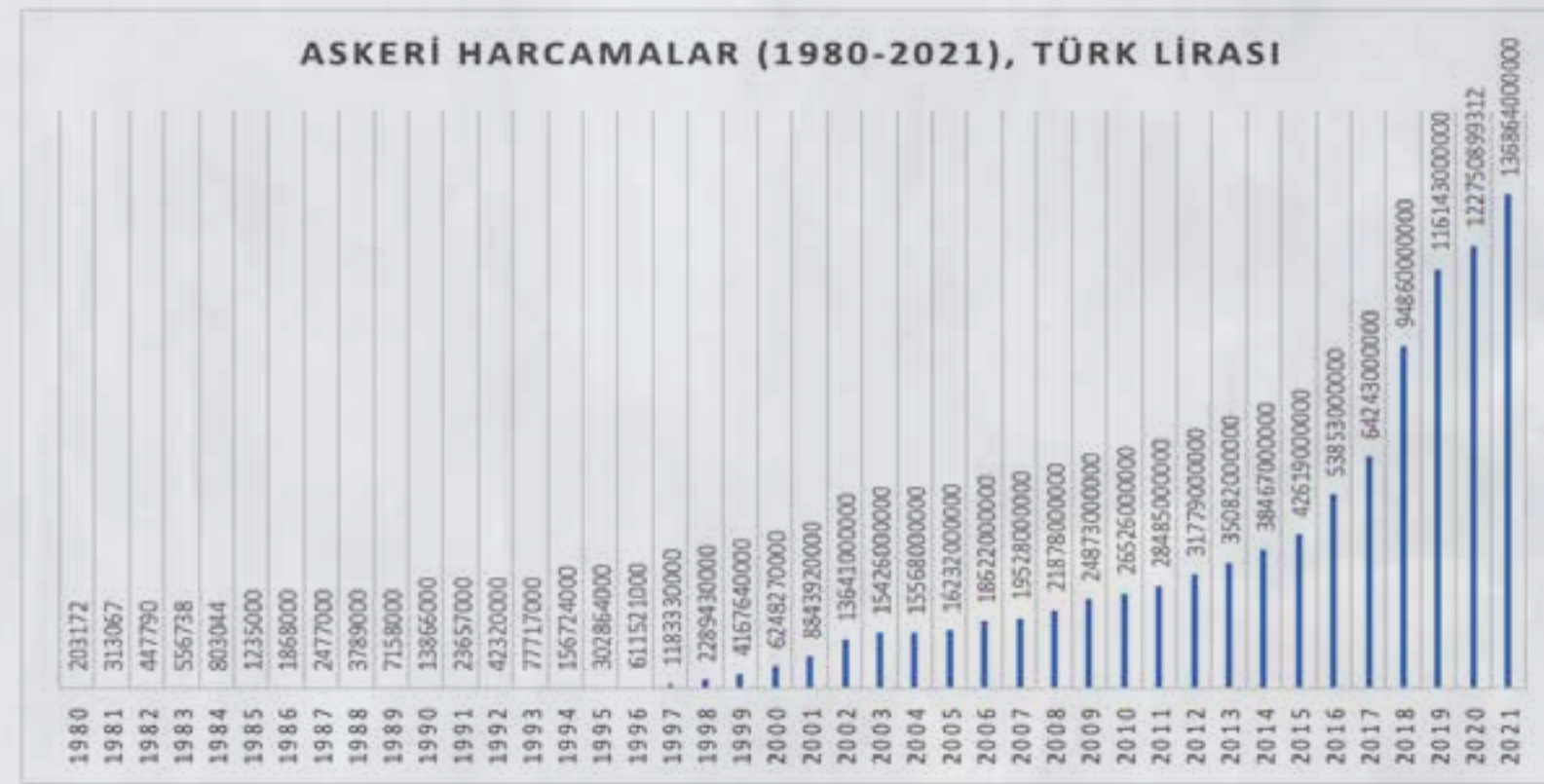

Kaynak: SIPRI

Bu tabloda Türkiye'nin 1980 yılından itibaren yaptığı savunma harcamalarının dolar cinsinden karşılığı gösterilmiştir ve yukarıda yapılan tanımlardan ikincisi baz alınmıştır. Başka bir deyişle savunma harcamalarının geniş tanımı dikkate alınmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere dalgalı bir seyir izlese de -istisnalar hariç- Türkiye'nin savunma harcamaları yıllık bazda artan bir eğilime sahiptir. Kırk yıllık zaman dilimini genelleyen bir yaklaşımla açıklamak mümkün değildir. Bu açıdan yapısal ve dönemsel nedenleri ayrı ayrı ele almakta yarar var.

NATO-SSCB karşıtlığı, Yunanistan'la süregelen Ege Denizindeki sorunlar ve Türkiye'nin Güney sınırındaki ülkeler ile yaşadığı dönemsel problemler, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki silahlanmasını ve dolayısıyla savunma harcamalarını etkileyen temel faktörler olmuştur.

Tablo 9

Kaynak: SIPRI

Askeri harcamaların TL bazındaki değişimine bakıldığında da benzer bir eğilim söz konusudur. Ancak özellikle kur farkının yarattığı etkiden dolayı özellikle 2020 ile 2022 arasındaki değişimde dikkat çekici bir fark oluşabilir. Dolayısıyla sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek açısından savunma harcamalarının GSYH oranına bakmak gerekir. Bununla birlikte yine

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve küresel düzeyde güvenlikçi perspektifin görece gerilemesine rağmen savunma harcamalarında bütçe olarak da, GSYH oranı açısından da önemli bir düşüş yaşanmaması Türkiye'nin Ege'deki sorunların devam etmesi ve terör tehdidinin en üst seviyeye çıkmış olmasıdır. Bununla birlikte askeri bir reform gerçekleştirilmemesi, personel sayısında bir düşüş yaşanmaması ve GSYH'nın da düşük seyretmiş olması, 1990'lı yıllarda savunma harcamalarının yüksek seyretmesine neden olmuştur.

Bu durum 2000'li yıllardan itibaren de devam etmiştir. Ancak 2000'li yılların ortasından itibaren savunma harcamalarında AR-GE çalışmaları gibi savunma sanayiinin gelişimini doğrudan etkileyen faktörlerin gittikçe arttığını ifade etmekte yarar var.

Tablo 10

Kaynak: SIPRI

Tablo incelendiğinde Türkiye'nin savunma harcamaları TL bazında her yıl artış göstermesine rağmen GSYH oranında ise bir dalgalanma göze çarpmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda GSYH'ya göre ciddi bir artış söz konusudur. Soğuk Savaşın sona erdiği bu dönemde Avrupa ülkelerinin askeri harcamalarında düşüş yaşanırken Türkiye'de yükselmesinin sebebi terörle mücadele ve yaşanan ekonomik krizlerdir. Uluslararası şartlar bu dönemde istikrarlı bir siyasi/askeri liderlik ve savunma organizasyonu

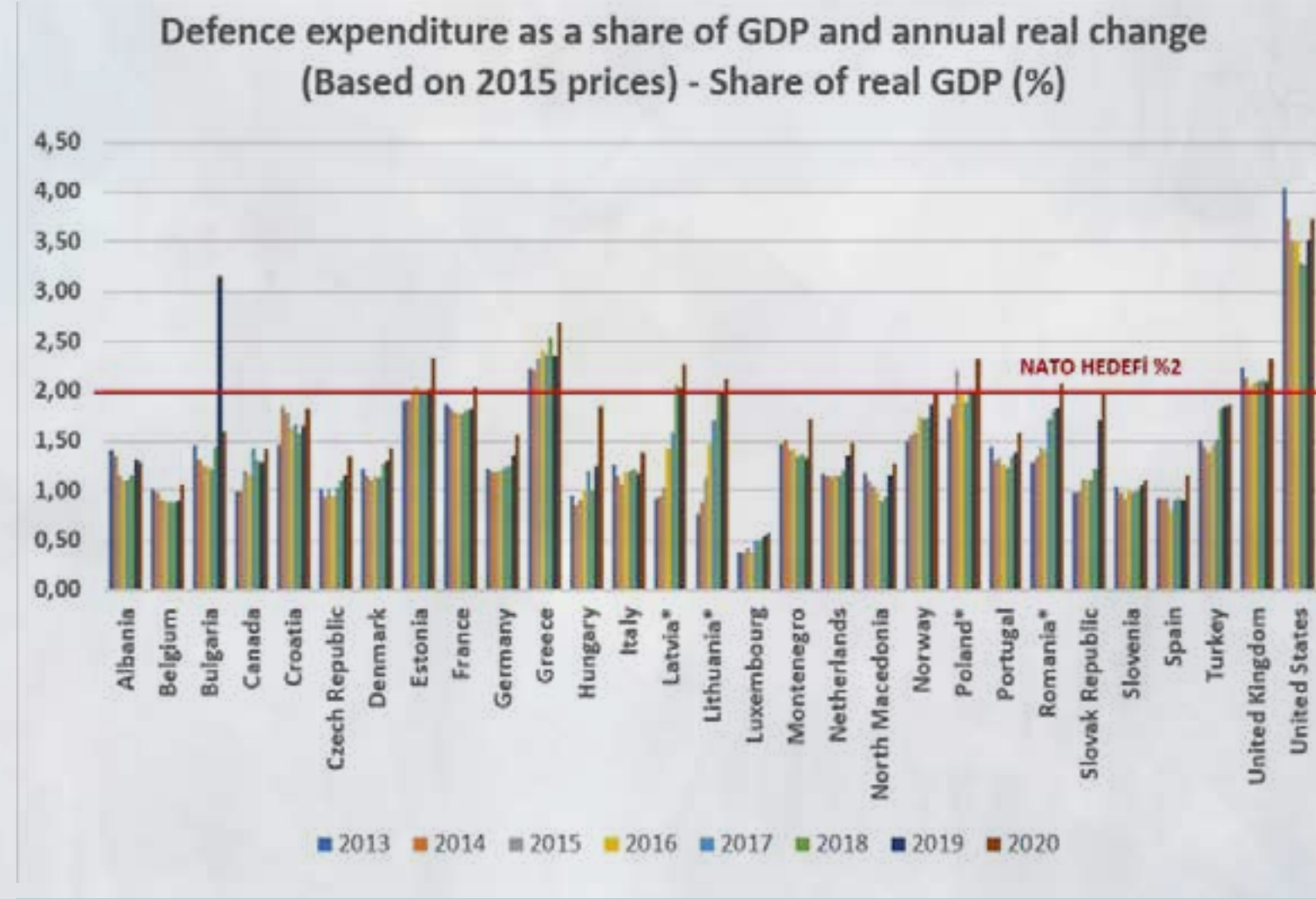
nu ile savunma harcamalarının daha dengeli olabileceği yıllardı. Ancak tablodan anlaşılacağı üzere tersi bir durum söz konusu oldu ve Türkiye tarihinin en yüksek savunma harcamalarının yaşandığı dönemlerden birisi olmuştur.

Savunma harcamalarının 2000'li yıllardan sonra dikkat çekici bir düşüş eğilimine geçtiği görülmektedir. Bu durumun temel sebebi Türkiye ekonomisinin büyümesi ve dolayısıyla GSYH'nın artmış olmasıdır. Bununla birlikte Türki-

ye'nin savunma sanayiindeki yerleşme oranı, güvenliği sağlama noktasındaki dışa bağımlılığın düşmesi de önemli etkenlerdir. 2012-2018 yılları arasındaki harcamalar ise NATO'nun 2014 Galler zirvesinde aldığı ve üyelerin GS-

YH'nın %2'lik kısmını savunma harcamalarına ayırmaları gerektiği kararı ile uyumlu bir seyir izlemiştir. Bu noktada Türkiye'nin savunma harcamalarını diğer NATO ülkeleri arasında bir karşılaştırma yapmak da anlamlı olacaktır:

Tablo 11

Kaynak: NATO

Tabloya bakıldığında NATO üyelerine kıyasla Türkiye'nin savunma harcamalarının son yıllarda ortalama bir seyir izlediği açıkça görülmektedir. Böylece Türkiye'nin savunulması konusunda herhangi bir zaafiyet gösterilmeden NATO ittifakının gereklilikleri karşılanmıştır. Özellikle ABD, İngiltere, Yunanistan Polonya gibi ülkelere nazaran Türkiye'nin savunma har-

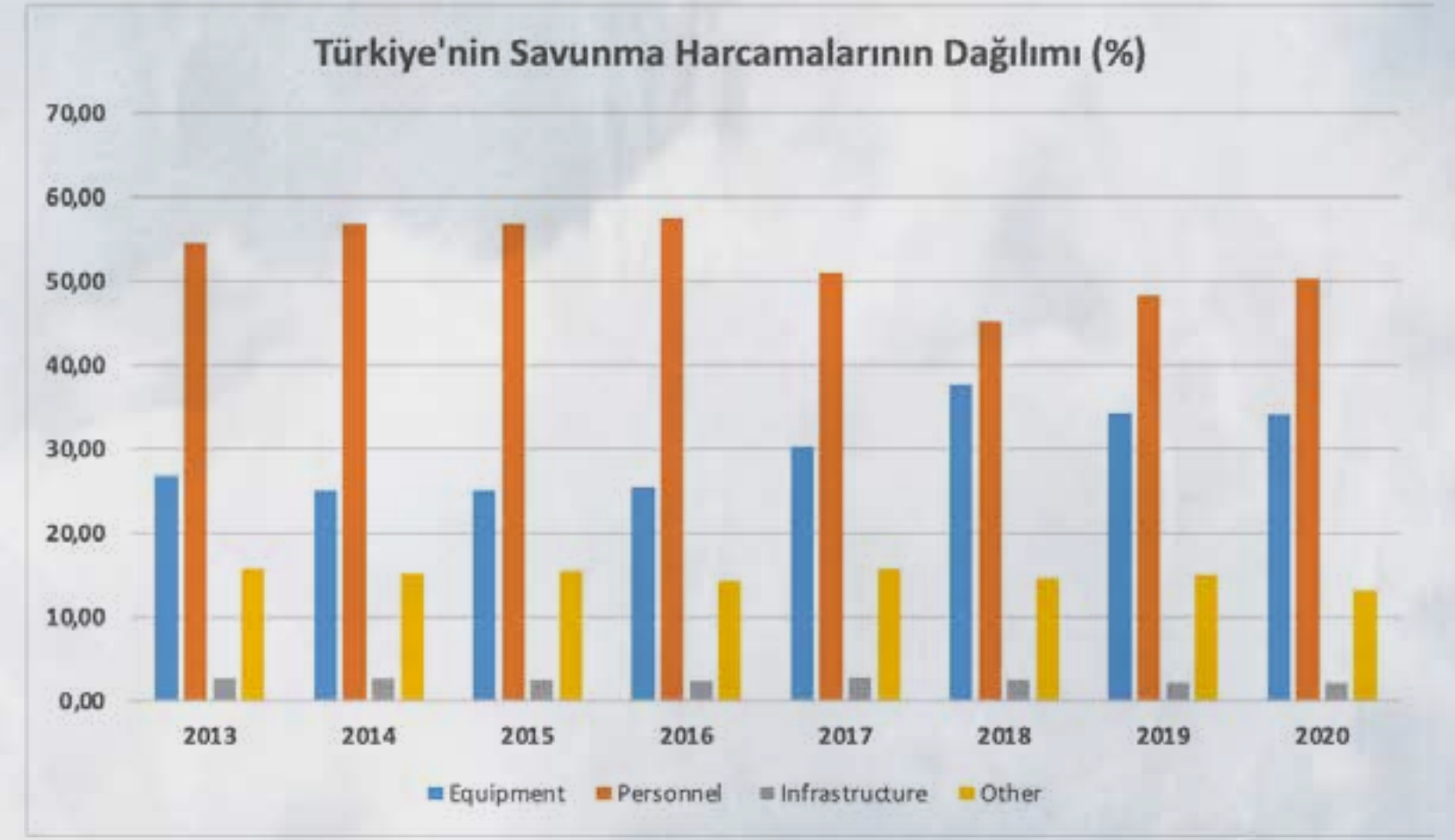
camalarının daha dengeli bir seyir izlediğini ifade etmek mümkündür. Birçok Avrupa ülkesinin ise bu yıllarda %2 ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Bu durum ABD'nin tepkisini çekmiş ve 2016'dan itibaren ABD Başkanı Trump, "külfet paylaşımını" gündeme getirerek bu ülkelerin savunma harcamalarını %2 standardına çekmeleri için baskı uygulamıştır.²⁷

Türkiye'de savunma harcamalarının dağılımına bakıldığında aslan payını personel harcamalarına ayrıldığı gözlemlenmektedir. Teçhizat, diğer (ar-ge, operasyonlar v.s.) ile alt yapı çalışmaları ise sırasıyla en fazla harcama yapılan kalemlerdir.

27 Şerife Çetin, Ata Ufuk Şeker, "Trump'ın 'savunma külfeti' NATO'yu gerdi", Anadolu Ajansı, 14.07.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-savunma-kulfeti-natoyu-gerdi/1203680>

Tablo 12

Kaynak: NATO

Savunma sanayinin temel amacı stratejik silah sistemlerinin üretimi ile kapasite geliştirme ve güç skalasında üst sıralara tırmanmaktır. Bunun yanında savunma harcamalarının düşürülmesi hatta sektördeki payın artırılarak kar edilmesi de doğru yatırım ve yönetimin sonuçlarından birisidir. Türk savunma sanayiinin gelişiminin bu açıdan da incelenmesi dikkate değerdir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen verilere bakıldığında Türkiye'nin savunma harcamalarında dramatik bir değişim olmaksızın kapasitesini artırdığını ve küresel pazar içindeki payını giderek artırdığını ifade etmek mümkündür. Türkiye'de savunma sanayii sektörünün ekonomik çıktılar üretmesi hem küresel güçler hem de sektörün tarihi açısından oldukça yeni bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Yukarıda ifade edildiği üzere savunma harcamalarının ekonomik bir çıktı üretmesi için üretim ve ihracat kapasitesinin gelişmesi gereklidir. Türkiye'nin 1970'li yıllardan belirli düzeyde ihracatı ve çeşitli ülkelerle ortak projeler ya da modernizasyon projeleri söz konusu olsa da üretim yoluyla ekonomik çıktılar üretmesi, yerli savunma sanayiinin gelişimi ile mümkün olmuştur.

KAMU-ÖZEL SEKTÖR İŞBİRLİĞİ

Savunma sanayiinin gelişiminde, devlet ve özel sektör arasındaki uyum, koordinasyon ve devletin özel sektöre yönelik teşviki büyük pay sahibidir. Yukarıda zikredilen 2006 tarihli 9. Kalkınma Planında savunma sanayiinin hedefleri ve karakteristikleri şu şekilde belirlenmiştir: Buna göre "rekabetçi, kendi kendine yeten, esnek ve ülke sanayiiyle bütünleşmiş bir yapıda üretim geliştiren; ortak üretim, tasarım ve Ar-Ge alanlarında uluslararası iş birliği faaliyetlerine aktif olarak katılan; savunma sanayiinin ihtiyaçlarını ulusal imkânlarla güvenli ve istikrarlı bir şekilde karşılayan ve bunu başarmak için gerekli altyapı, teknolojik ve yönetsel bilgi birikimini kazandıran bir savunma sanayii kuruluşu" temel hedef olarak belirlenmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlardan birisi, özel sektöre alan açarak savunma sanayiinin ülke sanayii ile bütünlük arz etmesi hedefidir. Özellikle savunma sanayii gibi önemli derecede gizlilik düzeyine sahip sektörlerde kamu-özel sektör işbirliğinin sürdürülmesi kolay değildir. Çin, Rusya, İsrail gibi ülkelerde savun-

ma sanayii büyük oranda kamu sektörünün kontrolünde iken, ABD’de özel sektörün belirli bir ağırlığa sahip olduğu ifade edilebilir. Türkiye’de ise hem kamu hem de özel sektörün önemli oranda bir pay sahibi olduğunu ifade etmek mümkündür.

Türk savunma sanayiinin gelişiminde 1920’li yıllardan itibaren kamu sektörü kadar özel girişimlerin de payı vardır. Erken tarihlerde önemli yatırımlarda bulunan Nuri Killigil, Nuri Demirağ ve Şakir Zümre bu durumun en açık örnekleridir. Bununla birlikte 2000’li yılların ortalarından itibaren stratejik bir plan dâhilinde, bütüncül bir yaklaşımla gelişmeye başlayan Savunma Sanayiinde kamu-özel sektör arasında gerçekleşen işbirliğinde de verimli bir model benimsendiğini ifade etmek mümkündür.

Bu anlamda özel sektörde Baykar Makine, BMC ve OTOKAR gibi müstakil üretim yapan özel sektör oyuncularının yanında alt yüklenici firmalar da önem taşımaya başlamıştır. Dolayısıyla kamu-özel sektör işbirliğini iki ayrı düzlemde değerlendirmek gerekir. Birinci düzlem, TSK’nın ihtiyaçları doğrultusunda üretim kapasitesi yapabilen Baykar Makine, BMC ve Otokar gibi firmalar ile kamu iradesi arasındaki işbirliğidir. Bu düzlemde kamu iradesi daha çok yönlendirici ve destekleyici mahiyettedir. Ayrıca bu firmaların ürettiği ürünlerin tamamlayıcı unsurları olan silah ve mühimmat desteği de kamu firmaları tarafından üretilmektedir. Dolayısıyla müstakil üretici olsalar bile bu firmalar ile kamu sektörü arasındaki işbirliği hayati bir önem taşımaktadır.

İşbirliğinin ikinci boyutu ise özel sektörün alt yüklenici firma olarak üstlendiği roldür. Alt yüklenici firmalar, parça tedariki, teknoloji geliştirilmesi, pazarlama gibi birçok alanda tamamlayıcı bir işleve ve savunma sanayiinde yakalanan başarıda yadsınamaz bir öneme sahiptirler. Savunma Sanayii yönetiminin alt yüklenici firmalarla işbirliğini zorunlu hale getirmesi ve teknoloji paylaşımını teşvik etmesi sektörün çeşitlenmesi ve sektör içi rekabetin

canlanmasına katkıda bulunmaktadır. Savunma Sanayii Başkanlığının koordinasyonunda yürüyen kamu-özel sektör işbirliği, dışarıya bağımlılığın düşürülmesi ve yerli firmaların gelişimine gerçekleştirdiği katkı da bir başka önemli çıktı olarak değerlendirilmelidir. Dünyanın önde gelen 100 savunma şirketinden 7’sinin Türk şirketi ve 5 tanesinin bu listeye son 5 yılda girmiş olmasında²⁸ bu modelin önemli bir pay sahibi olduğunu ifade etmek mümkündür.

Savunma sanayii alanında üretim yapan en büyük kamu şirketlerinin aslan payı Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV)’na aittir. TSKGV %54 ile %99 arasında değişen oranlarda kamu uhdesindeki ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, HAVELSAN, İŞBİR Elektrik, ASPİLSAN’ın en büyük ortağı konumundadır. Bu şirketlerin tarihi, üretim faaliyetleri ve TSKGV ile birlikte diğer iştirakçilerin sahip olduğu oranlara dair özet bilgiler aşağıdaki gibidir.

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) Bağlı Ortaklıklar

TSK Güçlendirme Vakfı, kuruluşundan bugüne kadar ulusal savunma sanayii alanında stratejik yatırımlar gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmeye devam etmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere kara, hava ve deniz kuvvetlerinin güçlendirme vakıflarını bünyesinde birleştiren TKGSV, günümüzde stratejik şirket ve kurumların hisselerine sahiptir. Bir çatı kuruluş olarak TSK Güçlendirme Vakfı, savunma sanayiinde faaliyet gösteren stratejik şirket ve kurumlarda önemli oranlarda hisse sahibidir. TSKGV, bağlı ortaklık ilişkisine sahip olduğu şirketler ve faaliyet alanları şu şekildedir:

– **ASELSAN:** Türk Silahlı Kuvvetleri’nin haberleşme ihtiyaçlarının milli imkanlarla karşılanması için 1975 yılında kurulmuştur. ASELSAN hisselerinin %74,20’si TSKGV’ye aittir, %25,80’lik kısım ise Borsa İstanbul’da (BİST) işlem görmektedir. Elektronik, haberleşme, savaş sistemlerinin yanı sıra radar, entegre silah sistemleri

28 “60 Milyar Dolarlık 700 Proje Üzerinde Çalışıyoruz”, 21 Ocak 2021, <https://www.savunmasanayi.org/60-milyar-dolarlik-700-proje-uzerinde-calisiyoruz/>

ve elektro-optik, aviyonik, insansız sistemler, kara, deniz ve silah sistemleri, hava savunma ve füze sistemleri, komuta kontrol sistemleri, ulaştırma, güvenlik, trafik, otomasyon ve sağlık teknolojilerine yönelik ihtiyaçlarını karşılayabilecek çok geniş bir ürün yelpazesine sahip bulunmaktadır.

2006 yılında dünyanın ilk 100 savunma sanayi şirketi (Defense News Top 100) arasına giren Aselsan, listede sürekli yükselerek 2021 yılında 48. sıraya gelmiştir. Yerel kuruluşlar ile işbirliği modelleri uygulayarak uluslararası pazarlarda ortaklıklar kuran, yatırım yaparak özgün ürünlerini ihraç eden bir marka haline gelmiştir.²⁹ Kurulduğu tarihten itibaren önemli mesafe kaydeden Aselsan elektronik ürün yelpazesi ile aynı zamanda, sivil alanlar olan ulaştırma, trafik, güvenlik ve sağlık alanlarında da etkin konuma ulaşmıştır. 78 ülkeye ihracat yapan ve gelirinin % 95’ini savunma ürünlerinden elde eden Aselsan 2015’de 1.25 milyar \$ gelire sahip olmuştur. Her yıl istikrarlı bir artışla 2016’da 1.195 milyar \$’a, 2017’de 1.424, 2018’de 1.79, 2019’da 2.172, 2020’de ise 2.29 milyar \$’lık gelire sahip olmuştur.³⁰

29 “Biz Kimiz?”, Aselsan, 04.06.2022, <https://www.aselsan.com.tr/tr/hakkimizda/biz-kimiz>

30 Turkish x Defense News Top 100 List 2020 Performance, Defence Turkey, No-

– **TUSAŞ:** Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ), 28 Haziran 1973 tarihinde Türkiye’nin savunma sanayiinde dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. Bir Anonim Ortaklık olan Tusaş’ın % 54.4’ü TSKGV’ye, %45.5’i Savunma Sanayi Başkanlığına, % 0.06’sı ise Türk Hava Kurumuna aittir. 1984 yılında Türk-ABD ortak yatırım şirketi olarak 25 yıllığına kurulan TAİ’nin yabancı hisseleri 2005 yılında Türk hissedarlar tarafından satın alınmış ve şirket TUSAŞ ile birleştirilmiştir. Bu kapsamda, havacılık ve uzay sanayi sistemlerinin geliştirilmesi, modernizasyonu, üretimi, sistem entegrasyonu ve yaşam döngüsü destek süreçlerinde Türkiye’nin teknoloji merkezi konumuna gelmiştir. Havacılık ve uzay sanayiinde küresel ilk yüz oyuncu arasında yer alan Türk Havacılık ve Uzay Sanayii, proje konularına bağlı olarak; Yapısal Grubu, Uçak Grubu, Helikopter Grubu, İnsansız Hava Aracı (İHA) Sistemleri Grubu, Uzay Sistemleri Grubu, Milli Muharip Uçak (MMU) Grubu olmak üzere altı stratejik iş merkezi bünyesinde örgütlenmiştir.³¹

vember, 2020, <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkish-defense-companies-defense-news-top-100-list-2020-performance-4246>

31 “Biz Kimiz?”, Aselsan, 04.06.2022, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda>

Bu gruplar bünyesinde Gökbe, Atak helikopterlerinin üretimi ve modernizasyonu³², F-16 Savaş uçağının üretimi ve modernizasyonu, İHA/SİHA sektöründe ANKA, Aksungur, Şimşek ve Turna'nın üretimi, Uzay sistemlerinde Göktürk-1, 2, 3 ve Göktürk Y ile TÜRKSAT 6A aydularının montaj, entegrasyon ve test faaliyetlerinde Tusaş etkin bir aktör konumundadır. Ayrıca Milli Muharip Uçak, Hürjet, Genel Amaçlı Helikopter ile Ağır sınıf taarruz helikopteri, kurumun üzerinde çalıştığı yeni projelerdir. Bu projelerin tamamlanması durumunda Türkiye yeni nesil savaş uçağı üretebilen birkaç ülkeden bir haline gelecek ve güvenlik / caydırıcılık kapasitesine önemli bir katkı sağlayacaktır. Tusaş ayrıca, Ürdün ve Mısır için F-16 üretimi ve Pakistan'ın F-16 uçaklarının modernizasyonunu da üstlenmiştir. Gelirinin %82'sini savunma ürünlerinden elde eden Tusaş'ın 2018'deki geliri 1.307 milyar \$ iken bu rakam 2019'da 1.858, 2020'de ise 2.266 milyar \$'a ulaşmıştır.³³

- **ROKETSAN:** Savunma Sanayii İcra Komitesi kararı ile "Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) roket ve füze ihtiyaçlarının karşılanması, ülkemizde roket ve füze tasarımı, geliştirilmesi ve üretimi konularında lider bir kuruma sahip olunması" amacı ile 14 Haziran 1988 tarihinde kurulmuştur. 1996'da Mızrak ve ÇNRA ile başlayan üretim, günümüzde MAM-C, MAM-L,

SOM, Bora, Cirit, L-UMTAS, Atmaca gibi karadan karaya, karadan havaya, havadan havaya, havadan karaya ateşlenebilen füze ve roket üreten kurum, TSK'nın kapasite gelişimi ve caydırıcılığında önemli bir pay sahibidir. Ayrıca Altay tankının zırh yapısı ve Hisar Savunma Sisteminde kullanılacak olan füzelerin üretimini de gerçekleştirmektedir.³⁴ 2020 yılında 515 milyon\$'lık satışla aynı yıl Roketsan, 376 milyon \$'lık gelire 2017'de en büyük yüz firma arasına giren ve 2018'de de benzer bir performans gösteren Roketsan 2019'da 522 milyon \$, 2020'de ise 515 milyon \$'lık gelire sahip olmuştur.³⁵

- **HAVELSAN:** Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın bir şirketi olarak 1982 yılında kurulmuştur. Komuta kontrol, eğitim, simülasyon, bilgi ve iletişim, güvenlik sistemleri ve siber güvenlik alanlarında yazılım yoğun sistemlerin geliştirilmesinde sektörde önemli bir aktör konumundadır. Kara, hava, deniz ve müşterek kuvvet ile lojistik destek alanlarında faaliyet gösteren araçların haberleşme, simülasyon, komuta kontrol sistemleri gibi stratejik ürünlerin üretimi Havelsan'ın katkı yaptığı temel alanlardır.³⁶

34 "Hikayemiz", Roketsan, 04.06.2022, <https://www.roketsan.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda>

35 "Turkish Defense Companies Defense News Top 100 List 2020 Performance", Defence Turkey, November 2020, <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkish-defense-companies-defense-news-top-100-list-2020-performance-4246>

36 "Savunma", Havelsan, 04.06.2022, <https://www.havelsan.com.tr/sectorler/savunma-ve-guvenlik>

- **İŞBİR Elektrik:** Savunma sanayii başta olmak üzere tüm sektörlerde jeneratör ve alternatör alanlarında üretici şirketlerden birisidir. Temel amacı yurtdışına bağımlılığı azaltmak olan İŞBİR Elektrik'in %99.9'una TKGSV sahiptir. 2019 yılında, 54 milyon lira değerinde üretim yapan İŞBİR JENERATÖR, 2020 yılında %61 artışla bu rakamı 87 milyon liraya ulaştırmıştır. Bu üretim hacmine karşılık, dışarıdan alınan alt sistemlerin de dâhil edildiği satış rakamları ise 2019'da 90 milyon lira iken 2020'de %67 yükselerek 150 milyon liraya ulaştı.³⁷

- **ASPILSAN:** TKGSV'nin %98 hisse ile sahibi olduğu Aspilsan Enerji, 2 Nisan 1981 tarihinde kurulmuştur. Kuruluş amacı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin temel ihtiyaçları olan şarjlı nikel kadmiyum batarya ihtiyaçlarını karşılamak olan şirket, günümüzde ürün çeşidini 150'nin üzeri-

ne çıkartarak, sivil ve askeri ihtiyaçlara yönelik özgün pil, batarya bloğu, enerji depolama sistemleri ve raylı ulaşım akü sistemleri geliştirme yeteneği kazanmıştır. Her türlü Ni-Cd, Ni-MH, Li-iyon, Li-Po Pil ve Bataryalar, Güneş Pili, Işıl Pili ve Yakıt Pili, Yenilenebilir Enerji, Enerji Depolama Sistemleri, Şarj Cihazları, Pil/Batarya Laboratuvar Test Sistemleri, Nikel Kadmiyum Komple Uçak Akü ve Hücreleri başlıca ürün ve hizmet ürünleridir.³⁸

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, her biri savunma sanayiinde önemli alanlarda faaliyet gösteren altı bağlı ortaklığı ile sekiz iştiraki olmak üzere toplam on dört şirkette doğrudan pay sahibidir. TSKGV'nin ve diğer ortakların bağlı ortaklıkları ve bu şirketlerde sahip olduğu hisse paylarına ilişkin tablo aşağıdaki gibidir.³⁹

Şirket	Kuruluş	Faaliyet Sektörü	Bağlı Ortaklıklar	Ortakların Hisse Payı
ASELSAN	1975	Elektronik	TSKGV	74.20
			İMKB	25.80
TUSAŞ	1973	Havacılık Endüstrisi	TSKGV	54.49
			SSB	45.45
			THK	0.06
ROKETSAN	1988	Roket, Füze Üretimi	TSKGV	55
			MKE	15
			Aselsan	15
			Vakıfbank	10
			Diğer	5
HAVELSAN	1982	Elektronik, Havacılık	TSKGV	98.9
			TUSAŞ	0.5
			THK	0.5
			Diğer	0.01
İŞBİR Elektrik	1977	Elektrik, Enerji	TSKGV	99.9
			Diğer	0.01
ASPILSAN	1981	Askeri Batarya, Enerji	TSKGV	98
			Diğer	2

37 "İŞBİR JENERATÖR, Yeni Yatırımları ile Türkiye'nin Alternatörde Dışa Bağımlılığını Bitirecek", 20 Ağustos 2021, MSI, <https://www.savunmahaber.com/kara-sistemleri-isbir-jeneratör/>

38 "Hakkımızda", Aspilsan, 04.06.2022, <https://www.aspilsan.com/kurumsal/hakkimizda/>

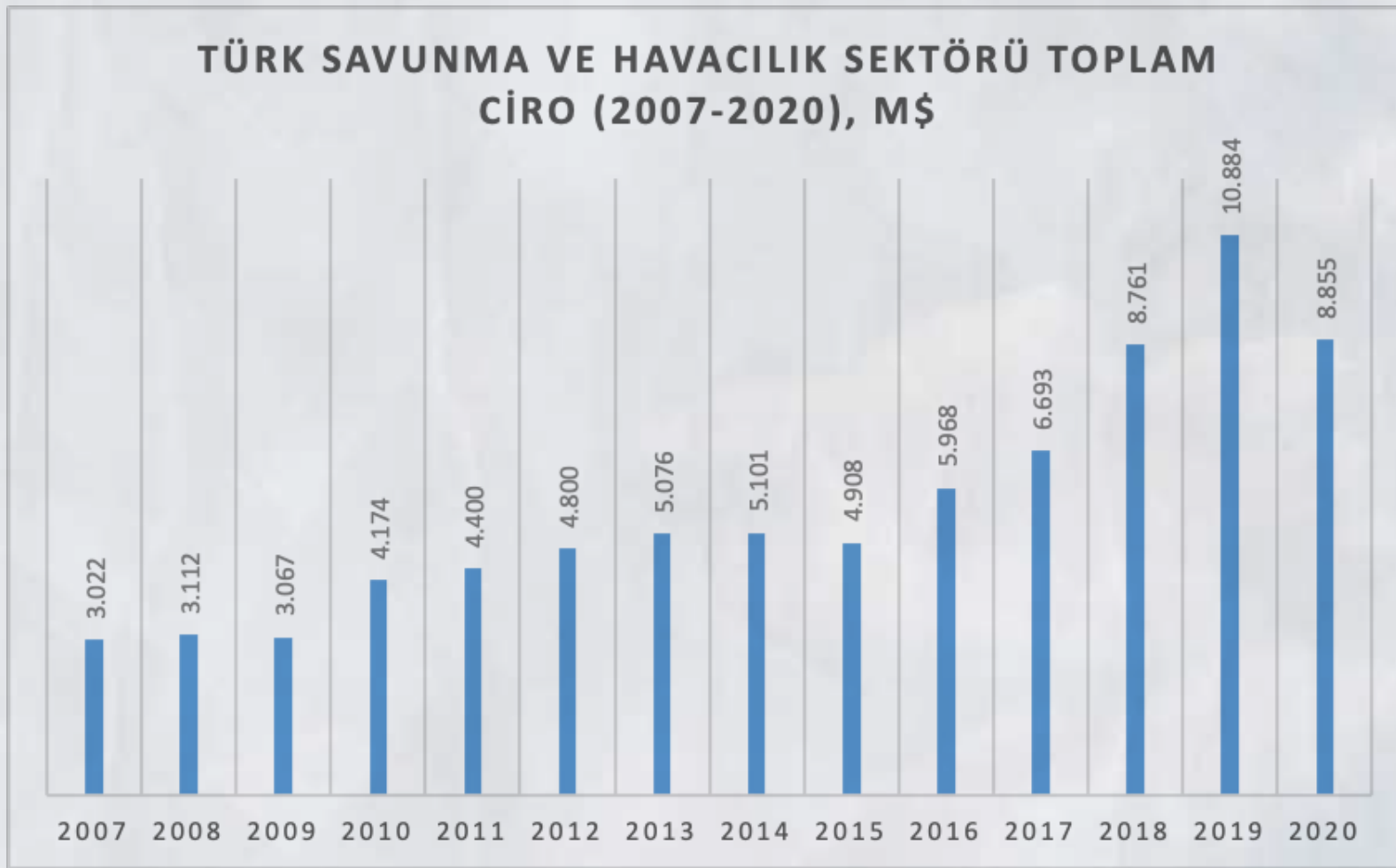
39 Tabloda yer alan veriler şirketlerin web sayfalarından derlenmiştir.

TSKGV ayrıca TUSAŞ-TEI, DETAŞ, NETAS, Mercedes-Benz, Mercedes-Benz Otomotiv, HEAŞ, Türktıpsan ve TRTest firmalarında iştirak sahibidir.⁴⁰ Tablodan anlaşılacağı üzere TSKGV'nin bu şirket ve kurumlarda önemli oranda hisse sahibidir. Bu hisselerin vakıfa ait olması, söz konusu kurumların siyasi alana karşı özerklik ve korunmasına zemin hazırlamıştır.

Savunma sanayiinin gelişiminin izlenebileceği en somut göstergeler, kaydettiği sektörel büyümedir. Bu anlamda sektörün sahip olduğu ciro, ithalat-ihracat rakamları ve istihdama katkısına dair rakamların son on beş yıldaki değişimine bakmakta yarar var. Ayrıca her bir alandaki değişim kadar, söz konusu alanların bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 13

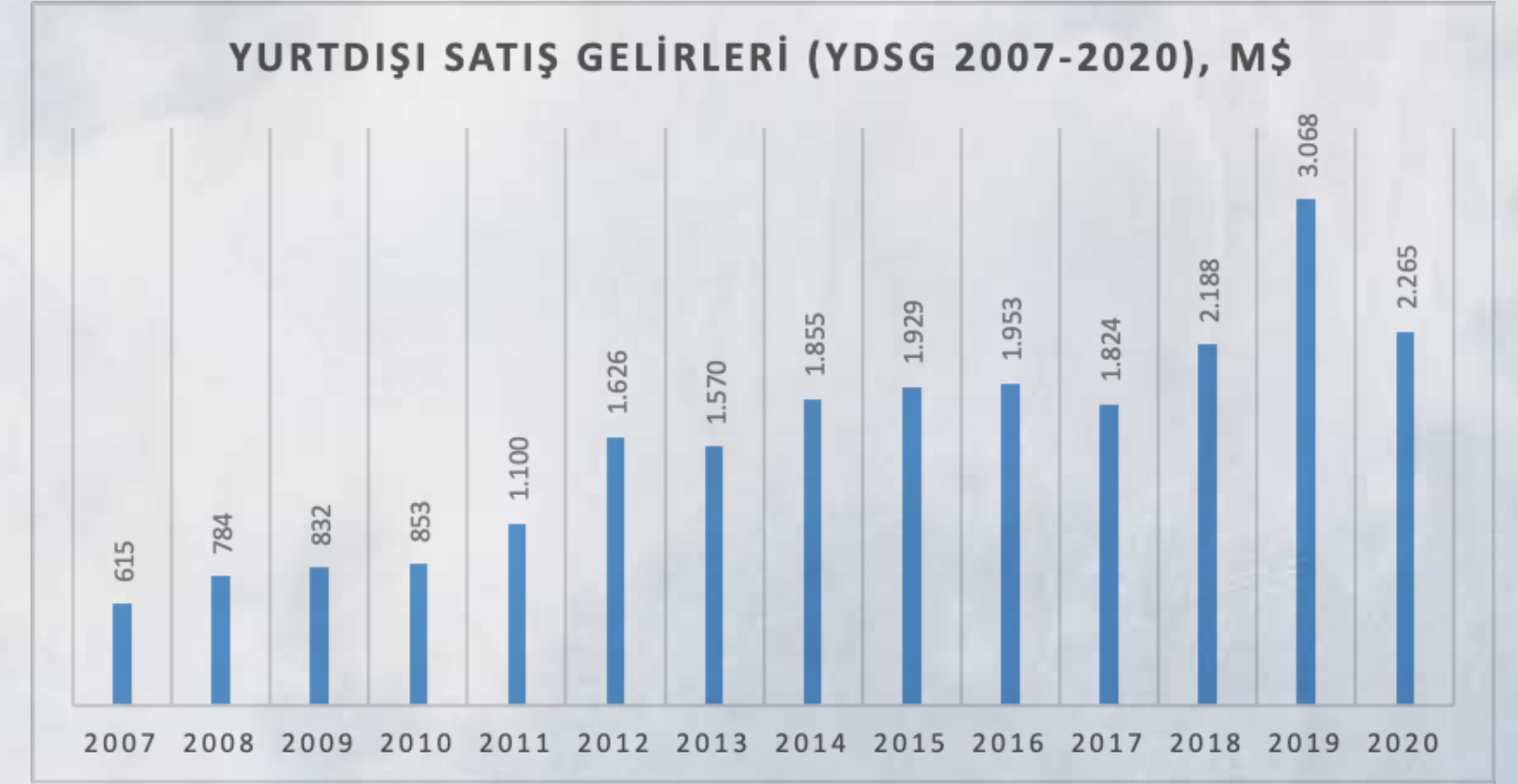
Kaynak: SASAD

40 "İştiraklerimiz", Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı, 04.06.2022, <https://www.tskgv.org.tr/ortakliklerimiz/istihaklerimiz>

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere Türk savunma sanayii 2007 yılından itibaren istikrarlı bir büyüme sağlamıştır. Sipariş dağılımı incelendiğinde ise cironun yaklaşık %60'ının yurt içi kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin öncelikli hedefinin kendi kendine yeten

bir ülke konumuna gelmesi ve ardından ihracata yönelme stratejisi izleyebileceğine işaret etmektedir. Üretimin TSK'nın ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmesi de bu duruma işaret etmektedir. İhracat rakamlarına bakıldığında ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 14

Kaynak: SASAD

Tablodaki rakamların yanı sıra sektörün yüksek ihracat kapasitesi dikkate alındığında Türk savunma sanayiinin ihracat alanında iyi bir ivme yakaladığını ifade etmek mümkündür. 2002'de 248 milyon dolar olan ihracatın 2007'de 615 milyon dolara, 2019'da 3,06 milyar dolara yükselmiş olması önemli bir göstergedir. Ancak ihracat rakamları, ihraç edilen ürünler ve ürün talep eden ülke sayısındaki artış ihracatın yakaladığı yükseliş trendine devam edeceğinin işaretleridir. Bu durum aynı zamanda Türk savunma sanayii ürünlerinin küresel standartları yakaladığını da göstermektedir.

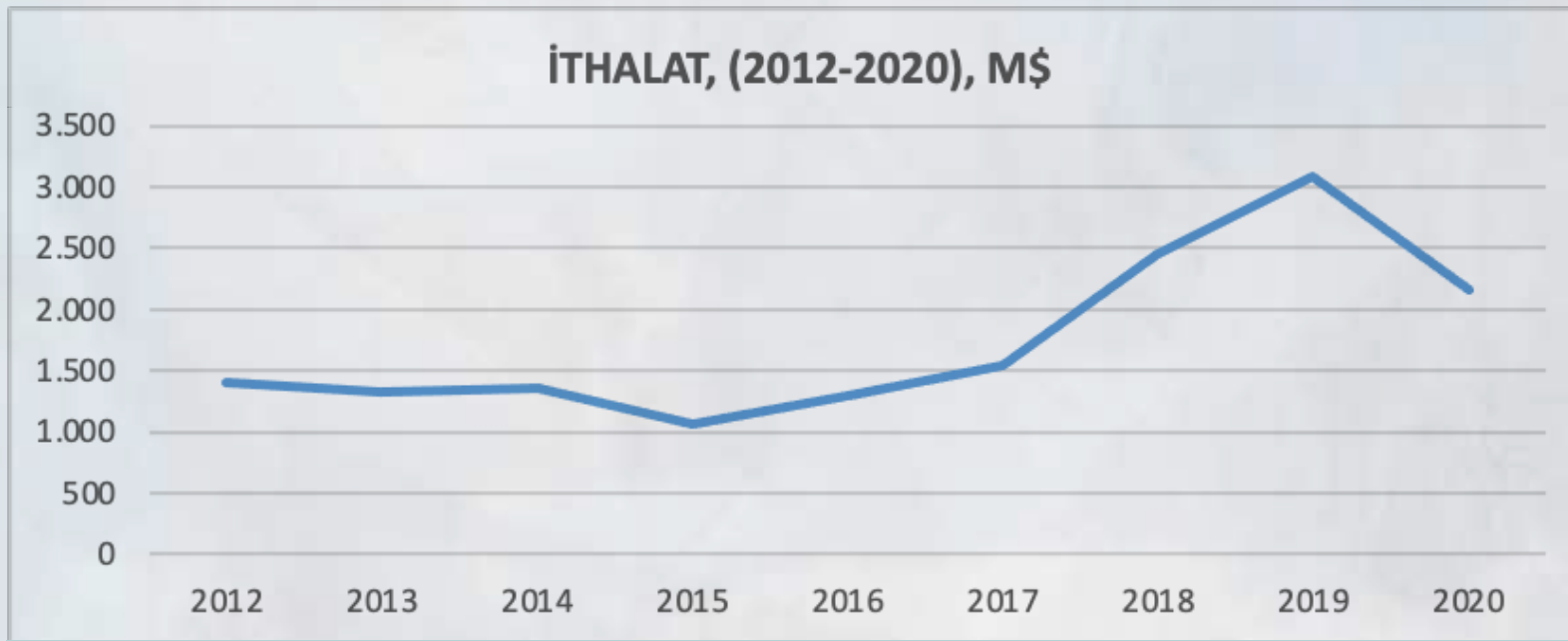
En fazla ihracat yapılan ülkelerin başında ise ABD gelmektedir. ABD'yi, Almanya, BAE, Suudi Arabistan ve Malezya takip etmektedir. Son dönemlerde ise Bayraktar TB-2 başta olmak üzere İHA/SİHA siparişi veren ülke sayısındaki artış (Fas, Katar, Ukrayna, Polonya, Pakistan v.d.) ülkelerin Milgem, helikopter siparişi ile ihracat rakamlarının önümüzde-

ki yıllarda daha fazla artması beklenmektedir. Dış politikada bağımsızlık, stratejik karar alma kapasitesinin artmasının yanında bu rakamların ekonomiye de önemli bir katkısının olduğu unutulmamalı. Özellikle Türkiye'nin savunma teknolojisi ve teçhizatı ithal eden bir ülke konumundan kendi kendine yetmesi ve sonrasında ihracata yönelmesi, ülkeden döviz çıkışını azaltmakta ve ödemeler dengesini pozitif yönde etkilemektedir. Daha önemlisi ise bu eğilimin yükselerek devam ediyor olmasıdır.

2012 yılından itibaren gerçekleşen ithalat giderleri ise şu şekildedir:

Tablo 15

Kaynak: SASAD

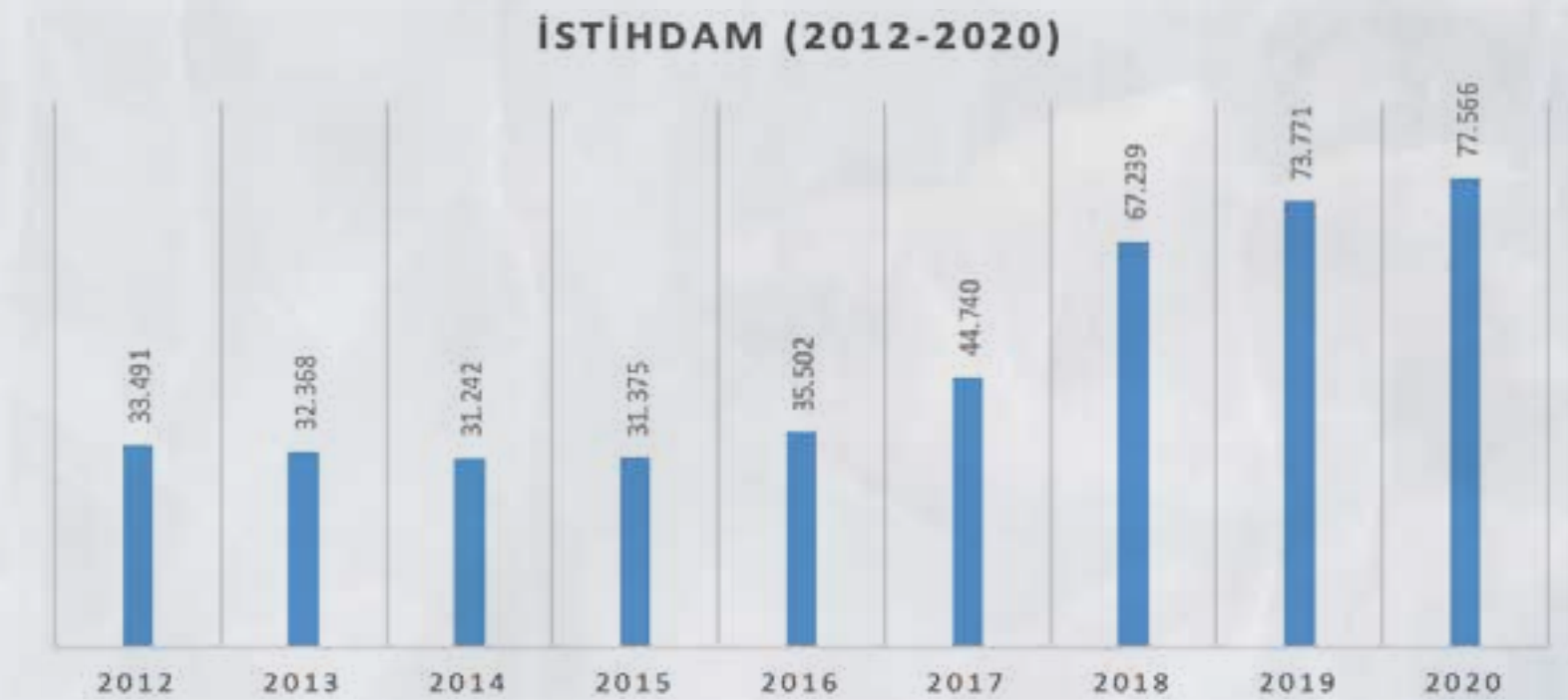
İthalat rakamlarına bakıldığında özellikle 2014-2019 arasında bir yükselme eğilimi dikkati çekmektedir. Bu eğilim bağımlılık ilişkisinden ziyade üretim artış hızına işaret etmektedir. Söz konusu yıllarda gerçekleşen sektörel büyüme daha fazla ürün ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu çıkarsamayı toplam ciro ve ithalatın ciro içindeki payını kıyaslayarak doğrulamak mümkündür: 2012-2020 arasındaki ithalat rakamları ile yukarıdaki ciro rakamları birbirine oranlandığında dramatik bir değişimin gerçekleşmediği, üretim, istihdam ve ciro yükselirken ithalat oranının aynı kaldığı hatta bazı

yıllarda düştüğünü ifade etmek mümkündür.

Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının yerli kaynaklardan karşılanma oranı 2002'de %24 iken 2007'de %41.6'ya, 2011'de %54'e 2019'da %67'ye⁴¹, günümüzde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamasına göre %80'i aşmış durumdadır.⁴² Daha da önemlisi bu oranın nerdeyse bütün üretim bantlarında yakın bir orana sahip olmasıdır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere bağımlılık oranı gittikçe azalmaktadır.

Savunma sanayiinin gelişiminin bir başka ekonomik çıktısı ise istihdama sağladığı katkıdır:

Tablo 16

Kaynak: SASAD

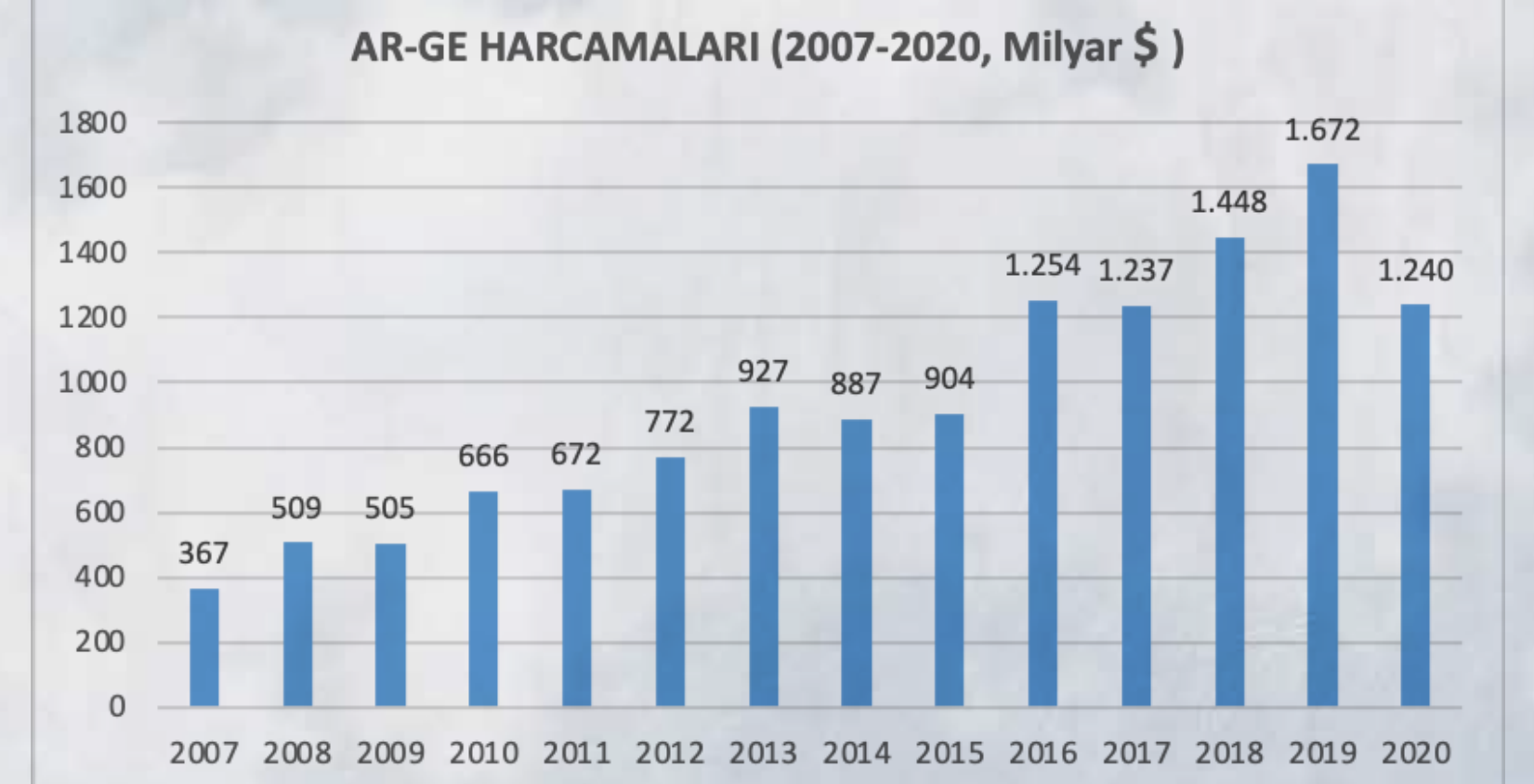
41 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, s. 177. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/11/2021_Yili_Cumhurbaşkanlığı_Yıllık_Programı.pdf

42 Özgür Altuncu, "Savunmada dışa bağımlılık yüzde 80'den 20'ye indi", Hürriyet, 18.07.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/savunmada-disa-bagimlilik-yuzde-80den-20ye-indi-41875336>

2012'de sektöre çalışan toplam kişi sayısı 33 bin iken, bugün 80 bin kişiye yaklaşmış durumdadır.⁴³ Bu eğilimi yalnızca çalışan kişi sayısının artışı olarak değerlendirmek eksik olacaktır. Aynı zamanda kritik bir sektörde beyin

göçünün engellenmesi de önem taşımaktadır. Üretim, ciro, ihracat ve istihdam artışını tamamlayan bir başka önemli unsur ise şüphesiz ki AR-GE çalışmalarıdır.

Tablo 17

Kaynak: SASAD

Savunma sanayiinin gelişimi ve sürekliliğinin kalıcı olabilmesinin en önemli anahtarlarından birisi AR-GE çalışmalarının başarısıdır. Tablodan da anlaşılacağı üzere AR-GE çalışmalarına ayrılan miktar her geçen yıl artış göstermektedir. 2002'de 49 Milyon \$ olan AR-GE bütçesi 2021'de 1.5 Milyar \$'ı bulmuştur.

AR-GE çalışmaları, yeni ürün geliştirilmesi, piyasa payının artırılması, ürün ve hizmet kalitesinin artırılmasının arkasındaki temel unsurdur. AR-GE çalışmalarının verimliliğini de bu unsurlarla ölçmek mümkündür. Daha açık bir deyişle, AR-GE çalışmaları yeni ürün geliştirilmesi, ürünlerin yenilenmesi, ciro ve ihracat artışına katkıda bulunmalıdır. 1990'lı yıllarda

da Proje geliştirmeye dönük adımlar atılmış ve önemli harcamalar yapılmıştır.⁴⁴ Ancak bu süreçten önemli çıktılar elde edildiğini ifade etmek maalesef zordur.

Bununla birlikte AR-GE, ciro, proje sayısı, ihracat ve istihdam tablolarının gösterdiği en önemli noktalardan birisi bu alanlardaki üretimin birlikte artışıdır. Milli muharip uçak, genel maksat helikopteri, milli uydu fırlatma sistemi, Milli muharip uçak, Altay tankı, füze sistemlerinin sürekli gelişimi, genel maksat helikopteri, İHA/ SİHA teknolojisindeki ilerleme, milli uydu fırlatma sistemi, MİLGEM projesi, TCG Anadolu gemisi gibi belli başlı üretim ve inovasyonlar AR-GE çalışmalarının birer sonucudur.

Savunma Sanayi Başkanlığının 2019 - 2023 Stratejik planında Ar-Ge süreci oldukça detaylı bir şekilde açıklanmıştır. TSK'nın ihtiyaç bildirmesi ile başlayan süreç, değerlendirmeye alınmakta ve üretim gerçekleşene kadar devam

43 "60 Milyar Dolarlık 700 Proje Üzerinde Çalışıyoruz", 21 Ocak 2021, <https://www.savunmasanayi.org/60-milyar-dolarlik-700-proje-uzerinde-calisiyoruz/>

44 İsmet Akça, Barış Alp Özden, Türkiye Savunma Sanayiinin Ekonomi-Politik Haritası, Yurttaşlık Derneği Raporu, 2021, s.19.

etmektedir.⁴⁵ Bu süreç boyunca üniversiteler, aracı kurum ve firmaların her biri kendine düşen rolü oynamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, Savunma Sanayii bütünlükçü bir yaklaşımla her geçen gün büyümekte ve farklı sektörlerle yayılmaktadır. Kısacası Savunma Sanayii kamu ve özel sektör firmalarıyla

sınırlandırmamak gerekir. Üniversitelerde araştırmacı yetiştirme programları, TEKNO PARK kuruluşları, SSB'nin bünyesindeki Savunma Sanayii akademisi, ilgili bakanlıklarda üniversitelere yapılan hibe ve araştırma destekleri T3 Vakfı benzeri STK bu sürecin birer tamamlayıcı parçası olarak değerlendirilebilir.

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020	2021
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı	Yüzde	67	69	71
Savunma ve Havacılık Yurtdışı Satış Geliri	Milyar \$	3,1	4,0	6,2
Savunma ve Havacılık Sanayii Cirosu	Milyar \$	10,9	16,5	19,7
Savunma ve Havacılık Sanayii İstihdamı	Bin Kişi	73,8	77,5	81,5

Kaynak: 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

Dünyada güvenlik sektörünü etkileyen sistemik değişim, tehdit algılarının değişimi, ekonomik gelişmişlik ve refah seviyesinin öncelenmesi gibi bir çok unsurdan görülen değişimlere rağmen, toplam savunma harcamalarının genel olarak yükselme trendine sahip olduğunu

ifade etmek mümkündür. Dönemsel dalgalanmalar ise bu anlamda bir istisna olarak kalmıştır. Savunma harcamalarının küresel düzeydeki eğilimine bakıldığında - SIPRI'nin verilerinden de anlaşılacağı üzere gittikçe arttığını ifade etmek mümkündür.

Tablo 18

Kaynak: SIPRI

45 T.C. Cumhurbaşkanlığı, SSB 2019 - 2023 Stratejik planı, s.94-95, 09.06.2022 https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/V_20191213172155589241.pdf

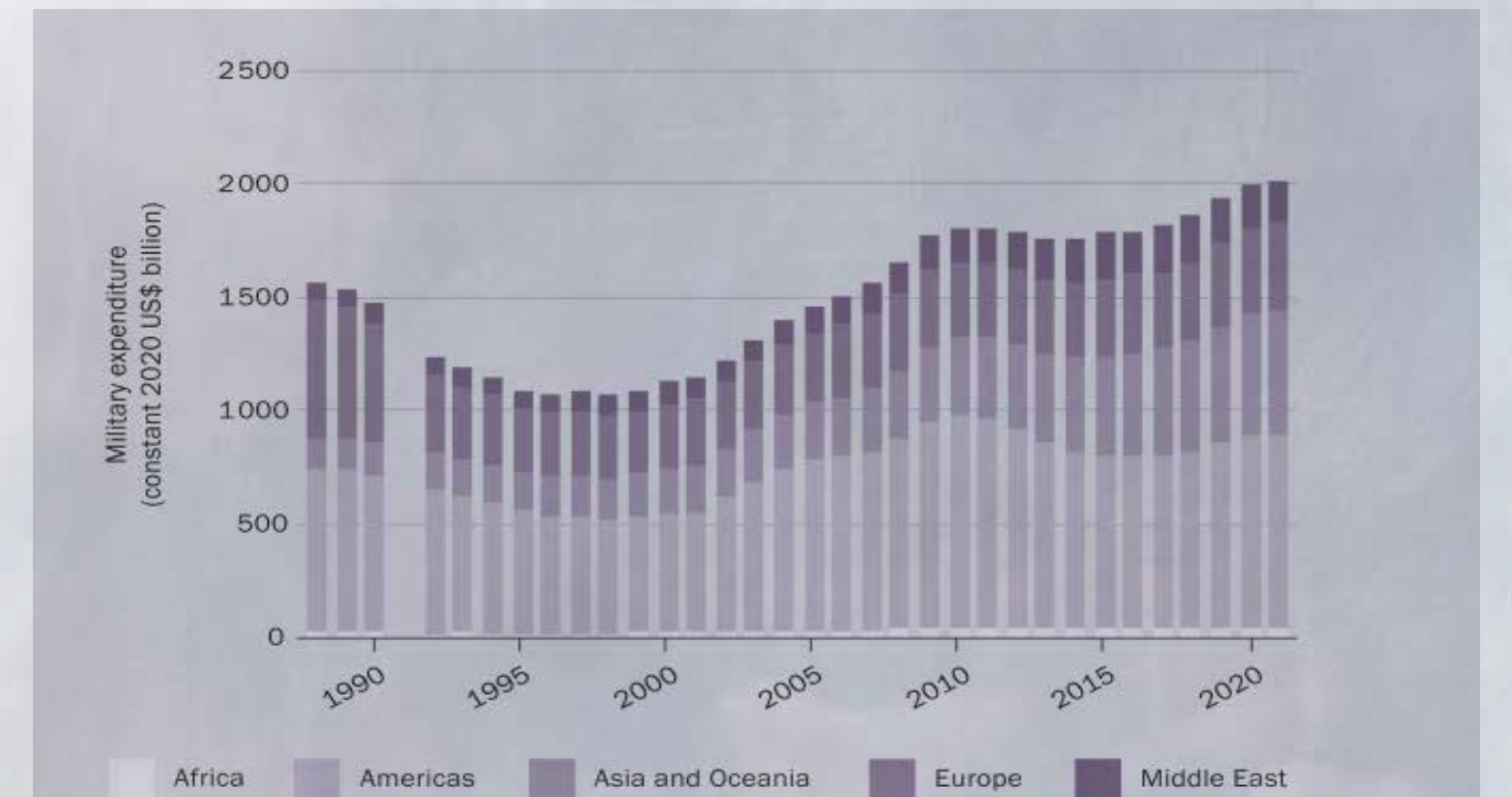
Küresel ekonominin durgunlaştığı, birçok ülkenin büyümesinin yavaşladığı hatta negatife döndüğü COVID-19 pandemi koşullarına rağmen tablonun da açıkça işaret ettiği üzere 2021 yılında dünyadaki toplam savunma harcamalarının ilk defa 2 trilyon doları geçtiği görülmektedir.⁴⁶ Yine SIPRI'nin verilerine göre özellikle bazı dönemlerde çok az artış hatta azalma gerçekleşirken bazı dönemlerde ise önemli oranda bir artış gözlemlenmektedir. Güvenlik atmosferinde yaşanan yumuşama 1990'lı yıllar boyunca askeri harcamaların çok az yükselmesine zemin hazırlamıştır. 1992 ile 2000 yılları arasındaki rakamlar bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. 2000 yılı sonrasında dünyada genel anlamda askeri harcamalarındaki artış miktarında 2001 İkiz Kulelere gerçekleşen saldırılar dolayısıyla güvenliği atmosferin tekrar geri gelmesi etkili olmuştur.

2012 ile 2016 yılları arasında Ortadoğu'da

yaşanan türbülansa rağmen dünya çapında toplam savunma harcamaları düşüşe geçmiştir. Bu durumun temel sebebi, Obama yönetimindeki ABD'nin askeri harcamaları kısması⁴⁷, Çin ve Rusya ile ilişkilerde diplomatik yöntemleri öne çıkarmış olmasıdır. ABD'nin bu iki ülke ilişkileri gerilim-müzakere döngüsünde gerçekleşmiş ve Obama askeri çatışmaya varacak hamlelerden uzak durarak diplomasiyi devrede tutmuştur.⁴⁸ Askeri harcamalar skalasında ilk beş ülke içinde yer alan ABD, Rusya ve Çin'in hem birbirleri ile ilişkileri hem de savunma ve dış politika stratejileri küresel düzeydeki rakamları doğrudan etkilemektedir. Yakın dönem yükseliş trendinde en dikkat çeken unsur ise, son üç yıldır etkili olan Covid-19 pandemi döneminde kötüleşen ekonomik koşullara rağmen askeri harcamaların artmış olmasıdır. Bu dönemde ABD-Çin gerilimleri ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali silahlanma bütçelerinde ve askeri harcamalarda yükseltmelerine neden olmuştur.

2020 Dolar kuruna göre askeri harcamaları tablosu

Tablo 19

Kaynak: SIPRI

47 "Obama Defense Spending Was Below Average", Wall Street Journal, Nov, 17, 2020, <https://www.wsj.com/articles/obama-defense-spending-was-below-average-11605643660>

48 Cheng Li, Assessing U.S.-China relations Under Obama Administration, August 30, 2016, <https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/> ;

Steven Pifer, "US-Russia Relations in the Obama Era: From Reset to Refreeze?" OSCE Yearbook 2014, 2015, s. 111.

46 "World military expenditure passes \$2 trillion for first time" 25 April 2022, <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time>

Sonuç ve değerlendirme

2020 dolar kuru açısından bakıldığında da karşımıza benzer bir tablo çıkmaktadır. Bölgesel dağılım açısından bakıldığında ise genel dalgalanma benzerlik gösterirken, bazı bölgelerin diğerlerinden farklılaştığı da dikkat çekmektedir. Örneğin Avrupa ülkelerinin en yüksek harcama rakamları 1990 öncesinde gerçekleşirken, Ortadoğu ülkelerinin harcamalarında ise 2000'li yıllardan günümüze kadar artan bir eğilim söz konusu olmuştur. Soğuk savaş sonrasında SSCB tehdidinin ortadan kalkması ile Avrupa'da askeri harcamaların azalması söz konusu olmuştur. Ortadoğu'da askeri harcamaların artmasına neden olan iki dönems faktör ise 11 Eylül saldırıları ile 2010 yılında başlayan Arap isyanlarının yol açtığı bölgesel gerilimdir.

Bu tablo ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin Savunma Sanayii alanında pozitif bir trend yakaladığını ifade etmek mümkündür. 2019 yılında Defence News'in yayınladığı rapora göre dünyanın ilk yüz savunma şirketi arasında beş Türk şirketi yer almıştır: Bunlar, ASELSAN 52., TUSAŞ 69., STM ve BMC 85., ROKETSAN ise 89. sırada yer almıştır.⁴⁹ ASELSAN'ın 52. Sıraya yükseldiği 2020 yılında ise ilk yüzde yer alan şirket sayısı 7'ye çıkmıştır. 2020'deki şirketlere ek olarak FNSS ve HAVEL-

SAN listeye girmeyi başarmıştır.⁵⁰ ASELSAN'ın 48. sıraya yükseldiği 2021 yılında ise ayrıca TUSAŞ listede yer almıştır. 2021 yılında daha az sayıda Türk şirketinin yer almasının sebebi ise diğer ülkelerdeki bir çok şirketin birleşmesi olarak göstermektedir. ⁵¹ Savunma sanayiinin yukarıda analiz edilen göstergelerinin yanında küresel rekabet ortamında ilk yüze giren şirket sayısındaki artış ve yukarı doğru gerçekleşen tırmanışlar Türkiye'nin istikrarlı bir şekilde küresel pazarda yer alabileceğini göstermektedir.

Yukarıda ifade edilen rakamların yanında yakın döneme dair plan ve beklentiler de bu pozitif ivmenin süreceğine işaret etmektedir. Savunma Sanayii Başkanlığına göre Türkiye bugün, dışa bağımlılığını minimum seviyeye indirme yolunda ilerlemektedir. Halihazırda 60 milyar dolarlık 700 proje üzerinde çalışan SSB, 2023 hedeflerini 27 milyar dolara yakın ciro, 10 milyar dolar ihracat ve yaklaşık 80 bin kişilik istihdam olarak açıklamıştır.⁵² Bu beklentiler, yakın dönem için savunma sanayiinin hem yakaladığı trende hem de geleceğe dair beklentilere dair önemli ipuçlarıdır.

⁴⁹ "Turkish Defense Companies Defense News Top 100 List 2020 Performance", Defence Turkey, November 2020, <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkish-defense-companies-defense-news-top-100-list-2020-performance-4246>

⁵¹ "Defense News Top 100 for 2021 Açıklandı", <https://www.savunmasanayist.com/defense-news-top-100-for-2021-aciklandi/>

⁵² "60 Milyar Dolarlık 700 Proje Üzerinde Çalışıyoruz", 21 Ocak 2021, <https://www.savunmasanayi.org/60-milyar-dolarlik-700-proje-uzerinde-calisiyoruz/>

Çalışmanın başında ulusal savunma ve ekonomi-politiğini etkileyen unsurlar açısından bir değerlendirme yapıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Uluslararası sistemin yapısında bir değişim gözlemlendiğine dair ortak bir kanaat söz konusudur. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ABD hegemonyasının etkinlik seviyesindeki düşüş sistemik tartışmaların temel nedenidir. Her ne kadar çok kutuplu bir sistem ortaya çıkmış değilse de bu anlamda bir belirsizliğin ya da geçiş döneminin yaşandığı artık kabul edilmektedir. Bu belirsizlik döneminin yol açtığı sancılar ise Ortadoğu bölgesine doğrudan yansımıştır. 2010 yılının sonundan itibaren ortaya çıkan Arap isyanlarının yol açtığı karmaşa, bölge ülkelerinin yeniden konumlanmasına yol açmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin sınırları boyunca yüz yüze kaldığı tehditler Türkiye'yi de yeni siyasi arayışlara itmiştir. Savunma sanayiinin bu tarihlerden itibaren ivme kazanmış olması tesadüf değildir. Kısacası sistemik değişim doğrudan olmasa da dolaylı olarak Türkiye'nin savunma sanayii alanındaki tercihlerini ve politikasını yönlendirmiştir.

⁴⁹ "Defense News Top 100 Global Defense Companies (2019)", <https://www.salesartillery.com/fs/top-100-defense-companies>

Siyasi ve askeri karar alıcıların tercihleri ise bu anlamda daha belirleyici olmuştur. Liderliğin tercihlerini belirleyen iki temel etmenden söz etmek mümkündür: Birincisi sistemi algılamak biçimleri ile birlikte yönettikleri ülkeyi nasıl konumlandıkları; ikincisi ise tehdit algıları ve kaynağıdır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mevcut sistemin kurumsal işlevsizliğine yönelik itirazı ve ne dünyanın ne de Türkiye'nin eskisi gibi olmadığına yönelik söylemleri, sistemi nasıl algıladığına işaret etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin özelde ABD genelinde Batı ile ilişkilerinin mevcut düzlemde (Türkiye'nin kendi güvenliği konusunda bile edilgen bir konumu kabul ederek) sürdürülemeyeceğine dair kanaati de bilinmektedir. Özellikle Avrupa Birliğine üyelik konusunda Türkiye'nin on yıllardır bekletiliyor olması, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Batı ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gerektiği kanaatinin gelişmesine neden olmuştur. Daha açık bir deyişle Türkiye'nin ABD ve Avrupa karşısında bu kadar edilgen konumu hak etmediği fikri yönlendirici bir etken olmuştur.

Tehdit algısı ve kaynağı ile ilgili de benzer bir durum söz konusudur. Son on yıldır Türkiye için temel güvenlik endişelerine neden olan Suriye krizinden kaynaklı PYD, PKK, DEAŞ gibi terör örgütleri ile ilgili yaşanan fikir ayrılığı ve PYD'ye sağlanan somut destek Türkiye'de yalnızca karar alıcıların değil kamuoyunun da tehdit algısını şekillendirmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin yarattığı kırılma ve FETÖ konusunda ABD'nin işbirliğine yanaşmaması Türkiye'nin özerk bir politik çizgi benimsemesine yol açmıştır.

Bu durumun en somut yansıması ise S-400 Hava Savunma Sisteminin edinilmesi ile birlikte yaşanmıştır. Türkiye'nin hava savunma sistemine yönelik arayışı, Suriye krizinden kaynaklı tehditlerle birlikte aciliyet kazanmış ve Türkiye'nin harekete geçmesine neden olmuştur. ABD ve Batılı ülkelerin Suriye politikalarını değiştirmesi ve Patriot sistemlerini Türkiye'den çekmesi ile Türkiye topraklarının önemli bir kısmı savunmasız kalmıştır. Türkiye'nin hava savunma

sistemi edinmek için ilk tercihi olan patriotları ABD'nin vermeye yanaşmaması da bu süreçte yaşanacak gerilimin bir parçası olmuştur.

Rusya ile Ağustos 2016'da başlayan müzakereler sonucunda Türkiye'nin S-400 Hava savunma sistemini edinmesine karşılık ABD, Türkiye'yi F-35 programından çıkarmakla kalmamış, CAATSA kapsamında yaptırımlara tabi tutmuştur. Bu durum Türkiye'nin savunma sanayiinin önemini yeniden gündeme getirmiştir. Bununla birlikte Zeytinalı operasyonu ile başlayan, Irak ve Libya'da başarısı kanıtlanan İHA/SİHA teknolojisi de Türkiye'de karar alıcılar kadar kamuoyunu da motive etmiştir. Savunma sanayiindeki üretim sürecinin doğru bir planlama ve AR-GE çalışmaları sonucunda bir ekosisteme dönüşmesi de söz konusu başarıda etkili olan bir başka faktör olmuştur.

Savunma sanayii bütün ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de hayati önemi haiz bir alandır. Henüz istiklal mücadelesinin devam ettiği yıllarda kamu ve özel sektörde başlayan hamleler, Türkiye'de sektörün sahip olduğu önemin anlaşıldığına dair bir işaret olarak kabul edilebilir. Ancak bu hamleler ülkenin ihtiyacını karşılayacak düzeye gelmeden akim kalması, Türkiye'nin on yıllar boyunca bu sektörde bağımlı olmasına yol açmıştır. Özellikle II. Dünya savaşının ardından Türkiye'nin ABD ve NATO ile kurduğu askeri ittifak, bu aktörleri tedarikçi, Türkiye'yi de deyim yerindeyse bir 'tüketici'ye dönüştürmüştür. Bu durum askeri harcamalar üzerinde büyük bir yük oluşturmuş ve stratejik bir alanda bağımlılık oluşturmuştur. Türkiye'nin büyük ekonomik krizler yaşadığı 1970'li yıllarda askeri harcamaların GSYH'nin %5'ini, 1990'lı yıllarda da %4'ü bulması ve bu dönemde en fazla askeri harcama yapan ülke konumuna gelmesi bu anlamda önemli bir göstergedir. Türkiye'nin bu alanda kronik bir probleme dönüşen 'bağımlılığı' ise stratejik düzeyde kayıplara neden olmuştur. 1964'te Kıbrıs'a müdahale kararının on yıllık bir gecikme ile gerçekleşmesi ve 1974'te gerçekleşikten sonra ambargolara maruz kalması da bu stratejik kaybın göstergesidir.

Kıbrıs hareketi dolayısıyla yaşanan problemlerin yarattığı motivasyon ile savunma sanayiinde başlayan hamleler 1973'te TUSAŞ'ın, 1975'te ASELSAN'ın kurulması ile belirli düzeyde bir kurumsallaşmaya evrilmiştir. Ancak bu kurumsallaşmaya rağmen siyasi istikrarsızlık, askeri darbeler ve ekonomik krizler sektörel atılımların gerekli çıktıları üretmesinin önüne geçmiştir. Halbuki ABD ile yaşanan problemlerin yanında Yunanistan ile on yıllardır süregelen jeopolitik sorunlar ve 1980'li yıllardan itibaren tırmanmaya başlayan PKK terörünün bertaraf edilmesinde öncü role sahip olma potansiyeline sahip savunma sanayii alanında yerleşme ve millileşmenin hızla gelişmesi beklenirdi.

2000'li yıllardan itibaren önemli gelişmeler kaydeden Türk Savunma Sanayiinin ekonomi politikasına bakıldığında mevcut şartlarda gelişim ivmesini devam ettireceğini ifade etmek mümkündür.

Bugün itibarıyla Türk savunma sanayii gelişen ve gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında bir çok alanda ilerlediği ve Türkiye'nin ekonomisine yaptığı katkılar somut olarak ortaya çıkmaktadır. Dış politika ve güvenlik alanında bağımlılığı düşürerek Türkiye'nin otomisine yaptığı katkının yanında istihdam, ticaret hacmi, ihracat, artan şirket sayısı, küresel rekabet gücü kazanan kamu kurumları ve özel sektördeki şirketler, dünyada ilk yüze giren firma sayısındaki artış gibi somut göstergeler, Türk savunma sanayiinin ekonomi-politik katkılarına işaret etmektedir.

- 2002'de 248 Milyon\$ olan ihracat 2022'de 3.2 Milyar\$,
- 2002'de 62 olan proje sayısı 2020'de 750'ye,
- 2002'de 5.5 Milyar\$ olan proje bütçesi 2022'de 75 Milyar\$,
- 2002'de 10.000 olan istihdam edilen personel sayısı 2022'de 80.000,
- 2002'de 49 Milyon \$ olan AR-GE bütçesi 2021'de 1.5 Milyar \$,
- 2002'de %20 olan Yerlilik Oranı 2021'de %71,
- Sektörün toplam ekonomik büyüklüğü ise 2020'de 11 Milyar \$ olmuştur.

Savunma sanayiinde dışa bağımlı olduğu tank, gemi, savaş ve çok amaçlı helikopter, insansız hava araçları, hava savunma sistemleri, gibi stratejik ürünlerde son yirmi yılda üretici ve ihracatçı konumuna geçmiştir. Ayrıca savaş uçağı üretiminde de motor dahil önemli bir mesafe kaydetmiştir. 2002 ile 2022 yılları arasındaki somut göstergelere bakıldığında da savunma sanayiinin ekonomi-politiğinde kat edilen mesafe ortaya çıkmaktadır. Bu göstergeler aynı zamanda sektörün potansiyeline ve gelecekte kaydedebileceği gelişmelere işaret etmektedir.

Kaynakça

"60 Milyar Dolarlık 700 Proje Üzerinde Çalışıyoruz", 21 Ocak 2021, <https://www.savunmasanayi.org/60-milyar-dolarlik-700-proje-uzerinde-calisiyoruz/>

"Biz Kimiz?". *Aselsan*. 04.06.2022. <https://www.aselsan.com.tr/tr/hakkimizda/biz-kimiz>

"Defence Expenditures of NATO Countries (2013-2020)", NATO, 16 Mart 2021. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_182242.htm

"Defense News Top 100 for 2021 Açıklandı", 12 Temmuz 2021. Savunma sanayiST, <https://www.savunmasanayist.com/defense-news-top-100-for-2021-aciklandi/>

"Defense News Top 100 Global Defense Companies (2019)". *Sales artillery*. <https://www.salesartillery.com/fs/top-100-defense-companies>

"Hakkımızda". *Aspilsan*. 04.06.2022. <https://www.aspilsan.com/kurumsal/hakkimizda/>

"Helikopter". *Tusaş*. 04.06.2022. <https://www.tusas.com/urunler/helikopter>

"Hikayemiz", *Roketsan*, 04.06.2022. <https://www.roketsan.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda>

"İŞBİR JENERATÖR, Yeni Yatırımları ile Türkiye'nin Alternatörde Dışa Bağımlılığını Bitirecek". *MSI*, 20 Ağustos 2021. <https://www.savunmahaber.com/kara-sistemleri-isbir-jenerator/>

"İştiraklerimiz". *Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı*. 04.06.2022. <https://www.tskgv.org.tr/ortakliklarimiz/istihaklerimiz>

"Obama Defense Spending Was Below Average". *Wall Street Journal*. Nov., 17, 2020. <https://www.wsj.com/articles/obama-defense-spending-was-below-average-11605643660>

"SASAD Savunma ve Havaçılık Sanayii Performans Raporu". SASAD. <https://www.sasad.org.tr/sasad-savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu>

"Savunma Sanayimiz". *T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı*. 04.06.2022. <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>

"Savunma". *Havelsan*. 04.06.2022. <https://www.havelsan.com.tr/sectorler/savunma-ve-guvenlik>

"SIPRI databases", *SIPRI*. <https://sipri.org/databases>

"T.C. Cumhurbaşkanlığı, SSB 2019 - 2023 Stratejik planı". *Savunma Sanayii Başkanlığı*. 09.06.2022. https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContent-s/V_20191213172155589241.pdf

"Tarihçe", *Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı*, 04.06.2022. <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce>

"Turkish Defense Companies Defense News Top 100 List 2020 Performance". *Defence Turkey*. November 2020. <https://www.defence-turkey.com/en/content/turkish-defense-companies-defense-news-top-100-list-2020-performance-4246>

"World military expenditure passes \$2 trillion for first time". *SIPRI*. 25 April 2022. <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time>

"2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı". https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/11/2021_Yili_Cumhurbaşkanlığı_Yıllık_Programı.pdf

Akça, İsmet; Özden, Barış Alp. *Türkiye Savunma Sanayinin Ekonomi-Politik Haritası*. Yurttaşlık Derneği Raporu. 2021.

Altuncu, Özgür "Savunmada dışa bağımlılık yüzde 80'den 20'ye indi". *Hürriyet*. 18.07.2021. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/savunmada-disa-bagimlilik-yuzde-80den-20ye-indi-41875336>

Ansari, Irfan. "Efficient and Effective Financial Management of Defence Resources". *The Political Economy of Defence*. Ed. Ron Matthews. Cambridge: Cambridge University Press, 2019: 47-70.

Altun, Fahrettin. *Türkiye as a Stabilizing Power in an Age of Turmoil*, Washington DC: Academica Press, 2022.

Aslan, Ali. "Türk Dış Politikasını Anlamak İçin Kavramsal Bir Çerçeve: Otonomi Arayışı". *Ak Parti'nin 15 Yılı, Dış Politika*. İstanbul: SETA Kitapları, 2017: 17-41.

Beyoğlu, Bülent E. ve Kılıç, Abdurrahman. "Türk Savunma Sanayinin Kısa Tarihi", *Savunma Sanayii Gündemi*, 13/3 (2010).

Brauer, Jurgen; Dunne, P.J.; Tian, N. "Towards Demilitarisation? The Military Expenditure-Development Nexus Revisited". *The Political Economy of Defence*, Ed. Ron Matthews. Cambridge: Cambridge University Press, 2019: 90-119.

Çetin, Şerife; Şeker,Ala Ufuk. "Trump'ın 'savunma külfeti' NATO'yu gerdi". *Anadolu Ajansı*. 14.07.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-savunma-kulfeti-na-toyu-gerdi/1203680>

Dunne, J. P. and Tian, N. "Military Expenditure and Economic Growth, 1960-2014". *The Economics of Peace and Security Journal*. 11(2) (2016): 50-56

Erboğa, Abdullah. "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi ve Silahlanma Stratejisi". *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*. Ed. Abdullah Erboğa. İstanbul: SETA Kitapları, 2020: 69-104.

Hartley, Keith and Belin, Jean, "The global defence industry: An Overview". *The Economics of the Global Defence Industry*. Ed. Keith Hartley and Jean Belin. London&New York: Routledge, 2020: 1-7.

Kurç, Çağlar. "Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization". *Defence Studies*. 17:3, (2017): 260-281.

Li, Cheng. "Assessing U.S.-China relations Under Obama Administration". *Brookings Institute*. August 30, 2016. <https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/>

Matthews, Ron. "The Political Economy of Defence". *The Political Economy of Defence*. Ed. Ron Matthews. Cambridge: Cambridge University Press, 2019: 3-27.

Mevlütöğlu, Arda. *Türkiye'nin Savunma Reformu*, SETA Analiz, Sayı164, 2016.

Özer, Ayşe İrem. *The Rise of Turkish Defense Industry*, İstanbul: SETA Kitapları, 2019.

Pifer, Steven. "US-Russia Relations in the Obama Era: From Reset to Refreeze?". *OSCE Yearbook 2014*. 2015: 111-123.

R. DeVore, Marc. "Defying Convergence: Globalisation and Varieties of Defence-Industrial Capitalism". *New Political Economy*. Volume 20, Issue 4, (2015), s. 571-572. 569-593.

Smith, Ron. "Military Expenditure and Growth". *The Political Economy of Defence*. Ed. Ron Matthews. Cambridge: Cambridge University Press, 2019: 73-89.

STM Teknoloji Düşünce Merkezi, *Türk Savunma Sanayinin Yükselişi ve Ambar-golar*, STM Yayını, 2021.

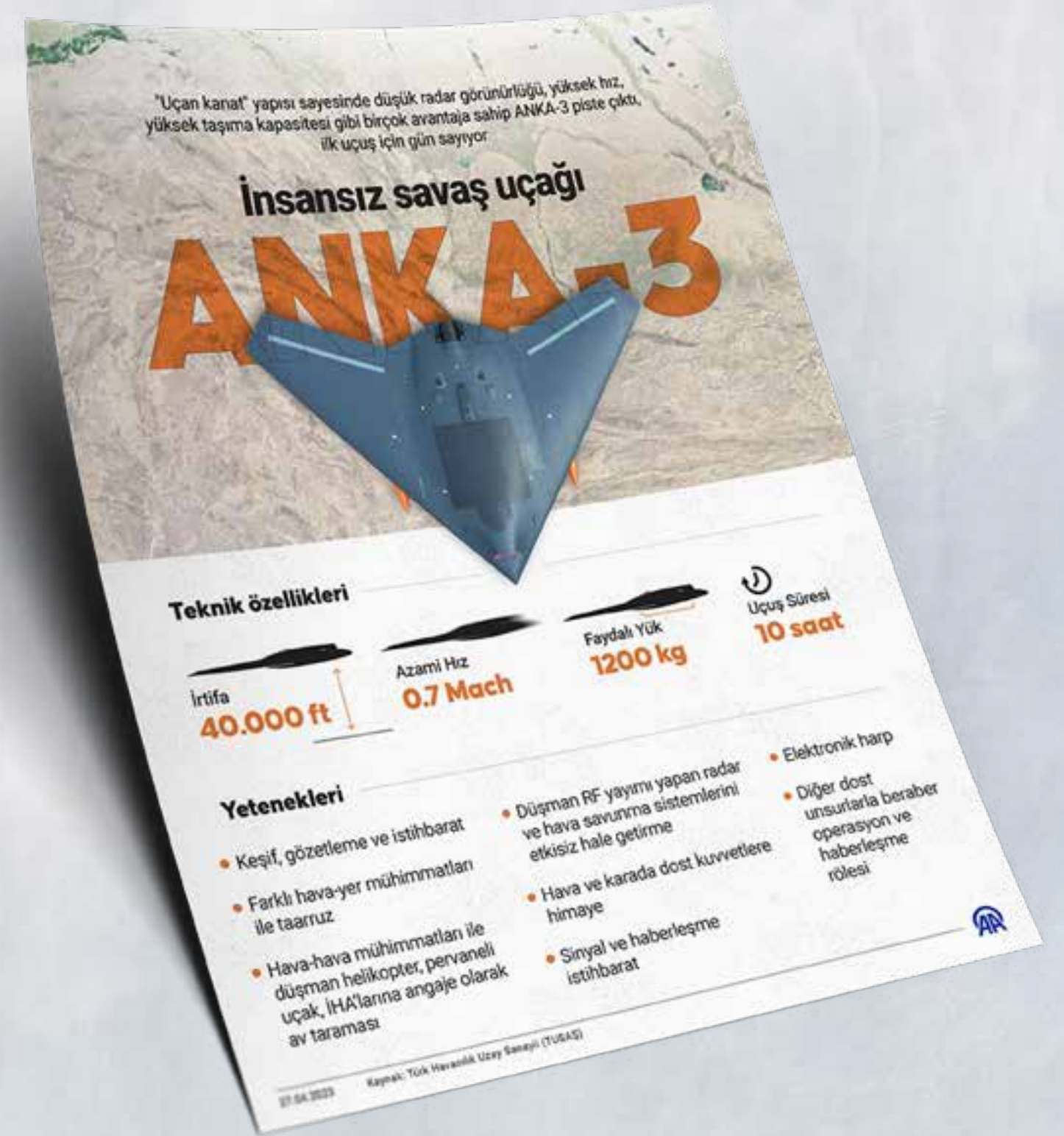
Şenesen, Gülay Günlük. *1980-2001: Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri*. İstanbul: Tesev Yayınları. 2002.

Türeken, Mücahit. "Yerli ve milli silah sanayisinin temellerini atan isim: Nuri Killigil Paşa". *Anadolu Ajansı*. 27.03.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yerli-ve-milli-silah-sanayisinin-temellerini-atan-isim-nuri-killigil-pasa/1100413> ^v

^v

Yalçın, Hasan Basri. "Stratejik Silah Kapasitesi". *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, Ed. Abdullah Erboğa, SETA Kitapları. 2020: 19-65.

Zülfüoğlu, Özkan. "Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 30/2, (2021):139-153.

Terörle Mücadele ve Savunma Sanayii

Doç.Dr. Hüseyin Alptekin

GİRİŞ

Askeri teknoloji ve askeri strateji bağlamında uyum ve tamamlayıcılık ilkesi

Terör örgütlerinin terör kampanyaları ve buna karşı devletlerin terörle mücadele operasyonları düzensiz ya da asimetrik çatışma örnekleri arasında yer almaktadır. Terörle mücadele kapsamında gerçekleşen çatışmalarda bir tarafta hiyerarşik yapısı şeffaf, uluslararası anlaşmalara taraf ve bu sebeple sorumluluk yüklenen, askeri birlikleri ve envanteri itibarıyla düzenli bir ordu ve destekleyici unsurları yer alırken diğer tarafta hiyerarşik yapısı daha karanlık, kaçak çatışan, uluslararası anlaşmalara taraf olmayan enformel ve illegal oluşumlar bulunmaktadır. İki tarafta da devlet güçlerinin yer aldığı düzenli ya da geleneksel çatışmalar ile mukayese edildiğinde bu tür çatışmalar farklı dinamiklere sahiptir. Ancak yine de terörle mücadele de askeri strateji ve askeri teknolojiye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle terörle mücadele askeri teknoloji ve askeri stratejinin kapsamı dahilinde, bu iki alanın düzensiz harp koşullarındaki etkileşimi bağlamında değerlendirilebilir.

Bu bölüm, terörle mücadelede savunma teknolojileri ve stratejileri için bir bağlam oluşturmak adına modern harp tarihinde askeri teknoloji ve strateji etkileşimi tartışmasıyla başlamaktadır. Akabinde terör stratejileri ele alınacak, bu stratejilerin PKK örneğinde nasıl planlandığı tartışılacaktır. Çalışma daha sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin PKK terörüne karşı sınır güvenliğini sağlamak adına uyguladığı savunmacı (defansif) ve saldırı (ofansif) stratejilerinde yüksek korunaklı teknolojik karakol-

lar (kalekollar), zırhlı kara araçları ve insansız hava araçlarından nasıl faydalandığını ele alacaktır. Çalışmanın ana tezinde geleneksel/konvansiyonel savaşlarda olduğu gibi terörle mücadele için de tamamlayıcılık prensibinin önemine dikkat çekilmektedir. Bu tamamlayıcılık ilkesi (a) ofansif ve defansif stratejilerin stratejik düzlemde birbirleriyle; (b) kalekol, zırhlı kara araçları ve insansız hava araçlarının taktiksel düzlemde birbirleriyle; ve son olarak (c) stratejik plan ve operasyonel araçların birbirleriyle uyumlu ve bütünlük olması gerektiğini ortaya koymaktadır.¹

¹ Odaklandığı tamamlayıcılık ilkesi nedeniyle bu çalışmanın ana teorik zemini teknolojik ve niceliksel üstünlüğün askeri başarıyı belirlediğini iddia eden materyalist yaklaşımlardan da stratejinin ana belirleyici olduğunu iddia eden doktrin temelli yaklaşımlardan da farklılaşmaktadır. Materyal ve doktrin temelli unsurlar arasındaki tamamlayıcılık ilkesini önceleyen temel bir eser için bkz. Stephen Biddle, *Military Power Explaining Victory and Defeat in Modern Battle* (Princeton

Terörle mücadele askeri teknoloji, strateji, taktik ilişkisi: teorik ve kavramsal çerçeve

Askeri teknoloji, daha özeldyse modern muharebe teknolojisi farklı sıçrama evreleri yaşamıştır ve literatürde farklı dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışma bağlamında bu süreci dört döneme² ayırırsak modern savaş-

University Press, 2004).

2. Bu dört evre Lind et al.'ın (2001) savaşın dört nesli sınıflandırmasından esinlen-

ları klasik dönemden ayıran ilk dönem ateşli silahların kullanımıyla başlatılabilir. 1600'lerde yaygın şekilde kullanılmaya başlanan *flintlock* türü barutlu tabanca ve tüfeklerden makineli tüfeklere kadar ateşli silahlar modern ordulara özellikle bu silahlardan mahrum sömürge topraklarında ciddi bir askeri avantaj sağlamıştır. Örneğin, 1893'te bugünkü Zimbabwe topraklarında yaşanan Shangani Nehri muharebesi Maxim makineli tüfeğinin ilk defa muharebede kullanılmasına tanık olmuştur. 700 kişilik Britanya ordusu sahip olduğu beş makineli tüfekte ciddi bir avantaj elde etmiş, çarpışmada İngiliz tarafı sadece dört asker kaybederken modern silahlardan yoksun Matabele tarafı 1500 askerini yitirmiştir. Tarihi Maxim'den 22 yıl daha eskiye giden Gatling türü silahlardan farklı olarak bir kişinin sürekli bir şekilde mekanik kolu çevirmesine gerek bırakmadan, sadece tetiğe basılı tutulmasıyla dakikada 500 mermi atabilen Maxim silahı Matabele yerlilerinin ifadesiyle yenilmesi mümkün olmayan bir canavardı.³ Tarihi ve edebiyatçı yazar Hillaire Belloc bu yeni tür canavara işaret ettiği "günün sonunda bizde Maxim var, onlarda yok"⁴ ifadesiyle askeri teknolojinin muharebe alanındaki etkisi ve ona sahip olanlara sağladığı kesin avantajı özetlemiştir. Makineli tüfekler başta olmak üzere dönemin öne çıkan silah teknolojisi az sayıdaki sömürgeci askerlerin sayıca çok daha kalabalık yerli birliklere karşı galip gelmesinde başlıca unsur olmuştur.

Modern savaşın ikinci dönüm noktası olarak doğrudan silah teknolojisi ürünü olmayan ama güç çarpanı olarak görülebilecek radyo iletişimi ve kamuflaj teknolojisi gösterilebilir.⁵

mekle beraber birtakım farklılıklar da göstermektedir. Bu bölümde tasvir edilen evreler savaş silah ve ekipmanının teknolojik ilerlemesini ifade ederken Lind et al.'ın evreleri sırayla düzen ve disiplin, ateş gücü ve yıkıcılık, hız ve şok, ve dördüncü evre olarak bu çalışmanın konusu da olan düzensiz savaşlarda sivil-muharip ayrımının belirsizleşmesi ve savaşın askeri olmayan araçlarının öne çıkmasına odaklanmaktadır.

3 Niall Ferguson, *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power* (Basic books, 2008).

4 Orijinal ifade: "Whatever happens, we have got the Maxim and they have not" Hillaire Belloc, "The Modern Traveller (London: Edward Arnold, 1898)" 9, no. 05 (1898), alıntılan Ramey Mize, "Whatever Happens, We Have Got, the Maxim, and They Have Not: The Conspicuous Absence of Machine Guns in British Imperialist Imagery," 2017, 43-65.

5 Paul Cornish, "Technology, Strategy and Counterterrorism," *International Affairs* 86, no. 4 (2010): 877-78.

Radar teknolojisi de bu ikinci dönüm noktasına eklenilebilecek bir teknolojik sıçrama örneği olmuştur. Üçüncü aşamayı uzun mesafeler kat edip vardıkları hedefleri havadan imha eden bombardıman uçakları, deniz seviyesinin altında görülmeden yol alabilen ve kendilerinden kat be kat büyük savaş gemilerini torpidolayıp batırabilen denizaltılar ve yürüyen kale olarak tasvir edilen, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri konvansiyonel savaşların vazgeçilmez aracı olan tanklar, yani hareketi ve ateş gücünü birleştiren araçlar oluşturmuştur. Son ve dördüncü evre ise bir paradigma değişimine sahne olmuştur. İlk defa 1945 yılında Japonya'ya karşı kullanılan atom bombası konvansiyonel savaş düşüncesine alternatif bir savaş rasyonelitesi oluşturarak bir dönüm noktası olmuştur.⁶ Nitekim atom bombasını termonükleer ve hidrojen bombalarının geliştirilmesi takip etmiştir. Böylelikle, büyük güçler arası rekabette hava destekli mekanize birliklerin birincil önemi azalmıştır. Onun yerine, daha uzun mesafeli bombardıman uçakları, karaya konuşlu uzun menzilli füze rampaları ile kıtalararası balistik füzeler ve nükleer silahlarla donatılmış denizaltılar bu yeni silah türü için taşıyıcı unsurlar olarak öne çıkmıştır.⁷

Dünya savaşlarında makineli tüfek defansif strateji bağlamında sabit mevzi savunmasını, İkinci Dünya Savaşı'nda bombardıman uçakları ve tanklar ofansif bir strateji bağlamında yıldırım hareketlerini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel güçlerin envanterinde yerini alan nükleer silahlar ise defansif bir strateji olarak nükleer caydırıcılığı öne çıkarmıştır. Bu çalışmada defansif kavramı düşman saldırısını caydıran, saldırı teşebbüsü durumunda engelleyen veya maruz kalınan hasarı minimize eden savunma teknolojileri ve bu teknolojileri

6 Askeri teknolojinin tarihsel evrimi için bkz. David Kirkpatrick, "Revolutions in Military Technology, and Their Consequences," *The RUSI Journal* 146, no. 4 (2001): 67-73; Christon I. Archer, *World History of Warfare* (U of Nebraska Press, 2002); Barton C. Hacker, "The Machines of War: Western Military Technology 1850-2000," *History and Technology* 21, no. 3 (2005): 255-300; Cynthia Lum, Leslie W. Kennedy, and Alison Sherley, "Are Counter-Terrorism Strategies Effective? The Results of the Campbell Systematic Review on Counter-Terrorism Evaluation Research," *Journal of Experimental Criminology* 2, no. 4 (2006): 489-516; John Keegan, *A History of Warfare* (Random House, 2011); Hasan Basri Yalçın, *Asimetrik Savaş: Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı* (SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2020).

7 Hacker, "The Machines of War," 269.

öne çıkararak sınır güvenliği sağlayan strateji için kullanılmaktadır. Öte yandan ofansif stratejiden kasıt Van Evera'nın⁸ altını çizdiği üzere düşman kontrolündeki sahada düşman kontrolünü ortadan kaldırmaya ve burada kendi fiili hakimiyetini tesis etmeye yönelik stratejilerdir. Bu açıdan bakıldığında aynı silahlar hem ofansif hem de defansif roller oynayabilirler. Örneğin sınırdan içeri sızma girişiminde bulunan PKK militanlarını etkisiz hale getiren bir SİHA taktik açıdan saldırıda bulunduğu halde stratejik bakımdan defansif bir strateji bünyesinde kullanılmıştır. Yahut sınır ötesinde kurulan kalekollar korunaklı yapılarıyla taktik açıdan defansif olmakla birlikte düşman sahada statükoyu değiştirip kontrol sağlama görevi icra ettiği için ofansif bir stratejinin enstrümanıdır. Benzer şekilde makineli tüfekler Avrupa'nın Afrika'yı kolonileştirme döneminde ofansif, 1914 ve 1939 dünya savaşlarında ise kuruldukları sabit mevzilerde defansif stratejiler bağlamında icra edilmiştir. Atom bombası İkinci Dünya Savaşı'nda ofansif bir strateji unsuru olarak kullanılırken nükleer silahlanmanın yaygınlaşmasıyla defansif bir strateji unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özetle, bir silah teknolojisinin kullanım amacı, operasyonel faydası ve muharebe sonucuna etkisi belirli bir stratejiyle uyumlu kullanımına bağlı olarak değişebilmektedir.

Nükleer silahlar zamanla büyük güçler arası stratejik rekabetin birincil askeri aracı olurken konvansiyonel silahlar ise aynı dönemde elektronik çağa girmiştir. Büyük güç rekabetindeki teknolojik üstünlüğüne rağmen ABD, Vietnam'daki asimetrik savaş sahasında zorluklarla karşılaşınca sahadaki fiziki hedefi bulacak, bunu elektronik sinyallere dönüştürüp güvenli yerdeki karargaha taşıyabilecek elektronik sensörlerin önemini farkına varmıştır⁹. Böylelikle muharebe alanından uzakta konumlanmış güvenli karargahlara ulaşan hedef ve tehdit bilgileri, coğrafya müsaade ettiği ölçüde havadan hedef alınabilmektedir. Ancak

mağaralar, kanyonlar, dar ve derin vadiler, yağmur ormanları gibi arazi şartları konvansiyonel orduların havadan görüş ve taarruz kapasitesini kısıtlayan coğrafi faktörler olmuş, böylelikle gerilla taktiği uygulayan silahlı unsurlar için teknolojinin coğrafyayla dengelenmesi imkanını sağlanmıştır. Nitekim Türkiye'de de Doğu Karadeniz bölgesinin dağlık ve ormanlık arazisi ile PKK'nın Botan bölgesi olarak adlandırdığı Şırnak-Hakkari-Van üçgenindeki yükselti ve mağaralar terör örgütü tarafından bir avantaj olarak görülerek terör stratejilerine entegre edilmiştir.¹⁰ Doğu Karadeniz'deki coğrafi avantajı operasyonel avantaja dönüştüremeyen örgüt, Irak sınırı bölgelerindeki coğrafi avantajı ise belirli dönemlerde kullanabilmektedir.

Netice itibarıyla düzenli/konvansiyonel ve düzensiz/asimetrik çatışma ve savaşlar farklı stratejilere ihtiyaç duymuş, savunma teknolojisindeki atılımlar farklı dönemlerde ve farklı çatışma türlerinde aynı etkide bulunmamıştır. Örneğin düşman aktörün nükleer silah sahibi bir devlet olmasıyla tankı, jeti hatta düzenli ordusu bile olmayan devlet dışı bir aktör olması düşmanla mücadelede ihtiyaç duyulan teknoloji türünün ve bu teknolojiyi kullanacak stratejilerin farklılaşmasını zorunlu kılmıştır. Teknolojinin stratejiyi domine edeceği ve hangi stratejinin kullanılacağını belirleyeceğine duyulan inanç böylelikle sarsılmıştır.

Stratejinin geri dönüşü

Gerek 1945 sonrası nükleer silahlar çağının grand strateji bağlamında belirleyici rolü gerekse de son yıllarda giderek öne çıkan otomasyon temelli silahlar ve savunma teknolojilerinde yapay zeka tartışmaları¹¹ askeri stratejide insan faktörünü geri plana iten, savunmayı bir mühendislik bilimine indirgeyen unsurlar olarak düşünülebilir. Modern harp tarihinde makineli tüfekle başlayan bu süreç askeri tarihçi John Ellis'in ifadesiyle savaşı insani faktörlere bağlı

olmaktan çıkararak bir etkide bulunmuştur.¹² Gerek askeri gerekse de akademik çevrelerde geniş kesimler için artık savaşlar, kazananın savaş başlamadan belli olduğu bir teknoloji kıyasına indirgenmiştir.

Teknolojiye duyulan bu sağlam inanç ABD'nin Vietnam'dan çekilmesiyle sarsılmış bir müddet sonra Irak'ta Saddam Hüseyin ve Afganistan'da Taliban rejimlerinin yıkılmasıyla tekrar güç kazanmıştır. Ne var ki özellikle Afganistan savaşı Taliban'ın başkent Kabil'den kolaylıkla çıkarılmasıyla son bulmamış, düzensiz bir savaş hüviyetinde 20 yıl daha sürmüştür. ABD, Vietnam'dan çekilmesinden 45 yıl sonra bu sefer Afganistan'da yine kendinden teknolojik anlamda kıyas dahi yapılamayacak ölçüde zayıf bir silahlı oluşum karşısında yenilmiş ve bu durum askeri üstünlüğü teknolojik üstünlükle eşdeğer tutan görüşlerin yine sarsılmasına neden olmuştur. Nitekim ABD, 20 yıl süren işgalin ardından 2021 yılında yenilgiyi fiilen kabul ederek Afganistan'dan çekilme kararı almıştır.

Tam da bu noktada yenilgiden neyi anlamamız gerektiğini de netleştirmek gerekmektedir. Afganistan Savaşı'nda ABD ile Birleşik Krallık, Kanada, Fransa, Almanya ve İtalya gibi müttefikleri 3500'ün üzerinde kayıp verirken ABD'nin eğiterek sahaya sürdüğü Afganistan ordusu 70 bin kayıp vermiştir. Savaşın ABD'ye doğrudan ekonomik maliyeti ise 2 trilyon doları aşmıştır.¹³ Ancak stratejik kazanımlar tarafların kaç asker yahut kaç para kaybettiğiyle ölçülemeyecek denli karmaşıktır.¹⁴ Savaş tarihi, kazananları kaybettikleri asker sayısına veya savaşın bütçelerine yüklediği ekonomik maliyete göre değil, savaş öncesi statükoyu değiştirip değiştiremediklerine göre tayin etmektedir. ABD, Afganistan'ın başkentini ve önemli

kentlerini Taliban'dan alabilmiş ancak bunların bir kısmını koruyamamış, koruyabildiklerini ise kaybetme korkusu yaşamış, başkentin dahi güvenliğinden şüphe duyagelmıştır. Yine ABD, Afganistan genelinde Taliban'ın askeri varlığını silememiş, Taliban yönetimini çökertmemiş ve ülke genelinde çeşitli bölgelerde Taliban'a verilen toplumsal desteği durduramamıştır. Sonuç itibarıyla Taliban'ı ortadan kaldıramayan ABD, 20 yıllık savaşın ardından ülkeyi Taliban'a teslim ederek çekilmiştir.¹⁵ Tarafların acı eşliği (insan kaybı tolere etme eşikleri), yönetim-organizasyon ilkeleri, stratejik öncelikleri farklı olduğu için sayıca gerek hasmı Taliban'dan gerekse de kendi yetiştirdiği yeni Afgan ordusundan çok daha az kayıp veren ABD, bu savaş sürdürülemez bulmuş ve yenilgiyi fiilen kabul etmiştir. ABD şayet Afganistan'dan Usame Bin Ladin'i öldürdüğü gün çekilseydi bunu bir galibiyet olarak sunabilirdi ancak çekilmenin bu operasyondan 11 yıl sonra olması ABD'nin Afganistan'da başka stratejik hedefleri olduğunu, ancak çekilmenin bu hedeflere ulaşılmadan gerçekleştiğini göstermektedir.

Askeri teknoloji ve ekonomik büyüklük bakımından Taliban'la karşılaştırılmayacak denli üstün olan ABD'nin bu savaşın mağlup tarafı olması teknoloji-strateji ilişkisini bir kez daha düşünme gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde karşılaştığı dönemsel zorluklar, buna karşın son dönemlerde, özellikle 2017'den beri sürdürdüğü avantajı daha iyi anlamak için de savunma sanayii ile askeri strateji ilişkisi üzerinde tekrar düşünülmesi gerekmektedir. Askeri teknoloji savaşın taraflar açısından hayati önemde bir enstrümandır ancak bu önem tek başına sonuç almak için yeterli değildir. Yukarıda bahsedilen örnek vakalar askeri zaferler için teknolojinin uygun stratejiyle birleştirilmesi gerektiği, hatta belirlenen strateji doğrultusunda savunma sanayii teknolojisinin planlanması ve geliştirilmesinin önemini göstermektedir.

12 John Ellis, *The Social History of the Machine Gun* (JHU Press, 1986), 180.

13 Watson Institute, "Human and Budgetary Costs to Date of the U.S. War in Afghanistan, 2001-2022 | Figures | Costs of War," *The Costs of War*, 2022, <https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022>.

14 Muharebelerin galipleri kaybettikleri asker sayısı ya da savaşın üzerlerine yüklediği ekonomik maliyetler ile değil, sahadaki statükoyu değiştirebilme durumlarıyla belirlenmektedir, bkz. Allan C. Stam, *Win, Lose, or Draw: Domestic Politics and the Crucible of War* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996); Allan C. Stam and Dan Reiter, *Democracies at War* (Princeton University Press, 2010).

8 Stephen Van Evera, "Offense, Defense, and the Causes of War," *International Security* 22, no. 4 (1998): 5-43.

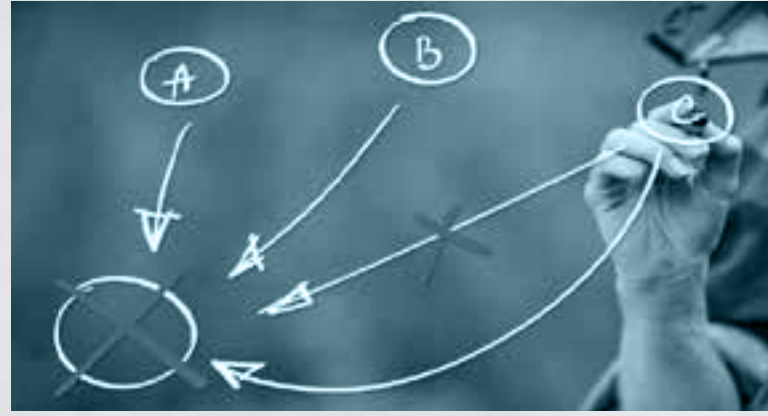
9 Hacker, "The Machines of War," 274.

10 Hüseyin Alptekin, *Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri: IRA, ETA, Tamil Kaplanları ve PKK*, vol. 5 (SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2018), 166-69.

11 Otomasyon temelli silahlar ve savunma teknolojilerinde yapay zeka tartışmaları hakkında bkz. Şirin Duygulu, *Dönüşen Savaşların Değişen Araçları* (Seta Yayınları, 2019).

15 "Human and Budgetary Costs of Afghan War, 2001-2021", Watson Institute, <https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/figures/2021/Human%20and%20Budgetary%20Costs%20of%20Afghan%20War%2C%202001-2021.pdf>

Stratejik bir vizyon doğrultusunda geliştirilen ve uygulamaya konulan askeri teknoloji ise özellikle arada teknolojik bir asimetri olduğu durumlarda zayıf aktörün başarı şansını ortadan kaldırmaktadır. Avrupalı sömürgeci güçlerin kolonyal savaşları, Dünya savaşları ve 1991 Körfez Savaşı askeri teknolojinin uygun bir stratejiyle birleştiğinde nasıl belirleyici olabildiğinin örnekleri arasında yer almıştır. Bu planlı birleşme sayesinde hem defansif ve ofansif stratejiler arasında uyum ve tamamlayıcılık, hem de stratejik planlar ile taktiksel araçlar arasında uyum ve tamamlayıcılık şartları sağlanabilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin terörle mücadelede bu tamamlayıcılık ilkesini nasıl uyguladığını tartışabilmek için öncelikle terörün ve Türkiye örneğinde PKK'nın stratejisi tartışılmalıdır.

Terör ve terörle mücadele stratejileri

İç savaşlarda taraf olmaktan mafyatik suç eylemlerine kadar şiddetin çeşitli türlerini sergileyen devlet dışı silahlı örgütler, pek çok örnekte eylem repertuarlarında terör eylemlerine de yer vermişlerdir. Ancak terör örgütleri sadece terör üretmezler. Bu sebeple örneğin gerilla eylemleri de terör örgütleri için şartların, özellikle coğrafyanın müsaade ettiği durumlarda başvurulan önemli bir taktiktir.

Şehirlerde ateşli silahlarla gerçekleştirilen suikast ve bombalı saldırı eylemlerinden farklı olarak kırsal kesimler bambaşka bir taktiksel repertuar gerektirmektedir. Mao Zedong'un 1945-49 yılları arasında Çin'de, Fidel Castro'nun 1953-59 yılları arasında Küba'da başarıyla gerçekleştirdiği bu silahlı mücadele türü üç aşamada özetlenebilir:

1. Zorlu ve erişilmesi zor arazilerde örgütlenip üsler kurulması;
2. Kırsaldaki askeri hedeflere düzenlenen saldırılarda materyal bir kazanç olarak silah ve mühimmat, sosyal psikolojik bir kazanç olarak toplumsal destek elde edilmesi; ve
3. Yeterli güce kavuşulduğunda topyekûn bir saldırı başlatarak hasım düzenli ordu unsurlarının imha edilmesi.

Mao'nun kendi tecrübesi doğrultusunda oluşturduğu bu üç aşamalı gerilla taktiği tarih boyunca pek çok devlet dışı örgüt tarafından benimsenmiş ve tatbik edilmiştir. PKK da bir terör örgütü olmakla beraber özellikle kırsal kesimlerde Mao'nun geliştirdiği gerilla tipi saldırılarını eylem türünün merkezine yerleştirmiştir. Meskûn mahallerde sivil vatandaşlara yönelik bombalı terör saldırılarına ve köy katliamlarına imza atan PKK, kırsalda özellikle sınır karakolları ve askeri geçiş güzergahlarında Türk silahlı kuvvetlerine yönelik bu tür bir saldırı planı icra etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin defansif stratejisi bağlamında çatışma sahalarında sınır karakolları ve intikal güvenliğini önceleme, bu öncelikler doğrultusunda da kalekol, insansız hava araçları ve zırhlı personel taşıyıcı unsurlarına öncelik vermesi PKK'nın burada açıklanan saldırı taktiklerine karşı önlem almaktadır. Grafik 1'de PKK'nın saldırdığı hedeflerin dağılımı ve Grafik 2'de PKK'nın saldırı düzenlediği askeri hedeflerin kendi içerisindeki dağılımı görülebilir.

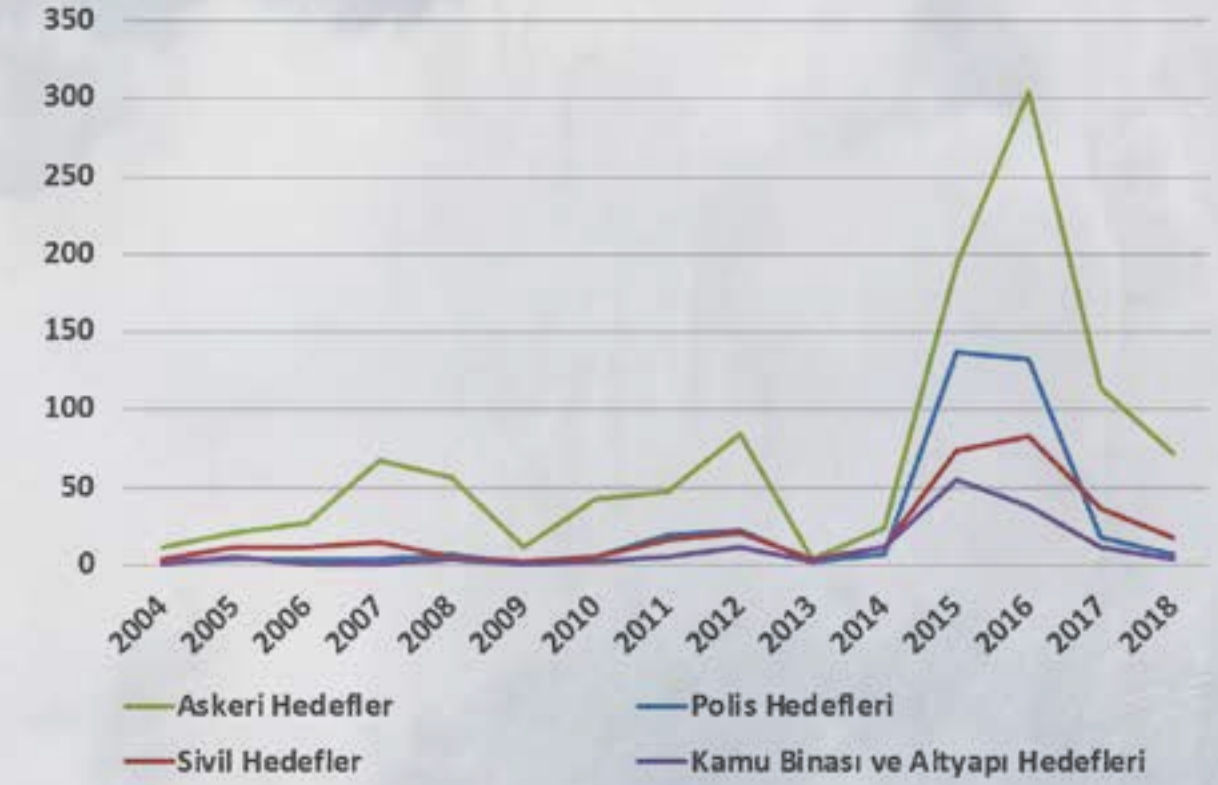
Örgüt yöneticilerinin kendi yazılarında PKK da üç aşamalı bir silahlı mücadele dönemlendirmesine gitmiştir. PKK metinlerinde bu dönemler stratejik savunma, stratejik denge ve stratejik saldırı dönemleri olarak adlandırılmaktadır.¹⁶ PKK'nın stratejik savunma adıyla andığı ilk eylem döneminin temel taktiği en bilindik formuyla basit bir gerilla taktiğidir. Bu taktiksel dönemlendirmenin ilk saldırı biçiminde

¹⁶ Bu metinlerin bir analizi için bkz. Alptekin, Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri.

PKK, mağara, derin vadi ve ormanlık alanlarda hafif silahlı ve sayıca küçük gruplarla gizlenerek ilerleyen, saldırı eylemleri sonrasında da

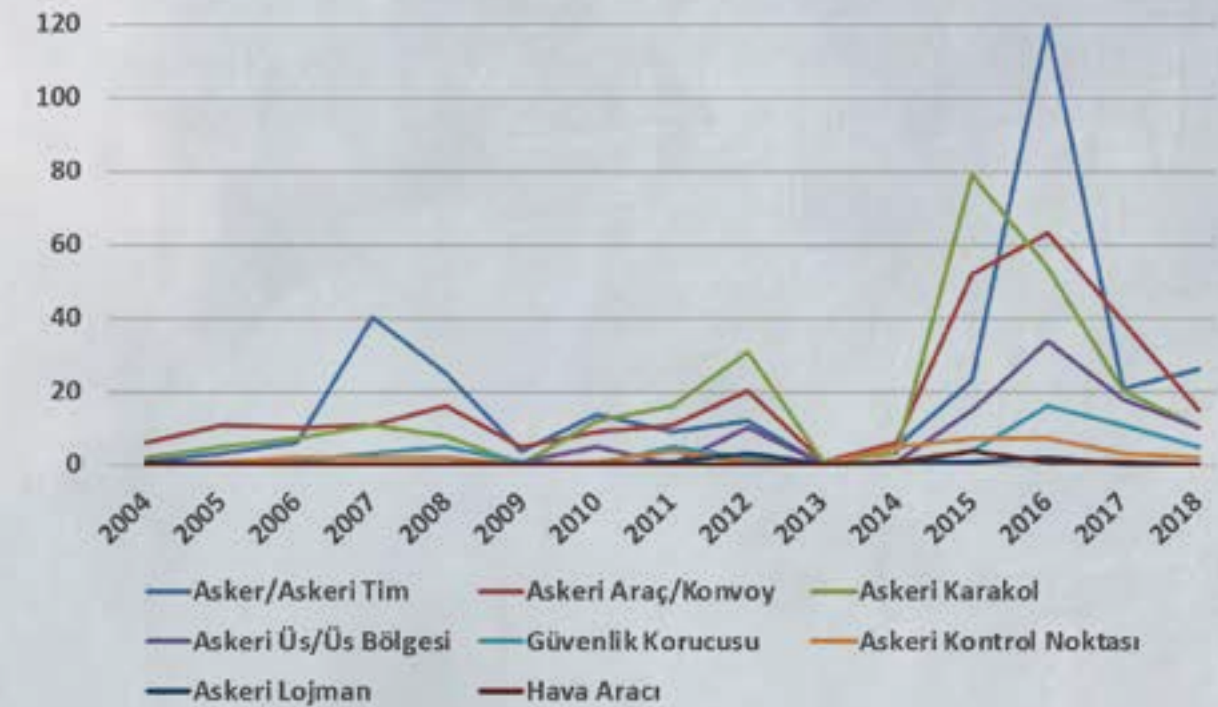
aynı coğrafi imkanları kullanarak izini kaybet-tiren, sabit mevzilenmeye geçmekten kaçınan, sürekli hareket halinde bir taktik benimsemiştir.

Grafik 1: PKK'nın terör saldırılarının hedef türüne göre dağılımı, 2004-2018

Kaynak: (Kurt ve Dağdelen, 2019, p. 118)

Grafik 2: PKK saldırısına uğrayan askeri hedeflerin türüne göre dağılımı, 2004-2018

Kaynak: (Kurt ve Dağdelen, 2019, p. 119)

Örgüt, stratejik savunma adını verdiği bu ilk dönemde varlık gösterdiği sahada geniş toplumsal kesimler arasında örgütlenmeyi, kırsaldaki köy ve mezralardan militan devşirmeyi, civar yerleşkelerden bulunduğu destek ile lojistik destek ağları kurmayı planlamıştır. PKK bu

ilk stratejik evreyi başarıyla tamamlayamamış ve sonraki evrelere geçiş yapamamıştır ancak örgütün yol haritasını görmek adına öngörülen diğer stratejik evrelerin de tartışılmasında fayda vardır. PKK'nın stratejik denge adını verdiği ikinci evre ülke içinde "kurtarılmış" alanlar

oluşturmayı amaçladığı evredir. Örgüt "kurtarılmış" bölgelerde tam hakimiyet kurmasa da bu bölgelerde TSK'nın da hakim olmasına izin veremeyerek denge yakalamayı amaçlamıştır. Bunu yapmanın yolu, bölgedeki askeri üs ve karakollara yönelik sürekli gerçekleştireceği saldırılarla bu üs ve karakolları geriye itmek olarak belirlenmiştir. Sürekli saldırı altında kalan, bu saldırılarda ciddi kayıplar yaşayan üs ve karakolların bir süre sonra devlet tarafından boşaltılacağı, daha geri hatlara taşınacağı hesap edilmiş, bu karakollardan boşalan sahada askeri operasyonlar yapılsa bile tam hakimiyet sağlanamayacağı düşünülmüştür. Bir nevi maçın berabere devam edeceği, hakimiyeti tartışmalı bölgeler oluşturulabilirse bu bölgelerden yerel destek sağlamak da daha kolay olacaktır diye düşünülmüştür. PKK, sınır karakollarına gerçekleştirdiği saldırılarla özellikle 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başlarında bu ikinci aşamaya geçmeye teşebbüs etmiştir. PKK, bugüne değin Türkiye sınırları içinde fiili hakimiyet ilan edebileceği bir sahaya sahip olamamıştır. Ancak özellikle 1990'lı yıllarda Kazan Vadisi gibi bölgelerde kısa dönemli de olsa kendi jargonuna göre "kurtarılmış bölgeler" oluşturduğu algısını oluşturmuştur.

PKK askeri üs ve karakollara yoğun saldırılar gerçekleştirdiği dönemlerde katır sırtlarında taşıdığı Doçka türü silahlar, omuz üstü roket atarlar ve havan toplarını sıklıkla kullanmıştır. Özellikle yamaçlarda kurulu, saldırıya müsait karakollar yukarı bölgelerden ateş altına alınmış, Türk ordusuna çok sayıda şehit verdirilmiştir. Maalesef dönemin sınır karakolları sadece coğrafi konumlanmaları sebebiyle değil, teknolojik imkanlar bakımından da savunulması güç hedefler olmuşlardır. Nitekim buldukları coğrafyaya hakim konumda olmayan, karşı ateş gücü zayıf, saldırı girişimlerini erkenden tespit edebilme imkanından yoksun, dayanıksız malzemelerden inşa edilmiş karakollar PKK tarafından sıklıkla hedef alınmışlardır. Ancak bu sınır karakolları aşağıda tartışılacağı üzere 2010'lu yıllarda bu sayılan zaafardan arındırıl-

mış, PKK'nın saldırmak bir yana, yakınına bile uğramaktan çekindiği korunaklı ve caydırıcı yapılar haline getirilmişlerdir. Kaldı ki bu karakolların yoğun saldırı altında kaldığı 1990'lı yıllarda bile PKK'nın kendi deyimiyle "stratejik denge" dönemi yaşadığı söylenemez zira Türkiye üs ve karakollarını geri bir hatta taşıyarak bölgeyi terk etme girişiminde bulunmamıştır.

Örgüt, terör kampanyasının üçüncü ve son evresini stratejik saldırı evresi olarak planlamıştır. Bu evrede örgüt halihazırda sahip olduğu hafif silahların yanına ateş gücü yüksek silahları da katmayı, küçük militan birimlerinden öte, düzenli bir ordu kurmayı ve bu orduyla cephe savaşı verebilecek bir dirence ulaşmayı hedeflemektedir. Bu üçüncü aşamanın sonunda ise örgüt nihai amacı olan bir PKK devletini kurmayı amaçlamaktadır. Normal şartlar altında bu üçüncü aşamaya geçmeyi düşünmek hayalperestlikten öte değildir ancak örgütün bu sürecin önünü açacağını düşündüğü beklentileri olmuştur. Türkiye'nin başka devlet veya devletlerle savaşma girmesi durumunda PKK durumdan istifade ederek üçüncü aşamaya geçmeyi planlamıştır. Nitekim Türkiye özellikle 1990'lı yıllarda PKK'nın bu tutumunun bir beklentiden daha fazlası olduğu kanısına varmış, örgütün bu beklentisinin kimi devletlerle geliştirdiği reel bir işbirliği ilişkisinden kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Türkiye'de o dönem iki buçuk savaş doktrini olarak bilinen bu algı, Yunanistan ve Suriye'nin PKK'ya sağlamış oldukları somut destekle gerçekçi bir resim ortaya koymaktaydı.¹⁷

Görüldüğü üzere PKK'nın Türkiye'ye karşı sürdürdüğü terör kampanyasına ışık tutan bu üç aşama da "saha hakimiyeti" üzerinde durmaktadır. İlk aşama olan stratejik savunma dönemi sahadaki devlet hakimiyetine meydan okumayı, ikinci aşamadaki stratejik denge dönemi belirli bir sahada devlet hakimiyetini zayıflatıp bu hakimiyete ortak olmayı, son aşama olan stratejik saldırı dönemi sahadaki örgütün tam hakimiyet kurmasını amaçlamaktadır. Bu

¹⁷ İki buçuk savaş doktrini hakkında bkz. Armağan Kuloğlu, "Türkiye-Suriye-Irak-Iran Dörtgeninde Gelişmeler," Ortadoğu Analiz 1, no. 12 (2009): 88.

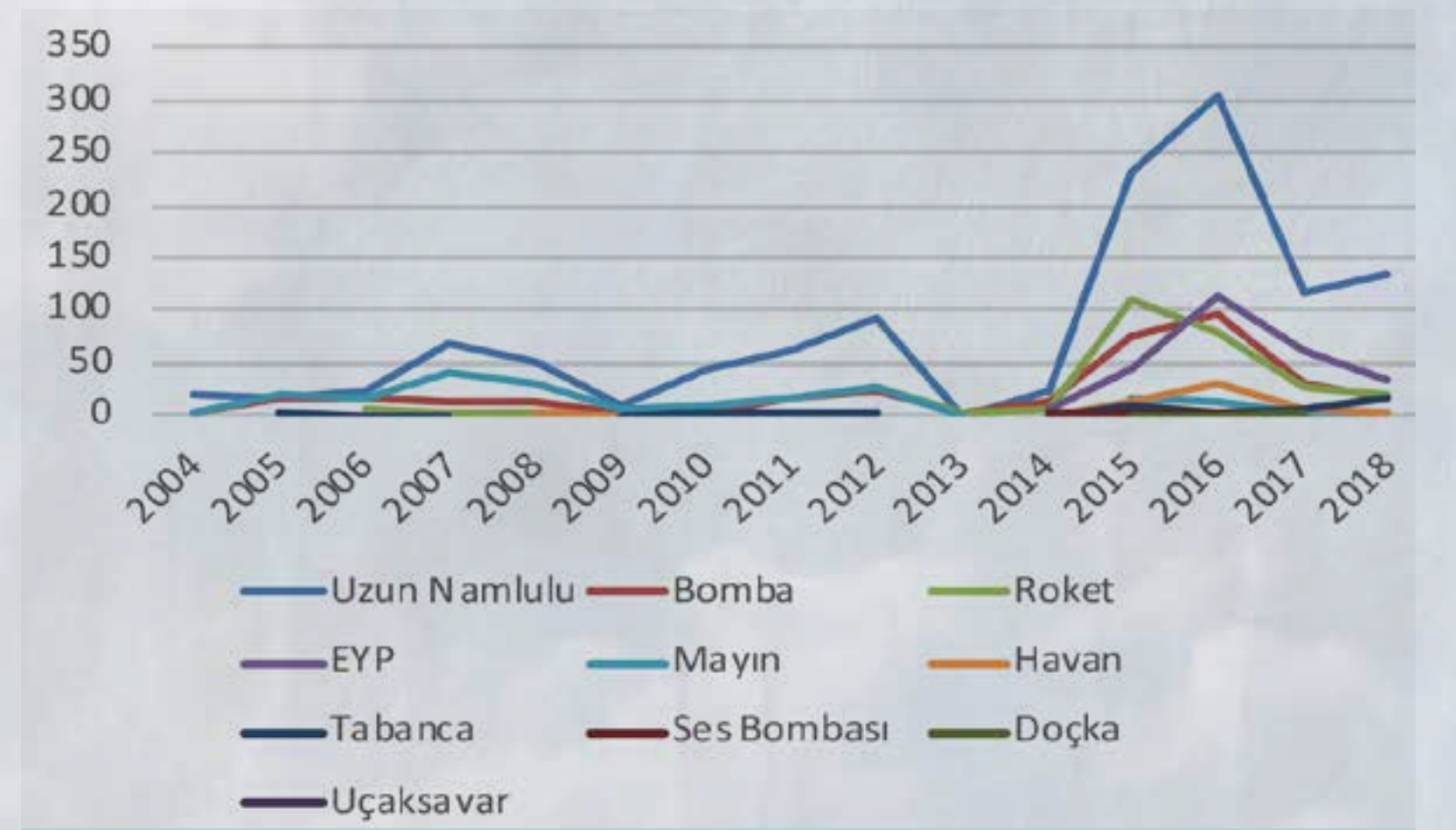
süreç sonunda ise fiili hakimiyet yasal hakimiyete dökülerek egemenlik tesisi, yani devletleşme amaçlanmaktadır. Bu sebeple PKK'nın terör kampanyasının başarısı da Türkiye'nin PKK terörüyle mücadele kampanyalarının başarısı da saha hakimiyeti üzerinden değerlendirilecektir. Tabi ki bir silahlı mücadelede askeri zayıflık, ekonomik maliyet, hedeflere ulaşma süresi gibi pek çok başarı kriteri sıralanabilir ancak son kertede ister konvansiyonel savaş olsun ister terörle mücadele gibi düzensiz bir savaş, askeri başarı sahadaki hakimiyet haritalandırması ile ölçülmelidir.¹⁸

PKK üç aşamalı olarak planladığı terör kampanyasının yol haritasına rağmen kurulduğu günden bugüne geçen 44 yılda hala planladığı ikinci evreye dahi geçememiştir. Ancak Türkiye içinde "kurtarılmış" bölgeler kuramayan PKK bu imkana Irak'ta kavuşmuştur. 1990-91 yıllarında Irak'ta yaşanan Körfez Savaşı sonrası Irak devleti ülke genelindeki hakimiyetini yitirmiştir. Bugün de tüm ülkeye hakim bir Irak devletinden ve ülke sathında güvenliği sağlayabilen bir Irak ordusundan bahsedile-

bilmek mümkün değildir. PKK, Türkiye-Irak ve Irak-Iran sınır hatlarının Irak tarafındaki belirli bölgelerde Medya Savunma Alanları adını verdiği bir etki sahasına sahip olmuştur. PKK bu saha hakimiyetini Irak'taki devlet kapasitesinin düşük olmasından faydalanarak sağlamış ve bugüne değin sürdürmüştür. Ancak günün sonunda PKK bir terör örgütüdür ve geniş arazileri kontrol edebilecek askeri kapasitesi (insan gücü ve teknolojisi) yoktur. Bu sebeple, PKK pek çok terör örgütü gibi saldırı düzenleyebilen bir örgütse de geniş arazileri kontrol edebilecek, buraları savunabilecek bir örgüt değildir. PKK'nın bu yetersizliği Türk Silahlı Kuvvetlerinin PKK'ya karşı Suriye ve Irak'ta son yıllarda gerçekleştirdiği askeri hareketlerde kendini göstermiştir.

Grafik 3: PKK'nın terör eylemlerinde kullandığı silah türleri, 2004-2018

Kaynak: (Yalçın ve Özer, 2019, p. 215)

¹⁸ Stam, Win, Lose, or Draw.

Yukarıda PKK'nın üç aşamalı yol haritasının ilk aşamasında sıkışıp kaldığı, stratejik savunma döneminden ikinci aşamaya geçemediği belirtilmişti. Temel stratejisi yıpratma saldırıları olan bu ilk aşamada PKK yukarıda ele alınan gerilla taktiklerini özellikle şehirlerde uyguladığı bombalı saldırılarla birlikte uygulamış ve çeşitli saldırı türlerini üç strateji doğrultusunda benimsemiştir. Özellikle gerilla taktiği türü kırsaldaki vur-kaç tipi saldırılar PKK'nın yıpratma savaşı stratejisi, doğu illerindeki suikast ve bombalı saldırıları kendisine alternatif olabilecek rakipleri yok ederek tek başına kalma stratejisi ve ülke genelinde çok sayıda sivil vatandaşı şehit ettikleri bombalı saldırılar ise provokasyon stratejisi temelinde gerçekleştirilmiştir. Grafik 3'te de görüldüğü üzere PKK'nın saldırılarında öne çıkan silahların EYP ve uzun namlulu silahlar olması örgütün esas aldığı yıpratma stratejisi ve uyguladığı gerilla taktiklerine uygun silahlardır.

PKK, yıpratma stratejisi ile uzun zamana yayılmış, sonu gelmez bir maliyetler zinciri oluşturarak devlete kendi şartlarını kabul ettirebileceği bir anlaşma ortamı yaratmaya çalışmıştır. PKK, rakipleri yok etme stratejisiyle etnik ayrılıkçı kitleler önünde tek adres olarak kalmayı amaçlamıştır. Provokasyon stratejisiyle ise örgüt, devlet güvenlik güçlerini kışkırtmayı, devletin seçici angajman ve orantılı şiddet ilkelerinden ödün vererek "baskıcı devlet" algısı oluşturmayı amaçlamaktadır. Baskıcı devlet algısı oluşturulabilirse örgüt bu algıyı bölgede yeni militanlar devşirmede ve uluslararası destek sağlamada araçsallaştıracaktır. Ancak bu stratejilerden ilki dışındakiler günümüz itibarıyla konu dışıdır denilebilir. Zira, geçmişte Rizgari, Kawa, Denge Kawa ve Sterka Sor gibi PKK'ya benzer örgütlerin kimi 1980 darbesi şartlarında kimiye PKK ile yaşadığı çatışmalar sonucu zamanla tasfiye olmuştur. PKK etnik ayrılıkçı terörün yegane adresi olarak kalmıştır. Öte yandan provokasyon stratejisi de artık devlet güvenlik güçlerinin orantılı şiddet ve seçici angajman ilkelerinden ödün vermemesiyle kadük

kalmıştır. Ancak gerilla taktiği kullanılarak uygulanan yıpratma stratejisi halen örgüt için birincil stratejidir. Örgütün envanterindeki omuz üstü roket atarlar, AK47 türü hafif otomatik saldırı silahları, el yapımı patlayıcılar, Kanas türü uzun namlulu saldırı silahları ve Doçka türü, uçaksavar işlevi görmesi için kullanılan uzun namlulu silahlar öncelikle bu strateji için kullanılan silahlardır. Devlet güvenlik güçleri de bu silahların kullanılmasını önlemek ve örgütün yıpratma stratejisini çökertmek üzere son yıllarda SİHA ve kalekol gibi teknik unsurlara dayanan karşı bir strateji geliştirmiştir. Bu yeni stratejinin defansif ayağı sınır güvenliğini, ofansif yönü ise terörü sınır ötesinde karşılamak ve kaynağında kurutmaya öncelikle odaklanmaktadır.

Terör örgütlerinin askeri teknoloji imkanları

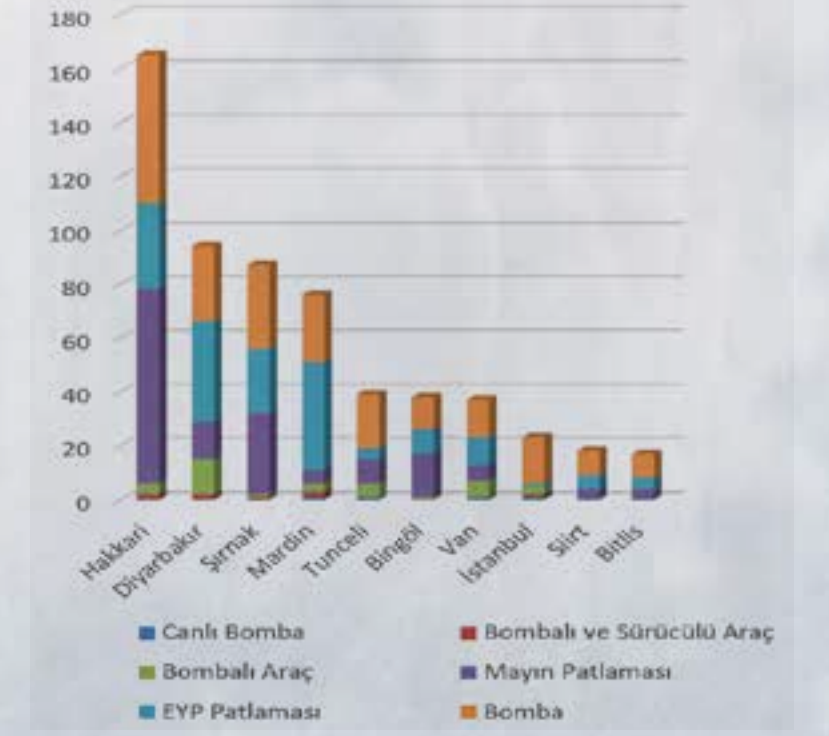
Terörle mücadele stratejileri ve bu mücadelede kullanılacak teknolojik imkanlar düşman grubun silah ve saldırı türleri ile arazi planlamasına göre geliştirilmek durumundadır. Ancak devletler terörle mücadele stratejilerini geliştirirken karşılarındaki silahlı aktörler de gerek teknik gerekse stratejik ve taktiksel bakımdan değişimler yaşayabilmektedir. Örneğin konvansiyonel devlet güçleriyle cephe savaşı

veremeyecek olan devlet-dışı silahlı aktörler molotof kokteyli, intihar bombası yelekleri ve patlayıcı araçlar kullanarak düşük teknolojik ve düşük maliyetle büyük zararlar verebilmişlerdir. Ancak zayıfların bu tür primitif silah ve taktikleri bir tercihten ziyade mecburiyettir. Nitekim imkan bulduklarında devlet dışı silahlı aktörler de Çin (1949) ve Küba (1959) örneklerinde olduğu gibi konvansiyonel silah ve taktiklere geçiş yapmaktadırlar. Bu bağlamda Sri Lanka'da uzun yıllar etkinlik göstermiş Tamil Kaplanları iptidai düzeyde kalsa da hava ve deniz gücü de kurmuş ve şok etkisi avantajını kullanarak bu güçlerle büyük zararlar verebilmişlerdir.¹⁹ Konvansiyonel silah ve taktiklere ulaşamayan terör örgütleri de daha sınırlı bir kulvarda da olsa teknolojik inovasyonlar gösterebilmektedir. Örneğin IRA zaman aralı patlayıcılar geliştirebilmiş, sonra uzaktan kumandalı patlayıcılar kullanmış, en son ise radar sistemli patlayıcıları envanterine alabilmiştir.²⁰

Terör örgütlerinin, özellikle de PKK'nın sıklıkla kullandığı bir diğer silah çeşidi de el yapımı patlayıcılar (EYP) olmuştur. El yapımı patlayıcılar hedefi tahrip ve taciz etme amaçlı, endüstriyel olmayan yöntemlerle üretilen, genellikle saldırı noktasına önceden yerleştirilen, patlayıcı etkiye sahip ölümcül mekanizmalardır. Bu mekanizmalar elle fırlatma suretiyle veya boru bombası yoluyla da kullanılabilir ancak daha yaygın kullanımı yol kenarlarına döşenmesi yoluyla gerçekleşmektedir. EYP'leri diğer patlayıcılardan ayırmak bazı durumlarda zor olabilir. Örneğin, baskı plakasıyla tetiklenen EYP'ler kara mayını olarak da değerlendirilebilirler. PKK, EYP türü patlayıcıları genellikle mesken veya yol güzergahlarında zemin altında veya çöp kutusu içlerine tuzaklanmış şekilde yerleştirmektedir.²¹ Köse ve Şahin'in bulgularına göre PKK'nın EYP saldırıları 2016 yılında zirve

yapıp sonra artan güvenlik önlemleri sayesinde tedricen azalmıştır.²² PKK'nın farklı patlayıcı türlerini hangi şehirlerde daha sık kullandığını bilgisi Grafik 4'te görülebilir.

Grafik 4: PKK'nın bombalı saldırı türlerinin illere göre dağılımı, 2004-2018

Kaynak: ²³

EYP türü patlayıcılar terör örgütlerinin envanterlerinde yer alan başlıca silah türlerindedir. Bu yaygınlık EYP'lerin maliyetinin ucuz, imalatının kolay, yıkıcı etkisinin ise yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Kuran ve Polat'ın EYP'lere yönelik yaptıkları teknik analizlere göre EYP yapımında, genellikle amonyum nitrat veya amonyum nitrat içerikli gübre ve fuel oil karışımı kullanılmaktadır. "Amonyum nitrat içerikli EYP'leri infilak ettirmek için ise az miktarda TNT, RDX veya C4 türü yüksek patlama hızına sahip patlayıcılardan yararlanılmaktadır. Karışımdaki fuel oil oranı belirli bir değerden daha az veya yüksek olduğu durumda, patlama hızı düşmektedir."²⁴ EYP'lerin yıkıcı etkisi, yaygın kullanımı ve saldırı öncesi tespitinin zorluğundan dolayı Türk güvenlik güçlerinin intikal güzergahlarında EYP saldırılarına korunaklı araçlara ihtiyaç duyulmuştur.

¹⁹ Alptekin, Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri, 5:45.

²⁰ B. Hoffman, "Inside Terrorism by Columbia University Press New York" (USA, 2006), 253.

²¹ Köse, Talha and Merve Şahin, "PKK'nın Saldırı Türlerini Etkileyen Faktörler," in PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı, Hüseyin Alptekin (Der.) (SETA, 2019), 154.

²² Köse, Talha and Merve Şahin, 173.

²³ Köse, Talha and Merve Şahin, 175.

²⁴ Fikret Kuran and Süleyman Polat, "Terör Saldırıların Mühendislik Açısından İncelenmesi: 10 Ekim 2015 Ankara Tren Garı Kavşağı Canlı Bomba Saldırısından 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimine," MSI Dergisi, no. 135 (2016): 62.

PKK Terörüyle mücadele son yıllarda öne çıkan askeri teknoloji enstrümanları

Erken dönem EYP'ler hareket halindeki araçların altına fırlatılan basit patlayıcılardı. Ancak bu patlayıcıların potansiyelini fark eden silahlı unsurlar EYP'leri kısa sürede yol kenarına tuzaklanmış patlayıcı düzeneklerine dönüştürdüler.²⁵ Cep telefonu hatta garaj kapısı açan kumandalarla dahi patlatılabilen EYP'ler kısa sürede askeri intikal güzergahlarında başlıca tehdit unsuru haline gelmiştir.²⁶ PKK'nın el yapımı patlayıcılar (EYP) kullanarak özellikle askeri personel taşıyan araçlara yönelik gerçekleştirdiği saldırılar 2015 yılını takip eden ve terörün tırmandığı yıllarda sıklıkla gözlemlenmiştir. Bu saldırılar son iki yıldır durma noktasına gelmiş olsa da 2004-2018 yılları arasını inceleyen bir çalışmanın²⁷ bulgularına göre bu silahların kullanıldığı saldırılar PKK'nın en çok başvurduğu saldırı türleri arasındadır. Bu resim PKK'nın şehit ettiği kişilerin dağılımında da görülmektedir. 2004 başından 2018 sonuna kadarki 15 yıllık süre boyunca PKK'nın katlettiği siviller ve güvenlik gücü mensuplarının (asker, polis, korucu) yüzde 44'ü uzun namlulu silahlar, yüzde 13'ü ise EYP kullanılan saldırılar sonucu hayatlarını kaybetmiştir.²⁸

PKK intihar saldırılarından bombalı araçlara, zaman ayarlı ve uzaktan kumandalı farklı türde patlayıcılara kadar çeşitli silah ve taktikler kullanmıştır. Çeşitli patlayıcı türlerinin yanın-

da örgütün silah envanteri uzun namlulu hafif silahlar (AK47), havan, uçaksavar (Doçka) ve omuz üstü roketatardan müteşekkildir. Ne var ki örgütün stratejik repertuarı taktiksel repertuarı kadar esnek değildir. 1940'ların gerilla savaşı taktiklerini kullanan örgüt bu açıdan örgütsel atalet (*organizational inertia*) içerisindedir. Gerilla savaşı doktrinleri doğrultusunda arazi avantajını kullanarak vur-kaç saldırıları yapmak örgütün kırsaldaki başlıca taktiğidir. Söz konusu taktik örgüt için provokasyon (eylem-baskı-eylem döngüsü oluşturma), yıpratma savaşı stratejileri bünyesinde kullanılmaktadır. Türkiye güvenlik güçleri PKK ile mücadelede bu iki stratejiyi boşa düşürecek stratejiler ve bu stratejiler için kullanılabilecek savunma sanayii ürünleri tercih etmektedir. Örgütün yıpratma stratejisi zaman unsurunu (uzun zamana yayılan sürekli bir saldırı serisi) ve provokasyon stratejisi şok etkisi unsurunu (infiale yol açacak denli büyük kayıplar verdirecek ve aynı sertlikte devlet tepkisi çekecek şok saldırılar) öne çıkarmaktadır. Türkiye güvenlik güçleri de yıpranmamak ve provoke edilmemek üzere karşı stratejiler geliştirmiştir. Yıpranmamak için sürekli bir saldırı dalgasına maruz kalmamak, provoke edilerek orantısız tepki vermemek için de şok saldırısına maruz kalmamak gerekmektedir. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri defansif önceliklerle sınır güvenliğini, ofansif bakımdan ise terörü kaynağında kurutma hedefini önceliklecektir. Bu stratejilerin sahadaki tatbiki için gerekli temel enstrümanlar yüksek teknoloji sınırlı karakolları, zırhlı personel taşıyıcı ve muharebe araçları, ve insansız hava araçlarıdır. Terörle mücadele başarıyı getirecek ilk ilke bu taktik araçlar arasındaki uyum ve tamamlayıcılıktır. İkinci ilke söz konusu ofansif ve defansif stratejilerin arasındaki uyum ve tamamlayıcılık ilkesidir. Üçüncü ilke ise stratejik düzlemle taktik düzlem arasındaki uyum ve tamamlayıcılıktır. Çalışmanın sıradaki kısmı söz konusu taktik araçların neler olduğunu ve gerek birbirleriyle gerekse de stratejik önceliklerle nasıl bir uyum ortaya koyduğunu tartışmaktadır.

25 EYP'ler sadece hareket halindeki araçları hedef almamaktadır. Bugüne değin çok sayıda sabit hedef de EYP'ler tarafından hedef alınmıştır. 19 Nisan 1995'te Oklahoma City'de Alfred P. Murrah Federal Binası önündeki bir kamyonun içinde patlatılan ve 169 kişinin hayatına mal olan patlayıcı da bir EYP türüdür. Yine 11 Mart 2004 tarihinde Madrid'deki tren saldırısında da EYP türü patlayıcılar kullanılmış, saldırıda 191 kişi hayatını kaybederken 1800'ün üzerinde kişi yaralanmıştır. 7 Temmuz 2005 tarihinde Londra'da koordine olarak 4 intihar bombacısı tarafından gerçekleştirilen terör saldırıları da EYP türü patlayıcılarla gerçekleştirilmiştir. Chauhan'ın haber-analizine göre EYP saldırılarına maruz kalan bir diğer ülke de Hindistan'dır (bkz. Neeraj Chauhan, "IED Attacks Rise as Terrorists, Insurgents Change Strategy to Avoid Direct Clashes," Hindustan Times, June 13, 2022, <https://www.hindustantimes.com/india-news/ied-attacks-rise-as-terrorists-insurgents-change-strategy-to-avoid-direct-clashes-101655061480986.html>). Jammu-Keşmir bölgesindeki isyancılar ve ülkenin özellikle kuzeydoğu bölgelerindeki Maoocu devrimci örgütler EYP saldırılarında başı çekmektedir. Ülkede 2020 yılında gerçekleşen EYP kaynaklı 120 patlamada 40 kişi, 2021 yılında gerçekleşen EYP kaynaklı 132 patlamada ise 80 kişi hayatını kaybetmiştir. Hindistan'da gerçekleşen EYP saldırılarının yüzde 55'i askeri hedeflere yöneliktir ve bu saldırılardaki can kaybı sayısı da Hindistan için personel intikalinde ZPT türü araçların önemini artırmıştır. EYP türü patlayıcılar Suriye gibi gerek aktör sayısı gerekse de aktör türü (devlet ve devlet dışı) kompleks savaş alanlarında da önemli bir tahrip gücüne sahiptir, bkz. The Carter Center, "Explosive Weapons Use in Syria," 2020.

26 Mike Guardia, US Army and Marine Corps MRAPs: Mine Resistant Ambush Protected Vehicles (Bloomsbury Publishing, 2013), 6.

27 Hüseyin Alptekin (der.) Alptekin, PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı (SETA, 2019).

28 Hüseyin Alptekin, Tuğba Sezgin, and Muhammed Akkuş, "PKK Terörü ile Mücadelede Yaşanan Can Kayıpları," in PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı, Hüseyin Alptekin (Der.), 2019, 70.

Kalekollar ve sınır güvenliği

Türkiye sınır güvenliğini fiziksel, elektronik ve çeşitli ileri teknoloji sistemleriyle sağlamaktadır. Türkiye-Suriye sınırında yasa dışı geçişler, kaçakçılık ve teröristlerin sızmasına karşı geliştirilen ve büyük ölçüde tamamlanan Acil Sınır Fiziki Güvenlik Sistemi Projesi bu üç (fiziksel, elektronik, ileri teknolojik) sistemin entegre edildiği bir sistem olmuştur. İnsanlı ve insansız kuleler, devriye ve pasavan yolları, ve modüler beton duvarlar projenin fiziksel katmanını oluşturmaktadır. Yakın alan gözetleme sistemi, termal kamera, kara gözetleme radarı,

uzaktan komutalı silah sistemi, komuta kontrol merkezi, hat boyu görüntüleme sistemi ile sismik ve akustik algılayıcılar projenin elektronik katmanını oluşturmaktadır. Geniş alan gözetleme, lazer imha edici fiber optik algılama, drone tespiti için gözetleme radarı, jammer ve

algılayıcı tetiklemeli kısa mesafe aydınlatma sistemleri ise projenin ileri teknoloji katmanını oluşturmaktadır.²⁹ Bu entegre projedeki üç katmana dair unsurların büyük bir kısmı yüksek güvenlikli, ileri teknoloji sınır karakolları için sağlanmaktadır.

Görsel 1: Yüksek korunaklı karakol örneği

Kaynak: <https://www.star.com.tr/ekonomi/kalekol-kralicesinden-yatirim-cagrisi-haber-990602/>

Kalekol olarak anılan yüksek güvenlikli sınır karakollarının yapılmasına yönelik çalışmalar 2008'de başlamıştır. Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nca talep edilen 402 karakol ve tesisten, 149 adedi erken bir dönemde, 31 Aralık 2012 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Çelik alaşım duvarlı, kurşun geçirmez camlı, termal kameralarla donatılmış, karşı ateş gücü yüksek, bulunduğu coğrafyaya hakim konumlarda inşa edilen kalekollar, sınır güvenliğinin ilk önemli enstrümanıdır. Kalekollar sayesinde terör örgütü PKK, artık sınır karakollarına saldırı düzenleyememektedir. Bu bağlamda kalekolla dönüştürülen Geçitli Karakolu örneği eski tip karakollar ile kalekollar arasındaki farkları net bir şekilde ortaya koymaktadır. 5 Ağustos 2012 gecesi saldırıya uğrayan ve 8 şehit verilen Hakkari, Çukurca'ya bağlı Geçimli Karakolu kalekolla dönüştürülerek aşağıdaki savunma imkanlarına kavuşmuştur:

- 80 santimetrelilik duvarlar havan ve roket saldırılarına dayanıklı özel malzemeyle örülmüştür;
- Kalekol binasındaki bütün camlar kurşun geçirmez camdan, kapıların tamamı çelikten yapılmıştır;
- 12 metrelik nöbetçi kulübelerinin tamamı zırhlıdır;
- Karakolun etrafına güvenlik için ayrıca betonarme perde duvar çekilmiştir;
- Karakolun çevre duvarında çelik tellerle mukavemet takviyesi ve duvarların dışında kazılmış derin hendekler mevcuttur;
- Askerlerin nöbet noktalarına açıktan değil fark edilmeden ulaşabilmesi için özel tüneller yapılmıştır; ve

²⁹ Projeyle dair bu üç katmanı da içeren detaylı bilgi için bkz. Sarp Özer and Sinan Uslu, "TSK'ye Yeni Kalekollar Geliyor," Anadolu Ajansı, January 13, 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tskiye-yeni-kalekollar-geliyor/1029867>.

- Karakol binasında merkezdeki komutanlıkla iletişim kurmak ve yardım çağırmak için ileri teknoloji ürünü iletişim ağı tasarlanmıştır.³⁰

Sınır savunması ve gözetleme işlevleri için son yıllarda öne çıkan bir diğer savunma inisiyatifi de ASELSAN tarafından tasarlanan modüler geçici üs bölgeleridir (MGÜB). Yapımı 15 gün gibi kısa bir sürede tamamlanabilen bu karakol ve üsler modüler oldukları için sahadaki şartların değişmesi durumunda sökülüp ihtiyaç duyulan başka bölgelere kurulabilmektedir. Bu üs bölgelerinin öne çıkan özellikleri ASELSAN tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Kabiliyetler:

- Her türlü hava koşulunda, gece ve gündüz tesisin elektronik gözetleme ihtiyacını karşılamak;
- Tesise saldırı olması durumunda entegre müdahale unsurları ile anında reaksiyon göstermek;
- Balistik koruma ve fiziki güvenlik unsurları ile düşman ateşi ve sızma girişimlerine karşı güvenlik sağlamak;

³⁰ Haber detayları için bkz. Erdiç Çelikkan, "Kahreden 8 Fark," Hürriyet, July 8, 2012, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kahreden-8-fark-21167355..>

- Taşınabilir yaşam üniteleri ile askeri birliğin tüm yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak;
- Helikopter, hafif zırhlı muharebe araçları ve tank gibi hava ve kara araçlarını sınıra sıfır noktalarda muhafaza ederek hızla karşı operasyonlar gerçekleştirebilmek.

Güvenlik Yönetim Sistemi

- Şelter/Konteyner içerisinde sabit ya da araç içerisinde mobil sistem
- Sensörlerin ve silah sisteminin kontrolü, angajmanı ve yönlendirilmesi
- Alarm durumunda kullanıcının uyarılması
- Sensörler aracılığıyla yer altı ve yer üstünde hareket tespiti
- Hareketli hedef takibi
- Çevrede değişiklik tespiti
- Hedeflerin lokasyonlarının üç boyutlu sayısal harita üzerinde gösterimi
- Hedef koordinatlarının tespiti
- Sensörlerin ve silahın birbirine angajmanı
- Video/görüntü kaydı
- Farklı güvenlik seviyelerine uygun raporlama

MGÜB Sisteminin İçerdiği Alt Sistemler

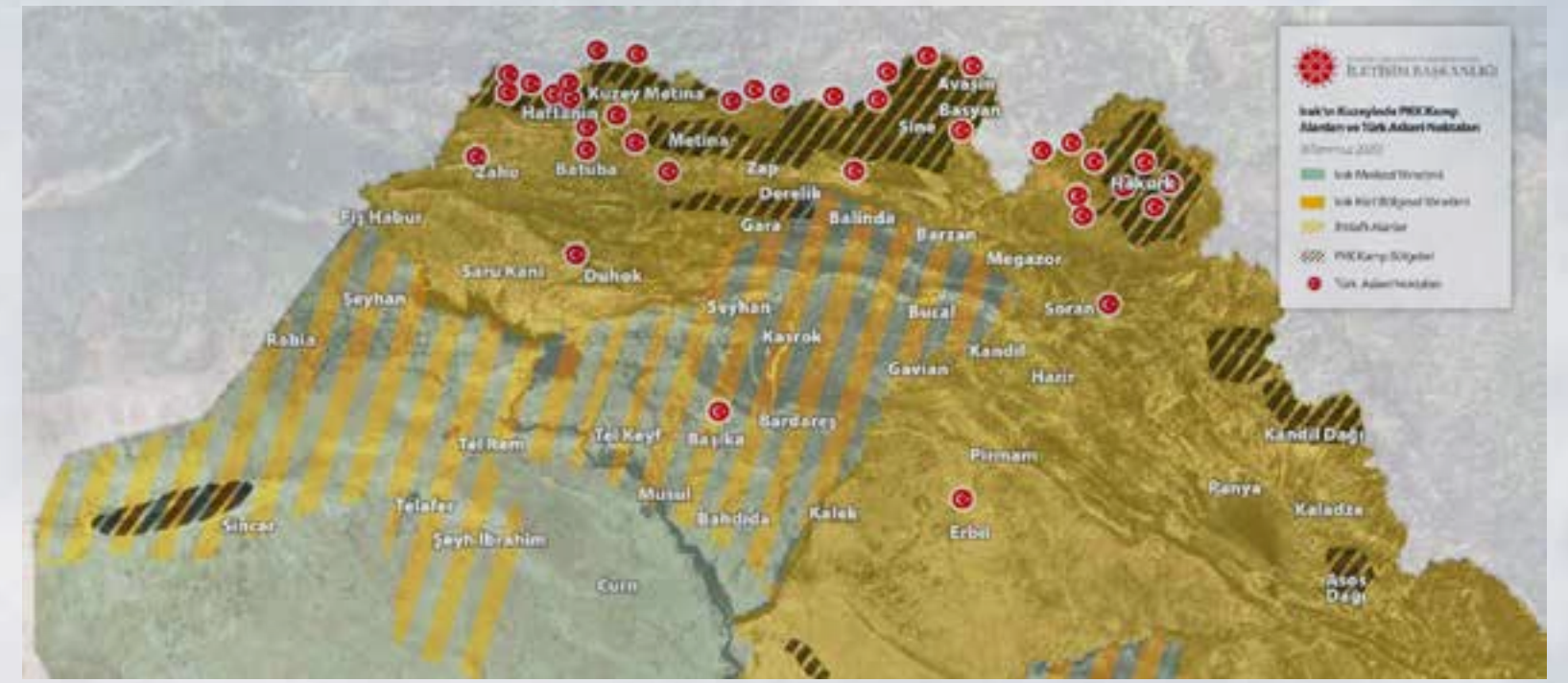
- Güvenlik Yönetim Merkezi
- Zırhlı Güvenlik Aracı ya da Sabit Kuleler
- Elektro-optik sensor sistemi
- Kara gözetleme radarı ve termal kameralar
- Tespit ve takip imkânı veren panoramik 360 derece durumsal farkındalık sistemi
- Akustik atış yeri tespit sistemi
- Kablosuz sensor ağları
- Uzaktan Kumandalı Silah Sistemi
- Balistik Koruma Sistemleri
- Fiziksel güvenlik unsurları (tel-çit, jiletli tel, tel-çit sensörü)
- Çeşitli özel tasarım yaşam üniteleri
- İnsansız hava aracı desteği sistemi
- Jammer olarak da bilinen radyo frekans karıştırıcı ve köreltici
- Enerji depolama sistemi³¹

ROKETSAN tarafından üretilen Alka Yönlendirilmiş Enerji Silah Sistemi (YESS) Kalekollar dahil olmak üzere gemi, karargah, üs-liman gibi kritik tesislerin nokta hava savunması için geliştirilmiş, daha sonra hareketli araç üstü yerleşim kabiliyeti de kazanmıştır. Hem lazer tahribat sistemi hem de elektromanyetik bir karıştırma sistemi bulunan Alka, yapılan testlerde el yapımı patlayıcı, güvenlik ihlali yapan drone, mühimmat taşıyan drone, casus drone, sürü drone saldırısı gibi tehditleri başarıyla bertaraf edebilmiştir. Üzerinde bulunan radar ve elektro-optik sistemlerle birden fazla hedefin aynı anda hassas takibini gerçekleştirebilen bu sistemler ROKETSAN İleri Güdüm ve Kontrol Teknolojileri Müdürlüğü'nün ifadesiyle "drone, sabit kanatlı model uçaklar gibi terör eylemlerinde kullanılan araçlara karşı oldukça etkin" bir sistemdir. "Aynı zamanda el yapımı patlayıcıların uzaktan imhasını [...sağlayan,] hedeflerin hassas takibini yaparak, üzerinde bulunan radar ve elektrooptik sistemlerle birden fazla hedefin aynı anda takibini" gerçekleştirmekte ve tahribatını sağlamaktadır. Silah

Görsel 2: ALKA Yönlendirilmiş Enerji Silah Sistemi (YESS)

Kaynak: <https://www.millisavunma.com/alka-yonlendirilmis-enerji-silah-sistemi/>

31 Geçici modüler üs bölgesinin kabiliyet, güvenlik yönetim sistemi ve içerdiği alt sistemler bilgisi büyük ölçüde ASELSAN, "MODÜLER GEÇİCİ ÜS BÖLGESİ (MGÜB) ÇÖZÜMLERİ" (ASELSAN, 2017), https://www.aselsan.com.tr/Moduler_Gecici_Us_Bolgesi_MGUB_Cozumleri_7177.pdf. kaynağından alınmıştır.

Harita 1: Irak'ın kuzeyindeki Türk askeri noktaları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı

ya da bomba atarlarla vurulması zor olan drone'lar bu şekilde tahrip edilebilecektir. 4 kilometreye kadar karıştırma yapabilen, 500 metreye kadar hedefi imha edebilen bu sistemler, PKK'nın alışlagelmiş saldırı taktikleri değişse dahi Kalekolları yeni tür, özellikle drone türü saldırılardan koruyabilecektir.³²

Türkiye, terörü kaynağında kurutma stratejisi bağlamında sınır ötesinde askeri hareketler gerçekleştirmekte, buralarda terörden temizlenmiş güvenli bölgeler oluşturmaktadır. 11 Mart 2018'de başlatılan Kararlılık Harekatı sınırdan 15 kilometre içeride terörden temizlenen stratejik noktalara üsler kurulması amacını taşımıştır. Yine 27 Mayıs 2019 tarihinde başlatılan Pençe Operasyon Planı çerçevesinde gerçekleştirilen hareketler farklı görev alanlarını PKK varlığından temizlemiş, buralardaki PKK sığınak ve tünellerini kullanılamaz hale getirmiş, PKK'nın sahaya geri dönememesi için bölgeye hakim askeri üsler oluşturmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasi ve diplomatik inisiyatifleri ve TSK'nın icra ettiği askeri hareketlerle Suriye'de tesis edilen güvenli bölgeler meskun mahalleri de içerecek şekilde geniş bölgeleri içerirken Irak'ta halen devam eden operasyonlar PKK tarafından serbestçe

kullanılan kırsal araziye kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda askeri üs ve gözetleme noktaları kurulması gerekmektedir. Türkiye'nin sınır ötesindeki terörle mücadelesinde yüksek korumalı karakol ve üs sistemlerinin kurulması bu bölgelerde PKK'nın geri dönüş umutlarını sonlandıracak adımlar olacaktır.

Unutulmamalıdır ki yüksek teknoloji ve yüksek korunaklı sınır ve sınır-ötesi üs ve karakollar sabit unsurlardır. Bu unsurlara lojistik destek gönderecek, asker intikalini sağlayacak, çeşitli yol ve güzergahlarda devriye işlevi sürdürecektir. kara araçlarının da pusu ve EYP tehditlerine karşı pasif (balistik koruma vb.) ve aktif koruma (karşı ateş, vb.) imkanlarına kavuşması son derece önemlidir.

Zırhlı kara araçlarının pusu ve EYP tehdidine karşı intikal güvenliği

Türkiye uzun yıllar askeri personel intikalinde PKK'nın pusu saldırılarına maruz kalmış, uzun namlulu silahlar, roket atarlar, mayın ve el yapımı patlayıcılarla gerçekleştirilen saldırılarda şehitler vermiştir. Bu intikallerin çoğunlukla otobüs ve erler arasında cemse diye bilinen kamyonlarla yapılması söz konusu saldırılarda verilen şehit ve gazi sayısını oldukça artırmıştır. 2015 yılından sonra tekrar tırmanışa geçen ve

32 Göksel Yıldırım, "Türkiye'nin Yeni Silahından İlk Görüntüler," Anadolu Ajansı, August 5, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-yeni-silahindan-ilk-goruntuler/1473128>.

özellikle 2018'e kadar yurt içinde etkisini hissettiren terör saldırılarında özellikle el yapımı patlayıcıları sıklıkla kullanmıştır.

Özellikle askeri birliklerin yol güzergahlarına yerleştirilen EYP türü patlayıcılar askerlerin geçişi sırasında patlatılıp Türk güvenlik güçlerine zayıt verdirilmek istenmiştir. Geçmiş yıllarda intikallerin askeri cip türü arazi araçları, otobüs ve kamyonlarla yapılması maalesef güvenlik gücü konvoylarını görece yumuşak hedef kılmış, çok sayıda şehit verilen EYP saldırılarını kayıtlara geçmiştir. Buna karşın son yıllarda riskli bölgelerdeki kara intikalleri artık tümüyle zırhlı personel taşıyıcılarla gerçekleştirilmektedir. Harp terminolojisi açısından motorize birliklerden mekanize birliklere³³ geçiş zarureti doğmuş ve bu geçiş büyük oranda zırhlı personel taşıyıcılarla gerçekleştirilmiştir.

Zırhlı personel taşıyıcı (ZPT) ve muharebe araçlarını (ZMA) tartışmadan önce tanklar için bir parantez açılması gerekmektedir. Neden ZPT yerine tanklarla yetinilmediği sorusu, üstünde düşünmeye değer bir sorudur. Tankların ana omurgasını oluşturduğu mekanize birlikler beka kabiliyetleri (*survivability*) açısından daha avantajlı iken motorize birlikler mobilite açısından daha avantajlıdır. Geleneksel ordu doktrinlerinde motorize birlikler ile mekanize birlikler arasında bir tercihten ziyade bu iki birliğin birbirlerini tamamlayıcı olduklarının altı çizilmektedir.³⁴ Bu tamamlayıcılık gereksiniminden dolayı ZPT tipi araçların tankların yerini aldığı iddia etmek mümkün değildir. Nitekim, hareket kabiliyeti, ateş gücü ve zırh koruması modern zırhlı araçların tümü için birbirleriyle çatışan kabiliyetlerdir. Bir diğer deyişle bu özelliklerin herhangi bir ikili kombinasyonunda (hareket ve ateş gücü; hareket ve zırh koruması; ateş gücü ve zırh koruması) artırılan bir kabiliyet diğer kabiliyetten ödün vermeyi ge-

rektirebilmektedir.³⁵ Bu nedenle tank ve ZPT'lerin kabiliyetlerini tek bir araçta birleştirmek, tüm kabiliyetlerden aynı anda azami miktarda faydalanabilmek mümkün değildir.

Beka/dayanıklılık, ateş gücü/lethalite ve hatta off-road mobilite kabiliyetleri bakımından tanklar ZPT'lerden daha avantajlı araçlardır.³⁶ Bu sebeple tanklar sadece konvansiyonel savaşların değil, hibrit savaşların da halen vazgeçilmez kara aracı konumundadır. Ancak tankların operasyonel maliyetinin yüksekliği, lojistik destek ihtiyacının fazlalığı ve ZPT'lere göre yavaş ve atıl kalmaları özellikle hibrit çatışma sahalarda ZPT'leri daha avantajlı hale getirmektedir. Teknolojik ilerlemeler mekanize birliklerin hız, motorize birliklerin beka kabiliyetini artırmaya yönelik gelişmelere olanak tanımaktadır. Zırhlı personel taşıyıcı ve zırhlı muharebe araçları bu arayışın ortaya çıkardığı hibrit çözümlerdir. Günün sonunda tanklar açık muharebe alanını domine etmeye ve katı savunma cephelerini yarmaya yarayan araçlardır. Hedefle mesafe ve hedef netliği azaldıkça tanklar atıl kalabilmekte ve açık hedef olarak dezavantajlı duruma düşebilmektedirler. Ayrıca tanklar sivil-muharip ayrımının flulaştığı şehir çatışmalarında sivil zayıta yol açabilmektedirler.³⁷ Türkiye de PKK ile mücadelesinde gerek intikal güvenliği gerekse de sıcak temaslarda kullanmak üzere ZPT ve ZMA'ları öne çıkarmıştır.

Türkiye'nin ilk mayın ve EYP türü patlayıcılara dayanıklı aracı olarak BMC tarafından üretilen Kirpi model zırhlı araçların yapımına 2009 yılında başlanmıştır. Bu araçların özel parkurlardaki testleri 2011 yılında tamamlanmıştır. Araçların Türk Silahlı Kuvvetleri'ne teslimatının gerçekleşmesiyle TSK yerli üretim mayına dayanıklı zırhlı personel taşıyıcı aracına kavuşmuştur. Lastikleri patlasa dahi hareket etme

33 Hisham Kamel, "Studying the Trade-off between Protection and Mobility of Armored Vehicles," in ASME International Mechanical Engineering Congress and Exposition, vol. 58479 (American Society of Mechanical Engineers, 2017), VOI2T16A008.

34 David E. Johnson and I. V. Gordon, "Observations on Recent Trends in Armored Forces" (RAND ARROYO CENTER SANTA MONICA CA, 2010), 6.

37 Michael D. Wallace, Leopard Tanks and the Deadly Dilemmas of the Canadian Mission in Afghanistan (Canadian Centre for Policy Alternatives, 2007), 5.

özelliğini koruyan bu tip araçlar zamanla mobilite kapasitesi bakımından daha da gelişme göstermişlerdir. Yüzde 60 meyille dağlık arazilere tırmanma, 1200 mm'ye kadar derinlikte sudan geçme, yüzde 30 yan meyil tırmanması özelliklerine sahip, patlayıcılara karşı korunaklı Kirpi ve çeşitli firmalarca üretilen benzeri zırhlı araçlar karşı ateş açma kapasitesi de geliştirmişlerdir. Ateş aldıkları noktayı tayin edebilmek

için gereken atış yeri tespit cihazları ve ateş almayı önleyici karıştırma köreltme sistemleri yerli üretim ZPT'lerde opsiyonel donanımlar arasındadır. Üzerlerindeki kule sistemlerine makineli tüfek sistemleri, bomba ve roket atan düzenekleri yerleştirilen zırhlı taşıyıcılar teröristlerle sıcak karşılaşma yaşandığı durumlarda ateş güçleri sayesinde aktif savunma kabiliyeti kazanmışlardır.³⁸

Görsel 3, Kirpi 4x4 modeli³⁹

Kirpi 6x6 modeli

33 Sahadaki operasyonlarda hibrit kullanım gösterebilir de kavramsal açıdan mekanize birlikler tank ve zırhlı personel taşıyıcılarla desteklenen piyade birlikleri için, motorize birlikler ise genellikle kamyon tipi motorlu araçlarla taşınan piyade birlikleri için kullanılmaktadır.

34 Richard J. Marchant, "Are Motorized Infantry Forces Essential to the United States Army?" (ARMY COMMAND AND GENERAL STAFF COLL FORT LEAVENWORTH KS SCHOOL OF ADVANCED ..., 1989).

39 Görsel 3 için kaynak: <https://www.bmc.com.tr/savunma-sanayi/kirpi/teknik-ozellikler>

38 2011 yılındaki orijinal haber için bkz. Hürriyet, "Kirpi'ler Tek Tek Test Ediliyor," August 23, 2011, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kirpiler-tek-tek-test-ediliyor-18559357>. Aracın teknik özellikleri için bkz. www.bmc.com.tr/savunma-sanayi/kirpi/teknik-ozellikler

Türkiye'nin envanterindeki 4X4 MRAP (*Mine Resistant Ambush Protected / Mayına Dayanıklı ve Pusuya Karşı Bekası Arttırılmış*) sınıfında mayına karşı taktik tekerlekli araçlar NATO Stanag 4569 standartlarını sağlamaktadır. Diğer adıyla NATO Standardizasyon Anlaşması kinetik enerji, top mermisi ve EYP patlamalarına karşı araç içindeki personeli koruma adına NATO üyesi ülkeler için birtakım standartlar geliştirmiştir ve yerli üretim zırhlı araçlarımız bu standartları karşılamaktadır.

TSK envanterine giren ilk yerli üretim zırhlı araç olması sebebiyle Kirpi model araçlar örneğinden devam edilirse, bu araçlar saatte 105 km'ye ulaşabilmektedir. Yerli üretim ZPT türü araçlar, önemli bir kriter olan mobilite konusunda iyi bir performansa sahiptir. Kirpi model ZPT'lerin 6x6 modeli için konuşmak gerekirse 3500 kg olan taşıma kapasitesi ve bu kapasiteye uygun iç dizaynı bu araçlarda teçhizatlı 15 askerin seyahat edebilmesine olanak tanımaktadır.

Kirpi model araçları takiben Kaya, Arma, Ejder Yalçın, Vuran, Kobra, Ural, Ilgaz ve Yörük gibi pek çok zırhlı personel taşıyıcı ve zırhlı muharebe aracı güvenlik güçlerinin envanterine katılmıştır. Taktik tekerlekli zırhlı muharebe aracı olarak FMC-NUROL Savunma Sanayi (FNSS) yapımı Pars zırhlı silah taşıyıcı araçlar bu süreçte TSK envanterinde yerini alan bir diğer kara taşıtı olmuştur. Uzaktan kumandalı tanksavar kulelerine sahip bu araçlar farklı tanksavar füzeleri kullanabilmektedir.⁴⁰ Tekerlekli araçların yanı sıra Kaplan model hafif paletli zırhlı muharebe araçları da gerek taşıdıkları personeli koruyucu özellikleri gerekse de insanlı ve insansız kule sistemleri entegre edilerek kazandıkları ateş gücü kapasiteleri sayesinde terörle mücadelede EYP'ler başta olmak üzere çeşitli PKK terör saldırılarına karşı büyük avantaj sağlamaktadır.

İçinde bulunduğumuz süreçte Türkiye terörle mücadelesinde mayın temizlemeden

muharebeye kadar farklı görevler için tasarlanmış insansız kara araçlarını da envanterine katarak personel güvenliğini en üst noktaya taşımaktadır. Bununla beraber zırhlı personel ve silah taşıyıcı araçların balistik gereksinimlere uygun şekilde yapılmaları, zırh korumalı, balistik korumalı camlar ve mayın korumalı koltuklarla donatılan araçlar sayesinde PKK, EYP saldırılarında askeri hedeflere karşı başarı elde etmekte artık zorlanmakta, neredeyse tamamen saldırı pozisyonundan savunma pozisyonuna geçmek zorunda kalmıştır.

Taktik kara araçlarına entegre edilen aktif savunma sistemleri

Zırhlı personel taşıyıcı ve muharebe araçlarının sıcak karşılaşma anlarındaki aktif savunma kabiliyetleri de oldukça önemlidir. Özellikle omuz üstü tanksavar roketler (örneğin, RPG, *rocket-propelled grenade*) ve güdümlü tanksavar füzeleri (ATGM, *anti-tank guided missile*) türü tehditlere karşı aktif koruma sistemlerine gerek duyan zırhlı araçlar için uzaktan kumandalı silah istasyonları son derece önemlidir.⁴¹ Bugünlerde Rusya-Ukrayna savaşından yansıyan görüntülerde de görüldüğü üzere ana muharebe tankları bile muharebe esnasında anti-tank füzelerine ve RPG tipi roketlere karşı aciz kalabilmektedir. Wallace'in (Wallace, 2007, pp. 1-6) aktardığı gibi 2006 yazında Lübnan'da ilerlemeye çalışan İsrail'in Merkeva tankları Hizbullah'ın kullandığı Sovyet yapımı AT-13 (METIS-M) tipi anti-tank füzelerine ve RPG-29 roketlerine karşı zayıf kalmıştır. Wallace'in aktardığı bir diğer örnekte de görüldüğü üzere Irak'taki Amerikan güçlerine ait tank ve diğer zırhlı araçlar da EYP düzenekli ve RPG tipi roket saldırılarına sıklıkla hedef olmuş, bu saldırılarda çok sayıda kayıp vermiştir. Öyle ki EYP'ler 2003 Irak işgalini takip eden şehir savaşlarında Irak'lı silahlı grupların bir numaralı tercihi olmuş ve daha 2003 Aralık'ına gelindiğinde Amerikan kayıplarının yarısının ölüm

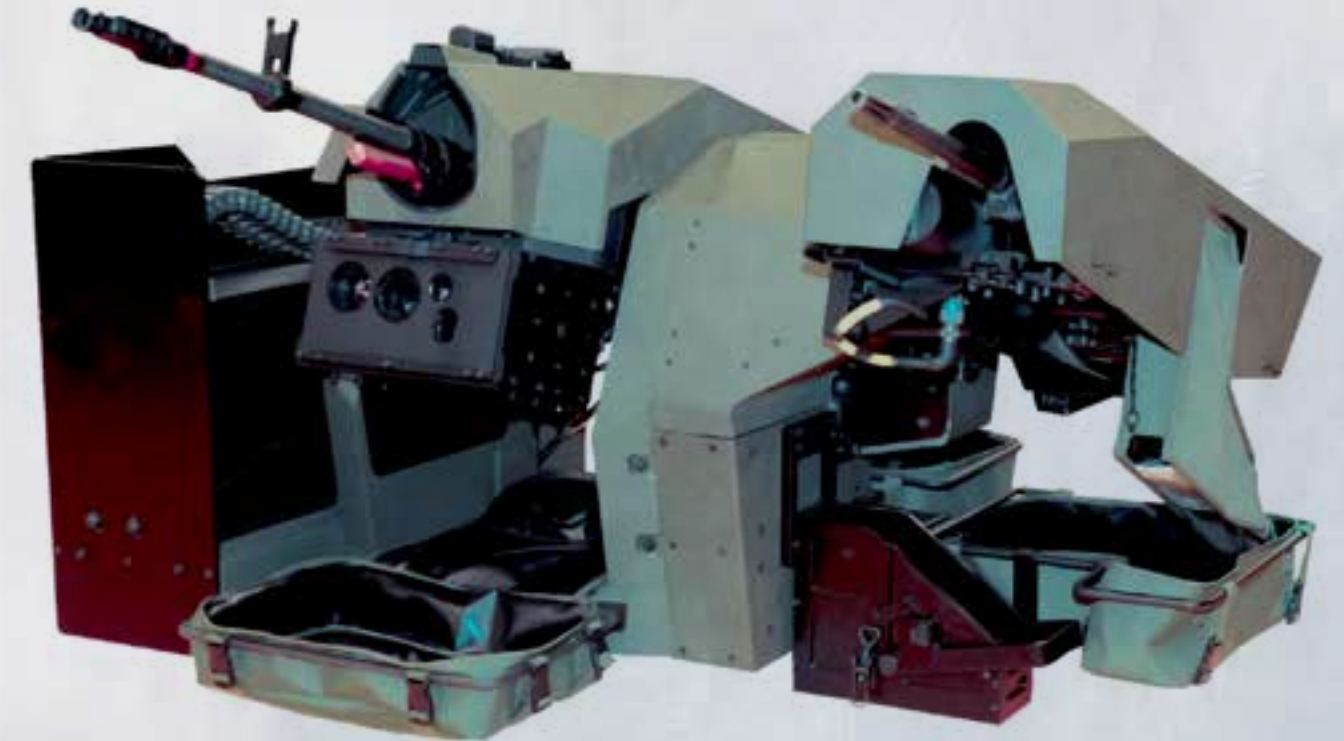
41 Gökhan İbrahim Ögünç, "The Effectiveness of Armoured Vehicles in Urban Warfare Conditions," *Defence Science Journal* 71, no. 1 (2021): 32. Ögünç'ün orijinal metnindeki kullanılan ifadeyle dual-weapon RCWS. Çift silah kullanımlı bu tür silah sistemleri için bkz. Görsel 4.

sebebi haline gelmiştir. Envanterindeki 110 bin Humvee tipi aracın sadece yüzde 2'si o vakte kadar zırhlı olan Amerikan ordusunun Irak'taki Humvee tipi araçlarını zırhla donatması sahadaki bu tecrübe üzerine gerçekleşmiştir.⁴² Bu sebeple zırhlı personel taşıyıcı araçların hem içlerindeki personeli koruyabilecek zırh donanımına hem de saldırı gerçekleştiren unsurları tespit edip ortadan kaldıracak aktif savunma kabiliyetine ihtiyacı vardır.

Türk Silahlı Kuvvetleri envanterindeki yerli üretim zırhlı araçlar aktif savunma kabiliyetleri

açısından farklı türlerde etkin kule sistemlerine sahiptir. Türkiye'de ASELSAN tarafından üretilen Sarp NSV Dual uzaktan komutalı stabilize silah sistemleri (bkz. Görsel 4) eş eksenli çift silah kullanımına imkan tanıması, otomatik hedef tespiti ve takibi, 90 derece dikey, 360 derece yatay hareket kabiliyeti, gece/gündüz görüş yeteneği, uzaktan ve manuel kontrol imkanı ve yüksek vuruş hassasiyeti gibi özellikleriyle taktik kara araçlarına monte edildiğinde aktif savunma ihtiyacını karşılayan önemli bir örnek olmuştur.

Görsel 4: ASELSAN yapımı Sarp NSV Dual uzaktan komutalı stabilize silah sistemleri

Kaynak: https://www.aselsan.com.tr/SARPNSVDUALTR_8417.pdf

Görsel 5: Otokar yapımı Mızrak 30 kule sistemleri

Kaynak: <https://defense.otokar.com.tr/kule-sistemleri/mizrak-30-kule-sistemleri>

42 Bkz. Guardia, US Army and Marine Corps MRAPs, 6. AM General tarafından üretilen Humvee model araçlar ABD ordusu tarafından 1983'ten beri kullanılmaktadır ve 1991 Körfez Savaşı'nda bir nevi şöhrete kavuşarak dünyada pek çok ordu tarafından envantere eklenmiştir. Ne var ki Oshkosh JLTV model araçlar motor gücü, çeviklik, bakım ihtiyacı sıklığı ve genel yol tutuş performansı bakımından daha üstün görülerek Humvee tipi araçların yerini almaktadır. Kaynak için bkz. Doug Cameron, "Oshkosh Wins \$6.75 Billion Military Contract to Replace Humvee," *The Wall Street Journal*, August 25, 2015.

Görsel 6: FNSS yapımı UKTK Uzaktan Komutalı Tanksavar Kulesi

Kaynak: <https://www.fnss.com.tr/tr/urunler/uktk-uzaktan-komutali-tanksavar-kulesi>

Taktik kara araçları, özellikle zırhlı personel taşıyıcı ve muharebe araçları için üretilen kule ve silah sistemlerinde yukarıda Görsel 4'te de bir örneği gösterilen SARP dışında çok sayıda alternatif ürün mevcuttur:

Roketsan tarafından üretilen KMC-Kaideye Monteli Cirit füze istasyonu;

Otokar üretimi, zırh delici, tahrip ve otomatik top sistemleri monte edilen Mızrak 30 kule sistemleri;

Otokar üretimi, zırh delici, tahrip tipi dahil tüm 30x173 mm NATO mühimmatları ile atış yapabilen Mızrak-S 30 uzaktan komutalı silahlı kule sistemi;

Otokar üretimi, 12.7 mm uçaksavar makineli veya 7.62 mm makineli tüfek veya 40 mm bomba atar silahı kullanılabilen stabilize ÜÇÖK Uzaktan Komutalı Silah Sistemi;

Otokar üretimi, zırhlı muharebe araçları için tasarlanan stabilize 7.62 mm makineli tüfek silah monteli BAŞÖK-Uzaktan Komutalı Silah Sistemi;

Otokar tarafından üretilen, Bozok 25 tek

mürettebat ile kullanılan elektrik takatli ve stabilize kapalı silah kulesi;

Otokar üretimi, 12.7 mm makineli tüfek veya 7.62 mm makineli tüfek veya 40 mm bomba atar ile kullanılabilen BOZÖK 12.7 tek kişilik manuel makineli kapalı silah kulesi;

Otokar üretimi, 7.62 mm, 12.7 mm, 14.5 mm veya 40 mm otomatik bomba atar tipi silahların araç içinden kullanılmasına olanak veren KESKİN uzaktan komutalı silah sistemi (UKKS);⁴³

FNSS yapımı, 2 adet tanksavar füzesi ve ikincil silah olarak da bir adet eş eksenli 7,62 mm makineli tüfek taşıyan UKTK- Uzaktan Komutalı Tanksavar Kulesi;

FNSS yapımı TEBER 30 İki Kişilik Kule ve orta kalibre otomatik top ile teçhiz edilmiş, araç içindeki nişancı ve komutan tarafından uzaktan komuta edilen TEBER-35 uzaktan komutalı kule;

FNSS yapımı tek kişilik, orta kalibre ve elektrik tahrikli SABER kule ile SABER 25 Uzaktan Komutalı Kule;

⁴³ Otokar kule sistemlerine dair bilgiler <https://defense.otokar.com.tr/kule-sistemleri/bozok-12-7-kule-sistemleri> web adresindeki ürün bilgilerinden derlenmiştir.

Görsel 7: FNSS yapımı kule sistemleri

Kaynak: <https://www.fnss.com.tr/tr/kule-sistemleri>

Görsel 8: Otokar üretimi kule sistemleri

Kaynak: <https://defense.otokar.com.tr/kule-sistemleri>

FNSS yapımı, 4X4 araçlardan ana muharebe tanklarına kadar farklı araç türlerine entegre edilebilen SANCAK Uzaktan Komutalı Kule;

FNSS yapımı 12.7 mm makineli tüfek ve 40 mm otomatik bomba atar donanımlı ÇAKA UKK Uzaktan Komutalı Kule;⁴⁴

ASELSAN yapımı Sarp Anti tank ve Sarp dual anti tank uzaktan komutalı stabilize silah sistemleri;

ASELSAN yapımı SARP-L ve SARP-NSV makineli tüfek monteli silah platformları

ASELSAN yapımı 25mm ve 30mm topların takılabildiği uzaktan komutalı stabilize bir silah kulesi olarak NEFER ve NEFER-L;⁴⁵ ve

Çeşitli tanksavar füze atıcı ve makineli tüfekli kule sistemleri taktik kara araçlarının aktif savunması için kullanılmaktadırlar.

⁴⁵ ASELSAN yapımı kule sistemlerine dair bilgiler https://www.aselsan.com.tr/Uzaktan_Komutali_Silah_Sistemleri_6636.pdf adresindeki ürün bilgilerinden derlenmiştir.

EYP ve mayın saldırılarına karşı güvenlik güçleri rutin yol kontrolleri gerçekleştirmekte, EYP ve mayın düzeneklerinin kolaylıkla kamufle edilmesine karşı toprak yollar asfaltlanmakta, yol kenarındaki menfezler kilifli kapaklarla kapatılıp rutin olarak güvenlik durumları incelenmektedir. PKK'nın EYP saldırıları özellikle yereldeki örgüte iltisaklı belediyelerle işbirliği yaptığı dönemde artmış olmakla beraber Hendek Operasyonları adıyla bilinen terörle mücadele operasyonları sonrası bu patlayıcılar büyük oranda etkisiz hale getirilmiş ve yol güzergâhlarına yeni düzeneklerin yerleştirilmemesi için Karayolları Genel Müdürlüğü ve kayyım belediyeler denetim faaliyetleriyle görevlendirilmiştir.⁴⁶

Gerek Türkiye'nin terörle mücadelesinde gerekse de dünyanın çeşitli çatışma ortamlarında EYP'lere karşı geliştirilen önlemlere rağmen hiçbir güvenlik tedbirinin yüzde yüz koruma sağladığı iddia edilemez. Bu sebeple gözden kaçırılabilir EYP ve mayın düzenekleri ve hatta olası anti-tank füze ve RPG roket saldırılarına karşı Kirpi, Pars, Kobra, Arma, Yörük ve Ejder gibi zırhlı muharip ve personel taşıyıcı araçlar taşıdıkları personeli koruyucu şekilde tasarlanmışlardır. EYP ile anti-personel ve tanksavar mayınlarına karşı "bu araçların alt sistemleri mayın korumalı, çelik zırhlı tabanlı gövdeye modüler olarak bağlı olup, personel bölmesinin tabanında mayın etkisini sönmüleyen kompozit malzemeden yapılmış ikinci bir balistik taban bulunmaktadır".⁴⁷

Sonuç itibarıyla aktif savunma sistemleriyle donatılmış zırhlı personel taşıyıcılar ve zırhlı muharebe araçları ateş gücü bakımından da zırh kalınlıkları bakımından da tankların seviyesine erişememektedir. Ancak sürat, çeviklik ve maliyet avantajlarından dolayı personel taşımadan ambülans işlevine, kargo görevinden muharebe görevine kadar pek çok görevde tüm gelişmiş orduların envanterinde bulunma-

ya devam edecektir. Gerek 1991 gerekse de 2003 Irak Savaşları'nda görev yapmış Amerikalı General Dennis Hejlik'e göre mayına dayanıklı ve pusuya karşı korunaklı araçların birçok çeşidine ihtiyaç duyulmaktadır. General Hejlik bu çeşitleri muharebe aracı, ambülans, komuta ve kontrol aracı, personel taşıyıcı, kargo aracı ve hatta mayın temizleme aracı olarak saymaktadır. Bu araçların muharebe alanında etkin görev yapmaları için Hejlik'in saydığı önemli gereklilikler şunlardır:

- Tekerleğin altında en az 30 libre (13.6 kg) ve açıkta kalan gövdenin altında en az 15 librelilik (6.8 kg) patlayıcıdan kaynaklanan bir patlamaya karşı dayanıklı olmalı;
- Kaplayıcı zırh içerideki personeli en az 30 metre mesafeden 7.62 mm silah ateşinden koruyabilmeli (Bu kriter Iraklı silahlı grupların saldırı trendleri göz önünde bulundurularak belirlenmişse de PKK saldırıları için de geçerlidir.)
- Yukarıdan ve yandan gelen 155 mm patlayıcı mermilere karşı koruyabilmeli.
- Çeşitli gaz ve farklı biyolojik/radyolojik silahlara karşı koruyucu olabilmeli.
- Araç içinden atış yapma imkanı veren tüfek atış sistemlerine sahip olmalı. Araç içinden uzaktan kumanda ile atış yapılabilmesi.
- Kolay tamir edilebilen, modüler parçalardan müteşekkil bir yapıya sahip olup bakım ve servis kolaylığı sunmalı.
- Mürettebat için ergonomik ve istenildiğinde kolay açılabilen, Blackhawk ve Seahawk gibi helikopterlerde kullanılan türlere benzer koruyucu kemerlere sahip olmalı.

- Koltuk yastıkları da hava araçlarındaki koltuklar gibi şok sönmüleyici özelliğe sahip ve icra edilen göreve göre yerinden çıkarılabilir olmalı. (Bugün itibarıyla BKM firması, çok sayıda ithal edilen şok sönmüleyici tertibatı yerli olarak üretmektedir. ASELSAN ile birlikte yaklaşık 1,5 yıllık prototip geliştirme sürecinin ardından seri

imalata başlayan şok sönmüleyici sistemler ASELSAN'ın yanı sıra TAİ ve TEİ gibi ana savunma sanayi kuruluşlarına da tedarik edilmektedir.)⁴⁸

- 360 derecelik devrilme ve taklalara karşı aracın ana iskeleti ve araç üstü sistemleri ciddi hasar almamalı.
- Hava ısıtma ve soğutma iklimlendirme sistemine sahip olmalı, ki bu sistemler yerli üretim ZTP araçlarda standart donanım dahilindedir.
- Gerek duyulduğunda daha yüksek seviye koruma sağlaması için ölçeklenebilir, ek-lenti zırh geçirilebilir olmalı.
- Yeterli kargo ve depolama alanına sahip olmalı.
- Kabinde ve mürettebat bölmelerinde yerleşik bir yangın söndürme sistemine sahip olmalı. Bu sistemler de yerli üretim ZPT araçlarda standart donanım dahilindedir.⁴⁹

Halihazırda balistik koruma ve aktif savunma görevlerinde uluslararası standartlardaki yerli üretim zırhlı araçlar insanlı ve insansız tip araçlarla PKK'nın saldırı kabiliyetini büyük oranda sınırlandırmıştır. Ancak yukarıda kale-kollar bahsinde tartışıldığı gibi zırhlı kara araçları da hava desteğine ihtiyaç duyabilmektedir. Sabit üs ve karakollar, intikal ve muharebe görevleri yürüten zırhlı kara araçları ve insansız hava araçlarının birbirleriyle taktik uyumu ve görevlendirildikleri stratejik bağlamla uyumları terörle mücadelede yakalanan başarının başlıca sebebidir.

Keşif, gözlem, derin operasyon ve başsız bırakma aracı olarak insansız hava araçları

İnsansız hava araçları keşif, gözetleme, hedef tespiti gibi işlevleri yerine getirmek için tasarlanmış olsalar da silah sistemleriyle do-

natılmaları bu araçları başlı başına bir silah haline getirmiştir. İnsansız hava araçlarının hibrit çatışmalarda kullanılması 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından ivme kazanmıştır. Barack Obama 2008'de ABD başkanı seçildikten sonra ABD'nin drone programı ve drone saldırıları hızlı bir artış göstermiştir.

ABD'nin 11 Eylül 2001 terör saldırılarına karşı başlattığı Afganistan savaşında Taliban ülke sathındaki kırsal bölgelere, sınır bölgelerine hatta Pakistan'daki sınır ötesi kırsal bölgelere çekilmiştir. Afganistan'da Taliban'ın aksine geniş bir insan gücü bulamayan El Kaide ise PKK'nın Irak'ta kurduğu kamplar gibi Pakistan'da kamplar kurmuştur. El Kaide unsurlarının Pakistan'da saklandıkları bölgeler ABD tarafından SİHA'lar ile sıklıkla vurulmuş, ne var ki bu operasyonlar sık sık sivil kayıplara yol açma pahasına gerçekleştirilmiştir. ABD'de Obama başkanlığı dönemi bu tür SİHA saldırılarının arttığı bir dönem olmuştur. Örneğin ABD 2007 yılında Pakistan sınırları içinde üç drone saldırısı gerçekleştirmişken bu sayı 2008 yılında 34'e yükselmiştir. 2010 yılı henüz tamamlanmamışken yayımlanmış bir çalışma Obama'nın sadece 2010'da çoğunluğu Afganistan-Pakistan sınır bölgelerinde olmak üzere 100'ün üzerinde drone saldırı yetkisi verdiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰ Bu operasyonlar sebep oldukları sivil kaybına rağmen ABD tarafından icra edilmeye devam etmiş ve gerek Afganistan içinde gerekse de sınır ötesi bölgelerde derin operasyonlar gerçekleştirilmesinde rol oynamıştır. Ne var ki ABD'nin bu bölümde defaatle altını çizdiğimiz tamamlayıcılık ilkesini göz ardı ederek sahip olduğu SİHA teknolojisini stratejik bir bağlama oturtmadan kullanması kazanılan taktik başarıların kalıcı bir netice sağlamasını engellemiştir.

Sınır ötesi bölgelerde derin operasyonlar gerçekleştirmenin yanı sıra silahlı insansız hava araçlarının bir diğer önemli işlevi ise hedef gözeterek etkisiz hale getirme (*targeted killing*)

46 Hüseyin Alptekin and Bekir İlhan, "Kayyum Atanan Belediyelerin Pkk Terörü İle Mücadeledeki Rolü," Ankara, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Raporu, 2018, 36.

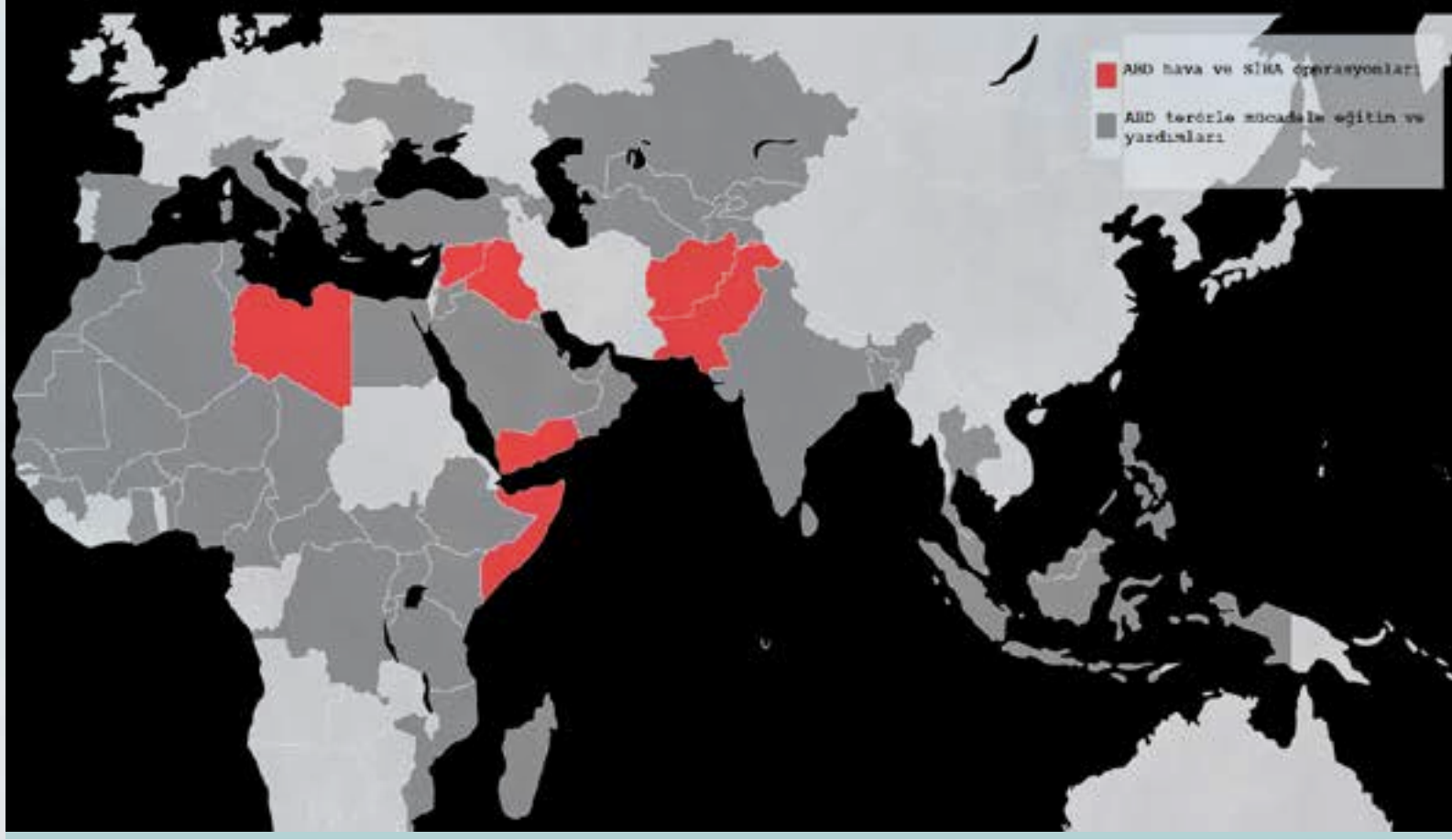
47 Alptekin, Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri, 5178.

48 <https://www.bursaeditor.com/aselsan-bkm-is-birligi-ile-sok-sonumleyici-urunleri-millilestirilci-3344.html>

49 General Hejlik'in ZPT'ler için sıraladığı gereksinimler için bkz. Guardia, US Army and Marine Corps MRAPs, 8.

50 Jason Rineheart, "Counterterrorism and Counterinsurgency," Perspectives on Terrorism 4, no. 5 (2010): 36.

Harita 2: ABD'nin dünya genelindeki drone operasyonlar

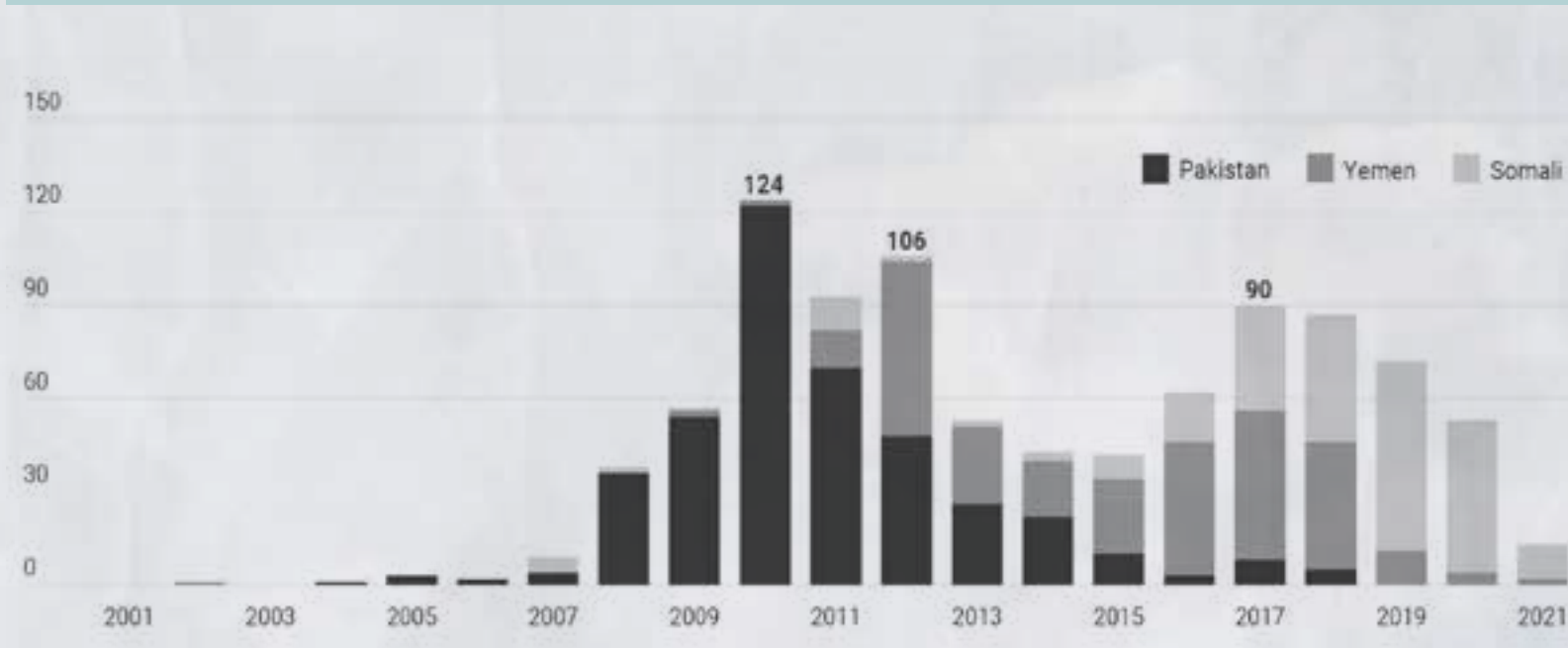

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı

operasyonlarında ortaya çıkmaktadır. Hızı, manevra kabiliyeti ve güdümlü füzeler sayesinde keskin hedef vurabilme kabiliyeti SİHA'ları bu misyon için emsalsiz kılmaktadır.⁵¹ ABD ordusu bu kabiliyetleri sayesinde SİHA'larla önemli başsız bırakma (*decapitation*) operasyonları gerçekleştirmiştir. 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sadece iki ay sonra El Kaide'nin baş as-

keri stratejisti Mohammed Atef böyle bir operasyonla öldürülmüştür. 2002 yılında ise ABD, Afganistan dışındaki ilk SİHA operasyonunu Yemen'de gerçekleştirmiştir. Yemen'de gerçekleştirilen operasyonda 2000 yılında Amerikan donanmasına ait USS Cole destroyer tipi gemiye gerçekleştirilen saldırının planlayıcısı olan Abu Ali Al Harethi öldürülmüştür.⁵²

Grafik 5: ABD'nin Pakistan, Yemen ve Somali'deki drone operasyonları

Kaynak: Depetris, 2022⁵³

52 Rineheart, "Counterterrorism and Counterinsurgency," 37.

53 Daniel Depetris, "REEVALUATING U.S. TARGETED KILLING POLICY," Defense Priorities, 2022, <https://www.defensepriorities.org/explainers/reevaluating-us-targeted-killing-policy>.

51 Hasan Basri Yalçın, "Stratejik Silah Kapasitesi," in Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi, Abdullah Erboğa (Der.) (SETA, 2019), 63.

Silahlı insansız hava araçlarıyla gerçekleştirilen operasyonlar genel muharebe stratejisi içindeki kullanımları bakımından taktiksel düzlemde ele alınabilirler.⁵⁴ Ancak SİHA'lar örneğinde bu durumda taktiksel bağlamın ötesine geçebilmekte, büyük oranda bu taktik imkan sayesinde uygulanabilen bir stratejinin de ana yapısını oluşturabilmektedir. Yukarıdaki paragrafta örnekleri verildiği üzere SİHA operasyonları hedefteki örgütü başsız/lidersiz bırakma stratejisi bağlamında önemli bir işlev görmektedir.⁵⁵ Derin operasyon yapma kabiliyeti ve hedef örgütü başsız bırakma stratejisi uyumlu ve tamamlayıcı bir biçimde icra edilip karadaki tamamlayıcı sabit üs ve zırhlı intikal araçlarıyla birlikte kullanıldığında SİHA'lar saha kontrolü için de oldukça etkili olabilmektedir. Aşağıda tartışılacağı üzere Türkiye'nin PKK'ya yönelik gerçekleştirdiği terörle mücadele operasyonlarında da bu ofansif ve defansif stratejilerin uyumu, bu stratejilerle uyumlu taktik operasyonlar ve bu operasyonlarla uyumlu teknoloji seçimi oldukça önemli başarılarla imza atmıştır.

Türkiye kendi öz kaynaklarıyla ürettiği İHA, SİHA ve TİHA (taarruzi insansız hava aracı) ve kamikaze drone'lar⁵⁶ sayesinde son iki yüzyıllık askeri teknoloji serüveni boyunca ilk defa dünya askeri teknolojisiyle aynı zamanda

54 Rineheart, "Counterterrorism and Counterinsurgency," 37.

55 Başsız bırakma stratejisi için bkz. Audrey Kurth Cronin, "How Terrorism Ends," in How Terrorism Ends (Princeton University Press, 2009); Jenna Jordan, "When Heads Roll: Assessing the Effectiveness of Leadership Decapitation," Security Studies 18, no. 4 (2009): 719-55; Jenna Jordan, "Attacking the Leader, Missing the Mark: Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes," International Security 38, no. 4 (2014): 7-38; Patrick B. Johnston, "Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns," International Security 36, no. 4 (2012): 47-79; Bryan C. Price, "Targeting Top Terrorists: How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism," International Security 36, no. 4 (2012): 9-46.

56 Asimetrik harp veya anti-terör alanlarında kullanılmak üzere üretilmiş sabit kanatlı vurucu insansız hava aracı Alpagu; Havanın Mühimmati Taşıyan Döner Kanatlı İHA Boyga; Kargu Döner Kanatlı Vurucu İHA Sistemi; gözlemci İHA Togan gibi çok sayıda kamikaze ve gözetleme maksatlı otonom drone sistemleri Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM) tarafından geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur. Alpagu sabit kanatlı kamikaze, Kargu döner kanatlı kamikaze ve Togan gözetleme maksatlı kamikaze olarak da bilinmektedir. Bu drone grubu aynı zamanda sürü drone'ların ilk milli örneğini teşkil etmektedir. Döner kanatlı ve sabit kanatlı İHA platformlarının GPS ve RF erişimi olmayan ortamlarda görev gerçekleştirmesini sağlayan Kerkes sistemi ile otonom intikal edebilme, öğrenebilme, karar verebilme ve sürü olarak verilen görevi yerine getirebilme kabiliyetleri kazandıran Bumin sistemi mevcut İHA envanteri için güç çarpanı niteliğindedir.

Bu küçük ebatlı İHA'ların aksine BAYKAR yapımı Akıncı Taarruz İnsansız Hava Aracı 20 metre kanat açıklığına sahip, 24 saatlik havada kalış süresi, 45.000 feet yüksekte uçuş kabiliyeti, 1500 kg'lık faydalı yük taşıma kapasitesi ile, öte yandan TUSAŞ yapımı 17,5 metre kanat açıklığına sahip, +30 saat havada kalış süresi, 30000 feet maksimum irtifa, 350 kg faydalı yük kapasiteli ANKA ile 24 metre kanat açıklığına sahip, 50 saat havada kalış süresi, 25000 feet maksimum irtifa, 750+ kg faydalı yük kapasiteli AKSUNGUR Türk yapımı SİHA'ların her ebatta ve hemen her görevine uygun envanter sağladığını ortaya koymaktadır.

yerli bir askeri sistem geliştirebilmiştir.⁵⁷ Türkiye kendi geliştirdiği bu sistemleri bugüne kadar pek çok çatışma ve muharebe sahasında gerek düzensiz çatışma bölgelerinde gerekse de konvansiyonel ordu güçleriyle muharebe esnasında kullanma imkanı bulmuştur. Bu çatışmalarda, özellikle Suriye'de rejim güçlerine karşı gerçekleştirilen İdlib/Bahar Kalkanı operasyonunda (27 Şubat-6 Mart 2020) Türkiye, Karabağ'ın Ermenistan işgalinden kurtarıldığı Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nda (27 Eylül-10 Kasım 2020) Azerbaycan ve Rusya-Ukrayna savaşında (24 Şubat 2022-halen devam ediyor) Ukrayna orduları Türk yapımı SİHA'ları Pantsir tipi gelişmiş hava savunma sistemlerine karşı havada tutabilmiş ve etkili şekilde kullanabilmiştir. Bu çatışmalarda Türk yapımı SİHA'lar karada konuşlu hava savunma sistemlerine rağmen çok sayıda tank ve topçu bataryasını hedef alarak etkisiz hale getirebilmiştir.⁵⁸ 27 Şubat-6 Mart 2020 tarihlerinde gerçekleştirilen Bahar Kalkanı Harekatında Türkiye, Suriye rejimi tanklarını, zırhlı personel taşıyıcılarını ve uçaksavar sistemlerini hedef alarak konvansiyonel bir savaş alanına toplu ve koordine bir saldırıda silahlı insansız hava araçlarını kullanan ilk ülke olmuştur.

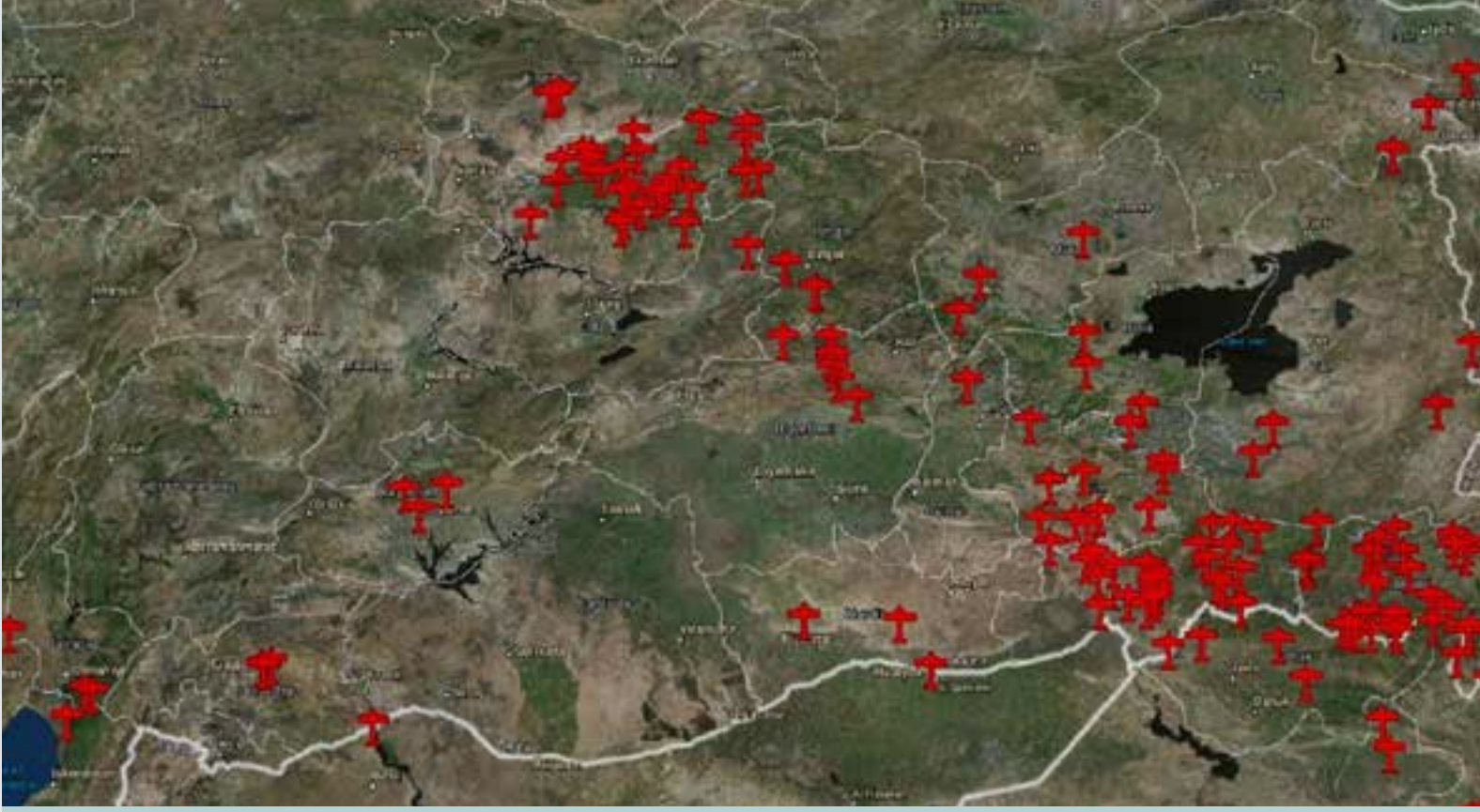
Türk yapımı insansız hava araçları hibrit çatışma şartlarında da büyük ustalıkla kullanılmış ve önemli faydalar sağlamıştır. Örneğin sadece Bayraktar TB2 model SİHA'lar PYD kontrolündeki Afrin'e 20 Ocak-24 Mart 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen Zeytin Dalı harekatında 449 militanı doğrudan hedef alarak, 680 militanı ise havadan ateş destek vasıtalarına hedef işaretlemek suretiyle dolaylı olarak etkisiz hale getirmiş ve bu harekatta etkisiz hale getirilen PYD/ PKK militanlarının beşte birinde rol oynamıştır.⁵⁹

57 Abdullah Erboğa, "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi ve Silahlanma Stratejisi," in Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi, Abdullah Erboğa (Der.) (SETA, 2019), 94.

58 Türk yapımı SİHA'lar özellikle Suriye sahasındaki hava savunma sistemlerini KORAL elektronik destek sistemi ile entegre kullanılarak saf dışı bırakmıştır. Düşman radar yayınlarını algılayıp takip eden KORAL elektronik destek sistemi ve bu radar sinyallerini bozan KORAL elektronik radar taarruz sistemi düşman hava savunma sistemlerini çalışmaz duruma getirmiş, daha sonra koordinatları tespit edilen bu hava savunma sistemleri Türk ordusu tarafından imha edilmiştir.

59 Necdet Özçelik, "Askeri Harekatların Kuvvet Çarpanı: İnsansız Hava Araçları," Anadolu Ajansı, April 19, 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/askeri-harekat-c3%A21larin-kuvvet-carpani-insansiz-hava-aracilari/1122660>.

Harita 2: PKK'ya karşı yürütülen operasyonlarda İHA-SİHA kullanımı

Kaynak: Erboğa ve Ayar, 2019⁶⁰

Türkiye insansız hava araçlarını ülke sınırları içindeki PKK varlığını sona erdirmek için de etkili biçimde kullanmıştır. PKK'nın 2015 yılında tekrar başladığı terör kampanyasının etkisiz kılınmasında SİHA'lar belirleyici bir rol oynamıştır. Harita 3'te de gösterildiği üzere Hakkari-Şirnak kırsalından Tunceli kırsalına kadar uzanan hat üzerinde yoğunlaşan PKK varlığı yoğun SİHA operasyonlarıyla ortadan kaldırılmıştır.

Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde SİHA kullanımı 2018 yılından itibaren Irak'ta da yoğun şekilde gözlemlenmiştir. 11 Mart 2018 tarihinde Irak'ın kuzeyindeki terör hedeflerini etkisiz hale getirmek amacıyla başlatılan Kararlılık Harekatında İHA-SİHA'ların etkin kullanımı sonucu terörden temizlenen bölgelere Türk askeri yerleşmiş ve stratejik noktalara üsler kurmaya başlamıştır. Bu üslerin korunmasında da İHA-SİHA'lar önemli bir rol oynamaktadır. 27 Mayıs 2019 itibarıyla Kuzey Irak'taki Hakurk bölgesine başlatılan hareket da yoğun İHA ve SİHA desteği sayesinde başarılı olmuştur. 13 Temmuz 2019'da başlatılan Pençe-2 Operas-

yonu ile Brados bölgesinde TSK ciddi ilerleme kat etmiş, stratejik yükselteleri kontrol altına almış, Pençe-3 Operasyonu'nda ise hareket önceliği Irak'ın kuzeydoğusundan kuzeybatısına kaydırılmıştır. Irak'ta Pençe operasyonlarının bir diğer ayağı ise 15 Haziran 2020 tarihinde başlatılmış, Sincar, Karacak, Kandil, Zap, Avaşın Basyan ve Hakurk'taki terör hedeflerine eşzamanlı hava hareketi düzenlenmiştir.⁶¹ 10 Şubat 2021 gecesine Türkiye sınırından 40 kilometre içerideki Gara bölgesinde bulunan Siyana'ya hava indirme yapılarak Pençe Kartal-2 Operasyonu başlatılmış, 24 Nisan 2021 tarihinde ise Metina ve Avaşın-Basyan bölgelerine Pençe-Yıldırım ve Pençe-Şimşek hareketleri eş zamanlı olarak başlatılmıştır. Pençe operasyonlarının son halkası ise 18 Nisan 2022 gecesine Metina, Zap ve Avaşın-Basyan bölgelerindeki terör hedeflerine yönelik başlatılmıştır. Tüm bu sınır ötesi hareketlerde İHA ve SİHA'lar istihbarat sağlama, keşif ve gözetleme, hedef işaretleme ve hedefi vurma işlevleri yerine getirmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir zamanlar PKK'nın etki sahası olan bu bölgelerde konumlanmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin ulaştığı insansız hava aracı kapasitesi etkisini sınırdan oldukça ileri noktalarda gerçekleştirdiği nokta operasyonlarda da göstermiştir. Türkiye bu kısmın başında tartışılan hedef gözeterek etkisiz hale getirme (targeted killing) operasyonlarında örgüt tepe kadrosuna vurucu darbeler indirmiş, örgütü pek çok sahada başsız bırakmıştır (*decapitation*). Bu operasyonlar bağlamında PKK'nın tepe kadrosundan:

Sözde yürütme konseyi üyesi ve Sincar Sorumlusu Mam Zeki Şengali kod adlı İsmail Özden 15 Ağustos 2018'de;

Örgütün Sincar'daki en üst düzey kadın yöneticisi Beraat Afşin 19 Kasım 2019'da

Afşin'in yerine getirilen Nezar Bapir Murad 15 Ocak 2020'de;

PKK kadın yapılanmasının sözde en üst karar organı Kürdistan Kadınlar Birliği (KJK) yönetim konseyi üyesi Ayten Amed kod adlı Halide Tarı 9 Mart 2020'de;⁶²

Sözde KCK önderlik komitesi/yürütme konseyi üyesi Nazife Bilen 30 Mart 2020'de;

PKK/PYD-YPG'nin Suriye sahasındaki en üst düzey sorumlusu Sofi Nurettin kod adlı Halef el Muhammed 8 Mayıs 2021'de;

PKK'nın Mahmur genel sorumlusu "Doktor Hüseyin" kod adlı Selman Bozkır 5 Haziran 2021'de;

Millî Savunma Bakanlığının (MSB) 18 Kasım 2021'de yayınladığı bir duyuru ile öğrendiğimiz üzere PKK'nın 1978'deki kurucuları arasında yer alan ve örgütün yürütme kurulu üyesi Ali Haydar Kaytan İHA-SİHA kullanılan operasyonlarla etkisiz hale getirilmişlerdir. "Mahmur ve Kandil gibi bölgelerde, kimisi ise sınırdan 150 kilometre içeride icra edilen bu hareketler, sınır ötesinde erişilen istihbarat kapasitesi ve SİHA'ların ulaştığı vuruş keskinliğinin geldiği

son noktayı göstermektedir".⁶³

Bir önceki kısımda tanklarla hafif zırhlı muharebe araçları karşılaştırmasında ZPT ve ZMA'ların tankların yerini alamayacağı, ancak tank ile birbirlerini tamamlayıcı özelliklere sahip olduğu tespitine yer verilmişti. Benzer bir sonuca insansız hava araçlarıyla jetler ve saldırı helikopterleri arasındaki ilişki incelenerek varılabilir. İHA tipi araçların silahlı dahi olsalar, en azından öngörülebilir gelecekte, helikopter ve özellikle jetlerin yerine ikame edilemeyecekleri sıklıkla vurgulanan bir tespittir. Mevcut SİHA'ların genellikle serbest, savunmasız hava sahalarında faydalı olacağı, bu sebeple ABD'nin Pakistan ve Afganistan'da hava savunma sistemi olmayan devlet dışı aktörlere karşı gerçekleştirdiği SİHA operasyonlarının yanıltıcı olabileceği iddia edilmektedir. Düzenli ordulara karşı girişilen gerçek ve dinamik hava muharebelerinde proaktif ve anında reaktif inisiyatif alabilen gerçek pilotların yerlerinin drone'lar tarafından alınamayacağı tespiti⁶⁴ bu koşulları göz önüne almaktadır.

Tamamlayıcılık prensibi ışığında dünya üzerindeki ordular askeri doktrinlerini değiştirme ihtiyacı hissetmişler ve "konvansiyonel jet merkezli planlamalara İHA sistemleri entegre ederek insanlı ve insansız araçların koordineli bir şekilde yönetilip sahada kullanılmasını amaçlamıştır".⁶⁵ Grafik 6'ta da görüldüğü üzere Türkiye'nin PKK'ya karşı operasyonlarda kullandığı silahların dağılımına bakıldığında İHA-SİHA kullanımının özellik 2015 sonrası dönemde arttığı, İHA-SİHA'ların bu dönemde saldırı helikopterleri ve F16'lar ile beraber görevler yürüttüğü, dolayısıyla bu dönemde örgüte havadan yapılan operasyonların öne çıktığı görülmektedir. Nitekim, "operasyonların planlanması bakımından İHA-SİHA'ların birlikte en çok kullanıldığı iki araç savaş jetleri ve he-

60 Abdullah Erboğa and Merve İrem Ayar, "Türkiye'de İHA-SİHA'ların Terörle Mücadelede Kullanımı ve Terörle Mücadeleye Etkileri," in PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı (SETA, 2019), 256.

61 Pençe-Kartal Harekatı'nın ayrıntıları için bkz. NTV, "Pençe-Kartal Operasyonu'nun Ayrıntıları," June 15, 2020, <https://www.ntv.com.tr/video/turkiye/pence-kartal-operasyonunun-ayrintilariuuASnsdWXEC4Cd12wakHCw>.

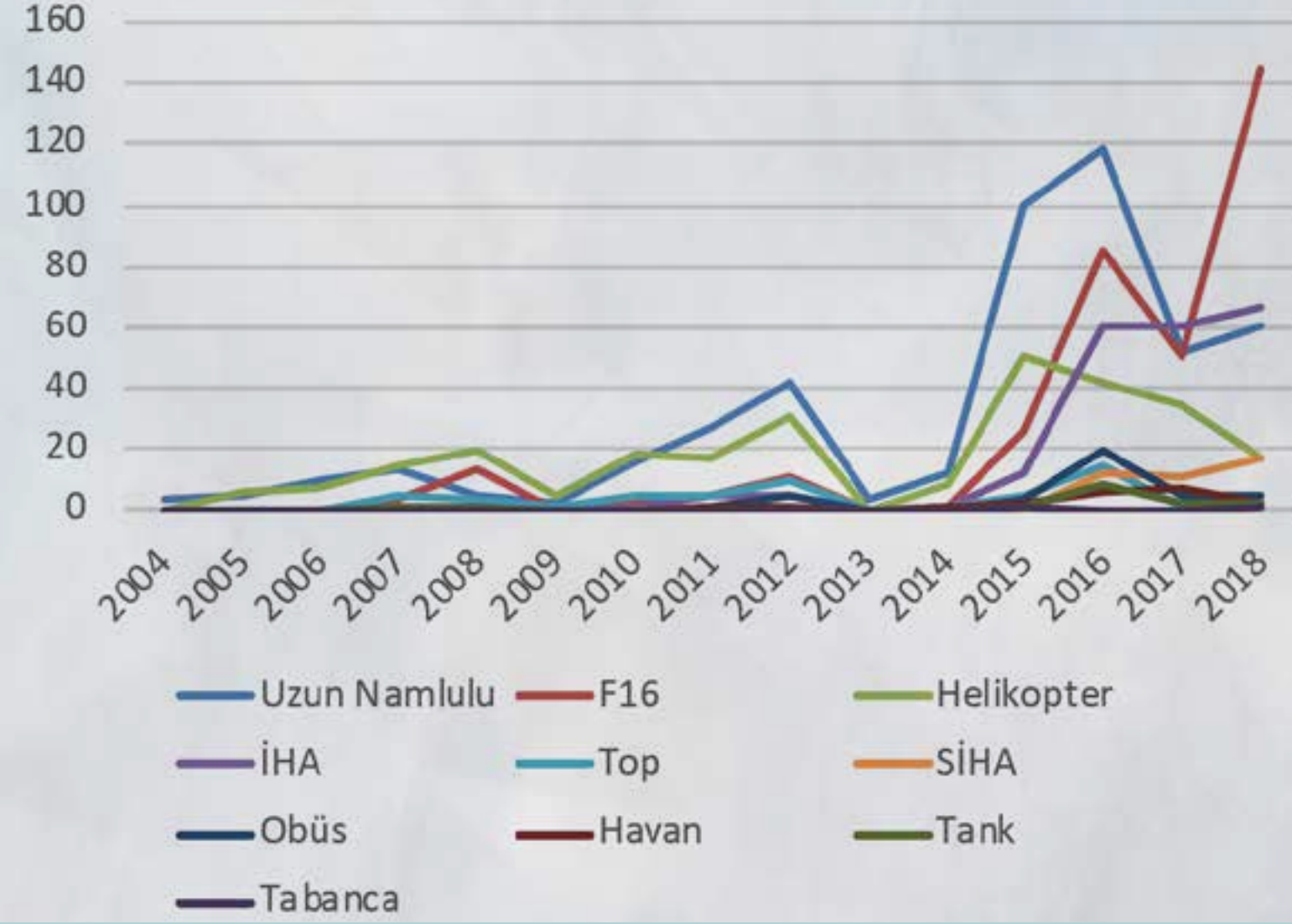
62 Halide Tarı, PKK medyası ANF'ye "PKK tarihini en güçlü dönemini yaşıyor" açıklamasını yaptıktan sonra açıklamanın üzerinden daha bir yıl geçmeden etkisiz hale getirilmiştir.

63 Hüseyin Alptekin, "PKK Terörüyle Mücadelenin Adımları ve Bilançosu," Anadolu Ajansı, June 14, 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/pkk-teroruyle-mucadelenin-adimlari-ve-bilancosu/2613117>.

64 Gregg Malandrino and Jeff McLean, "The Unmanned Wingman," Foreign Policy (blog), October 31, 2013, <https://foreignpolicy.com/2013/10/31/the-unmanned-wingman/>.

65 Merve İ. Dilek, "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi: İnsansız Hava Araçları," in Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi, Abdullah Erboğa (Der.) (SETA, 2019), 108.

Grafik 6: Türkiye'nin PKK'ya karşı kullandığı silahlar 2004-2018

Kaynak: (Yalçın ve Özer, 2019, p. 213)

likopterler olmuştur. Bu durum İHA'ların diğer hava sistemlerinin desteklenmesinde de önemli bir rol oynadığını göstermektedir" (Erboğa ve Ayar, 2019, p. 243).

Saldırı helikopterleri ve jetler kendi görevlerini icra etmeye devam ederken insansız hava araçları geleneksel hava taarruz araçlarına kıyasla önemli bir avantaja sahip olmuşlardır.

İHA-SİHA'lar muharebe alanlarında görece yeni oldukları için geleneksel hava taarruz araçlarına karşı geliştirilmiş olan savunma sistemleri için zafiyet oluşturmaktadır. Hava savunma sistemleri büyük oranda füze saldırısı ve savaş jetlerine göre geliştirildiği için savaş jetlerine göre daha yavaş ve alçaktan uçan, daha küçük olan drone'lara karşı optimize olmadıkları gözlemlenmiştir.⁶⁶

⁶⁶ "Combat Drones: We Are in a New Era of Warfare - Here's Why," BBC, April 2, 2022, <https://www.bbc.com/news/world-60047328>.

Sonuç

Kimi çalışmalar teknolojik imkan ve kısıtlar sebebiyle askeri teknolojiyi bir sabit olarak alıp daha dinamik bir alan olarak görülen stratejiyi incelemektedir. Öte yandan kimi çalışmalar ise çatışmalardaki stratejik zeka faktörünü yok sayıp çatışmaları robotik bir simülasyon düzlemine indirgeyerek çatışma sonucunu teknolojik üstünlüğün belirlediğini iddia etmektedir. Strateji ile teknolojiyi iki ayrı kompartimana bölerek aralarındaki tamamlayıcılık ve etkileşim gereksinimini dikkate almayan çalışmalar eşit ölçüde yanılı içerir. Zira kimi zaman kağıt üzerinde planlanan stratejiler teknolojik yetersizlik sebebiyle icra edilememektedir. Kimi zamansa gelişmiş teknolojik imkanlar stratejik miyopluk nedeniyle potansiyellerini gerçekleştirilememekte, aynı teknolojik imkanların her zaman aynı başarıyla tatbik edilmediği bir vaka olarak karşımızda durmaktadır.

Askeri strateji ile teknoloji arasında ihtiyaç duyulan tamamlayıcılık ilkesi konvansiyonel çatışmalarda olduğu gibi terörle mücadele gibi asimetrik çatışma türleri için de son derece

önemlidir. Bu bölüm, Türkiye'nin terörle mücadelesinin askeri ayağının stratejik ve teknolojik bileşenlerini incelemiştir. Stratejik amaç bakımından sınırı sızmalara karşı korurken (defansif) eşzamanlı olarak terörü kaynağında kurutma ve engelleme (ofansif); taktiksel bakımdan sınıra fiziki ve elektronik bir set çekerken (defansif) sınır ötesinde güvenli bölgeler oluşturma ve terör örgütünü başsız bırakma saldırıları düzenleme (ofansif), teknolojik bakımdan ise insansız hava araçları, zırhlı kara araçları ve yüksek teknolojiye yüksek korunaklı kalekollar Türkiye'nin terörle mücadelesinde entegre bir askeri stratejiye sahip olduğunu ve bu stratejiyi başarıyla tatbik edebildiğini göstermektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi vizyon ve önderliği, yerli savunma sanayii kuruluşlarının araştırma-geliştirme ve üretimde yüksek performansı ve son olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başarılı plan ve icrası Türkiye'nin terörle mücadelesinde yerli ve milli teknolojik hamle yapmasını, bu hamleyi de en optimum şekilde askeri sonuçlara yansıtabilmesini sağlamıştır.

Kaynakça

- Alptekin, Hüseyin. *Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri: IRA, ETA, Tamil Kaplanları ve PKK*. Vol. 5. SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2018.
- Alptekin, Hüseyin. "PKK Terörüyle Mücadelenin Adımları ve Bilançosu." *Anadolu Ajansı*, June 14, 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/pkk-teroruyle-mucadelenin-adimlari-ve-bilancosu/2613117>.
- Alptekin, Hüseyin (der.). *PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı*. SETA, 2019.
- Alptekin, Hüseyin & Bekir İlhan. "Kayyum Atanan Belediyelerin Pkk Terörü İle Mücadeledeki Rolü." *Ankara, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Raporu*, 2018.
- Alptekin, Hüseyin, Tuğba Sezgin, & Muhammed Akkuş. "PKK Terörü İle Mücadelede Yaşanan Can Kayıpları." In *PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı*, Hüseyin Alptekin (Der.), 35-80, 2019.
- Archer, Christon I. *World History of Warfare*. U of Nebraska Press, 2002.
- ASELSAN. "MODÜLER GEÇİCİ ÜS BÖLGESİ (MGÜB) ÇÖZÜMLERİ." ASELSAN, 2017. https://www.aselsan.com.tr/Moduler_Gecici_Us_Bolgesi_MGUB_Cozumleri_7177.pdf.
- Bello, Hilaire. "The Modern Traveller (London: Edward Arnold, 1898)" 9, no. 05 (1898).
- Biddle, Stephen. *Military Power Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton University Press, 2004.
- Cameron, Doug. "Oshkosh Wins \$6.75 Billion Military Contract to Replace Humvee." *The Wall Street Journal*, August 25, 2015.
- Çelikkın, Erdinç. "Kahreden 8 Fark." *Hürriyet*, July 8, 2012. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kahreden-8-fark-21167355>.
- Chauhan, Neeraj. "IED Attacks Rise as Terrorists, Insurgents Change Strategy to Avoid Direct Clashes." *Hindustan Times*, June 13, 2022. <https://www.hindustantimes.com/india-news/ied-attacks-rise-as-terrorists-insurgents-change-strategy-to-avoid-direct-clashes-101655061480986.html>.
- BBC. "Combat Drones: We Are in a New Era of Warfare - Here's Why," April 2, 2022. <https://www.bbc.com/news/world-60047328>.
- Cornish, Paul. "Technology, Strategy and Counterterrorism." *International Affairs* 86, no. 4 (2010): 875-88.
- Cronin, Audrey Kurth. "How Terrorism Ends." In *How Terrorism Ends*. Princeton University Press, 2009.
- Depetris, Daniel. "REEVALUATING U.S. TARGETED KILLING POLICY." *Defense Priorities*, 2022. <https://www.defensepriorities.org/explainers/reevaluating-us-targeted-killing-policy>.
- Dilek, Merve İ. "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi: İnsansız Hava Araçları."

- In *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, Abdullah Erboğa (Der.). SETA, 2019.
- Duygulu, Şirin. *Dönüşen Savaşların Değişen Araçları*. Seta Yayınları, 2019.
- Ellis, John. *The Social History of the Machine Gun*. JHU Press, 1986.
- Erboğa, Abdullah. "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi ve Silahlanma Stratejisi." In *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, Abdullah Erboğa (Der.). SETA, 2019.
- Erboğa, Abdullah & Merve İrem Ayar. "Türkiye'de İHA-SİHA'ların Terörle Mücadelede Kullanımı ve Terörle Mücadeleye Etkileri." In *PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı*, 239-76. SETA, 2019.
- Ferguson, Niall. *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*. Basic books, 2008.
- Guardia, Mike. *US Army and Marine Corps MRAPs: Mine Resistant Ambush Protected Vehicles*. Bloomsbury Publishing, 2013.
- Hacker, Barton C. "The Machines of War: Western Military Technology 1850-2000." *History and Technology* 21, no. 3 (2005): 255-300.
- Hoffman, B. "Inside Terrorism by Columbia University Press New York." USA, 2006.
- Hürriyet. "Kırpı'lar Tek Tek Test Ediliyor," August 23, 2011. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kirpilar-tek-tek-test-ediliyor-18559357>.
- Johnson, David E. & I. V. Gordon. "Observations on Recent Trends in Armored Forces." RAND ARROYO CENTER SANTA MONICA CA, 2010.
- Johnston, Patrick B. "Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns." *International Security* 36, no. 4 (2012): 47-79.
- Jordan, Jenna. "Attacking the Leader, Missing the Mark: Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes." *International Security* 38, no. 4 (2014): 7-38.
- Jordan, Jenna. "When Heads Roll: Assessing the Effectiveness of Leadership Decapitation." *Security Studies* 18, no. 4 (2009): 719-55.
- Kamel, Hisham. "Studying the Trade-off between Protection and Mobility of Armored Vehicles." In *ASME International Mechanical Engineering Congress and Exposition*, 58479-V012T16A008. American Society of Mechanical Engineers, 2017.
- Keegan, John. *A History of Warfare*. Random House, 2011.
- Kirkpatrick, David. "Revolutions in Military Technology, and Their Consequences." *The RUSI Journal* 146, no. 4 (2001): 67-73.
- Köse, Talha & Merve Şahin. "PKK'nın Saldırı Türlerini Etkileyen Faktörler." In *PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı*, Hüseyin Alptekin (Der.), 139-84. SETA, 2019.
- Kuloğlu, Armağan. "Türkiye-Suriye-İrak-İran Dörtgeninde Gelişmeler." *Orta-doğu Analiz* 1, no. 12 (2009): 87-92.
- Kuran, Fikret & Süleyman Polat. "Terör Saldırılarının Mühendislik Açısından İncelenmesi: 10 Ekim 2015 Ankara Tren Garı Kavşağı Canlı Bomba Saldırısından 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimine." *MSI Dergisi*, no. 135 (2016): 62-76.
- Kurt, Veysel & Merve Dilek Dağdelen. "PKK'nın Hedef Seçimi." In *PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı*, Hüseyin Alptekin (Der.), 81-138. SETA, 2019.
- Lum, Cynthia, Leslie W. Kennedy, & Alison Sherley. "Are Counter-Terrorism Strategies Effective? The Results of the Campbell Systematic Review on Counter-Terrorism Evaluation Research." *Journal of Experimental Criminology* 2, no.

- 4 (2006): 489-516.
- Malandrino, Gregg & Jeff McLean. "The Unmanned Wingman." *Foreign Policy* (blog), October 31, 2013. <https://foreignpolicy.com/2013/10/31/the-unmanned-wingman/>.
- Marchant, Richard J. "Are Motorized Infantry Forces Essential to the United States Army?" ARMY COMMAND AND GENERAL STAFF COLL FORT LEAVENWORTH KS SCHOOL OF ADVANCED ..., 1989.
- Mize, Ramey. "Whatever Happens, We Have Got, the Maxim, and They Have Not: The Conspicuous Absence of Machine Guns in British Imperialist Imagery," 2017, 43-65.
- NTV. "Peçe-Kartal Operasyonu'nun Ayrıntıları," June 15, 2020. <https://www.ntv.com.tr/video/turkiye/pece-kartal-operasyonunun-ayrintilari,uASns-dWxEC4Ca12wakHCw>.
- Öğünç, Gökhan İbrahim. "The Effectiveness of Armoured Vehicles in Urban Warfare Conditions." *Defence Science Journal* 71, no. 1 (2021).
- Özçelik, Necdet. "Askeri Harekâtların Kuvvet Çarpanı: İnsansız Hava Araçları." *Anadolu Ajansı*, April 19, 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/askeri-harek%C3%A2tlarin-kuvvet-carpani-insansiz-hava-aracilari/1122660>.
- Özer, Sarp & Sinan Uslu. "TSK'ye Yeni Kalekollar Geliyor." *Anadolu Ajansı*, January 13, 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tskye-yeni-kalekollar-geliyor/1029867>.
- Price, Bryan C. "Targeting Top Terrorists: How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism." *International Security* 36, no. 4 (2012): 9-46.
- Rineheart, Jason. "Counterterrorism and Counterinsurgency." *Perspectives on Terrorism* 4, no. 5 (2010): 31-47.
- Stam, Allan C. *Win, Lose, or Draw: Domestic Politics and the Crucible of War*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996.
- Stam, Allan C., & Dan Reiter. *Democracies at War*. Princeton University Press, 2010.
- The Carter Center. "Explosive Weapons Use in Syria," 2020.
- Van Evera, Stephen. "Offense, Defense, and the Causes of War." *International Security* 22, no. 4 (1998): 5-43.
- Wallace, Michael D. *Leopard Tanks and the Deadly Dilemmas of the Canadian Mission in Afghanistan*. Canadian Centre for Policy Alternatives, 2007.
- Watson Institute. "Human and Budgetary Costs to Date of the U.S. War in Afghanistan, 2001-2022 | Figures | Costs of War." The Costs of War, 2022. <https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022>.
- Yalçın, Hasan Basri. *Asimetrik Savaş: Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı*. SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2020.
- Yalçın, Hasan Basri. "Stratejik Silah Kapasitesi." In *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, Abdullah Erboğa (Der.). SETA, 2019.
- Yalçın, Hasan Basri & Özer, Ayşe. "Terörle Mücadele Operasyonları ve PKK'nın Terör Eylemlerinde Kullanılan Silah Türleri." In *PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veritabanı*, Hüseyin Alptekin (Der.), 185-237. SETA, 2019.
- Yıldırım, Göksel. "Türkiye'nin Yeni Silahından İlk Görüntüler." *Anadolu Ajansı*, August 5, 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-yeni-silahindan-ilk-goruntuler/1473128>.

Türk Savunma Sanayii ve Deniz Sistemleri

Modern Deniz Gücü ve Askeri Teknoloji

Modern dönem olarak adlandırılan peri-yotta artık sömürgecilik faaliyetlerinin hızlandığı ve büyük güç mücadelesinin denizlerde yoğun bir şekilde sürdüğü dönemlerde deniz askeri teknolojisinde de benzeri bir hızda gelişme yaşandı. Devletler rakiplerinden üstün deniz platformlarına sahip olmak ve ateş gücü daha yüksek, daha hızlı seyir edebilen ve daha dayanıklı gemiler elde edebilmek için yoğun çaba sarf ettiler. Elbette elde ettikleri başarı oranına nispetle denizlerdeki hakimiyetlerini de perçinlediler. Böylece deniz askeri teknolojisinde çok kısa bir sürede büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir süreç ortaya çıkmış oldu. Gerek gemi tipleri ve yakıtlarda, gerekse itki gücü ve tahrik sistemlerinde muazzam dönüşümlerin yaşandığını görmek mümkündür. Yüzyıllardır insanlığın temel taşıma ve savaş araçlarından biri olan ve rüzgar/insan gücüyle hareket eden gemilerin hem hacmi hem de ni-

telikleri değişmiştir. Önce stimli gemilere daha sonra ise motorlu gemilere geçiş yaşanmıştır. Gemilerdeki kullanılan yakıtlar önce kömür ve sonrasında petrol olarak yenilenmiş, bununla birlikte gemilerin inşa malzemeleri zırlı (çelik ve dövme demirden) ve metal kullanımına yönelmiştir. Elbette donanmaların güçlü olması aynı zamanda devletlerin açık deniz hakimiyetlerini ve küresel hegemon olma iddialarını sürdürmelerini sağlayan ana unsurdur.

Nitekim tarihsel sürece bakıldığında Portekiz, İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinin donanmalarındaki güç kapasiteleri ile küresel siyaset hakimiyetleri arasında paralellik bulunmaktadır. Dolayısıyla devletlerin hedeflerine uygun olarak yöntem ve araç planlaması yaptıkları dönemler karşımıza çıkmakla birlikte, araç merkezli hedef ve yöntemlerin uygulandığı durumların

olduğu gerçekliğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Benzeri tespitleri deniz merkezli ateş gücünden bahsederken de yapmak mümkündür. Kalyonlar üzerindeki toplardan nükleer başlıklı torpidolara ve dikey atım füze kabiliyetlerine kadar birçok yenilik hem devletlerin yeni şartlar altında ateş güçlerini geliştirmeleri hem deniz hakimiyetlerini koruma amacıyla yenilikleri sürdürmeleri gerekliliğinin tezahürüdür. Elbette bugün geline nokta da deniz kuvvetleri 19. Yüzyıldaki öneminin gerisindedir. Günümüzde hava kuvvetleri, uydu ve uzay yetenekleri ile yapay zeka gibi yeni askeri teknolojilerin kuvvetlerin yeteneklerinde kullanılması daha öncelikli olmuştur. Küresel ve bölgesel düzlemde devletlerin ulusal güvenliklerine yönelik tehditler hala deniz kaynaklıdır ve deniz gücü ulusal güç kapasitesinin önemli bileşenlerinden biri olarak stratejik değerini korumaktadır.

Gelişen askeri teknoloji orduların donanmalarını modern ihtiyaçlara uygun olarak güncellemesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu sebeple donanmalarda hem gemi sayılarında artış hem de yeteneklerinde muazzam gelişmeler gözükmektedir. Örneğin savunma ve saldırı odaklı elektronik harp gereksinimlerine uygun olarak deniz silah sistemlerinde yeteneklerin geliştirildiği görülmektedir. Savaş gücünü oluşturan harp gemilerini inşa etmek ve modern bir deniz kuvvetine sahip olmak büyük güç olmak isteyen her aktörün temel önceliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak elbette yerli çözümler üretmek o kadar kolay bir şey değildir. Barış zamanı sancak ve varlık gösterme, ulaştırmanın korunması, barışı destekleme, deniz yetki alanlarının kontrolü, arama ve kurtarma, muharip olmayanların tahliyesi görevlerini yapabilmek, harp zamanı ise deniz kontrolü, güç aktarımı, denizlerde muharip unsurlarını hareket alanında uzun süre tutabilmek her donanmanın ve ülkenin başarabilmesi söz konusu değildir. Bunu ancak büyük güçler ve deniz kuvvetlerini güç-

lendirmiş büyük güç olma potansiyeline sahip devletlerin yerine getirme şansı olduğunu belirtmemiz gerekir. Su üstü harbi, hava savunma harbi, denizaltı savunma harbi, denizaltı harbi ve mayın harbi gibi farklı savaş türlerine karşı hazırlıklı olmak ve bu alanların her birine uygun platform, silah ve sistemlere sahip olmak son derece önemlidir. Elbette hazır alım yoluyla tedarik sağlayan devletler için her ne kadar bu araçlar elde edilse dahi yerli ve özgün kabiliyetler geliştirilmediği sürece herhangi bir savaş, kriz ve gerilimde sınırlı kapasite ile hareket edilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Mahan ve Corbett gibi deniz stratejisi düşüncesinin önemli isimleri deniz gücünün ulusal güç ve çıkarlar açısından önemine işaret ederler. Küresel deniz gücü olmak ve deniz hakimiyetinin önemi neredeyse tüm büyük güçlerin kapasite inşalarının ilk yansıdığı alan olarak belirmektedir. Bu açıdan bakıldığında deniz gücünde rakiplerinizden üstün olmak ancak fark yaratan askeri teknolojileri üreten ve kullanan bir ülke olmak ile mümkündür. Teknolo-

ji üstünlüğü avantajı sadece denizlerde değil, kara, hava ve diğer tüm askeri alanlarda stratejik imkanlar ortaya çıkarmaktadır. Ancak tarihi sürece bakıldığında deniz hakimiyetinin oldukça maliyetli olsa dahi büyük stratejik kazanımlar sağladığı çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Dünya deniz ticaretinin kontrol altında tutulması ve deniz yollarının güvenliğinin sağlanması gibi hususlar göz önünde tutulduğunda devletlerin neden bu alanda daha fazla yer almak istedikleri anlaşılmaktadır. Güçlü bir donanma denize kıyısı olan her devletin oluşturmak için gayret sarf ettiği bir hedeftir. Denizcilik gücünü sağlayabilmek aynı zamanda gerekli altyapının ve deniz kültürünün tam olarak idrak edilebilmesi sayesinde, denizlerde etkin ve caydırıcı bir aktör olarak yer almak ise ancak yeni nesil teknolojik yeteneklere daha önce ulaşmak ile mümkündür.

Dünyada deniz alanında askeri teknolojinin tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi otonom ve yapay zeka sistemlerine doğru evirildiğini görmek mümkündür. Askeri teknolojide ileri sistemlerin otonom alana kayması geleceğin deniz araç, silah ve sistemlerini de doğrudan etkilemektedir. Otonom sistemlerin ve yapay zeka teknolojisi gibi yeni nesil askeri teknolojinin denizlerde kullanımı ile birlikte yeni nesil deniz gücünün şekilleneceği muhtemeldir. Otonom İnsansız Sualtı Araçları ve Otonom İnsansız Su üstü Araçları su üstü harbi, denizaltı savunma harbi, elektronik harp ve liman savunması gibi temel alanların yanısıra platformlar haricinde ateş gücü bağlamında da özel bir yenilik getirdiği söylenebilir. Silahlı İnsansız Hava Araçlarının deniz platformlarında konuşlandırılmasıyla birlikte deniz gücünde farklı bir aşamaya geçilmiş olduğu görülmektedir. Küresel deniz güvenliğindeki etkilerine rağmen devasa büyüklükteki uçak gemilerinin maliyetlerinin devletlerin sırtına yükledikleri masraflar siyasi hedeflerin baskılanmasına yol açmaktadır. Günümüz askeri teknolojisi güvenliği artıran ve riskleri azaltan özellikleri öncelleyen, maliyet etkin ve dijital kabiliyetleri üstün

otonom sistemler üzerinden tasarlanmaktadır. Devletler oldukça kompleks /pahalı platform ve sistemlerden ziyade daha basit/ucuz ancak caydırıcılığı daha etkin ürünlere yönelmektedir.

Geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi hacim anlamında büyük donanmaların ve toplam gemi sayısı ile değil bilakis sofistike sistemler ve silahlar (örneğin: gemisavar füzeler) ile donatılmış bir donanma yapısından geçmektedir. Uçak gemileri, destroyer, firkateyn, korvet, denizaltı ve diğer tüm deniz araçlarında ülkelerin sahip oldukları platformlar elbette önem arz etmekle birlikte, bu platformlarda konuşlandırılan silah, sistem ve alt sistemlerin rakiplerin gerisinde olması son derece olumsuz bir tablo ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla teknoloji alanından yaşanan hızlı dönüşüm deniz stratejisi temelinde kullanılan araçların değişimini de mücbir kılmaktadır. Örneğin dijital dönüşüm siber güvenlik başta olmak üzere elektronik harp ve yazılımlar noktasında donanmaların daha geniş yeteneklerle donatılmasını beraberinde getirmektedir. Kaldı ki askeri alanda uzay teknolojilerinin belirleyiciliği tüm kuvvetlerin çalışma sistematiğinde etkili olmaktadır. Bu açıdan deniz askeri gücünün tüm bileşenlerinde uydu/uzay merkezli bir tasarım söz konusudur. Otonom gemilerin sıklıkla kullanılmaya başlaması su üstü ve su altı araçların otonom/yarı otonom olarak geliştirilmesi askeri ve ticari alanda yeni bir aşamayı sunmaktadır. Deniz gücünde otonom sistemlerin faydaları oldukça yüksek olmakla birlikte, bazı risklerin olduğunu da söylemek gerekir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak her geçen gün sofistike sistemler üretilse dahi teknik olarak risklerin azaltılması halen sürece ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar çeşitli sorunlar bulunmakla birlikte yakın gelecekte otonom sistemler etrafında şekillenecek olan deniz kuvvetlerinden bahsetmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin Deniz Araç, Silah ve Sistemleri

Türk savunma sanayiinin deniz platformları ve silah sistemleri konusundaki azmi ve etkileyici hızda gelişen yetenekleri son yıllarda Türkiye'nin deniz gücünden sıkça kendisinden bahsedilmesini de beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin Libya'dan edindiği tecrübeler ışığında dış politikada stratejik hedefleriyle paralel olarak deniz kuvvetlerini daha güçlü bir konuma taşıması gerekmektedir. Başta tahliye ve insani yardım olmak üzere Türkiye'nin sınırları ötesindeki coğrafyalardaki öncelikleri göz önünde tutulduğunda hava ve deniz kuvvetlerinde çarpan etkisi oluşturabilecek platform ve sistemlere ihtiyaç duymaktadır. Uçakların konuşlanabileceği bir uçak gemisi elbette birçok avantaj sunmaktadır. Ancak şu anda Türkiye'nin özgün ihtiyaçları ve milli inşa kapasitesi uçak gemisinin birçok avantajını sunabilecek olan TCG Anadolu çok maksatlı amfibi hücum gemisi gibi çözümler ile kısa vadede büyük katkılar sunabilecek platform ile karşılanmaya çalışılmaktadır.

Güçlü bir donanmaya sahip olmak Türkiye gibi denizlerle çevrili bir ülkenin ulusal güvenliği açısından olmazsa olmaz bir koşuldur. Türkiye'nin çevre coğrafyası adeta bir savaş alanı gibidir. Suriye, Ukrayna ve Libya gibi çatışma ve istikrarsızlığın devam ettiği bölgelere komşu olan Türkiye'nin, önümüzdeki dönemde karşısına çıkması muhtemel meydan okumalar ile yüzleşmesi için kendi mili imkanları ile oluşturulmuş modern ve güçlü bir donanmaya ihtiyacı her zamankinden daha fazladır. Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarında ve buna bağlı olarak enerji odaklı yaşanan gerilimlerden, Ege'de Yunanistan ile devam eden sıcak gerilimlere ve her an mevcut istikrarın sarsılma ihtimali bulunan Karadeniz'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada Türkiye'nin kendi hak ve menfaatlerini koruması adına Deniz kuvvetlerinin gelişmiş ve milli yeteneklerle donatılması gerekliliği aşikardır.

Türkiye'nin deniz stratejisinin önceliklerine bakıldığında Akdeniz'deki hak ve menfaatlere yönelik müteceviz girişimleri engellemek, Ege'de Yunanistan ve Avrupalı diğer aktörlerin maksimalist davranışlarını sınırlandırmak ve Karadeniz'de istikrarın korunması olarak belirlemektedir. Bunun ötesinde açık denizlerde ve dost ülkelerin limanlarında sancak ve varlık göstermek, uluslararası sularda terörle mücadele etmek, ittifak üyesi olarak NATO bağlamında ortak inisiyatiflere katkı sağlamak ve düzensiz göç gibi konularda deniz alanlarında meydana gelen krizlerle mücadele etmek olarak sıralanabilir. Bununla birlikte Tahıl Anlaşması gibi son dönemde diplomasi alanındaki en güçlü adımlardan biri olan ve Rusya ile Ukrayna'yı yan odalarda bir araya getirerek çözüm masasında koordinasyon sağlayan bir süreci başlatması Türkiye'nin siyasi ve deniz gücünün bariş masasına yansması olarak okunabilir.

Türkiye'nin dikkatlerini donanmasını güçlendirmeye iten elbette zaruri sebepler mevcuttur. Doğu Akdeniz'deki güç rekabeti başta olmak üzere deniz merkezli güç dengesinde güçlü bir konuma sahip olmak isteyen Türkiye, son

dönemdeki atılımları ile bu alanda büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Türk donanmasında sağlanan stratejik dönüşüm ile birlikte Türkiye'nin denizlerdeki hak ve menfaatlerini daha güçlü bir şekilde koruması imkanı ortaya çıkmış ve ölçek büyütme potansiyeli daha net bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle 2002 sonrasında askeri kapasite bağlamında sıçrama gösteren Ankara'nın, askeri teknolojinin dünyada kat ettiği mesafe ile beraber yol almaya başlamıştır. Bu durum deniz araçlarında da benzerdir. Önümüzdeki dönemde Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji rekabeti ve deniz yetki alanları paylaşımı başta olmak üzere birçok yeni meydan okumalar ile karşılaşması yüksek bir gerçekliktir. Keza Ege'de Yunanistan ile devam eden yüksek düzeyli tansiyon ve Karadeniz'in çatışma ortamından uzak tutulması ihtiyacı Türkiye'nin deniz temelli stratejik öncelikleri bağlamında öne çıkan parametrelerdir.

Yerli savunma sanayiinde hızlı bir gelişme kaydeden Türkiye, ihracat noktasında da kendinden söz ettirmeye ve uluslararası savunma ihracatı pastasındaki payını her geçen gün arttırmaktadır. Başta İHA/SİHA sistemlerinin ihracı olmak üzere çok farklı platform, sistem ve alt-sistem ihracatını dünyanın farklı coğrafyasındaki birçok ülkeye ulaştıran Türkiye, deniz alanındaki ürünlerini de başarılı bir şekilde dünya pazarına ulaştırmış durumdadır. ADA sınıfı Korvetlerin Pakistan ve Ukrayna'ya ihracı gibi örneklerden anlaşılacağı üzere deniz platformları, sistem ve alt-sistemleri konusunda Türkiye bir taraftan kendi ihtiyaçlarını yerli ve milli imkanlarla özgün olarak çözüm üretme başarısını gösterirken diğer taraftan bu başarısını dost ve müttefik ülkeler ile paylaşmaktan geri durmamaktadır. Türk ekonomisine yaptığı katkı yanısıra savunma sanayii ürünlerinin uluslararası pazarda yer edinmesiyle birlikte Türk savunma sanayiinin prestiji de buna paralel olarak yükselmektedir.

Aden körfezinde korsan faaliyetleriyle mücadele ederek gücünün sahaya yansıdığını

Deniz Araçları

gösteren Türkiye, gelecek projeksiyonlarında küresel bir deniz gücü olma yolunda adım adım ilerlediğini göstermiştir. Donanmasını güçlendiren, yeteneklerini geliştiren ve platform, silah, sistem ve alt-sistem noktasında yerli ve milli envanterini her geçen gün genişleten bir ülke olarak gelecek nesillere daha güçlü ve daha hazır bir Türkiye bırakarak gayretindedir. Türkiye, dost ve müttefik ülkeler için güvenilir bir liman, rakipleri ve düşmanları için caydırıcı ve korkulu bir güç olmak için bağımsız bir savunma sanayiinin öneminin farkında olarak stratejisini oluşturmakta ve adımlarını atmaktadır. Türkiye'nin dünyanın en iyi deniz kuvvetleri arasında en üst sıralarda olması için belirlediği hedef ve yöntemlerle uyumlu olacak şekilde araçların tasarlanması ve envantere alınması bu açıdan son derece büyük önem arz etmektedir.

Tüm bu gelişmeler ışığında, Türkiye'nin yerli ve milli platform, sistem ve alt sistemleri üretmeyi başardığında ve modernizasyon projelerini yerine getirmesi durumunda bölgedeki en etkin, güçlü ve caydırıcı donanmaya sahip olacağını söylemek mümkündür. Yeni milli platformlar sayesinde artık daha uzun menzillerde daha geniş imkanlarla görev icra etme kabiliyetine sahip olabilecek ve böylece gelecekte açık denizlerde nitelikli donanmalardan biri olarak yer almasını sağlayacaktır. Bölge ülkelerinin deniz kuvvetlerinde ciddi bir silahlanma artışına yöneldiği bir

dönemde, özgün ve yerli kabiliyetlere sahip olan Türkiye'nin rakiplerinden farklı olarak hazır alım yerine yerli üretim sayesinde dışa bağımlı olmaması ise en önemli avantajı olarak belirlemektedir.

Uzun yıllar dışa bağımlı olarak savunma ihtiyaçlarını karşılayan Türkiye, özellikle Cumhurbaşkanı ERDOĞAN döneminde yerli ve milli savunma sanayiinde atılım yapılması ile birlikte dış baskılara ve ambargolara maruz kalmıştır. Bu sebeple Türkiye'ye yönelik savunma sanayii alanında gerekli olan malzemelerin gönderilmemesi, çok geç gönderilmesi veya açıktan ambargo uygulanması nedeniyle birçok yerli üretim platformda gecikmelerin yaşandığı aşıkardır. Bu gecikmeler nedeniyle savunma sanayinde planlamaların aksaması gibi durumlar söz konusu olmakta ve Türkiye'nin hava, kara, deniz ve otonom alanlarda envanterinin güçlenmesinin önüne geçildiği açık bir şekilde müşahede edilmektedir. Ancak burada önemle belirtilmesi gerekir ki uygulanan her ambargo türü ve çeşidi Türkiye'nin daha da güçlenmesine ve savunma sanayii kabiliyetleri ve yeteneklerinin gelişmesini de beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin çevre denizlerdeki ulusal çıkarlarını korumak, zengin hidrokarbon rezervleri bulunan denizlerdeki haklarını korumak ve küresel/bölgesel iddialarını kısmi küresel deniz gücü olarak sürdürmek için deniz alanında çok ciddi aşamaları geride bıraktığını belirtmek gerekir.

ÇOK MAKSATLI AMFİBİ HÜCUM GEMİSİ: TCG ANADOLU

TCG Anadolu, LHD platformları açısından yeni bir vizyon sunuyor. Göreve başladığında Türkiye'nin en değerli ve en büyük savaş gemisi olacak olan TCG-ANADOLU, sofistike alt sistemlerle donatılmış ve modern deniz gücünün ihtiyaçlarına cevap üretebilen bir şekilde tasarlanmıştır. Geminin ön plana çıkardığı yenilik ise İHA/SİHA'ların konuşlandırılmasıdır. Bu anlamda dünyada bir ilk olma potansiyeline sahiptir. Hava unsurları İHA/SİHA merkezli olan ilk LHD gemisi olması itibarıyla dünya literatüründe yeni bir konsept oluşturduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin insansız sistemler konusunda sağladığı başarı şimdi de deniz araçlarına aktarılmakla birlikte bu yenilik belki de deniz gücü konseptinde başlı başına bir değişimin öncüsü olma potansiyeline sahiptir. Otonom sistemler konusunda Türk İHA/SİHA'larının başta Suriye, Libya, Karabağ ve Ukrayna olmak üzere sahada kendini kanıtlamış olması ve dünya çapında geniş bir pazara ulaşmış olması sayesinde bu alandaki yeniliklere de yelken açmaktadır. Otonom sistemler ile deniz araçlarının birlikte kullanımı Türkiye'nin deniz rekabetinde farklı bir seviyeye geçmesini beraberinde getirmektedir. Yeni nesil deniz gücünün otonom sistemler merkezli olarak gelişmesinin yüksek bir gerçeklik olma olasılığı karşısında Türkiye'nin çok erken bir şekilde TCG Anadolu ile bu trendi yakalamış olması eşsiz bir farklılık oluşturmasını sağlamaktadır.

TCG ANADOLU, Türkiye'nin deniz merkezli ulusal güvenlik yaklaşımında çarpan güç oluşturmaktadır. Akdeniz, Ege ve Karadeniz başta olmak üzere yakın deniz sahalarında ve sınırların ötesindeki denizlerde varlık göstermesinde etkili bir rol oynayacak olan bu gemi sayesinde Türkiye'nin denizlerdeki etkinliği mühim bir güç elde etmiş olacaktır. Doğu Akdeniz ve Ege'deki gerilimler göz önünde tutulduğunda TCG Anadolu'nun rolü daha da kritik bir hal almaktadır. Bu sebeple icra edeceği görevler ve varlık göstereceği alanlar itibarıyla Türk savunma sanayiinin son dönemde deniz kuvvetlerinde sınıf atlatan bir adımı olarak ön plana çıkmaktadır.

232 metre uzunlukta ve 32 metre genişliğe, 58 metre yüksekliğe ve 28.000'lik tonaja sahip olan TCG Anadolu gemisi, 5 bin 440 metrekarelik bir uçuş pisti ile ağır/hafif yük garajlarına ve helikopter, dikey iniş kalkış yapabilen savaş uçakları ve İHA/SİHA'ların konuşlanabileceği bir platform olma özelliğini taşıyan TCG Anadolu, aynı zamanda tank ve diğer zırhlı araçları taşıma kapasitesini de bünyesinde barındırmaktadır. Yerli ve milli

yazılımlar konusunda da özgün olma kimliğiyle ön plana çıkan gemide GENESİS-ADVENT savaş yönetim sistemlerinin kullanılacağını da belirtmek gerekmektedir.

İlk etapta TCG-ANADOLU gemisinde F-35B savaş uçağının konuşlandırılması planlanmaktaydı. Ancak, Ankara ile Washington arasındaki gerilimle birlikte F-35'lerin tesliminden vazgeçilmesi Türkiye'nin deniz gücü bakımından en büyük projesinde de değişiklik yapılmasını zaruri kıldı. Baykar tarafından üretilerek 28 ülkeye ihraç edilen ve artık dünya çapında bir üne kavuşan TB-2 Bayraktar'ın gelişmiş versiyonu ve TCG-ANADOLU gemisi ile uyumlu olarak tasarlanan TB-3 SİHA'ların konuşlandırılması planlanmaktadır. Bununla birlikte yine Baykar tarafından üretilen İnsansız savaş jeti KIZILELMA ve Tusaş'ın eğitim ve yakın hava destek uçağı platformu olan HÜRJET'in konuşlandırılması da beklenmektedir. Birçok modifikasyona tabi tutulana TCG ANADOLU gemisi, amfibi hareket icra edecek, insani yardım, güç aktarımı ve barışa katkı sunma gibi görevlerin yanı sıra deniz güvenliği endişelerini azaltan birçok özelliği bünyesinde barındırmaktadır.

ÖZELLİKLERİ:

Uzunluk	231 metre
Genişlik	32 metre
Yükseklik	58 metre
Deplasman	27.436 ton tam yüklü
Uçuş güvertesi	5440 metre
Hangar kapasitesi	900 m2
Ağır Araç Güvertesi	1410 m2
Hafif Araç Güvertesi	1880 m2
Havuz Kapasitesi	1165 m2
Maksimum hız	21 knots
Ekonomik hız	16 knot
Personel Kapasitesi	1223 kişi
Araç Taşıma Kapasitesi	13 adet Tank, 27 adet Zırhlı Amfibi Hücum Aracı-ZAHA, 6 adet Zırhlı Personel Taşıyıcı-ZPT, 33 adet Muhtelif Araç, 15 adet Römork olmak üzere toplamda 94 adet araç taşıyabilme kapasitesi
Uçuş Güvertesi	10 helikopter veya 50 adet SİHA

FIRKATEYN: TCG İSTANBUL

2017 yılında inşasına başlanan İ sınıfı Firkateynler, 113,2 metre uzunluğa, 14,42 metre genişliğe ve 3.000 tonluk deplasmana sahiptir. Türkiye'nin açık denizlerde icra ettiği görevler arttıkça firkateyn düzeyindeki ihtiyaçları da buna paralel olarak gelişmektedir. Akdeniz ve Ege öncelikli olarak Türk donanmasının göstermiş olduğu varlıkla birlikte yeni firkateyn ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Türkiye, bu kapsamda gerek kendi ihtiyaçlarına binaen gerekse karşı karşıya kaldığı meydan okumalara cevaben yerli ve milli firkateynlerin öz kaynaklar doğrultusunda üretilmesini hedeflemektedir. Diğer İ sınıfı firkateynler (TCG İZMİR, TCG İZMİR, TCG İÇEL) 2025 yılına kadar hizmete alınması beklenmektedir. Halihazırda Türk donanması envanterinde 4 Yavuz (111mt, 2995 ton), 4 Barbaros (118 mt, 3400 ton), 8 Gabya (138 mt,

4100 ton) ve 1 İ sınıfı firkateyn bulunmaktadır. Türkiye uzun yıllar boyunca ileri teknolojiye sahip devletler tarafından çeşitli ambargolara maruz kaldı. Bu ambargolardan bir tanesi de Kanada tarafından üretilen helikopter yakalama ve transfer sistemi idi. Türkiye yerli ve milli savunma sanayii hamlesi kapsamında ilk defa TCG İstanbul firkateyni ile birlikte envantere girecek olan ve yerli olarak üretilen helikopter yakalama ve transfer sistemini kullanmaya başlayacaktır. Bununla birlikte yeni firkateynler, entegre edilen ateş gücü, radar, sensör, elektronik harp ve silah sistemleri sayesinde muadilleri ile mukayese edildiğinde son derece özgün bir konuma sahiptir. Deplasman olarak daha ağır olan muadillerinden farklılaştığı nokta burasıdır. Entegre edilen sistemlerde MİDLAS, CENK, GÖKDENİZ, HİSAR, ATMACA gibi güçlü kabiliyetler mevcuttur.

ÖZELLİKLER :

Tam Boy	113.2 metre
Su Hattı Boyu	105.2 metre
Azami En	14.40 metre
Draught	4.05 metre
Tonaj (Deplasman)	3000 ton
Azami Hız	29+ knot
Ekonomik Hız	14 knot
Seyir Sırası	14 knot hızda 5700 nm
Ana Tahrik Gücü	CODAG 2 x saft ve CPP pervanesi
Yardımcı Makineler	4 x dizel jeneratör
Helikopter Platformu ve Hangar	: 2 x S70 Seahawk helikopterini taşıyabilecek kapasitede (Biri hangarda biri platformda)
Gemi Vasıtaları	: 2 x RHIB
Yaşam Mahalli	: 123 personel için rahat yaşam alanı
Büyüme Kapasitesi	: Özel sensorler ve silahlar ve daha fazla yaşam alanı

1 <https://www.sedefshipyard.com/tr/gemi.aspx?ID=27>;

<https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-en-buyuk-savas-gemisi-tcg-anadolu-yil-sonunda-teslim-edilecek/2687626>

KORVET: MİLGEM ADA SINIFI KORVET

Milli ve Gemi isimlerinin birleştirilmesi ile oluşturulan MİLGEM, yüzde yüz yerli tasarım olarak Türkiye'nin savunma sanayii alanında son yıllarda denizlerdeki ana başarı hikayesidir. ADA sınıfı Korvetler 99,56 metre uzunluğa, 14,42 metre genişliğe ve 2.420'lik tonaja sahiptir. 2011 yılında TCG HEYBELİADA (F-511), 2013 yılında TCG BÜYÜKADA (F-512), 2018 yılında TCG BURGAZADA (F-513), 2019 yılında TCG KINALIADA (F-514) envantere girmiştir. Türk deniz kuvvetleri 4 ADA sınıfı ve 5 BURAK sınıfı olmak üzere toplam 9 Korvete sahiptir. Dünyada kendi savaş gemisinin yapabileceği ender ülkelerden biri olarak Türkiye'nin MİLGEM projesi dahilinde yapmaya başladığı Korvetler hem büyük bir tecrübeye sahip olunması imkanını hem de denizlerdeki güç inşası bağlamında önemli dönemeçlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Su üstü harbi,

ÖZELLİKLER²:

Tam Boy	99.44 metre
Su Hattı Boyu	90.55 metre
Azami En	14.42 metre
Draff	3.59 metre
Tonaj (Deplasman)	2400 ton
Azami Hız	29+ knot
Ekonomik Hız	15 knot
Seyir Sırası	15 knot hızda 3500 nm
Ana Tahrik Gücü	CODAG, 2 x saft ve CPP pervanesi
Yardımcı Makineler	4 x dizel jeneratör
Helikopter Platformu ve Hangar	: 2 x S70 Seahawk helikopterini taşıyabilecek kapasitede (Biri hangarda biri platformda)
Gemi Vasıtaları	: 2 x RHIB
Yaşam Mahalli	: 86 personel
Büyüme Kapasitesi	: Özel sensörler ve silahlar ile daha fazla yaşam alanı

denizaltı savunma harbi hava savunma harbi, keşif, gözetleme ve karakol görevlerini icra edebilen Korvetler, her bir üretim sonrasında daha ciddi birikimler elde edilerek üretilmektedir. Türk savunma sanayiinin diğer alanlarda elde ettiği yeni yetenekler doğrudan Milgem projesine dahil edilerek yeni üretilen gemilerin ateş gücü başta olmak üzere başlıca yetenek ve kabiliyetleri de artmaktadır. ADA sınıfı Korvetlerde Atmaca füzeleri kullanılırken, Advent savaş yönetim sistemi ve elektronik harp yetkinliğine sahiptir. Türkiye'nin deniz platformlarındaki başarısı savunma sanayii ihracatını doğrudan geliştiren bir unsurdur. Özellikle ADA sınıfı Korvetler diğer ülkelerin oldukça ilgisini çekmektedir. Pakistan ve Ukrayna'ya satışı gerçekleştirilen ve törenle teslim edilen Korvetler aynı zamanda Türkiye'nin deniz platform, silah, sistem ve alt-sistemlerinin ilgili taraflar nezdinde oluşturmuş olduğu güvenin bir yansıması olarak belirmektedir.

TF-2000 HAVA SAVUNMA HARBİ MUHRİBİ

166 metre uzunluğa, 21,5 metre genişliğe ve 7.000 ton deplasmana sahip olması planlanan ve elektronik harp başta olmak üzere erken ihbar, keşif ve gözetleme ile hava savunma harbinde yeni nesil bir proje olan TF-2000'de, ana sensör olarak yine yerli üretimlerden bir diğeri olan ÇAFRAD (Çok Amaçlı Faz Dizinli Radar) kullanılacaktır. Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından önemli projelerden biri olan TF-2000 Hava Savunma Muhribinin, özellikle füzelerin tespiti ve imhasında teknik avantajlarıyla ön plana çıkmaktadır. Envantere alınması sonrasında uzun yıllar boyunca Türk donanmasının önemli bileşenlerinden bir olacak bu projedeki yerli/milli silah ve alt sistemler ile donatılacak olması da son derece dikkat çeken bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemlerden Yakın Hava Savunma Sistemi (GÖKDENİZ), Milli Dikey Atım Sistemi (MİDLAS), Elektronik karşı tedbir sistemi olan (NAZAR), Düşük Frekans Aktif So-

nar (DÜFAS), AESA, ÇAFRAD ve diğer birçok silah ve alt sistem kullanılması planlanmaktadır. Türk donanmasının geleceğine yön veren platformlarından biri olan TF-2000'in, TCG ANADOLU gemisinin görev grubunun içerisinde yer alması beklenmektedir. Dolayısıyla Türk donanması hava savunma kabiliyetleri bağlamındaki önemli bir boşluğunu dolduracak olan bu proje ile birlikte deniz gücünde kendisini yeni bir eşığe taşıyacak bir platforma sahip olmuş olacaktır. TF 2000 Hava Savunma Muhribinde yerli silah sistemlerinin kullanılacak olması Türk savunma sanayiinin füze alanındaki geldiği son aşamayı da gözler önüne sermektedir. Yerli ve milli olarak üretilecek olan uzun menzil hava savunma füzesi SİPER ve Tübitak Sage tarafından geliştirilmekte olan G-40'tan burada önemle belirtmek gerekir. Bunlarla birlikte yurt dışına bağımlılığı önemli derecede azaltan HİSAR A+/O+, GÖKDOĞAN, BOZDOĞAN, GÖKDENİZ SM-3 ve Aster 30 sistemleri mevcuttur.

ÖZELLİKLER:

Uzunluk	166 metre
Genişlik	21,5 metre
Draff	5,4 metre
Deplasman	7000 ton
Personel	130-150
Motor	2 dizel, 2 gaz türbini, 2 kontrol edilebilir pinçli pervane
Azami hız	28+ knots
Ekonomik hız (İntikal hızı)	18 knots

² <https://www.stm.com.tr/cozumlerimiz/deniz-projeleri/ada-sinifi-korvet>

AMFİBİ GEMİ (LST): TCG BAYRAKTAR ve TCG SANCAKTAR

Sırasıyla 1973 ve 1975'te envantere alınan TCG ERTUĞRUL ve TCG SERDAR tank çıkarma gemilerinin emekli olmasının ardından TCG BAYRAKTAR (L402) 2017 yılında ve TCG SANCAKTAR (L403) 2018 yılında görev icra etmeye başlamıştır. Türkiye'nin toplamda 25+1 amfibi gemisi bulunmakla birlikte yerli olarak üretilmesi sayesinde güç aktarımı bağlamında güçlü bir yeteneğe sahip olan amfibi gemiler noktasında kritik bir eşik aşılmıştır. Tank ve zırhlı araç taşıyabilen aynı zamanda deprem gibi doğal afet durumlarında ve diğer insani kurtarma operasyonlarında kullanılması gibi rollere sahip olan amfibi gemilerin yerli alt sistemlerle birlikte Türk deniz kuvvetlerinin gücüne güç katmaktadır. Tank çıkarma gemilerinin hareket ve lojistik dışında doğal afet durumlarında da sıkça kullanılmaktadır. Nitekim 6 Şu-

bat 2023'te Türkiye'de (Kahramanmaraş) gerçekleşen deprem sonrasında depremzedelerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak üzere iş makinesi yüklenerek İskenderun limanına gönderilen ve sonrasında sahra hastanesine dönüştürülen bu iki gemi doğal afet durumlarında ne denli büyük gereksinimleri karşıladığını göstermiştir. Yaklaşık bir ay boyunca seyir halinde kalabilen ve amfibi harekatlarda araç ve birlik nakli temel görevine sahip olarak tasarlanan gemilerin kendisine yönelik tehditlere karşı ateş gücünün de yüksek olduğunu belirtmek gerekir. BAYRAKTAR sınıfı amfibi gemiler yaklaşık beş yüz personelin görev yapabildiği ve helikopter pistine sahiptir. Yerli ve milli imkanlarla geliştirilen amfibi tank çıkarma gemilerinin Türkiye'nin caydırıcılığına ve deniz stratejisi temelli ihtiyaçlarını karşılamada önemli katkı sağlayan platformlardan biri olduğunu belirtmek gerekmektedir.

ÖZELLİKLER:

Uzunluk:	138.75 metre
Genişlik:	19.6 metre
Draft:	1.88/4.75 metre
Maksimum Hız:	19 knot
Deplasman:	Tam yüklü 7432 Ton
Yük Taşıma Kapasitesi:	1200 Ton
Menzil:	5000 deniz mili
Ana Tahrik:	4 x 2880 Kw'lık MTU Dizel Motor, 4x 800 Kw'lık Jeneratör, 1 x 250 Kw'lık Acil Durum Jeneratörü, 2 x Değişken Açılı Pervane
Silah Sistemleri:	*40 mm Oto Melara 40/L70, *20mm Mk-15 Phalanx Blok 1B 2 CIWS Yakın Hava Savunma Sistemi *ASELSAN 12.7 mm Stamp Top Sistemi

DENİZDE İKMAL MUHAREBE DESTEK GEMİSİ: TCG DERYA

Açık denizlerde herhangi bir operasyon görevinde bulunan savaş gemilerine gerekli ikmal desteğini sağlamak güçlü donanmaların olmazsa olmaz koşuludur. Bu açıdan deniz kuvvetlerinin ikmal gemisine sahip olması kritik bir değer olarak değerlendirilmektedir. Türkiye özellikle çevre coğrafyasında daha fazla varlık gösteren bir aktör konumundadır. Açık denizlerde başarılı operasyon ve misyonları yerine getiren Türk Deniz Kuvvetlerinin önemli ihtiyaç alanlarından birinde güçlü bir lojistik destek unsuru olacak bir gemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birliklerin denizde desteklenmesi, malzeme nakli (yakıt, su, gıda, sağlık gereksinimleri v.d.), barış destekleme ve tahliyesi, doğal afet yardım harekatı icra edebilmek elbette mühimdir. 2024 yılında teslim edilmesi beklenen 194,8 metre uzunluğa ve 24,4 metre genişliğe ve 26.000 ton deplasmana sahip olan TCG DERYA, yakın hava savunma sistemi GÖKDENİZ ve 25mm'lik stabilize top sistemi STOP ile donatılacaktır. Ayrıca insansız deniz araçların ve bir adet helikopterin konuşlandırılabilceği bir gemi olarak tasarlanmıştır. Türk deniz kuvvetlerinin envanteri genişledikçe yeni katılan muharip gemilerin lojistik ihtiyaçlarının karşılanması noktasında büyük bir eksikliği ortadan kaldıracak olan bu geminin inşa sürecinin tamamlanmasıyla birlikte Deniz Kuvvetleri Komutanlığının en büyük gemilerinden biri olacaktır. İnsansız Deniz Araçları ile birlikte görev yapması planlanan ve son yapılan değişikliklerle birlikte toplam dört kuleye 16 ton taşımali helikopter pistine ve 326 personel bulundurma kapasitesine

sahiptir. Savaş sistemleri bileşenleri ASELSAN ve HAVELSAN ortaklığı ile gerçekleştirilecek olan TCG DERYA, geniş kabiliyetleri ile dikkat çekmektedir.

İSTİHBARAT GEMİSİ: TCG UFUK

2022 yılında göreve başlayan TCG UFUK istihbarat gemisi gelişmiş yetenekleri sayesinde Türk deniz kuvvetleri açısından büyük bir imkan kabiliyeti meydana getirmektedir. Türkiye'nin yine ilklerinden biri olarak karşımıza çıkan bu geminin istihbarat anlamında kazandıracığı gücün önemi ilgili tarafların malumudur. ADA sınıfı MİLGEM platformu üzerinden geliştirilen TCG UFUK, yüksek düzeyli yerlilik oranı ile dikkat çekmektedir. Savaş yönetim sistemi, seyir sistemleri ve radarlar Türk savunma sanayii şirketleri tarafından geliştirilen sistem ve alt-sistemlerden sadece birkaçıdır. Geminin uzunluğu 99,5 metre, genişliği 14,4 metre ve deplasmanı 2250 tondur. Altmış gün kesintisiz seyir yapabilme ve yüz on kişilik mürettebat kapasitesi bulunan TCG UFUK, Türkiye'nin bu kabiliyetlerde gemisi bulunan dünyadaki sayılı ülkeler arasına girmesine imkan tanımıştır. Elektronik istihbaratı ve sinyal istihbaratı sistemleri gibi kabiliyetlerle donatılmış olması sayesinde Türkiye'nin rakiplerine üstünlük sağlayacağı önemli bir kazanım olduğu açıktır. İşte bu sebeple TCG Ufuk'un ambleminde işitme yetenekleri üst düzeyde olan Karakulak (Caracal caraca) kullanılmıştır.³ Son dönemde sınır ötesi operasyon kabiliyetlerini artıran Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) açısından başta çevre denizler olmak üzere istihbarat faaliyetlerindeki güç kapasitesini artıran bir gelişme olarak

³ <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/yaban-hayati-uzmani-dr-yasin-ile-min-tcg-ufukun-sembolu-karakulaki-anlati/2474608>

kaydetmek mümkündür. Özellikle Ege'de istihbarat imkan ve kabiliyetine sahip bir geminin envantere olması Türkiye'nin ulusal güvenliğine ciddi bir kazanım sağlarken, rakipleri açısından ise oldukça rahatsız edici bir durum ortaya çıkarmaktadır.

LOJİSTİK DESTEK GEMİSİ: TCG YZB. GÜNGÖR DURMUŞ

106,51 metre uzunluğa, 16,8 metre genişliğe ve 8.628 ton deplasmana sahip olan TCG YZB. GÜNGÖR DURMUŞ lojistik destek gemisi 2021 yılında envantere girmiştir. Proje kapsamında yapımına devam edilen TCG ÜSTEĞMEN ARİF EKMEKÇİ gemisinin de çok kısa bir zaman diliminin ardından (2024) envantere dahil olması beklenmektedir. Açık denizlerde varlık gösteren Türk donanması için en öncelikli alanlardan bir tanesi de lojistikdir. Açık denizlerde güvenli ve istikrarlı bir şekilde görev icrası için lojistik destek gemilerinin sağladığı imkanlar şüphesiz önem arz etmektedir. Gemilerin akaryakıt ihtiyacının karşılanması, ikmal ve transferlerini sağlama noktasında 18 ton kaldırma kapasiteli vinç; 8 adet konteyner, 631 ton içme suyu, 336 ton JP-5 helikopter yakıtı ve 4.036 ton F-76 yakıtı taşıyabilmektedir. Türkiye'nin gerek yakın denizlerde gerekse deniz aşırı coğrafyalarda etkin ve iddialı güvenlik politikalarının bir yansıması olarak denizlerdeki hak ve menfaatlerinin korunması önem arz etmektedir. Bu bağlamda Deniz Kuvvetlerinin lojistik planlamasında elini güçlendiren ve su üstü, hava birlikleri ve amfibi gibi unsurların desteklenmesini daha da kolaylaştıran bir platform özelliği taşımaktadır. Muharip gemilerin ana limanlarından çok

uzaklarda ve uzun zaman dilimi çerçevesinde görev yapması nedeniyle lojistik sisteminin çok verimli olarak geliştirilmesi elzemdir. Hem bu bağlamda hem de dost ve müttefik ülkelerle karşılıklı lojistik destek sağlama noktasında ciddi bir kabiliyet sağlayan TCG DERYA, Türkiye'nin denizlerdeki yeteneklerini üst seviyeye taşıyan platformlardan biridir.

DENİZALTI: REİS SINIFI DENİZALTI VE STM 500 DENİZALTISI

Türk Deniz Kuvvetlerinde 2023-2027 yılları arasında 6 adet Reıs sınıfı denizaltının hizmete girmesi (PİRİREİS, HIZIRREİS, MURATREİS, AYDINREİS, SEYDİALİREİS ve SELMANREİS) planlanmaktadır. Halihazırda 12 adet denizaltını envanterinde bulunduran Türk donanması (4 AY sınıfı, 4 PREVEZE SINIFI VE 4 GÜR sınıfı) bu sayıyı 18'e çıkaracak.

68 metre uzunluk ve 1850 ton deplasman ve 40 kişilik personel taşıma kapasitesine sahip denizaltılar yeni teknolojik yetenekler sayesinde hala devletlerin en önemli savaş güçlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Planlanan şekliyle envanter tamamlandığında havadan bağımsız tahrik sistemine sahip Reıs sınıfı denizaltıların Türkiye'nin sualtı kapasitesine büyük avantajlar getireceği aşikardır. Denizaltıların caydırıcı gücü başta Ege'deki tansiyon olmak üzere Türkiye'nin ulusal güvenliğinde materyal açıdan son derece kritik bir rol oynayacaktır. Reıs sınıfı denizaltılarda torpido kovanlarının baş kısmının yerli olarak üretilmesi ve milli imkanlarla geliştirilerek PREVEZE sınıfı denizaltılara entegre edilen Milli Üretim Entegre Sualtı Savaş Yönetim Sistemi (MÜREN) kullanılması

planlanmaktadır. Bu sayede denizaltı platformlarındaki yerlilik oranları ciddi düzeyde artmış olacak ve dışa bağımlılıkta kritik eşiklerin aşılması sağlanmış olacaktır. Dünyada ilk Denizal-

tı tecrübesine sahip ender ülkelerden biri olan Türkiye'nin böyle bir gelişmiş sistemleri ürettiyor olabilmesi elbette ulusal bağımsızlığı noktasında emsalsiz bir kazanım olarak belirmektedir.

İNSANSIZ DENİZ ARAÇLARI: ALBATROS-S, ULAQ, MARLIN, SALVO, SANCAR

Otonom sistemler artık askeri teknolojinin önemli bileşenlerinden biri durumuna gelmiş durumdadır. Hava unsuru olarak geniş bir biçimde kullanılan insansız silahlı platformlar, su üstü ve su altı platformlarda da kendisini göstermeye başlamıştır. Denizlerde kullanılan askeri teknoloji bakımından son derece önemli bir oyun değiştirici ve farklılık oluşturabilecek olan bu sistemler deniz gücünü ve deniz savaş konseptini kökten değiştirmeye aday gözükmektedir. Halihazırda devam etmekte olan Rusya-Ukrayna savaşında yakından gözlemlendiği üzere otonom silahlı deniz/su üstü araçlarının son derece kritik etkiler oluşturduğu ve rakipler üzerinde ciddi maliyetler oluşturabilecek kapasiteye ulaştığını söylemek

mümkündür. Otonom deniz araçlarının sahip oldukları yetenekler sayesinde deniz kuvvetlerine muazzam yenilikler getirdiğini ve gerek maliyet gerekse etki gücü bağlamında oyun değiştirici özelliklere sahip bir platformdur. Türkiye'nin ürettiği yerli insansız deniz araçlarının farklı versiyonları olduğu gibi kabiliyetleri bakımından da oldukça gelişmiş sistemlerdir. İnsansız deniz araçlarında yine yerli olarak motorların kullanılmasının yanısıra menzil ve sürat anlamında da oldukça başarılı performanslara sahip olduklarını belirtmek gerekir. Keşif ve gözetleme, kuvvet koruma, sürü görev yeteneği, su üstü ve su altı harbi, elektronik harp, istihbarat ve diğer birçok görev icra etme kabiliyetleri olan SİDA'ların, Türkiye'nin otonom alandaki başarısının denizdeki yansıyan çarpan kuvvetidir.

GEMİSAVAR FÜZE: ATMACA ve ÇAKIR

Devletlerin denizlerdeki güç kapasitesini ölçerken elbette envantere bulunan platformların nitelikleri ve miktarı son derece önemli bir göstergedir. Ancak bu tek başına yeterli olmaz. Günümüzde büyük oranda platform merkezli analiz ve değerlendirmeler yapılıyor olsa da deniz gücünü oluşturan ana unsurlardan biri de sahip olunan silah sistemleridir. Bölgesel ve küresel rakipler ile aynı platformlar envantere olsa dahi platformlarda bulunan silah sistemleri önemli ölçüde oyun değiştirici ve farklılık oluşturabilecek etkiye sahiptir. Gemilerde konuşlandırılan daha sofistike, daha gelişmiş ve etki menzilleri daha uzun olan füzeler bu anlamda son derece iyi örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında devletlerin sadece yeni nesil savaş gemilerine sahip olmaları yeterli değildir. Buna paralel olarak gemilerde konuşlandırılacak

ve rakiplerinden daha üstün silah sistemleri olması gerekmektedir. ATMACA muadili olan Harpoon füzelerinden yaklaşık 80 km+ daha uzun menzile ve daha ağır harp başlığının yanı sıra gelişmiş bir teknolojiye sahip bir füze olarak üretilmektedir. Füze teknolojisinde yerli sistemlerin maliyet etkin olarak üretilmesi son derece kritik dönüm noktalarından bir diğeridir. Karada konuşlandırıldığı takdirde ise kıyı savunması anlamında büyük bir güç çarpanı olarak karşımıza çıkan ATMACA'da, Kale grup tarafından geliştirilen yerli turbojetin kullanılması da artı bir özellik olduğunu belirtmekte fayda vardır. Gemisavar seyir füzesi ÇAKIR AS ise 150 km menzile sahip ve su üstü platformlardan atılabilen versiyonu bulunmaktadır. Deniz yüzeyinde alçaktan uçuş yapabilme yeteneği bulunan ve 275kg ağırlığa sahip olan ÇAKIR füzesinin kıyı savunma sistemleri tarafından kullanılması da mümkün.

AĞIR ve HAFİF SINIF TORPİDO: AKYA ve ORKA / ANTI-TORPİDO: TORK

533 milimetre çapa ve 50 km menzile sahip olan AKYA ağır sınıf torpidosu denizaltı platformlarında kullanılan, denizaltılara ve su üstü hedeflere yönelik Türkiye'nin ilk yerli torpido mühimmatıdır. Roketsan tarafından geliştirilen ve dünyada sayılı ülkenin üretebildiği ağır sınıf torpidoların milli imkanlarla üretilmesi denizaltı teknolojilerinde Türkiye'nin elini daha da güçlendiren bir gelişmedir. PREVEZE, GÜR ve AY sınıfı denizaltılarda kullanılmaya başlanan AKYA ağır sınıf torpidolar, aynı zamanda oldukça maliyetli bir yükten ve bu alanda tamamen yurt dışına bağımlı bir yapıdan kurtulmayı beraberinde getirmiştir. Zira dünyadaki muadillerine bakıldığında torpidoların oldukça yüksek rakamlardan satıldığını görmek mümkündür. Reis sınıfı denizaltılarla birlikte ağır ve

hafif sınıf torpidoların yerli olarak üretilmesi Türk savunma sanayiinin son dönemde gösterdiği başarının yansımalarından biridir. Roketsan ana yükleniciliğinde geliştirilen yeni nesil hafif torpido ORKA'nın çapı 324 mm ve menzili 25 km'dir. Su üstü platformlarından atılabildiği gibi helikopterler, deniz karakol uçakları ve SİHA'larda da kullanılabilir. Aselsan tarafından geliştirilen Anti-torpido TORK ise özellikle su üstü gemilerinin torpidolara karşı savunulması son derece önemli bir ihtiyacı karşılayacaktır. 2 metre uzunluğa, 20 cm çapa ve 200 kg ağırlığa sahip olan TORK, torpidoların imha edilmesini sağlayan ve su üstü platformların savunulması noktasında stratejik bir imkan olarak değerlendirilirken, torpido tehditlerinin bertaraf edilmesini sağlaması açısından Türk savunma sanayiindeki etkin çözümlerden bir diğeri olduğunu söylemek mümkündür.

ÖZELLİKLER	AKYA ⁴	OKYA ⁵
Menzil	50+ kilometre	25+ kilometre
Sürat	45+ Knot	45+ Knot
Hedefler	Denizaltılar, Su Üstü Gemileri	Denizaltı
Atıcı Platformlar		Su Üstü Platformlar, Helikopterler, Deniz Karakol Uçakları, Silahlı İnsansız Hava Araçları
Güdümlü	Akustik Karşı Karşı Tedbir Kabiliyetine Sahip Aktif/Pasif Sonar Başlık Dümen Suyu Güdümü	Akustik Karşı Karşı Tedbir Kabiliyetine Sahip Aktif / Pasif Sonar Başlık
Güdümlü Modu	Dahili Güdümlü, Fiber Optik Kablo ile Harici Güdümlü	Dahili Güdümlü
Tapa	Yaklaşma Sensörü / Çarpma ile İnfilak	Çarpma ile İnfilak
Harp Başlığı	Su Altı Şok Tesirli Duyarsız Harp Başlığı	Çukur İmla Tesirli Duyarsız Harp Başlığı
Kovan Terk	Yüzerek Terk	İter Terk
Tahrik Sistemi	Fırçasız DC Elektrik Motoru + Ters Dönümlü Pervane	Fırçasız DC Elektrik Motoru + Pumpjet Pervane
Batarya	Yüksek Enerjili Kimyasal Batarya	Yüksek Enerjili Lityum Batarya

4 <https://www.roketsan.com.tr/tr/urunler/akya-yeni-nesil-agir-sinif-torpido>

5 <https://www.roketsan.com.tr/tr/urunler/orka-yeni-nesil-hafif-sinif-torpido>

MİLLİ DİKEY ATIM LANÇER SİSTEMİ: MİDLAS

Türkiye'nin savunma sanayii alanındaki etkili adımlarından olan ve dış alım alanından bir kalem daha eksilmesini sağlayan, denizaltılar ve savaş gemilerinde kullanılan dikine atılan füze fırlatma sistemi olan Dikey Atım Lançer Sistemidir. Hava savunma, seyir ve gemisavar füzelerinin ateşlenebileceği bir sistem olan MİDLAS, yapılan testlerde başarılı bir performans sergilemiştir. Türk deniz kuvvetleri envanterine yakın gelecekte girmesi planlanan platformlara entegre edilmesi beklenmektedir. Dünyada bu sistemi özgün olarak üretebilen birkaç ülkeden biri olan Türkiye, deniz gücü kapasitesi bağlamında özellikle bölgesel rakiplerinden farklılaşmasını sağlayan stratejik bir ürün elde etmiş oldu. Dünya deniz gücü kapasitesini ölçerken dahi Dikey Atım Sistemleri stratejik değer olarak değerlendirilmektedir. Son dönemlerde deniz platformları açısından son

derece hızlı bir ilerleme sağlayan Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu silah, sistem ve alt-sistemlere ulaşma noktasında zorlandığı çok açıktır. Zira gelişmiş askeri teknolojiye ev sahipliği yapan ülkelerin Türkiye'nin ihtiyaçlarına doğrudan ve dolaylı ambargo uygulamaktadır. Bu sebeple dikey atım sistemlerinde hazır alımda sıkıntı yaşayan Türkiye kendi milli kaynaklarıyla MİDLAS'ı üreterek bu sistemdeki dışa bağımlılığını sona erdirmiş ve yerli kabiliyetler sayesinde çeşitli sınırlandırmalardan kurtulmuştur. Özellikle TCG-İstanbul'da kullanılması beklenen ve aynı zamanda füzeler konusunda da dışa bağımlı kalmayı ciddi oranda azaltan bir sistem olan MİDLAS, Türk savunma sanayiinin ihracatında önemli kalemlerden biri olması beklenmektedir. Türk Deniz Kuvvetleri platformlarının hava savunma kabiliyetinin artırılmasında önemli gelişmelerden biri olarak MİDLAS'ın, ATMACA, SİPER BLOK-1, HİSAR-D ve diğer milli füzelerle kullanılması planlanmaktadır.

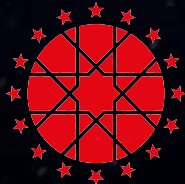

BARBAROS KIYI SAVUNMA SİSTEMİ

Türkiye'nin denizlerden gelebilecek tehditlere karşı ve kıyılarını korumak üzere geliştirdiği BARBAROS sistemi, yine milli füzeler kullanılarak olası saldırıların bertaraf edilmesini sağlamaktadır. Kıyıda konuşlanan mobil bataryadan dört Atmaca veya altı Çakır füzesi fırlatma kapasitesi bulunmaktadır. Ağ merkezli harp tasarımına uygun olarak gerek savaş yönetim sistemi gerekse radar, sensör ve füzeler ile milli kabiliyetlerin entegre bir şekilde kullanıldığı bir sistem olması bakımından oldukça kıymetli yeteneklerden biridir. BARBAROS kıyı savunma sistemi, başta Ege olmak üzere Karadeniz ve Akdeniz'de kıyı güvenliğini sağlayan bir unsur olacaktır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yakın coğrafyasında risk ve tehditlerin her geçen gün daha fazlaşması ile birlikte bölgesel düzlemde güvenlik endi-

şeleri artan bir ülke olan Türkiye'nin, kıyılarının savunmayı öz kaynaklarıyla karşılamaya çalıştığı bir projedir. Mobil bir sistem olarak taşınabilmesi ve kurulumu son derece hızlı ve kolay olması sayesinde olası tehditlerin görüldüğü alanlara kaydırılması ve angajman sağlanması mümkündür. Bazı durumlarda araçlar, hedef ve yöntemlere yön vermektedir. Stratejik öneme sahip araç ve yeteneklerin kazandırılması ile birlikte daha geniş imkanlara kavuşulması aynı zamanda Deniz Kuvvetlerinin savunma planlamasında seçenekler arasında daha elverişli ve rahat etme fırsatını da beraberinde getirmektedir. Denizden gelebilecek tehditlerin ortadan kaldırılması elbette Türkiye için oldukça avantaj sağlayan bir kapasite inşasıdır. BARBAROS kıyı savunma sistemi, kıyılarından tehdit algılayan devletlerin de ilgisini çektiğini belirtmek gerekir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
İLETİŞİM
BAŞKANLIĞI